

ISSN 2594-3480

सम्पूर्ण कर्मचारीहरू एक जुट होऔं ।
पेशागत एकलित र संस्थाको समवर्द्धन गरौं

लक्ष्ययात्रा २०८२

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक
कर्मचारी संघ नेपाल

लक्ष्म्यात्रा

(वार्षिक मुखपत्र २०८२)

ISSN 2594-3480

सल्लाहकार

लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय

सम्पादन समिति

संयोजक: श्री लक्ष्मी ज्ञवाली

सदस्यहरू

श्री रविन्द्रप्रसाद चौलागाईं

श्री पेशल नेपाल

श्री ऋषिराम ज्ञवाली

श्री सुशमा सापकोटा

त्यवस्थापन समिति

संयोजक: श्री लूज: श्रेष्ठ

सदस्यहरू

श्री श्रवण कुमार सिंह

श्री कविराज वराल

श्री रेनुका न्यौपाने

श्री कृष्णप्रसाद लम्साल

श्री सुष्मा ज्ञवाली

श्री उषा दुलाल

श्री लिना यादव

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपाल केन्द्रीय समिति

सिंहदरबार प्लाजा, काठमाडौं, फोन: ०१-४२५८८५१, ४२५२५५५, EXT: ११११

E-mail: rbbea@rbb.com.np, Website : www.rabbea.org.np

मुद्रण: ग्लोबल प्रिन्ट कनेक्सन प्रा.लि. डिल्लीबजार, काठमाडौं | कम्प्युटर सज्जा: सन्तोष भट्ट

सहयोग रु. ५००/-

हार्दिक शुभकामना

विजया दशमी, शुभदीपावली २०८२,
नेपाल सम्वत् ११४६, छठपर्व, ईद,
चासोकतङ्नाम, ल्होसार लगायतका
सम्पूर्ण राष्ट्रिय पर्वहरूको उपलक्ष्यमा

हार्दिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय
अध्यक्ष
तथा

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक
कर्मचारी संघ नेपाल
केन्द्रीय समिति परिवार

(ट्रेड युनियन ऐन २०४९ बमोजिम स्थापित ट्रेड युनियन महासङ्घ)

भ्रम विभागा ट.प्र.प.नं.: १/०६४/०६६

पेसागत महासङ्घ नेपाल

Confederation of Nepalese Professionals (CONEP)

शुभकामना

पेसागत महासङ्घ नेपाल [CONEP] को वित्तीय क्षेत्रसँग सम्बन्धित श्रमिकहरूको ट्रेड युनियन बैंक, बिमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी सङ्घ नेपाल [BIFU] को एक सशक्त र क्रियाशील राष्ट्रियस्तरको प्रतिष्ठान राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपाल हो। आफ्ना राष्ट्रियस्तरका प्रतिष्ठानस्तरीय सङ्गठनहरूमध्ये राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपाल क्रियाशीलता, सदस्यता र सशक्तताका दृष्टिकोणले पहिलो प्रतिष्ठान हो। यस सङ्घले ट्रेड युनियन आन्दोलनमा खेलेको भूमिका नेपालको सार्वजनिक ट्रेड युनियनका क्षेत्रमा अनुसरण गर्न योग्य भएको महसुस गरेको छु।

ट्रेड युनियन आन्दोलनलाई वैचारिक एवं साङ्गठनिक रूपमा सुदृढ बनाउन र आन्दोलनभित्र देखापर्ने अवसरवाद र अराजकतावादलाई निस्तेज पार्दै सुदृढ र सशक्त सङ्गठनको निर्माण गर्नमा यस प्रकाशनले मद्दत पुर्याउने छ। यसका अलावा पेसाकर्मीहरूको बौद्धिकस्तर उठाई बैकिङ जगतमा योग्य जनशक्तिको विकास गर्नसमेत यो प्रकाशन सहायक सिद्ध हुने छ भन्ने विश्वास लिएको छु। यस अवसरमा सङ्गठनको वैचारिकस्तरलाई उठाउन सङ्घले यो प्रकाशनको निरन्तरता सहित अन्य रचनात्मक गतिविधिहरू अघि बढाउने अपेक्षा गरेको छु।

लामो समयदेखि प्रकाशन हुँदै आएको लक्ष्ययात्रा मार्फत यस क्षेत्रसँग सम्बद्ध प्रकाशित लेखरचना, सूचना लगायतका सामग्रीहरू सबैका लागि उपयोगी हुने विश्वास लिएको छु। प्रकाशनको निरन्तरताको अपेक्षा सहित “लक्ष्ययात्रा २०८२” को सफलताको शुभकामना।

पुण्यप्रसाद ढकाल

अध्यक्ष

“राजनीतिक अधिकार सहितको ट्रेड युनियन अधिकार
सक्षम वित्तीय संस्था, दक्ष व्यवस्थापन, अनुशासित ट्रेड युनियन र स्वाधिन आर्थिक नीति हाम्रो सरोकार”
(पेशागत महासंघ नेपालसँग आवद्ध)

बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ, नेपाल
Bank, Insurance & Finance Unions-Nepal (Bifu-Nepal)

राष्ट्रिय समिति
National Committee
काठमाडौं
२०५२
(१९९५)

शुभकामना

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपालले आर्थिक, मौडिक विषयमा लेखिएका

लेखरचना तथा परीक्षा उपयोगी सामग्री समावेश गरी “लक्ष्ययात्रा २०८२”

प्रकाशन गर्न लागेको थाहा पाउँदा मलाई खुशी लागेको छ। “सम्पूर्ण कर्मचारी

एकजुट होऔं। पेशागत हकहित र संस्थाको सम्बर्द्धन गरौं” भन्ने मूल नाराका

साथ राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालले बैंकमा आम कर्मचारीहरू माभ

सिर्जनशील, सशक्त, जुभारु तथा उदाहरणीय ट्रेड युनियनका रूपमा स्थापित भई कर्मचारीहरूका

हकहितका साथै संस्थाको सम्बर्द्धन एवम् सुदृढीकरणका सवालमा अविच्छिन्न रूपमा महत्त्वपूर्ण

भूमिका निर्वाह आइरहेको तथ्य सबैमा सर्वविदितै छ।

अन्तमा, लक्ष्ययात्राको प्रकाशनले बैंक, कर्मचारी, ग्राहक, सर्वसाधारण जनता एवं राष्ट्रकै समृद्धि

हासिल गर्न उपयोगी बौद्धिक खुराक प्रदान गरी बैकिङ क्षेत्रमा योग्य जनशक्ति विकास गर्न र

समग्र नेपाली समाजलाई दिशानिर्देश गर्न सकोस् भन्ने हार्दिक शुभेच्छासहितै “लक्ष्ययात्रा २०८२”

को पूर्ण सफलताको कामना गर्दछु।

धर्मराज मैनाली

अध्यक्ष

ने.रा.बैं. 'क' वर्गको इजाजत पत्र प्राप्त संस्था

शुभकामना

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालले वार्षिक मुखपत्र-लक्ष्य यात्रा २०८२ प्रकाशनको लागि शुभकामना व्यक्त गर्दछु। आर्थिक, मौकिक, वित्तीय, वाणिज्य, वाणिज्य कानून, लेखा, व्यवस्थापन, अनुसन्धान लगायतका विषयहरूसँग सम्बन्धित विश्लेषणात्मक, तथ्यपरक एवम् समसामयिक लेखहरू समावेश रहेको यो प्रकाशन नेपालको बैंकिङ क्षेत्रमा चासो राख्ने सबैका लागि पठनीय र उपयोगी हुने मैले विश्वास लिएको छु।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालले मुलुकमा लगानी प्रवर्द्धन, उत्पादन अभिवृद्धि तथा रोजगारी सिर्जनाका लागि वित्तीय स्रोत परिचालन गर्ने काममा रचनात्मक एवम् सिर्जनात्मक क्रियाकलाप मार्फत सहयोग पुऱ्याउने विश्वास लिएको छु।

बैंकले लिएका लक्ष्य पुरा गर्न राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड कर्मचारी संघ नेपालले आफ्ना सदस्यहरूको परिचालन मार्फत वित्तीय समावेशीकरण, उद्यमशीलता विकास तथा राष्ट्रिय बचतलाई प्रोत्साहन तथा प्रवर्द्धन गर्ने कार्यमा पनि योगदान गर्ने अपेक्षा गरेको छु।

डिजिटल बैंकिङको विस्तार, लघु, साना तथा मझौला उद्यमहरूको वित्तीय पहुँच विस्तार, हरित अर्थतन्त्रलाई प्रोत्साहन र वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमको प्रभावकारिता विस्तारमा समेत संघले सहयोगी भूमिका निर्वाह गर्नेछ भन्ने विश्वास लिएको छु। साथै यो प्रकाशन यस क्षेत्रमा चासो राख्ने सबैका लागि उपयोगी एवं फलदायी हुने विश्वास व्यक्त गर्दै राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालको उत्तरोत्तर प्रगति र सफलताको कामना व्यक्त गर्दछु।

देव कुमार ढकाल

अध्यक्ष

शुभकामना

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपालद्वारा हरेक वर्षभैँ यस वर्ष पनि आर्थिक र बैंकिङ लेख तथा परीक्षा उपयोगीसम्बन्धी गतिविधिहरू समावेश गरी आफ्नो वार्षिक मुखपत्रका रूपमा 'लक्ष्ययात्रा २०८२' प्रकाशन गर्न लागेको थाहा पाउँदा मलाई हर्षित तुल्याएको छ।

नेपालको आर्थिक उन्नतिमा बैंकिङ क्षेत्रको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहिआएको छ। राज्यले श्रम तथा रोजगार क्षेत्रका नीति, नियम, ऐन र कानूनको समसामयिक परिमार्जन र प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्दै मुलुकभित्र उत्पादनमूलक रोजगारीको अवसर सिर्जना गरिरहेका सन्दर्भमा यस बैंकले पनि राज्यले लिएको नीतिलाई सघाउ पुग्ने गरी मुलुकको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा योगदान पुऱ्याउँदै आइरहेको छ। संस्थामा कार्यरत कर्मचारीहरूको सेवा सुरक्षा, समान अवसर, समृद्ध जीवन र सुनिश्चित भविष्यको लक्ष्य प्राप्तिका लागि राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपालले खेलेको भूमिकाको म प्रशंसा गर्न चाहन्छु। संस्थाभित्र व्यवस्थापन र युनियन दुवैको अस्तित्व र भूमिका अपरिहार्य छ। बैंक र कर्मचारी युनियनहरूको सुभ्रबुभ्रपूर्ण सहकार्यबाट यो जिम्मेवारी पूरा हुने कुरामा म विश्वस्त छु। साथै, बैंकको सेवा प्रवाहलाई अझ छिटोछरितो, गुणस्तरीय एवं उदाहरणीय ग्राहकमुखी बनाउने प्रयासमा सम्पूर्ण कर्मचारीलाई समाहित गराउने कार्यमा यस बैंकमा क्रियाशील युनियनहरूको थप इमानदार प्रयत्नको अपेक्षा गर्दछु।

अन्तमा, विविध अप्ठेराका बावजुद पनि सङ्घले लक्ष्ययात्राको नियमित प्रकाशन गर्दै आउनु प्रशंसनीय कार्य हो। यस प्रकारको सिर्जनशील प्रयत्नको निरन्तरता एवं प्रकाशनको हार्दिक शुभेच्छासहित पूर्ण सफलताको कामना गर्दछु।

देवेन्द्रमण खनाल

प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

सम्पादकीय

“सम्पूर्ण कर्मचारीहरू एक जुट होऔं, पेसागत हकहित र संस्थाको सम्बृद्धन गरौं” भन्ने मुल नाराका साथ वि.सं. २०४७ साल श्रावण ६ गते स्थापना भएको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपाल राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड भित्र क्रियाशील ट्रेड युनियनहरूमध्ये सवैभन्दा जेठो सशक्त ट्रेड युनियन हो। संघको कर्मचारीहरूको पेसागत हकहित र संस्थागत सवर्धनका लागि सक्रिय र जिम्मेवारीपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दै आएको कुरा सर्वविदितै छ। संस्थाभित्र हुने वित्तिय विसङ्गति, अनियमितता संस्थागत सुशासनको लागि खबरदारी गर्दै नेपाली जनतालाई सहज, सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बैंकिङ सेवा प्रदान गर्ने अभियानमा जिम्मेवारी पूर्वक लाग्न सम्पूर्ण सदस्यहरूलाई एक जिम्मेवार ट्रेड युनियनका हैसियतले संघ हार्दिक आहवान समेत गर्दछ।

नेपालको बैंकिङ क्षेत्रमा भएका अधिक तरलताको अवस्था राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकमा पनि देखिएको छ। बैंकभित्र ठूलो संख्यामा युवा र नयाँ जनशक्ति रहेकोले सो जनशक्तिलाई समुचित ढङ्गबाट परिचालन गरी दिगो स्रोत परिचालनमा भूमिका निर्वाह गर्दै बैंकको उत्पादकत्व वृद्धिमा लगाउने वातावरण बनाउन जरुरी देखिएको छ।

बैंकमा क्रियाशील ट्रेड युनियनहरू र बैंक व्यवस्थापन विच बार्ता सम्पन्न भएपश्चात आर्थिक तथा गैरआर्थिक सुविधाहरू मध्ये केहि आर्थिक सुविधा मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएको र कर्मचारी सेवा सुविधा कर्मचारी विनियमावलीमा समावेश गर्न मन्त्रालय पठाएकोमा लामो समयसम्म स्वीकृती नआउनाले आम कर्मचारीमा निरासा छाएको छ। सो विषयबस्तु स्वीकृत भई आएमा आम कर्मचारीहरू उत्प्रेरीत हुने विषयमा संघ विश्वस्त रहेको छ।

सरकारी संस्थाहरूले निजी संस्थाहरूसँग प्रतिस्पर्धा गर्दै बैंकिङ क्षेत्रमै राम्रो मुनाफा आर्जन गरी सरकारलाई लाभांश प्रदान गरिरहेको भए तापनि सरकारी संस्थानमा कार्यरत कर्मचारीले पाउने बोनस र निजी क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीले पाउने बोनसमा भएको विभेदपूर्ण व्यवस्था र बैंकले कुशलता पुर्वक संचालन तथा व्यवस्थापन गरेको स्वीकृत अवकाशकोषलाई अस्वीकृत अवकाशकोष करार गरी अनिर्वाय रुपमा स्वीकृत अवकाशकोषमा जानुपर्ने बाध्यकारी निर्णयको संघ घोर विरोध गर्दछ। निजी क्षेत्रका कर्मचारीले पाउने सरह नै बोनस दर व्यवस्था गरी सरकारी संस्थानमा गर्न तथा स्वीकृत अवकाशकोष सम्बन्धित संस्थामा रहने व्यवस्था गर्न सघं जोडदार माग गर्दछ।

अन्त्यमा, साङ्गठनिक दायित्वलाई शिरोपर गरी पेसागत हकहितका क्षेत्रमा अग्रमोर्चामा रहेको हाम्रो राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालले संघका वार्षिक गतिविधिहरू, समयसामयिक विषयमा लेखिएका लेख रचनाहरू आफ्नो मुखपत्र लक्ष्ययात्रा मार्फत नियमित रूपमा प्रकाशन गर्दै आएको छ। यसलाई स्तरीय पाठ्य सामग्री बनाउने प्रयास गर्दागर्दै पनि कतिपय कमीकमजोरी भएका हुन सक्छन्। यसमा पाठकहरूको रचनात्मक सुझावको अपेक्षा गर्दछौं। यसमा प्रकाशित लेखहरूमा अभिव्यक्त विचार लेखकका निजी विचार रहेको समेत जानकारी गराउँदछौं। लक्ष्ययात्रा-२०८२, प्रकाशनलाई मूर्तरूप दिने क्रममा शुभकामना दिनुहुने पेसागत महासंघ नेपालका अध्यक्ष श्री पुण्य प्रसाद ढकालज्यु, बैंक, विमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ नेपालका अध्यक्ष श्री धर्मराज मैनालीज्यु, बैंक सञ्चालक समितिका अध्यक्ष डा. देव कुमार ढकालज्यु, बैंकका प्रमुख कार्यकारी अधिकृत श्री देवेन्द्र रमण खनालज्युप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछौं। लेख रचना तथा सुझाव उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने आदरणीय अग्रज नेतृत्व, लेखक वर्ग, पुफ रिडिङ्ग गरिदिनुहुने श्री टेकनाथ पाण्डेय विज्ञापन उपलब्ध गराउनुहुने विज्ञापनदाताहरू, डिजाइन तथा मुद्रण कार्य गर्ने ग्लोबल प्रिन्ट कनेक्सन प्रा.लि.लागायत यस प्रकाशन कार्यमा प्रत्यक्ष परीक्ष सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण महानुभावहरूप्रति सघं हार्दिक धन्यवाद प्रकट गर्दछ।

धन्यवाद।

विषयसूची

सि.न.	शीर्षक	लेखक	पेज नं.
१.	अन्तर्वार्ता	🎤 लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय	१
२.	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालको साङ्गठनिक गतिविधिसम्बन्धी प्रतिवेदन	✍ रविन्द्रप्रसाद चौलागाई	५
३.	मौद्रिक नीति र नियामकीय प्रावधान	✍ डा. प्रकाशकुमार श्रेष्ठ	११
४.	बैंकिङ क्षेत्रमा सम्पति शुद्धीकरण निवारणको आवश्यकता	✍ देवेश प्रसाद लोहर्ना	१७
५.	वित्तीय संस्थाको स्थायित्वका आवश्यक पक्षहरू	✍ दुर्गा कुमारी कंडेल	२३
६.	सामाजिक सुरक्षा र नेपालमा यसको प्रयोग	✍ रमेश अर्याल	२९
७.	तयारी पोसाकका चुनौती : निकासी प्रवर्धनका लागि ध्यानाकर्षणको खाँचो	✍ डा.सुमनकुमार रेग्मी	३५
८.	जेनजी प्रदर्शन र हाम्रो अर्थतन्त्रको अवस्था	✍ डा. दिलनाथ दंगाल	४३
९.	व्यवस्थापनमा सूचना प्रविधिको भूमिका	✍ ऋषि राम ढकाल	४७
१०.	वित्तीय प्रणालीको अधिक तरलता तथा न्यून कर्जा मागः कारण, प्रभाव तथा समाधानका उपायहरू	✍ सिद्ध राज भट्ट	५१
११.	संस्थागत सुशासन [Corporate Governance]	✍ दिनेश गौतम	५७
१२.	नेपालमा बैंकिङ कर्जा : प्रयोजन र उपयोगको स्थिति	✍ भोलानाथ पौड्याल	६१
१३.	आर्थिक वृद्धिमा मुद्रा तथा मौद्रिक नीतिको भूमिका	✍ युवराज धिमिरे	६५
१४.	नेपालका सरकारी बैंकमा सार्वजनिक खरिद : चुनौती, अवसर र नीतिगत आवश्यकता	✍ निरञ्जन डुम्रे	७१
१५.	बासेल र यसका मानकहरू	✍ कृष्ण निरौला	७७
१६.	गुनासो व्यवस्थापन र नेपालको बैंकिङ क्षेत्र : विचार विर्मश	✍ चन्द्र प्रसाद तिमिल्सेना	८३
१७.	निष्कृत्य कर्जा व्यवस्थापनः (Non Performing Loan Management):	✍ तुलसी देवी शर्मा	८७

१८.	ब्याजदर र ब्याजदर निर्धारणका तत्वहरू	✍ ईश्वर उप्रेती	९१
१९.	कर्मचारी उत्प्रेरणा र साङ्गतिक उत्पादकत्वमा यसको प्रभाव	✍ ध्रुव पाण्डे	९५
२०.	भर्चुअल बैंक र नियो बैंक	✍ रुद्रप्रसाद अधिकारी	९९
२१.	नेपालमा ट्रेड युनियन	✍ ऋषिराम ज्ञवाली	१०३
२२.	“राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको सन्दर्भमा योगदानमा आधारित उपदान: कर्मचारीहरूमा परेको प्रभाव र समाधानका उपायहरू”	✍ जानकी कुमारी न्यौपाने	१०७
English Section			
२३.	Treasury Operations at Rastriya Banijya Bank Ltd. - Enhancing Quality and Profitability	✍ Krishna Shah	११३
२४.	Travel as a Productivity Tool: Rethinking Employee Benefits in the Banking Sector	✍ Puspa Paudel	११७
२५.	Modernizing Consumer Lending at Rastriya Banijya Bank: A Roadmap for Inclusive and Digital Growth	✍ Vawana Sharma	१२३
२६.	Stepping into the RBBL's New Strategic Plan	✍ Mahesh Raj Bhatt	१२९

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपालका अध्यक्ष श्री लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेयज्यूसाग लक्ष्ययात्रा-२०८२ का लागि लिईएको अन्तरवार्ता :

लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय
अध्यक्ष
राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपाल

१. राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपालको २०७६ साल भदौमा भएको ११ औं महाधिवेशनको कार्यकाल सम्पन्न भई १२ औं महाधिवेशन गर्दै हुनुहुन्छ । यो कार्यकाललाई युनियनको पहलकदमी, सक्रियता एवम् संस्था सुधारका पक्षमा कसरी मुल्याङ्कन गनुभएको छ ?

हामीले मिति २०७९ सालको भदौ ३० र ३१ गते पोखरामा ११ औं महाधिवेशन सम्पन्न गरेको मात्रै ३ वर्ष भन्दा केही महिना बढी भएको छ । विधानतहः हामीले दुईवर्ष पछि महाधिवेशन गर्नुपर्थो जेनजी आन्दोलन लगायतका कारणले केही ढिला हुन गयो । हामीले यस कार्यकालमा नीति र विधि निर्माण तथा कर्मचारीहरूको सेवा सुविधा बृद्धि गर्न सफल भएका छौं । ११ औं महाधिवेशन पश्चात हाम्रा क्रियाकलापहरू त्यसै प्रति केन्द्रित थिए । व्यवस्थापनको ढिलासुस्तिका कारण अपेक्षित सुधार गर्न नसके तापनि यस अविधमा कर्मचारीका पक्षमा हुने गरी हामीले २१ प्रकारका कर्मचारीका सुविधाहरू विकास गरेका छौं । अवकाश कोष कार्यसञ्चालन नियमावली, कर्मचारी सुविधा कार्यविधि लगायत केही अरु धेरै नीतिहरू निर्माण गरेका छौं ।

साथै हामीले घोषणा गरेका बाँकी विधि निर्माण गर्ने विषयमा व्यवस्थापनलाई तीव्र दबाव दिँदै आएका छौं । साथै बैंकमा नयाँ भर्ना भई आउनुभएका आधाभन्दा

बढी कर्मचारीहरूले स्वेच्छाले यो सङ्घको सदस्यता लिनुभएको छ भने विभिन्न शाखाहरूमा सङ्घका पदाधिकारीहरू गई कर्मचारीहरूको समस्या सुन्ने तथा संस्था सुधारका लागि राय सुझाबहरू लिने र त्यसलाई व्यवस्थापनसँग छलफल गरी कार्यन्वयनमा ल्याएका छौं । यस हिसाबले गएको कार्यकाललाई सन्तोषजनक रूपमा मुल्याङ्कन गरेका छौं ।

२. कर्मचारी सङ्घ नेपालको वर्तमान अवस्था र गतिविधिहरूका बारेमा बताइदिनुहोस् न ?

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपाल राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकभित्रको अग्रणी ट्रेड युनियन हो । बैंकमा कार्यरत बहुसङ्ख्यक कर्मचारीहरू सदस्य रहेको सङ्घमा बैंकमा कार्यरत कुल कर्मचारीहरूको ५१% प्रतिशतभन्दा बढी कर्मचारीको सदस्यता नवीकरण गरेका छौं । सङ्घका ८ वटै प्रदेश समितिहरू क्रियाशील अवस्थामा छन् । हामीले गत वर्ष सङ्घका नियमित गतिविधिका अतिरिक्त वार्षिकोत्सवका अवसरमा RBBEA Relief Fund सहयोगार्थ सांस्कृतिक कार्यक्रमसमेत आयोजना गर्नुभयो । त्यसबाट प्राप्त आम्दानीबाट हामीले रु. ५ लाखको अक्षयकोष खडा गरेका छौं । बिफु नेपालको बैधानिकता प्राप्तिको लागि सक्रियताका साथ सङ्घको उपस्थिति जनायौं । बैंकको केन्द्रीय कार्यालयमा सेनिटरी प्याड भेन्डिङ मेसिन जडान, अनलाइन स्वास्थ्य सचेतना

कार्यक्रम सञ्चालन, अनलाइन कक्षा सञ्चालन, राबिया साँझ कार्यक्रम सञ्चालन गरेका छौं ।

यस अवधिमा महाधिवेशनबाट पराजित साथीहरूले सङ्घको अखण्डता र गरिमामाथि धावा बोल्दै बैंकभित्र दर्ता गर्न खोजिएको कथित राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी युनियन नेपाल नाम गरेको ट्रेड युनियन दर्ता प्रक्रिया खारेज गराई राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपाललाई बिखण्डन गर्ने दुस्साहसलाई निस्तेज पार्ने काम समेत गर्‍यो । सङ्घको मुखपत्र लक्ष्ययात्रामार्फत सङ्घलाई बिखण्डन गर्ने कदमलाई असफल पार्न आफ्नो तर्फबाट भूमिका खेल्ने सङ्घ सबै कमिटीहरू, सतिसालभैँ अडिग रहने सबै सदस्यहरू तथा बैंकका सबै कर्मचारी मित्रहरूलाई पुनःहार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै म सङ्घबाट बिगतमा अलग भएका साथीहरूलाई सङ्घमा फर्केर एक हुनका लागि पुनः आब्हान गर्दछु ।

३. कर्मचारीले पाउने औषधि उपचार खर्च तथा ब्याज परिमाणिकरण र अवकाश भुक्तानिमा बढाएको करका विरुद्ध सङ्घले मुद्दा दर्ता गरेको थियो त्यसको बारेमा बताइदिनुहोस् न ?

कर्मचारी सुविधा अन्तर्गत बैंकले कर्मचारीलाई प्रदान गरिआएको औषधि उपचार खर्च तथा ब्याज परिमाणिकरण (इन्टेस्ट क्वान्टीफिकेशन)मा कर लगाइरहेकोमा त्यसका विरुद्ध सङ्घको अगुवाइमा बैंकमा क्रियाशील ट्रेड युनियनहरूले सम्मानित उच्च अदालत पाटनमा मिति २०८१ असार ९ गते दर्ता गरेको मुद्दामा २०८१ साउन २१ गते फैसला भई औषधि उपचार खर्चमा लगाइरहेका कर गणनामा रोक लगाइएको छ । यसले प्रत्येक कर्मचारीको वार्षिक एक लाख देखि एक लाख ५० हजारसम्म आयकर बचत हुन गएको छ । त्यस्तै नेपाल सरकारले आ.व. २०८१/०८२ को बजेट संगैको आर्थिक ऐन मार्फत कर्मचारीको अवकाश भुक्तानिमा लाग्दै आएको करको दरमा परिमार्जन गरी पाँच प्रतिशतबाट १५ प्रतिशत बनाएकोमा सो को विरुद्ध

उच्च सम्मानित उच्च अदालत पाटनमा मिति २०८१ पुस १३ गते सङ्घको अगुवाइमा रिट दायर गरेकामा हाम्रो पक्षमा फैसला नआएको साँचो हो । त्यस पश्चात संघका पूर्व बरिष्ठ उपाध्यक्ष बद्रिप्रसाद तिमिल्सिनाको नेतृत्वमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा व्यक्तिगत मुद्दा दायर गरिएको छ ।

४. कर्मचारीहरूको हकहित र संस्थाको सम्वर्द्धन गरौं भन्ने मूल उद्देश्यमा कटिबद्ध भइरहन कस्ता जटिलता देख्नुभएको छ ?

कर्मचारीहरूको अवस्था सुधार गर्ने उद्देश्यले गठन गरिएको कर्मचारीहरूको एक पेसागत सङ्गठन हो । यो कामदारहरूको हितको रक्षाको लागि गठन गरिएको हो । कर्मचारीहरू असङ्गठित हुँदा उनीहरूसँग थोरै मोलतोल गर्ने क्षमता हुन्छ । तसर्थ कर्मचारीको हकहित र संस्थाको सम्वर्द्धन गरौं भन्ने सङ्घको मूल उद्देश्यका साथ २०४७ साल साउन ६ गते यो सङ्घको स्थापना भएको हो । कर्मचारीहरूको हकहित र संस्थाको सम्वर्द्धन गरौं भन्ने मूल उद्देश्यमा अडिग छौं र हाम्रा गतिविधिहरूलाई समेत यसैअनुरूप अगाडि बढाइरहेका छौं । कहिलेकाहीँ हुने षड्यन्त्रमूलक गतिविधि र अस्वस्थ प्रतिस्पर्धाको मानसिकताले हामीलाई कहिलेकाहीँ समस्यामा पार्ने गरेको छ । तर ती सबै कुराहरूलाई चिर्दै हामी आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिका लागि निरन्तर अगाडि बढिरहेका छौं ।

५. सङ्घको ११ औँ महाधिवेशन देखि यता खासगरी यो कार्यकालमा भएका मुलभूत उपलब्धिहरूको बारेमा बताइदिनुहोस् न ?

सङ्घको ११ औँ महाधिवेशन देखि यता कर्मचारीहरूको हितमा धेरै उपलब्धि हासिल भएको हामीले महसुस गरेका छौं । हामीले अगाडि नै भनिसक्यौ यो कार्यकाल कर्मचारीहरूलाई दीर्घकालमा फाइदा पुग्ने नीति र विधि निर्माणमा गर्नमा लागियो । लामो समयदेखि कर्मचारीहरूले सेवा सुबिधा पाईरहेको तर स्पस्ट कार्यविधि नबनेको कर्मचारी कर्जा तथा सुबिधा कार्यविधि, २०८० निर्माण

गरियो । यसमा घरकर्जा, घर मर्मत कर्जा, सामाजिक कर्जा, कम्प्युटर कर्जा, मोटरसाइकल कर्जा, गाडि कर्जा, क्रेडिट कार्ड कर्जा लगायत कर्जालाई कार्यविधिमा समावेश गर्न सफल भयौं । त्यस्तै अवकाश कोष कार्यसञ्चालन नियमावली तथा मुनाफा वितरण सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गरेर अवकाश कोषलाई थप व्यवस्थित गर्ने कार्य गरियो । त्यस्तै कर्मचारीहरू सँगको समस्या समाधान गर्न श्रम सम्बन्ध कार्यविधि, दैनिक तथा भ्रमण भत्ता कार्यविधि, बैदेशिक तालिम कार्यविधि, उत्कृष्ट कर्मचारी छनौट कार्यविधि, कर्मचारी कल्याण कोष कार्यविधि निर्माण गरेका छौं । आर्थिक सेवा सुबिधा तथा कर्जा रकमा बृद्धि गराउन सक्नु कर्मचारीका पक्षमा भएका अर्को महत्वपूर्ण कार्यहरू हुन् ।

साँगठानिक रूपमा संघको सदस्यतामा ३०० जना बृद्धि गरी १५०० जना सदस्य पुऱ्याइयो । आर्थिक रूपमा सङ्घको कोषलाई थप मजबुत बनाउने कार्य गरियो । सङ्घलाई सबै कर्मचारीहरूको आशा र भरोसाको संस्थाको रूपमा विकास गर्न सफल भएको महसुस गरेका छौं ।

६. बैंकमा क्रियाशील तीनवटै ट्रेड युनियन मध्ये मुख्य दुई युनियनहरूले व्यवस्थापन समक्ष विभिन्न विषयको माग राखि गरेको आन्दोलन हाल स्थागित गरेको नि लामो समय भैसक्यो के आन्दोलनको औचित्य सकिएको हो ?

आन्दोलनको औचित्य कदापी सकिएको छैन । हो हामी बैंकमा क्रियाशील दुई ठुला युनियनले खासगरी व्यवस्थापनले चारवटा विषय सम्बोधन गर्नुपर्ने भनि संयुक्त आन्दोलन गरेका थियौं । पहिलो २०७९ मंसिर १८ मा सहमति भएका आर्थिक, व्यवस्थापकीय, प्रशासनिक र विनियमावली सम्बन्धी विषयहरू तत्काल कार्यन्वयन दोस्रो नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालयबाट स्वीकृत भई बृद्धि भई आएको ओभरटाइम भत्ता र उपदान तत्काल कार्यान्वयन, हाल ओभरटाइम भत्ता कार्यन्वयन भएको तर उपदान कार्यन्वयन भएको छैन । तेस्रो कर्मचारीहरूलाई

विभेदपूर्ण रपमा जबरजस्ती थोपरिएको योगदानमा आधारित उपदान [CBG] व्यवस्था तत्काल संशोधन गरी पुराना कर्मचारी सरह उपदान लागू गर्नुपर्ने, चौथो लामो समयसम्म रोकिएको पदपूर्तिको प्रक्रिया तत्काल नियमित गरियोस् भनेर गरिएको आन्दोलन चाडपर्व तथा जेन्जी आन्दोलनका कारण ७६ दिनको संयुक्त आन्दोलन पश्चात हाललाई स्थगित भएको आन्दोलन पुनः सशक्त ढङ्गबाट सुरु गरिने छ ।

७. सबै कर्मचारीहरूको साभ्ना युनियनका रूपमा कर्मचारी सङ्घलाई एकीकृत ट्रेड युनियनका रूपमा विकास गरी ट्रेड युनियनका साभ्ना उद्देश्य प्राप्त गर्न सकिने अवस्था देख्नुभएको छ ?

ट्रेड युनियनको साझा उद्देश्यहरू जस्तै सामूहिक सौदाबाजीद्वारा विवादको समाधान, आर्थिक, सामाजिक र सेवा सुरक्षाको ग्यारेण्टी, कार्य वातावरणमा सुधार, व्यवस्थापनमा साभ्नेदारी, वृत्ति-विकासको समान अवसरको ग्यारेण्टी, कर्मचारीको आत्मसम्मान, संस्थाको दक्षता र उत्पादकत्वमा वृद्धि, लाभांश प्राप्तिको सुनिश्चितता, सामाजिक उत्तरदायित्व वहन, इत्यादि रहेका हुन्छन् । यी नै उद्देश्यहरू प्राप्त गर्नका खातिर राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपाल २०४७ सालमा बैंकभित्र एक साझा युनियनका रूपमा स्थापित भएको युनियन हो । यद्यपि हामीले स्थापनाकालको साभ्ना युनियनको अवधारणालाई हालसम्म कायमै राखेका छौं । धेरै ट्रेड युनियन हुँदा व्यवस्थापनले एक आपसमा खेल्ने तथा अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा बढ्ने भएकाले कर्मचारी हकहितमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुन सकेको छैन । त्यसैले म सबै ट्रेड युनियनकर्मीहरूलाई वैचारिक सङ्कीर्णताबाट बाहिर निस्केर कर्मचारीका हितमा एकीकृत ट्रेड युनियन आन्दोलन निर्माणमा अगाडि बढ्न आग्रह गर्दछु ।

८. बैंकमा क्रियाशील युनियनहरूले कर्मचारीहरूको हक हितको लागि आगामी दिनमा बैंक भित्र कस्तो

भूमिका खेल्नु पर्ला ?

हो हामीले अझै केही कार्यहरू गर्नु पर्ने छ । अहिले पनि बैंकमा अवकाश भुक्तानिमा तीन किसिमका सुबिधाहरू छन् यसलाई एकरूपता बनाउनु पर्ने चुनौती हामी माँझ छ । करार तथा ज्यादादारी कर्मचारीहरूको पेसागत सुरक्षाको व्यवस्था मिलाउने, सरकारी र नीजि बैंकहरू बिच बोनस दरमा भएको विभेद हटाउनु पर्ने आवश्यकता छ । समयमा कर्मचारीको वृत्ति विकास हुने विषयमा कार्य गर्न बाँकी छ । अर्को विषय बैंकको स्विकृत अवकाश कोषलाई खारेजी गरेर अन्य कोषमा लाने सरकारको एकलौटी निर्णयले कर्मचारीको खाईपाई आएको सेवासुबिधामा असर पर्ने हुँदा कर्मचारीको हितमा छलफल गरेर अगाडि बढ्नु पर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

५. अन्त्यमा, सङ्घको १२ औँ महाधिवेशनको सन्दर्भमा बैंकमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई के सन्देश दिन चाहनुहुन्छ ?

सङ्घको १२ औँ महाधिवेशन यही पुस ११ र १२ गते नेपालगञ्जमा भव्यताका साथ सम्पन्न हुँदै छ । सङ्घको यो महाधिवेशनमा बैंकमा कार्यरत ८०० भन्दा बढी कर्मचारीहरूको सहभागिता हुने छ । यो महाधिवेशनलने कर्मचारीहरूको हक हितको विषयमा ब्यापक छलफल गरी आगामी दिनको लागि स्पष्ट दिशानिर्देश समेत गर्ने छ । यो महाधिवेशनलाई स्वदेश तथा विदेशी पेसागत सङ्घठनहरूले चासोका साथ हेरिरहनुभएको छ । यो महाधिवेशनले आगामी कार्यकालको लागि नयाँ नेतृत्व समेत चयन गर्नेछ । अहिले बैंकमा धेरै नयाँ कर्मचारीहरू आउनु भएको छ म यो महाधिवेशनमा कर्मचारीहरूको

उल्लासमय सहभागिताको लागि आब्हान गर्दछु ।

बैंकमा काम गर्ने साथीहरूले अत्यन्त मेहनतपूर्वक काम गरिरहनुभएको छ । हामीले आफ्नो कार्यदक्षता तथा कार्यकुशलताबाट बैंकिङ क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरूलाई समाधान गर्दै राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकलाई अभि उचाइमा लैजानु छ । त्यसैले कार्यक्षेत्रमा रहनुभएका तमाम साथीहरूलाई इमान्दारितापूर्वक आफ्नो कार्यसम्पादन सम्पन्न गर्न आग्रह गर्दछु । बैंकभित्र रहेका कर्मचारीका समस्याहरू समाधान तथा बैंकमा संस्थागत सुशासन कायम गराउन सङ्घ सदैव तपाईंहरूको साथमा रहेको समेत विश्वास दिलाउन चाहन्छु ।

बैंकभित्र सङ्घले गर्ने दैनिक कार्यहरू, राखेका मागदाबीहरू, सहमति गर्दा खेलेका भूमिकाहरू, अन्तर्क्रियाहरू, विनियमावली संशोधनमा राखेका अडानहरू, तमाम कामहरू, निर्णय कार्यान्वयनहरू तथा तपाईंहरूले पाउने आर्थिक सुविधाहरू आदि सवालमा विनाआग्रह सूक्ष्म ढङ्गले विश्लेषण गरी बैंकमा क्रियाशील ट्रेड युनियनमध्ये कुन ट्रेड युनियन कर्मचारी र बैंकको पक्षमा छ भन्ने सूक्ष्म अध्ययन गर्नुभयो भने हामीले गर्ने कार्यको यथार्थ मुल्याङ्कन भई यहाँहरूले न्याय गरेको ठहरिने छ । तसर्थ, यिनै सवालहरूका बारेमा निष्पक्ष अध्ययन गरी पेसागत हकहित र संस्थाको संवर्धन गर्ने कार्यमा हातेमालो गरी अगाडि बढ्न पुनः आह्वान गर्दछु । अन्तमा यो कार्यकालमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्ण व्यक्ति तथा संस्थाहरू प्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

जय राविया ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपालका महासचिव श्री रविन्द्रप्रसाद चौलागाउँले प्रस्तुत गर्नुभएको साङ्गठनिक गतिविधिसम्बन्धी प्रतिवेदन

रविन्द्रप्रसाद चौलागाउँ
महासचिव

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपालका मिति २०८१ मङ्सिरदेखि हालसम्मका साङ्गठनिक गतिविधिहरू

१. आन्दोलनका कार्यक्रम सम्बन्धमा

मिति २०८०/०३/३१ मा सहमति भएका केही विषयहरू नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालयबाट स्वीकृत भई आएकोमा एकातिर सहमति भएका आर्थिक सुविधाहरू कटौती गरी स्वीकृत गरियो भने स्वीकृत भएका सुविधाहरूसमेत लामो समयसम्म कार्यान्वयन गर्न बैंक व्यवस्थापन उदासीन देखियो । क्रियाशील ट्रेड युनियनहरूसँगका सहमतिहरू अक्षरसः पालनाको कानुनी व्यवस्था रहे तापनि तत्कालीन रूपमा स्वीकृत विषयहरूको कार्यान्वयन पहिलो प्राथमिकता रहेको थियो । सहमति भएको लामो समय भएपनि एकातिर अर्थ मन्त्रालयबाट तत्कालीन रूपमा सुविधाहरू स्वीकृत गर्दा अनावश्यक शर्तहरू राखेको अर्कोतिर बैंक व्यवस्थापनले पूर्णरूपमा कार्यान्वयन गर्न नचाहेको लगायत कारणले हालसम्म पनि उपदान वृद्धी कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । सो कार्यान्वयन गराउन बैंकमा क्रियाशील दुई वटा ट्रेड युनियनहरू राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपाल र नेपाल वित्तीय संस्था कर्मचारी सङ्घ राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. ले सयुक्तरूपमा अल्टिमेटम दिएकोमा विभिन्न दवाव कार्यक्रम संचालन गरी रहेको छौं । पहिलो चरणको आन्दोलनको कार्यक्रम २०८०/०२/२४ गते देखि २०८०/०२/३१ सम्म दुबै युनियनका केन्द्रिय समितिका पदाधिकारी तथा सदस्यहरूले हातमा कालोपट्टी बाँधि नियमित कार्य गर्नेबाट शुरु गरिएकोमा हाल चौथो चरणको आन्दोलनको कार्यक्रम अन्तर्गत प्रमुख कार्यकारी

अधिकृतको कार्यालयमा मिति २०८२.०१.०३ देखि दैनिक १०:३० बजेदेखि १:०० बजेसम्म क्रियाशील दुबै युनियनका केन्द्रिय समितिका पदाधिकारी तथा सदस्यहरू, केन्द्रीय कार्यालय स्तरिय समितिका पदाधिकारी तथा सदस्यहरू र केन्द्रीय कार्यालयमा कार्यरत सम्पूर्ण कर्मचारीहरूले धर्ना दिए पनि ठोस उपलब्धी हासिल हुन सकेको छैन । हाल आन्दोलनका कार्यक्रमहरू स्थगन गरिएको अवस्था रहेको छ । विधिसम्बद्ध तरिकाले मागदावि राखि सम्भौता गरीएको विषयहरू यो या त्यो बहानामा आलटाल गरी लागु नगरीएकोमा संघ त्यसलाई कुनै हालतमा कार्यान्वयन गराउने कुरामा दृढ रहेको छ ।

२. लक्ष्ययात्रा - २०८१ प्रकाशन

विगतमा भैँ सङ्घको वार्षिक मुखपत्र लक्ष्ययात्रा - २०८१ प्रकाशन भयो । लक्ष्ययात्रा - २०८१ मा सङ्घका अध्यक्षको अन्तर्वार्ता, महासचिवद्वारा प्रस्तुत सङ्घका गतिविधिसहितको प्रतिवेदन, आर्थिक, व्यवस्थापन तथा बैंकिङ सम्बद्ध समसामयिक बहुउपयोगी लेखरचना समावेश गरिएका छन् । सङ्घका सम्पूर्ण कमिटी तथा समर्थक शुभेच्छुकको सहकार्यमा प्रकाशन गरिएको लक्ष्ययात्रामा विज्ञापन प्रकाशनबापत प्राप्त रकमबाट सङ्घको आर्थिक अवस्थामा उल्लेखनीय सुधार भएको छ ।

३. सदस्यता नवीकरण

सङ्घको आधार भनेकै सदस्यता हो । लामो समयसम्म अवरुद्ध सदस्यता नवीकरणको कार्यलाई सङ्घको ११ औँ महाधिवेशनपछि लयमा फर्काइएको छ । यस वर्ष पनि सङ्घका सदस्यहरूको उत्साहप्रद सहभागितामा सङ्घका प्रदेश समितिहरूको क्रियाशीलतामा सदस्यता नवीकरण

सम्पन्न भएको छ । हाल संघको १४९३ जना नविकृत सदस्य रहेका छन् । यसले संघ बैकको सबैभन्दा ठूलो संगठन रहेको पुष्टी गर्दछ । यस कार्यमा तदारुकताका साथ लाग्नुभएकोमा सम्पूर्ण प्रदेश समितिका पदाधिकारी तथा सदस्यहरू धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

४. स्वागत तथा बधाई ज्ञापन कार्यक्रम

२०८१ कार्तिक देखि राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको सेवामा प्रवेश गर्नुभएका नयाँ कर्मचारीहरूलाई संघको तर्फबाट विभिन्न मितिमा स्वागत तथा बधाई ज्ञापन कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ । संघका अध्यक्ष लक्ष्मी प्रसाद पाण्डेयको अध्यक्षतामा सम्पन्न विभिन्न मितिमा भएका उक्त कार्यक्रमहरू संघका महासचिव रविन्द्र प्रसाद चौलागाईंले सञ्चालन गर्नुभएको थियो भने धन्यवाद मन्तव्य संघका बरिष्ठ उपाध्यक्ष श्री बन्दी प्रसाद तिमिल्सनाले दिनुभएको थियो । उक्त कार्यक्रममा संघको सदस्यता तथा बधाई प्रमाण-पत्र समेत वितरण गरिएको थियो । उक्त कार्यक्रममा सहायक प्रबन्धकमा १११ कर्मचारी मध्ये ५९ जना, प्रशासन, नगद र सू.प्र. समूहका ८१ जना बरिष्ठ सहायक मध्ये ४३ जना, प्रशासन समूहका १८८ सहायक मध्ये १२५ जना र नगद समूहका ७२ सहायक मध्ये ४७ जना (कुलमा ६०.६१ %) कर्मचारीले संघको सदस्यता ग्रहण गर्नुभएको छ । यस कार्यक्रमले नयाँ कर्मचारीसँगै क्यअप्पिषिबतप्यल को साथै संघको सदस्य सख्यामा मनग्य विस्तार भएको छ ।

५. पेसागत महासंघ नेपालको परीषदमा र विफु नेपालको बैठकमा सहभागिता

पेसागत महासंघ नेपालको मिति २०८१/१२/२२ र २३ गते ललितपुरको खुमलटारमा भएको सातौँ राष्ट्रिय परिषदमा सक्रियता पूर्वक सहभागिता जनाईयो । साथै विफु नेपालको मिति २०८२/०४/०२ मा भएको चौथो बैठकमा सहभागिता जनाईयो ।

६. राबिया क्यालेन्डर-२०८२ प्रकाशन

प्रत्येक नयाँ वर्षका उपलक्ष्यमा प्रकाशन गरिने क्यालेन्डर सदाभैँ यस वर्ष पनि प्रकाशन गरी संघका सबै प्रदेश

समितिमार्फत बैंकका विभाग, प्रदेश कार्यालय तथा शाखा कार्यालयहरूमा वितरण गर्ने काम सम्पन्न भएको छ । कुल ८००० प्रति छापिएको राबिया क्यालेन्डरमा प्रकाशित विज्ञापनबापत प्राप्त रकमबाट संघको आर्थिक अवस्था सुधारमा सहयोग भएको छ ।

७. बैठक, प्रदेशगत भ्रमण, प्रशिक्षण, भेला, वनभोज

यस बिचमा संघको केन्द्रीय कार्यकारीणीको समितिको १६ ओटा र १ ओटा बैठक सम्पन्न गरिएको छ । प्रदेश भेलाहरू तपशिल बमोजिम सम्पन्न भएका छन् । यसबिचमा संघको पदाधिकारी को नेतृत्वका सम्पूर्ण प्रदेशका शाखाहरू भ्रमण गरीएको छ ।

(क) के. का. विशेष प्रदेश समिति

सङ्घको के.का. विशेष प्रदेश समितिको आयोजनामा २०८१ असोज ०५ गते काठमाडौँको धुम्बाराहीमा भेला तथा प्रशिक्षण कार्यक्रम सम्पन्न भयो । सङ्घका अध्यक्ष लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय, वरिष्ठ उपाध्यक्ष बन्दीप्रसाद तिमिल्सना, उपाध्यक्षद्वय लक्ष्मी ज्ञवाली र ईश्वर उप्रेती, महासचिव रविन्द्रप्रसाद चौलागाईं लगायत सङ्घका पदाधिकारी, केन्द्रीय सदस्यज्यूहरूलगायत ८० जना सहभागी रहेको उक्त कार्यक्रममा सङ्घको केन्द्रीय समितिका अध्यक्ष लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय लगायतले सङ्घका गतिविधि तथा कार्ययोजना र भावी दिनमा खेल्नुपर्ने भूमिकाको विषयमा प्रशिक्षणात्मक मन्तव्य राख्नुभएको थियो । साथै २०८२ वैशाख ०३ गते नयाँ वर्षको उपलक्ष्यमा आयोजित शुभकामना आदान-प्रदान कार्यक्रममा सङ्घका अध्यक्ष लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय, वरिष्ठ उपाध्यक्ष बन्दीप्रसाद तिमिल्सना, उपाध्यक्षद्वय लक्ष्मी ज्ञवाली र ईश्वर उप्रेती, महासचिव रविन्द्रप्रसाद चौलागाईंलगायत सङ्घका पदाधिकारी, केन्द्रीय सदस्यज्यूहरू लगायत १०० जनाको सहभागिता रहेको थियो ।

(ख) कर्णाली प्रदेश

कर्णाली प्रदेश समितिको आयोजनामा मिति २०८१ माग १७ गते बूलबूले तालमा कर्णाली प्रदेशको भेला, प्रशिक्षण तथा वनभोज कार्यक्रम सम्पन्न भयो । ४०

जना सहभागी रहेको उक्त कार्यक्रममा सङ्घको केन्द्रीय समितिका अध्यक्ष लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय, वरिष्ठ उपाध्यक्ष बढीप्रसाद तिमल्सिना, महासचिव रविन्द्रप्रसाद चौलागाईं, सचिव सुष्मा ज्ञवालीले सङ्घका गतिविधि तथा कार्ययोजना र भविष्यमा सङ्घले खेल्नुपर्ने भूमिकाका विषयमा प्रशिक्षणात्मक मन्तव्य राख्नुभएको थियो ।

(ग) कोशी प्रदेश

कोशी प्रदेश समितिको आयोजनामा मिति २०८१ माघ २८ गते सुनसरीको तालतलैयामा कोशी प्रदेशको भेला, प्रशिक्षण तथा वनभोज कार्यक्रम सम्पन्न भयो । १२० जना सहभागी रहेको उक्त कार्यक्रममा सङ्घको केन्द्रीय समितिका अध्यक्ष लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय, वरिष्ठ उपाध्यक्ष बढीप्रसाद तिमल्सिना, महासचिव रविन्द्रप्रसाद चौलागाईं, सचिव तथा कोशी ईन्चार्ज उषा दुलालले सङ्घका गतिविधि तथा कार्ययोजना र आगामी दिनमा खेल्नुपर्ने भूमिकाका विषयमा प्रशिक्षणात्मक मन्तव्य राख्नुभएको थियो ।

(ग) लुम्बिनी प्रदेश

लुम्बिनी प्रदेश समितिको आयोजनामा मिति २०८१ चैत्र ८ र ९ गते दाङको लमहीमा लुम्बिनी प्रदेशको भेला, प्रशिक्षण तथा वनभोज कार्यक्रम सम्पन्न भयो । पहिलो दिन प्रदेश समितिको, अगुवा कार्यकर्ता तथा शाखा प्रबन्धकहरूलाई सघन प्रशिक्षण कार्यक्रम सम्पन्न भयो । प्रमुख अतिथि, नेकपा एमाले केन्द्रीय सदस्य तथा प्रशिक्षण विभाग सचिव माधव ढुङ्गेल, मोटीभेसनल स्पिकर सूधन ज्ञवाली, संघका अध्यक्ष श्री लक्ष्मी प्रसाद पाण्डे, महासचिव रविन्द्र प्रसाद चौलागाईं, सचिव तथा लुम्बिनी प्रदेश ईन्चार्ज कविराज बराल, कोषाध्यक्ष ऋषि ज्ञवालीले प्रशिक्षण दिनुभएको थियो । दोश्रो दिन १०० जना सहभागी रहेको प्रदेशको भेला, प्रशिक्षण तथा वनभोज कार्यक्रमको प्रमुख अतिथि नेकपा एमाले केन्द्रीय सदस्य तथा प्रशिक्षण विभाग सचिव माधव ढुङ्गेल, विशिष्ट अतिथि सघंको केन्द्रीय समितिका अध्यक्ष श्री लक्ष्मी प्रसाद पाण्डेय र बैंकका लुम्बिनी प्रदेश प्रमुख गणेशचन्द्र पौडेल, अतिथिहरूमा संघका वरिष्ठ उपाध्यक्ष बढीप्रसाद

तिमल्सिना, महासचिव रविन्द्र चौलागाईं, सचिव तथा लुम्बिनी प्रदेश ईन्चार्ज कविराज बराल, कोषाध्यक्ष ऋषि ज्ञवाली, केन्द्रीय सदस्यहरू राजेश सुनार, सुन्दर श्रेष्ठ, दिपा शर्माको आतिथ्यता रहेको थियो ।

(घ) मधेश प्रदेश

मधेश प्रदेश समितिको आयोजनामा मिति २०८२ असार १४ धनुषाको लालगढका बिस्तारीत बैठक तथा अन्तक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भयो । १०० जना सहभागी रहेको उक्त कार्यक्रममा सङ्घको केन्द्रीय समितिका अध्यक्ष लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय, वरिष्ठ उपाध्यक्ष बढीप्रसाद तिमल्सिना, महासचिव रविन्द्रप्रसाद चौलागाईं, उपमहासचिव तथा मधेश ईन्चार्ज श्रवण सिंहले सङ्घका गतिविधि तथा कार्ययोजना र आगामी दिनमा खेल्नुपर्ने भूमिकाका विषयमा प्रशिक्षणात्मक मन्तव्य राख्नुभएको थियो ।

८. अवकाश भूक्तानीमा बढाइएको करका विरुद्ध मुद्दा

नेपाल सरकारको आ.व. २०८१/८२ को बजेटसँगैको आर्थिक ऐनमार्फत अवकाश भूक्तानीमा लागू आएको करको दरमा परिमार्जन गरी ५ प्रतिशतबाट १५ प्रतिशत बनाइएकोमा सोका विरुद्ध सम्मानित उच्च अदालत पाटनमा मिति २०८१/०९/१३ गते रिट दायर गरियो भने मिति २०८१/०९/१३ को सुनुवाइमार्फत अन्तरिम आदेशसमेत जारी भएको छ । तर मिति २०८२/०१/०३ गते भएको पूर्ण सुनुवाईले उक्त मूद्दा खारेज गरिएको छ ।

९. राबियासँग महिला कार्यक्रम

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपाल, केन्द्रीय महिला विभागको आयोजनामा २०८१ फागुन २३ गते राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपाल को केन्द्रीय कार्यालय अन्तराष्ट्रिय महिला दिवसको अवसरमा राबियासँग महिला, अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भयो । सङ्घको उपाध्यक्ष तथा केन्द्रीय महिला विभाग प्रमुख लक्ष्मी ज्ञवालीको अध्यक्षतामा सम्पन्न उक्त कार्यक्रमको

संचालन तथा केन्द्रीय महिला विभागका सचिव भावना शर्माले गर्नुभएको थियो भने प्रमुख आतिथ्यता नेकपा एमालेका केन्द्रीय सदस्य क. रचना खड्काले गर्नुभएको थियो । उक्त कार्यक्रममा सङ्घका अध्यक्ष लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय, वरिष्ठ उपाध्यक्ष बद्रीप्रसाद तिमल्सिना, उपाध्यक्षद्वय ईश्वर उप्रेती र लूजः श्रेष्ठ, महासचिव रविन्द्रप्रसाद चौलागाईं लगायत सङ्घका पदाधिकारी तथा केन्द्रीय सदस्यहरूको आतिथ्यता रहेको थियो । केन्द्रीय कार्यालयका करिब ६० महिला कर्मचारीहरू उपस्थित कार्यक्रममा महिला सशक्तिकरण, तथा कार्यालयभित्र हुने लैंगिक विभेद समन्यायीकरणको विषयमा विषयहरू उठाईनुका साथै केन्द्रीय महिला विभागले गरेको रिसर्च (Work Environment On Female Employees In RBBL) को प्रस्तुतिकरण गरीएको थियो । सो कार्यक्रममा स्वागत मन्तव्य सङ्घको सचिव तथा महिला विभाग सह-संयोजक उषा दुलालले दिनुभएको थियो ।

१०. कल्याणकारी कोष कार्यविधि लागू

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपालले लामो समयदेखि उठाउँदै आएको कल्याणकारी कोष कार्यविधि संचालक समितिबाट पारित गरी लागू गरिएको छ । यसको कार्यान्वयनबाट उपचार सापटीमा वृद्धि लगायत कर्मचारीको हितमा कोषको प्रयोग गर्ने बाटो खुलेको छ ।

११. ओभरटाईम भत्ता कार्यविधि लागू

सहमति भएर पनि लामो समयदेखि कार्यान्वयन नभएको ओभरटाईम भत्ता कार्यविधि बैंकको संचालक समितिबाट पारित गरी लागू गरिएको छ । यसबाट केही हदसम्म ओभरटाईम भत्ताको रकम वृद्धि भई कर्मचारीको उत्प्रेरणमा अभिवृद्धि हुनेछ ।

१२. स्वास्थ्य विमा लागू

मागदावी सहमती भए बमोजिम स्वास्थ्य विमा २ लाख ६५ हजार लागू भएको छ । हस्पिटलाईज्ड २ लाख ३५ हजार र ओ.पि.डि ३० हजार कर्मचारी र आश्रीत परिवारलाई समेत दुर्घटना र घातक रोग १५ लाख र १० लाख कायम गरीएको छ ।

१३. घरायसी कर्जा लगायत अवकाश कोषको व्याजदरमा कमी

अवकाश कोषबाट प्रदान गरिने घरायसी कर्जाको व्याजदर ७.२५% रहेकोमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपालको अगुवाईमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. अवकाश कोषको संचालक समितिले निर्णय गरी व्याजदर यसअघि ६.२५% मा भारीएकोमा पुनः घटाई घरायसी कर्जाको व्याजदर ५.५०% कायम गरीएको छ भने ०.५ प्रतिशत रिबेट समेत गरी Effective व्याजदर ५ प्रतिशतमा सिमित गरिएको छ ।

१४. मे डे कार्यक्रममा सहभागिता

पेसागत महासङ्घ नेपालको आयोजनामा १३६ औँ श्रमिक दिवसका अवसरमा सम्पन्न भएको कार्यक्रममा सङ्घका तर्फबाट सक्रियतापूर्वक सहभागिता जनाइयो ।

१५. सङ्घको ३६ औँ वार्षिकोत्सव सम्पन्न

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपालले आफ्नो स्थापना दिवसका अवसरमा हरेक वर्ष श्रावण पहिलो हप्ता साताव्यापी रूपमा विभिन्न कार्यक्रमसहित मनाउँदै आएअनुरूप यस वर्ष पनि ३६ औँ वर्षमा प्रवेश गरेको उपलक्ष्यमा निम्नबमोजिमका कार्यक्रम आयोजना गरी भव्यताका साथ सम्पन्न गरेको छ ।

पेसागत महासङ्घका अध्यक्ष श्री पुण्य प्रसाद ढकालले एक समारोहका बिच ३६ औँ वार्षिकोत्सव मूल कार्यक्रमको समुद्घाटन गर्नुभयो । सो अवसरमा पुण्य प्रसाद ढकालले कर्मचारी र व्यवस्थापनको कार्यशैली र शुसानको विषयमा सुधारमा जोड दिनु भएको थियो भने कर्मचारीले आफूले पाउनुपर्ने सुविधा बिना कन्जुसाई पाँउनुपर्ने बताउनुभयो ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपालका अध्यक्ष लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेयको अध्यक्षतामा सम्पन्न भएको कार्यक्रमको सञ्चालन सङ्घका महासचिव रविन्द्रप्रसाद चौलागाईंले गर्नुभएको थियो भने कार्यक्रममा वरिष्ठ उपाध्यक्ष बद्रीप्रसाद तिमल्सिनाले स्वागत मन्तव्य राख्नुभएको थियो । पेसागत महासङ्घ नेपालका अध्यक्षल्ले प्रमुख आतिथ्य रहेको सो कार्यक्रममा बैंक,

बिमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी सङ्घ [BIFU] नेपाल राष्ट्रिय समितिका अध्यक्ष, नेकपा एमाले उपत्यका विशेष प्रदेश कमिटीका अध्यक्ष, बैंकको सञ्चालक समितिका अध्यक्ष, बैंकका प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, नायब प्रमुख कार्यकारी अधिकृतहरू, उपकार्यकारी अधिकृतहरू, विभागीय प्रमुखहरू, सङ्घका पूर्व अध्यक्षहरू, विभिन्न प्रतिष्ठानस्तरका ट्रेड युनियनका अध्यक्षहरू, बैंकमा क्रियाशील ट्रेड युनियनका अध्यक्षहरू, बैंकका शाखा प्रबन्धकहरू, सङ्घका पदाधिकारीहरूलगायत कर्मचारीको भव्य उपस्थिति रहेको थियो। साथै निम्न कार्यक्रम गरी राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सङ्घ नेपालको ३६ औँ सम्पन्न गरीयो।

- ▶ **म्युजिकल चेरर खेल प्रतियोगिता** : सङ्घको वार्षिकोत्सवका अवसरमा मिति २०८२/०४/०३ गते बैंकको केन्द्रीय कार्यालय परिसरमा बैंकका महिला कर्मचारीहरूबिच म्युजिकल चेरर खेल प्रतियोगिता सञ्चालन गरिएको थियो।
- ▶ **रक्तदान कार्यक्रम** : 'रक्तदान जीवनदान' भन्ने नाराका साथमा मावन हितका लागि सङ्घको वार्षिकोत्सवका अवसरमा मिति २०८२/०४/०४ गते बैंकको केन्द्रीय कार्यालय परिसरमा सङ्घका वरिष्ठ उपाध्यक्ष बद्रीप्रसाद तिमल्सनाको संयोजकत्वमा रक्तदान कार्यक्रम सम्पन्न भयो। उक्त कार्यक्रममा १०० जना बैंकका कर्मचारीहरूले रक्तदान गर्नुभएको थियो।
- ▶ **आजीवन सदस्य पदक वितरण** : सङ्घको ३५ औँ वार्षिकोत्सवका अवसरमा मिति २०८१/०४/०७ देखि मिति २०८२/०४/०६ गतेभित्र सेवानिवृत्त आजीवन सदस्यहरूलाई खादा ओढाई चाँदीको पदक वितरण गरियो।
  - विना गुरुङ
  - थिर ब. थापा
  - अर्जुन प्रसाद दाहाल

→ कर्णदेव भट्ट

- ▶ **उत्कृष्ट प्रदेश समिति रनिङ सिल्ड** : सङ्घका प्रदेश समितिहरूलाई थप क्रियाशील बनाउन र प्रदेश समितिहरूबिचको क्रियाशीलतामा प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण सिर्जना गर्न राबिया नेपाल रनिङ सिल्डलाई पुनः निरन्तरता दिइयो। सङ्घका महासचिव रबिन्द्र प्रसाद चौलागाईंको संयोजकत्वमा गठित कार्यविधि निर्माण, मूल्याङ्कन र सिफारिस समितिको सिफारिसमा उच्चतम अङ्क ल्याउने कर्णाली प्रदेश समितिलाई ३६ औँ वार्षिकोत्सव मूल कार्यक्रममा राबिया नेपाल रनिङ सिल्ड वितरण गरियो।
- ▶ **निबन्ध प्रतियोगिताको पुरस्कार वितरण** : सङ्घको ३६ औँ वार्षिकोत्सवका अवसरमा सङ्घले राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको सन्दर्भमा योगदानमा आधारीत उपदान कर्मचारीहरूमा परेको प्रभाव र समाधानका उपायहरू विषयमा कर्मचारीहरूबिचमा निबन्ध प्रतियोगिता आयोजना गरेको थियो।
- ▶ **स्वास्थ्य शिविर कार्यक्रम** : सङ्घले वार्षिकोत्सवकै अवसरमा ओम अस्पतानको समन्वयमा एक दिवसीय स्वास्थ्य शिविर कार्यक्रम सम्पन्न गरीयो। सो कार्यक्रममा आँखा शिविर, सामान्य स्वास्थ्य परामर्स कार्यक्रम र इसिजी सेवा संचालन गरी सम्पन्न गरीयो।

१६. सङ्घको वार्षिक कार्ययोजना कार्यान्वयन, कार्यप्रगति मूल्याङ्कन र समीक्षा

सङ्घका कार्यलाई थप व्यवस्थित बनाउन सङ्घका महासचिवले प्रस्तुत गर्नुभएको आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को वार्षिक कार्ययोजना कार्यकारिणी र केन्द्रीय समितिले पारित गरी लागू गरेको छ। साथै आर्थिक वर्षको अन्त्यमा कार्यप्रगति मूल्याङ्कन तथा समीक्षा गरियो भने आर्थिक वर्ष २०८२/८३ का लागि वार्षिक कार्ययोजनासमेत तय गरिएको छ

नेपालीहरूको महान चाड
बडा दशैं, शुभ दीपावली,
नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८२ को
अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा
हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछु ।

ए.एम.डि. इन्जिनियरिङ प्रा.लि.
कोन्ज्योसन-२, शंकर, ललितपुर

मौद्रिक नीति र नियामकीय प्रावधान

डा. प्रकाशकुमार श्रेष्ठ^१

उपाध्यक्ष

राष्ट्रिय योजना आयोग

१. विषय प्रवेश

मौद्रिक नीति र बैंक नियमन केन्द्रीय बैंकका दुई महत्वपूर्ण काम हुन्। तिनीहरूले वित्तीय स्थिरता कायम राख्न, मुद्रास्फीति नियन्त्रण गर्न र आर्थिक वृद्धिलाई बढावा दिन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछन्। मौद्रिक नीति मुख्यतया समष्टिगत आर्थिक स्थिरताका लागि मुद्राको आपूर्ति र ब्याजदर व्यवस्थापन गर्नसँग सम्बन्धित हुन्छ भने नियामकीय नीतिहरू बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको सुरक्षा र सुदृढता सुनिश्चित गर्दै वित्तीय स्थायित्वमा केन्द्रित हुन्छन्। दुवै नीतिहरूको सहकार्यले समष्टिगत आर्थिक स्थिरता कायम राख्दै आर्थिक वृद्धिका लागि वित्तीय मध्यस्थता प्रवर्धन गर्न स्थिर र कुशल वित्तीय प्रणाली कायम गर्न सहयोग पुग्दछ।

मौद्रिक नीति र बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका लागि जारी गरिने नियामक प्रावधानहरू फरक तर अन्तरसम्बन्धित क्षेत्रहरू हुन्। मौद्रिक नीतिले अर्थतन्त्रमा ब्याजदर र कर्जा उपलब्धता व्यवस्थापन गर्ने गर्दछ, जसमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू प्रमुख पार्टीका रूपमा रहेका हुन्छन्। बैंकिङ प्रणालीले मौद्रिक नीतिको प्रभावलाई अर्थतन्त्रमा प्रसारण गर्ने माध्यमका रूपमा काम गर्दछ। त्यसकारण मौद्रिक नीतिको प्रभावकारी प्रसारणका लागि स्थिर बैंकिङ प्रणाली आवश्यक पर्दछ। बैंकिङ स्थिरता

(बृहत् रूपमा वित्तीय स्थिरता) का लागि एक बलियो नियामक र सुपरिवेक्षणको ढाँचा चाहिन्छ। दीर्घकालका लागि मूल्य स्थिरता र वित्तीय स्थिरता एकअर्काका परि पूरक हुन्छन्, तर छोटोदेखि मध्यम अवधिमा भने यी दुई उद्देश्यहरू कहिलेकाहीँ द्वन्द्वमा पर्न पनि सक्छन्।

वित्तीय प्रणालीको प्राथमिक कार्य भनेको वित्तीय मध्यस्थता गर्नु हो - बचतलाई परिचालन गरी लगानीका लागि प्रवाह गर्नु। यो भूमिका पूरा गर्दा बैंकिङ प्रणालीले कर्जा, तरलता, बजार, सञ्चालन र प्रतिष्ठासँग जोडिएका जोखिमहरू सहित विभिन्न अन्य जोखिमहरू व्यवस्थापन गर्नुपर्छ। यसको सञ्चालनको प्रकृतिका कारणले गर्दा बैंकिङ प्रणाली स्वाभाविक रूपमा जोखिमहरूले घेरिएको हुन्छ। फर्केर हेर्दा विश्वमा धेरै वित्तीय सङ्कटहरू आएका छन्, जसमध्ये २००७-२००८ को विश्वव्यापी वित्तीय सङ्कट सबैभन्दा पछिल्लो उदाहरण हो। वित्तीय प्रणालीलाई बजारमा स्वतन्त्र रूपमा सञ्चालन गर्न छोड्न सकिँदैन, किनकि सूचनाको असमानता र नैतिक जोखिम जस्ता मुद्दाहरूले गर्दा वित्तीय बजार असफल हुने गर्दछ। यसले अर्थतन्त्रमा नकारात्मक प्रभावहरू पार्दछ। त्यसकारण सबल नियामकीय प्रावधानहरू आवश्यक हुन्छन्। बैंक नियमनहरू बैंकिङ प्रणालीको स्थिरता र दक्षता सुनिश्चित गर्न तर्जुमा गरिएका नियम र निर्देशनहरू हुन्। यी नियमनहरूले कहिलेकाहीँ अर्थतन्त्रभित्र मौद्रिक नीतिको प्रसारणलाई सहज त कहिले केही बाधा पुऱ्याउन भने सक्छन्।

यस सन्दर्भमा प्रस्तुत लेखले नेपालमा नियमन र मौद्रिक नीति निर्माणका अभ्यासहरू र तिनीहरूको अन्तरसम्बन्धहरूको चर्चा गर्ने लक्ष्य राखेको छ। यसमा नियमनहरू र मौद्रिक नीतिहरूको तयारी प्रक्रियाहरूका साथै विद्यमान नियामकीय प्रावधानहरू, मौद्रिक नीतिका उपकरणहरू र तिनीहरूको अन्तरसम्बन्धलाई समेत समावेश गरिएको छ।

१ पूर्व कार्यकारी निर्देशक, नेपाल राष्ट्र बैंक।

२. नियामकीय प्रावधान

बैंक नियमनले बैंक र वित्तीय संस्थाहरूको सञ्चालन, व्यवस्थापन र संरचनालाई निर्देशन गर्न सरकारी अधिकारीहरू वा नियामक निकायहरूद्वारा लागू गरिएका नियमहरू, दिशानिर्देशहरू र कानूनहरूको सँगालोलाई जनाउँछ। यी नियमहरूले बैंकिङ प्रणालीको स्थिरता र दक्षता सुनिश्चित गर्ने, निक्षेपकर्ताहरूको निक्षेप सुरक्षा गर्ने र वित्तीय सङ्कट निम्त्याउन सक्ने जोखिमहरूलाई कम गर्ने उद्देश्य राख्छन्। वास्तवमा बैंकिङ क्षेत्र विश्वमा अत्यधिक नियमन गरिएको क्षेत्र हो, किनभने यो जोखिमयुक्त क्षेत्र हो र यसले वास्तविक क्षेत्रलाई नकारात्मक प्रभाव पार्दछ।

हालैका वर्षहरूमा नेपाल राष्ट्र बैंकले उदीयमान चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्न र अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरू अनुरूप नियमनहरूलाई अद्यावधिक र परिष्कृत गर्दै आइरहेको छ। यसअनुरूप पुँजी पर्याप्तताका लागि बासेल तेस्रो लागू गर्ने, जोखिम व्यवस्थापनका अभ्यासहरू बढाउने र वित्तीय समावेशीकरणलाई प्रवर्धन गर्ने काम गरिराखेको छ। राष्ट्र बैंकले 'क', 'ख' र 'ग' वर्गका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको नियमन गर्न एकीकृत निर्देशन जारी गरेको छ भने 'घ' वर्गका वित्तीय संस्थाहरू (लघुवित्त संस्थाहरू) का लागि छुट्टै निर्देशनहरू जारी गरेको छ। यी निर्देशनहरूमा के गर्ने, के नगर्ने र कसरी गर्ने भन्नेबारे उल्लेख गरिएका प्रावधानहरू समावेश छन्। वर्षेनी नियामकीय नीतिहरू बढ्दै गएका छन्। वित्तीय स्थिरता कायम राख्न आवश्यक ठानेमा आवश्यकताअनुसार यी निर्देशनहरू संशोधन गर्ने अधिकार राष्ट्र बैंकसँग छ। हालैका वर्षहरूमा वार्षिक मौद्रिक नीति र यसको त्रैमासिक समीक्षामा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका लागि नियामकीय प्रावधानहरू समावेश गर्ने मानक बसेको छ। तर आवश्यकताका आधारमा राष्ट्र बैंकले नियामकीय नीति कुनै पनि बेला जारी गर्न सक्छ।

वरिष्ठ डेपुटी गभर्नरको अध्यक्षतामा रहेको नियमन समितिले जारी गरिने वा संशोधन गरिने नियमनहरूको समीक्षा जारी गर्न गभर्नरसमक्ष सिफारिस गर्दछ। बैंकको

सञ्चालक समितिले अनुमोदन गरेको मौद्रिक नीतिका आधारमा नियामक प्रावधानहरूलाई जारी गर्ने गरिन्छ। केही अवस्थामा सञ्चालक समितिले नै नियमनहरू जारी गर्ने सम्बन्धमा अन्तिम निर्णय गर्छ।

एकीकृत निर्देशनका रूपमा नेपाल राष्ट्र बैंकले २१ वटा निर्देशनहरू जारी गरेको छ। यी निर्देशनभित्र थुप्रै नियामकीय प्रावधानहरू रहेका छन्। यी निर्देशनहरूले मुख्यतया वित्तीय स्थिरता कायम राख्ने, निक्षेपकर्ताहरूको निक्षेप सुरक्षित गर्नुका साथै वित्तीय समावेशीकरण र वित्तीय पहुँचका पक्षहरूलाई समेटेका छन्। यी निर्देशनहरूमध्ये, सङ्ख्या १, २, ३, १२, १३, र १७ प्रत्यक्ष रूपमा कर्जा उपलब्धतासँग सम्बन्धित छन्, जुन मौद्रिक नीतिसँग सम्बन्धित विषय पनि हो। केही नियामकीय प्रावधानहरू मौद्रिक नीतिसँग जोडिएका पनि छन्। जस्तै अनिवार्य मौज्जात, जसले मौद्रिक नीति उपकरणका रूपमा र फरक उद्देश्यका लागि नियामकीय प्रावधानका रूपमा पनि काम गर्दछ। मौद्रिक नीतिको दृष्टिकोणबाट अनिवार्य नगद अनुपात अर्थतन्त्रमा तरलता प्रवाहलाई प्रभाव पार्न प्रयोग गरिन्छ, जबकि एक नियामकीय उपकरणका रूपमा यसले बैंकहरूको भुक्तानी सहज बनाउन र वित्तीय स्थिरता कायम राख्न न्यूनतम तरलताको सुनिश्चितता गर्दछ। अनिवार्य नगद अनुपातमा गरिने परिवर्तनले मुद्रा गुणक [Money Multiplier] लाई असर गर्छ, जसले गर्दा अर्थतन्त्रमा समग्र मुद्रा आपूर्तिलाई असर गर्छ। पुँजी पर्याप्तता अनुपात [CAR] र कर्जा वर्गीकरण जस्ता नियामक उपायहरूले पनि मुद्रा गुणकको प्रभावकारितालाई असर गर्न सक्छन्।

'विविध' शीर्षकअन्तर्गतका केही बुँदाहरू पनि कर्जासँग सम्बन्धित छन् र यिनीहरू मौद्रिक नीतिसँग पनि सम्बन्धित छन्। यसमा बैंक दर, स्थायी तरलता सुविधाहरू पनि नियामक प्रावधानहरूका हिस्सा हुन्, जसले गर्दा मौद्रिक नीतिलाई नियामक उपायहरूबाट अलग गर्न कहिलेकाहीँ चुनौतीपूर्ण हुन्छ।

अमेरिकी वित्तीय प्रणालीबाट उत्पन्न भएको २००७/०८ को विश्वव्यापी वित्तीय सङ्कटपछि विश्वले बासेल तेस्रो

नियामक ढाँचा अपनायो, जसले समष्टिगत विवेकशील नियमनलाई जोड दिन्छ। यसैअनुरूप राष्ट्र बैंकले २०१५ मा वाणिज्य बैंकहरूका लागि नयाँ पुँजी पर्याप्तता ढाँचा तयार गऱ्यो। राष्ट्रियस्तरका विकास बैंकहरूले भने आर्थिक वर्ष २०७७/७८ देखि यो ढाँचा पालना गर्न थालेका छन्। BASEL III ले पुँजी संरक्षण बफर (२.५%), काउन्टर साइक्लिकल बफर (०-२.५%), लिभरेज अनुपात, तरलता कभरेज अनुपात (१००%), नेट स्टेबल फन्डिङ अनुपात जस्ता नियामकीय प्रावधानहरूको व्यवस्था गरेको छ। यी सबै समष्टिगत विवेकशील नियामक उपायहरूले अर्थतन्त्रमा कर्जा उपलब्धताका साथै मुद्रा गुणकहरूलाई प्रभाव पार्छन्।

३. मौद्रिक नीति निर्माण र कार्यान्वयन अभ्यासहरू

राष्ट्र बैंकले वि.सं. २०२३ देखि मौद्रिक नीति तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्दै आएको छ। २०४६ सम्म निक्षेप र कर्जाको ब्याजदर निर्धारण जस्ता प्रत्यक्ष मौद्रिक नीति उपकरणहरू प्रयोग गऱ्यो। त्यसपछि वित्तीय उदारीकरणसँगै राष्ट्र बैंकले खुला बजार सञ्चालन र हालसालै ब्याजदर करिडोरमा विशेष ध्यान केन्द्रित गर्दै अप्रत्यक्ष मौद्रिक नीति उपकरणहरू अपनाएको छ। खुला बजार सञ्चालन भनेको बैंक र वित्तीय संस्थाहरूसँग सामान्यतया सरकारी धितोपत्रहरूको बिक्री र खरिद गर्ने कार्य हो। सरकारी धितोपत्रहरूका आधारमा प्रत्यक्ष खरिद, प्रत्यक्ष बिक्री, रिपो र रिभर्स रिपो जस्ता चार फरक उपकरणहरू प्रयोग गरेर तरलता व्यवस्थापन गरिन्छ।

नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन २०५८ अनुसार नेपालमा मौद्रिक नीतिको अन्तिम लक्ष्यका रूपमा मूल्य स्थिरता र बाह्य क्षेत्र स्थिरता रहेका छन्। मौद्रिक नीतिले २०७६/७७ सम्म बैंक वित्तीय संस्थाहरूको अधिक तरलतालाई सञ्चालन लक्ष्यका रूपमा लिएको थियो। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ देखि बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको अन्तर बैंक दरलाई मौद्रिक नीतिको सञ्चालन लक्ष्यका रूपमा अपनाइएको छ, जसले मौद्रिक नीति सञ्चालन गर्न ब्याजदर करिडोर संयन्त्रलाई सुदृढ पार्ने लक्ष्य राखेको छ।

आर्थिक वर्ष २०७३।७४ देखि राष्ट्र बैंकले ब्याजदर लक्षित ढाँचातर्फ आघि बढ्ने उद्देश्यले मौद्रिक व्यवस्थापनका लागि ब्याजदर करिडोर प्रयोग गर्न थालेको हो। ब्याजदर करिडोर प्रणालीमा मौद्रिक नीतिले छोटो अवधिको ब्याजदरलाई नीतिगत दरको नजिक राख्ने प्रयत्न गर्दछ। यस प्रणालीमा रिपो दरले नीतिगत दरका रूपमा काम गर्छ, जुन आर्थिक वर्ष २०८२।८३ का लागि ४.५ प्रतिशतमा तय गरिएको छ। स्थायी तरलता सुविधा उपलब्ध हुने दरले करिडोरको माथिल्लो सीमाका रूपमा काम गर्छ, जुन हाल ६.० प्रतिशत राखिएको छ। निक्षेप सङ्कलनका लागि तोकिएको दरले करिडोरको तल्लाका रूपमा काम गर्छ, जुन हाल २.७५ प्रतिशतमा राखिएको छ। ब्याजदर करिडोरको मुख्य उद्देश्य भनेको अल्पकालीन ब्याजदरहरूलाई निश्चित सीमामा राखेर दीर्घकालीन ब्याजदरहरूलाई सोहीअनुरूप निर्देशित गर्नु हो। वास्तवमा बचत, उपभोग र लगानी दीर्घकालीन ब्याजदरहरूमा भर पर्दछन्। अल्पकालीन ब्याजदरलाई निश्चित सीमाभित्र राख्ने गरी नेपाल राष्ट्र बैंकले तरलता व्यवस्थापन गर्दछ।

नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन २०५८ लागू भएपछि आवश्यकताअनुसार निर्णय लिने अभ्यास छोडेर नेपाल राष्ट्र बैंकले व्यवस्थित ढङ्गले मौद्रिक नीति तर्जुमा गरी सार्वजनिक गर्ने गरेको छ। २०५८/५९ देखि राष्ट्र बैंकले प्रत्येक आर्थिक वर्षको सुरुमा मौद्रिक नीति तर्जुमा गरी सार्वजनिक गर्ने गरेको छ। २०६१/६२ देखि राष्ट्र बैंकले मौद्रिक नीतिको अर्धवार्षिक समीक्षा गर्न थाल्यो भने २०७४/७५ देखि त्रैमासिक समीक्षा गर्दै आएको छ। यसरी अर्थतन्त्रको अवस्थाअनुसार मौद्रिक नीति एवम् नियामकीय नीतिहरूका प्रावधानहरूमा परिमार्जन हुने गरेको छ।

आर्थिक अनुसन्धान विभागले अन्य सम्बन्धित विभागहरू र सरोकारवालाहरूसँगको समन्वयमा मौद्रिक नीतिको मस्यौदा तयार गर्दछ। अन्तिम अनुमोदन र स्वीकृति राष्ट्र बैंकको सञ्चालक समितिले गर्छ। अनुमोदनपछि गभर्नरबाट मौद्रिक नीति जारी हुन्छ। मौद्रिक नीति तर्जुमा गर्दा समष्टिगत आर्थिक अवस्था, साथै बैकिङ प्रणालीको

अवस्थाको मूल्याङ्कन गरिन्छ र अन्तिम लक्ष्यहरूका सम्भावित परिदृश्यहरू आँकलन गरिन्छ। इच्छित अन्तिम लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न मौद्रिक नीतिका उपकरणहरूलाई तदनुसार समायोजन गर्दछ। त्यसपछि कार्यान्वयन प्रक्रिया सुरु हुन्छ। नीतिगत उपकरणहरू कार्यान्वयनमा ल्याइन्छ र सञ्चालन, मध्यवर्ती र अन्तिम लक्ष्यहरूको स्थिति नियमित रूपमा अनुगमन गरिन्छ।

४. नियमन र मौद्रिक नीति : प्रकृति विरोधाभास

नियामक प्रावधानहरू र मौद्रिक नीतिका धेरै आयामहरू अन्तरसम्बन्धित छन्। नियामक प्रावधानहरूले बैंकिङ प्रणालीलाई लक्षित गर्दछन्, जसमाफत मौद्रिक नीति प्रसारित हुने गर्दछ। केही अवस्थामा वा परिस्थितिहरूमा बाहेक दुवै नीतिहरूले सामान्यतया अर्थतन्त्रमा आ-आफ्ना उद्देश्यहरू प्राप्त गर्न एकअर्कालाई सहयोग गर्छन्। मौद्रिक नीतिको प्रभावकारी प्रसारणका लागि स्थिर वित्तीय प्रणाली आवश्यक हुन्छ। नियामकीय प्रावधानहरूले बैंकिङ र वित्तीय प्रणाली दुवैको स्थिरता कायम राख्न मद्दत गर्दछन्। त्यसकारण नियमन र मौद्रिक नीति प्रायः एकअर्काका परिपूरक हुन्छन्। यद्यपि, केही अवस्थामा (विशेष गरी मन्दीको समयमा) मौद्रिक नीतिका लक्ष्यहरू नियामक प्रावधानहरूसँग बाभिन सक्छन्। मन्दीको समयमा मौद्रिक नीतिले अर्थतन्त्रमा कर्जा विस्तारलाई बढाउने लक्ष्य राख्न खोज्छ, तर पुँजी पर्याप्तता अनुपात, कर्जा नोकसानी व्यवस्था र कर्जा निक्षेप [CD] अनुपात जस्ता नियामकीय प्रावधानहरूले यस्तो विस्तारलाई रोक्न सक्छन्। यस समयमा भने यी नीतिहरूबिचको समन्वय महत्त्वपूर्ण छ।

नियामकीय प्रावधानहरूको प्रभावकारिता प्रभावकारी निरीक्षण र सुपरिवेक्षणका साथै बैंकिङ प्रणालीको स्वनियमनमा निर्भर गर्दछ। बैंक वित्तीय संस्थाहरूले अत्यधिक नाफा खोज्ने उद्देश्यले नियामकीय प्रावधान उल्लङ्घन गर्न सक्छन्। एकातिर, बैंकिङ प्रणालीको दिगोपन र स्थिरताका लागि नाफाको न्यूनतम स्तर आवश्यक हुन्छ। अर्कोतर्फ, नाफामा अत्यधिक ध्यान केन्द्रित गर्नाले अत्यधिक जोखिमपूर्ण कर्जा प्रवाह हुन

सक्छ, जसले प्रणालीको स्थिरतालाई खतरामा पार्न सक्छ। यसरी बैंकिङ प्रणालीले दोधारे तरवारको अवस्था सामना गर्छ। त्यसैले बैंकिङ प्रणालीको स्वास्थ्यमा निर्भर रहने मौद्रिक नीतिको प्रसारण यसबाट प्रभावित हुन पुग्छ। मौद्रिक नीतिको प्रभावकारिता बैंकिङ प्रणालीको प्रतिक्रिया साथै यसको दायरा र पहुँचमा निर्भर गर्दछ। वित्तीय सेवामा कम पहुँच र वित्तीय वञ्चितीकरणको अवस्थामा मौद्रिक नीति कम प्रभावकारी हुन सक्छ, यो विशेष गरी नेपालको ग्रामीण क्षेत्र र अनौपचारिक क्षेत्रमा हुन्छ। यस्तो अवस्थामा औपचारिक बैंकिङ प्रणाली बाहिरका व्यक्तिहरूले मौद्रिक नीतिको प्रभाव महसुस नगर्न सक्छन्। स्थिरता उन्मुख नियामक प्रावधानहरूले वित्तीय पहुँच नबढाउँदा मौद्रिक नीतिको पहुँच विस्तार नहुन सक्छ। यद्यपि पहुँच विस्तार गर्न पनि खर्चिलो हुन्छ र यसले कहिलेकाहीँ बैंकिङ प्रणालीको स्थिरतामा नकारात्मक असर पार्न पनि सक्छ। यसरी नियामकीय नीति तर्जुमा गर्दा स्थिरता कायम राख्ने र वित्तीय पहुँच बढाउने बिचको सन्तुलन कायम राख्नुपर्ने हुन्छ।

नेपालको मौद्रिक नीतिले केही हदसम्म 'असम्भव त्रिकोण' को सामना गर्छ, जसअनुसार एकैसाथ स्थिर विनिमय दर, स्वतन्त्र मौद्रिक नीति र खुला पुँजी प्रवाह हासिल गर्न सम्भव हुँदैन। यद्यपि नेपालको पुँजी खाता कानुनी रूपमा परिवर्तनीय छैन, तर सूचना प्रविधिको विकास र विस्तारले जोडिएको विश्वमा पुँजी प्रवाहलाई पूर्णरूपमा रोक्न सकिँदैन। यसबाहेक स्थिर विनिमय दर व्यवस्थाका कारण रेमिट्यान्स, वैदेशिक प्रत्यक्ष लगानी र वैदेशिक सहायताको प्रवाहले अर्थतन्त्रमा प्रचुर मात्रामा तरलता सिर्जना गर्न सक्छ, जुन व्यवस्थापन गर्न गाह्रो र महँगो हुन्छ। यस्ता परिस्थितिहरूले बैंकिङ प्रणालीमा स्पिलओभर प्रभाव पार्न सक्छ, जसलाई नियामक नीतिले पनि सम्बोधन गर्नुपर्छ।

यसबाहेक, मौद्रिक नीतिका अन्तिम लक्ष्यहरू (मूल्य स्थिरता र बाह्यक्षेत्र स्थिरता) मौद्रिक नीतिको नियन्त्रणभन्दा बाहिर रहेका बाह्य कारकहरूबाट पनि प्रभावित हुन्छन्। उदाहरणका लागि खुला सीमा र स्थिर विनिमय दर व्यवस्थाका कारण नेपालको मुद्रास्फीति

भारतीय मुद्रास्फीतिबाट धेरै हदसम्म प्रभावित हुन्छ । त्यस्तै गरी रेमिट्यान्स, निर्यात, आयात, वैदेशिक प्रत्यक्ष लगानी र वैदेशिक सहायताको प्रवाहको मौद्रिक प्रभाव पर्दछ, जुन बाह्य कारकहरूबाट प्रभावित हुन्छन् । बाह्य क्षेत्रको अवस्थाले बैंकिङ प्रणालीलाई पनि असर गर्छ । नेपालमा मौद्रिक नीतिको मुख्य लक्ष्य मूल्य स्थिरता र बाह्य क्षेत्र स्थिरता भए पनि उच्च आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने सरकारको चाहनालाई मौद्रिक नीतिले बेवास्ता गर्न सक्दैन । मौद्रिक नीतिले आर्थिक वृद्धिको लक्ष्यलाई पनि समर्थन गर्ने प्रयास गर्छ । कहिलेकाहीँ आर्थिक वृद्धि र समष्टिगत आर्थिक स्थिरता द्वन्द्वमा पर्ने गर्दछन्, जसले गर्दा मौद्रिक नीतिले दुविधाको सामना गर्न पुग्छ । समष्टिगत आर्थिक अस्थिरताले वित्तीय मध्यस्थता र वित्तीय स्थिरतामा प्रभाव पार्छ, जुन नियमनले ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । वास्तवमा मुद्रास्फीतिले आर्थिक निर्णयहरूमा अनिश्चितता बढाएर वित्तीय मध्यस्थताको प्रक्रियालाई पनि विकृत पार्न सक्छ ।

सामान्यतया स्थिर समष्टिगत आर्थिक वातावरणलाई वित्तीय स्थिरताका लागि अनुकूल मानिन्छ । यद्यपि, २००७/०८ को विश्वव्यापी वित्तीय सङ्कटले देखाएको जस्तै मूल्य स्थिरताको उपस्थितिमा पनि वित्तीय सङ्कट हुन सक्छ, जसले गर्दा बैंकिङ प्रणालीका लागि कडा नियमनहरू आवश्यक पर्दछ ।

कोभिड-१९ महामारीको समयमा अर्थतन्त्रमा कर्जा प्रवाह सहज बनाउन र आर्थिक गतिविधिहरूलाई पुनर्जीवित गर्न नियामक र मौद्रिक नीतिहरू दुवै एउटै दिशामा लागेका थिए । खुकुलो मौद्रिक नीतिसँगै महामारीले गम्भीर रूपमा प्रभावित अर्थतन्त्रलाई पुनर्जीवित गर्न नियामक प्रावधानहरू खुकुलो पारिएको थियो । यद्यपि नियामक खुकुलोपनले वित्तीय स्थिरतामा बढ्दो जोखिम सिर्जना गर्दछ, जुन हालै नेपाली बैंकिङ प्रणालीमा केही हदसम्म देखिएको छ ।

५. निष्कर्ष

यस लेखमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको नियमन र नेपालमा मौद्रिक नीतिको अभ्यास र प्रावधानहरूको

बारेमा चर्चा गरियो । नियामकीय निर्णय र मौद्रिक नीति दुवै केन्द्रीय बैंकका रूपमा नेपाल राष्ट्र बैंकले गर्ने गर्दछ । नियमनको उद्देश्य वित्तीय स्थिरता कायम राख्नु हो, जबकि मौद्रिक नीति समष्टिगत आर्थिक स्थिरता, विशेष गरी मूल्य स्थिरता र बाह्य क्षेत्र स्थिरता प्राप्त गर्नमा केन्द्रित हुन्छ । नियामकीय प्रावधानहरूको प्रभावकारिता बलियो निरीक्षण र सुपरिवेक्षणीय प्रणालीमा निर्भर गर्दछ । बैंकिङ संस्थाहरूको नाफा अधिकतम गर्ने उद्देश्यले कहिलेकाहीँ प्रणालीमा अस्थिरता ल्याउन सक्छ, जबकि नाफाको कमीले दिगोपनलाई खतरामा पार्छ । त्यसैले, नाफा र स्थिरताबिचको उचित सन्तुलन आवश्यक हुन्छ ।

नेपालमा नियामकीय प्रावधानहरू र मौद्रिक नीतिको निर्माण एकैसाथ हुन्छ । आगामी वर्ष वा त्रैमासिकका लागि नियामक प्रावधानहरू मौद्रिक नीति र यसको त्रैमासिक समीक्षामा समावेश गरिएका हुन्छन् । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका लागि परिपत्र र निर्देशनहरू जारी गरेर तिनीहरूको कार्यान्वयन गरिन्छन् । नियामकीय प्रावधानहरू र मौद्रिक नीति सामान्यतया एकअर्काका पूरक र अन्तरसम्बन्धित हुन्छन्, तर केही अवस्थामा तिनीहरू विरोधाभासको अवस्थामा पनि रहन सक्छन् । त्यसैले परिस्थितिअनुसार वित्तीय र मूल्य स्थिरता दुवै कायम राख्न नियमन र मौद्रिक नीति बिचको घनिष्ठ समन्वय आवश्यक हुन्छ ।

नेपालको मौद्रिक नीति ढाँचा अभै परिमार्जन भइरहेको छ । स्थिर विनिमय दर, खुला सीमा, बाह्य प्रभाव, र अपर्याप्त वित्तीय समावेशीकरण जस्ता अवरोधहरूको सामना गरेको छ । मौद्रिक नीति र नियामक प्रावधानहरू दुवै तर्जुमा गर्दा यी अवरोधहरूलाई विचार गरिनुपर्छ । मौद्रिक नीतिको प्रभाव बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको प्रतिक्रिया र वित्तीय प्रणालीको दायरामा निर्भर गर्दछ । बैंकिङ प्रणालीको स्थिरतासँगै प्रभावकारी मौद्रिक नीति प्रसारणका लागि समावेशी वित्तीय प्रणाली पनि आवश्यक छ । त्यसकारण स्थिरता र समावेशीकरण दुवैलाई मौद्रिक नीति र नियामकीय प्रावधान दुवैको तर्जुमा गर्दा हेक्का राख्नुपर्ने हुन्छ ।

नेपालीहरूको महान चाड
बडा दशैं, शुभ दीपावली,
नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८२ को
अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा
हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछु ।

जे.ए.बि. कन्सल्टन्स एण्ड सप्लायर्स प्रा.लि.
गोदावरी नगरपालिका १०, ललितपुर

बैंकिङ क्षेत्रमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणको आवश्यकता

देवेश प्रसाद लोहनी
नायव प्रमुख कार्यकारी अधिकृत
राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड

सारांश

नेपालको बैंकिङ क्षेत्रमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण [Anti-money Laundering AML] अनुपालनको संरचना, कार्यान्वयन अभ्यासहरू र उदीयमान चुनौतीहरूको जाँच गर्ने गरिन्छ। राष्ट्रिय कानून, नियामक निर्देशनहरू र अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरूमा आधारित, अध्ययनले वित्तीय स्थिरता सुरक्षित गर्न र अवैध वित्तीय प्रवाह रोकन बैंकहरूको भूमिका अहम् रहेको छ। मुख्य AML का घटकहरू जस्तै: Know Your Customer [KYC], Customer Due Diligence [CDD], जोखिम-आधारित वर्गीकरण, शंकास्पद लेनदेन रिपोर्टिङ, र प्राविधिक अनुगमन र तिनीहरूको सञ्चालन सान्दर्भिकताको सम्बन्धमा समय समयामा जाँच गरिन्छ। यस लेखमा पुरातन प्रविधि, अपर्याप्त मानव संसाधन क्षमता, ग्राहक प्रतिरोध, र बढ्दो डिजिटल अपराधहरू सहित प्रमुख कार्यान्वयनका अन्तरहरू पहिचान गर्ने जमर्को गरिएको छ। यसले गैर-बैंक वित्तीय संस्थाहरू, विशेष गरी सहकारीहरू र परिणामस्वरूप प्रणालीगत जोखिमहरूमा कमजोरीहरूको थप विश्लेषण गरिएको छ। नेपालमा AML प्रभावकारितालाई सुदृढ पार्न बैंक स्तरीय शासन, नियामक स्तरीय पर्यवेक्षण र राष्ट्रिय नीति

ढाँचाहरूमा समन्वित सुधारहरू आवश्यक छ। जसमा AI-संचालित अनुगमन, वृद्धि गरिएको लाभदायक स्वामित्व प्रमाणीकरण [Enhanced beneficial ownership verification], र क्रस-एजेन्सी अनुसन्धान सहयोगको आवश्यकता समेत समावेश गरिएको छ।

मुख्य शब्दहरू:

एनटी-मनी लान्ड्रिङ अनुपालन; नेपाल बैंकिङ क्षेत्र; KYC/CDD ढाँचाहरू; जोखिममा आधारित अनुगमन; STR/TTR रिपोर्टिङ; डिजिटल वित्तीय अपराध; नियामक पर्यवेक्षण

पृष्ठभूमि

विश्वको आर्थिक प्रणाली वित्तीय अपराध, विशेषतः सम्पत्ति शुद्धीकरण [Money Laundering] र आतंकवादी क्रियाकलपमा वित्तीय लगानी [Terrorist Financing] जस्ता अवैध गतिविधिहरूबाट निरन्तर चुनौतीमा परेको छ। कुनै पनि देशको वित्तीय प्रणालीले त्यस देशमा आर्थिक स्थिरता कायम राख्ने दूलो जिम्मेवारी बोकेको हुन्छ। बैंकहरूले बचत संकलन गर्छन्। लगानी प्रवाह गर्छन्। भुक्तानी प्रणाली चलाउँछन्। सरकारको राजस्व प्रवाहलाई सुरक्षित राख्छन्। त्यस्तै बैंकहरूले अर्थतन्त्रमा पैसा प्रवाह गर्छन्। भुक्तानी प्रणाली चलाउँछन्। निक्षेप सुरक्षित राख्छन् र लगानी वितरण गर्छन्। यस्तो भूमिकाले बैंकलाई देशको वित्तीय सुरक्षा संरचनाको केन्द्र बनाउँछ र देशको प्राथमिक संरचनामार्फत वित्तीय प्रणालीको स्थान महत्त्वपूर्ण बनाउँछ। अपराधिक समूह, कर छल्ने समूह, भ्रष्टाचारमा संलग्न व्यक्तिहरू, अवैध कारोबार गर्ने समूहले बैंकलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण [Money Laundering] बनाउने माध्यम बनाउन खोज्छन् (Egmont Group,

२०२२)। बैंकिङ उद्योगमा सम्पत्ति शुद्धिकरण [Money Laundering] गर्ने गतिविधि रोक्न प्रभावकारी व्यवस्था अनिवार्य गरिनु पर्दछ । यसैले AML सम्बन्धी कडा प्रणाली बैंकका लागि आवश्यक हुन्छ । यही कारणले सम्पत्ति शुद्धिकरण [Money Laundering] गर्ने गतिविधि बैंकिङ प्रणालीको सबैभन्दा ठूलो चुनौती बन्न गएको छ । गलत स्रोतको पैसा बैंक मार्फत वैध देखाउने प्रयासले अर्थतन्त्र बिग्रन्छ । वित्तीय अनुशासन कमजोर हुन्छ । आपराधिक गतिविधि बढ्छ । अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा देशको छवि बिग्रिन जान्छ । त्यसैले बैंकिङ क्षेत्रमा कडा र प्रभावकारी AML व्यवस्था अनिवार्य हुन जरुरी छ ।

सम्पत्ति शुद्धिकरण [Money Laundering]

सम्पत्ति शुद्धिकरण [Money Laundering] गर्ने गतिविधिले अवैध स्रोतको रकमलाई कानुनी रूपमा वैधता दिन पुग्दछ । यस्तो गतिविधिले अर्थतन्त्रमा गलत संकेत प्रवाह हुन पुग्दछ । वित्तीय आँकडामा विसंगति आउँछ । सरकारलाई सही नीतिगत निर्णय गर्न गाह्रो हुन्छ । वैधानिक कारोबार सञ्चालन गर्ने व्यवसाय प्रभावित हुन्छ । अवैध धन प्रवाह बढेपछि वित्तीय अपराध बढ्छ । अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय AML पालनामा निकै कडा हुँदै गएको छ । FATF, Basel, Egmont Group, IMF, World Bank आदिले सम्पूर्ण देशलाई AML पालनामा निरन्तर मूल्यांकन गर्ने गर्छन् । नेपाल कमजोर देखिएमा नेपालका बैंकहरूको विदेशी कारोबारमा संकट आउन सक्छ । अन्तर्राष्ट्रिय समुदायले AML कमजोर भएको मुलुकलाई जोखिमयुक्त देश ठान्दछन् । विदेशी बैंकले Correspondent Banking सेवा सीमित गर्न सक्छन् (FATF, २०२३)। यसले देशको व्यापारमा, आयात निर्यातमा बाधा ल्याउँछ । SWIFT को पहुँच सिमित हुन सक्छ । यसले समग्र व्यापार व्यवशाललाई कमजोर पार्छ । यसैले AML को आवश्यकता केवल कानुनी दायित्वमा मात्र सीमित नभई कुनै पनि देशको वित्तीय स्थिरताको आधार समेत हुन पुगेको छ । सम्पत्ति शुद्धिकरणलाई सामान्यतः तीन चरणमा व्याख्या गर्ने गरिन्छ (World

Bank, २०२१)।

- ▶ **प्रारम्भिक बिन्दु [Placement]:** जसमा अवैध श्रोतबाट प्राप्त रकमलाई बैंकिङ प्रणालीमा प्रवेश गराउने काम गरीन्छ र बैंक वित्तिय संस्थालाई प्रारम्भिक बिन्दुको रूपमा उपयोग गरिन्छ ।
- ▶ **तहगत प्रकृया [Layering]:** यो प्रक्रियामा कारोवारलाई शृंखलाबद्ध लेनदेनमार्फत यसको मूल श्रोत छोप्ने वा श्रोत लुकाउने गरिन्छ । यस्ता प्रकारबाट भएका कारोवारहरूलाई सजिलै पत्ता लगाउन कठिन समेत हुने गर्दछ ।
- ▶ **एकीकरण [Integration]:** यो प्रक्रियामा अवैध रकमलाई वैध आर्थिक गतिविधिमा मिसाएर शुद्धिकरण भएको देखाउने गरिन्छ । यस प्रक्रियाको माध्यमबाट हुने सम्पत्ति शुद्धिकरण [Money Laundering] राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय दुबै प्रकारबाट हुन सक्छन ।

विश्वव्यापी वित्तीय एकीकरण, डिजिटल वित्तीय सेवा विस्तार, र बिग डेटामा आधारित वित्तीय नवप्रवर्तनले [startups based on big data] वित्तीय अपराधका स्वरूपलाई थप जटिल बनाउँदै ल्याएको छ [Basel Institute on Governance, 2022]। यिनै जोखिमहरूलाई न्युनिकरण गर्न हरेक राष्ट्र तथा वित्तीय संस्थाहरूले सम्पत्ति शुद्धिकरण निवारण [AML] संयन्त्रलाई प्राथमिकतामा राखि कार्य गर्नु अपरिहार्य भएको छ ।

नेपालमा सम्पत्ति शुद्धिकरण

नेपालमा AML सम्बन्धि कानुनी संरचना स्पष्ट रूपमा रहेको छ । नेपालमा “सम्पत्ति शुद्धिकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४” (नेपाल सरकार, २०६४) ले सम्पत्ति शुद्धिकरण निवारण [Anti-Money Laundering - AML] का सबै मूल तत्त्व पूर्ण रूपमा परिभाषित गरेको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकमा रहेको FIU Nepal ले बैंक तथा अन्य वित्तिय संस्था र गैर बैंकिङ

वित्तीय संस्थाहरूले उपलब्ध गराएका प्रतिवेदनहरूको विश्लेषण गर्ने गर्दछ। यसरी उक्त प्रतिवेदनहरूको विश्लेषण पश्चात कसुरको मात्रा हेरी आवश्यकता अनुसार प्रहरी वा सम्पत्ती शुद्धीकरण विभागमा आवश्यक कारवाहिको लागी पठाउने गर्दछ। नेपाल राष्ट्र बैंकले बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई, तथा अन्य वित्तीय कारोवार गर्ने संस्थाहरूलाई ति संस्थाका नियामक निकायहरूले AML कार्यान्वयन गर्न निर्देशन जारी गर्ने गर्छन्। नेपाल राष्ट्र बैंकले जारी गरेको एकिकृत निर्देशनमा (नेपाल राष्ट्र बैंक, २०८२) Know Your Customer [KYC], Customer Due Diligence [CDD], Politically Exposed Person [PEP], Suspicious Transaction Reporting [STR], Suspicious Activity Reporting [SAR], Threshold Transaction Reporting [TTR], जोखिम वर्गीकरण, प्रविधिगत प्रणाली, कर्मचारी तालिम, अभिलेख व्यवस्थापन, सबै आवश्यक विषयहरू विस्तृत रूपमा समेटिएको छ। AML कार्यक्रमको पहिलो आधार KYC हो। बैंकले ग्राहकको नाम, ठेगाना, पेशा, नागरिकता, व्यवसायको प्रकार, धनको स्रोत, सम्भावित कारोबारको मात्रा र उद्देश्य स्पष्ट रूपमा लिनुपर्छ। KYC पूर्ण भए मात्र CDD सही रूपमा गर्न सकिन्छ। CDD ले ग्राहकको अपेक्षित व्यवहार कस्तो हुन्छ भन्ने आधार दिन्छ। अपेक्षित व्यवहार थाहा पाएपछि असामान्य व्यवहार सजिलै छुट्याउन सकिन्छ। यसपछि बैंकले जोखिमको आधारमा ग्राहक वर्गीकरण गर्ने गर्छ। उच्च जोखिम ग्राहकलाई विशेष निगरानीमा राख्नु आवश्यक हुन्छ। AML को मुख्य कामनै वित्तीय प्रणालीको अनुगमन हो। दैनिक, साप्ताहिक र मासिक रूपमा कारोबार अनुगमन गर्नुपर्छ। ग्राहकको प्रोफाइलसँग मेल नखाने गतिविधि छुटाउनु हुँदैन। असामान्य कारोबार पत्ता लागेपछि STR तयार गर्नुपर्छ। STR लाई FIU Nepal मा पठाउनुपर्छ [FIU/NRB, 2024]। नगदको माध्यमबाट हुने ठुलो कारोबार मा देखिने TTR पनि नियमित रूपमा रिपोर्ट गर्नुपर्छ। रिपोर्टिङ ढिला भए बैंक

कानुनी कारबाहीमा पर्न सक्दछ। नेपालको सन्दर्भमा हेर्ने हो भने AML को ढाँचा अन्तर्राष्ट्रिय सिफारिस, सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारक ऐन, नेपाल राष्ट्र बैंकको निर्देशन र बैंकिङ क्षेत्रको संस्थागत क्षमताबाट नियन्त्रित छ।

सम्पत्ती शुद्धीकरण निवारण कार्यान्वयनमा चुनौतीहरू

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण [AML] कार्यान्वयनमा धेरै चुनौतीहरू छन्। केही ग्राहकले कागजात पूरा दिन चाहँदैनन्। बैंक शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरूमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धि ज्ञान असमान हुन्छ। जसले गर्दा कारोबारको चाप धेरै हुँदा सबै पक्षमा ध्यान पुर्याउन सम्भव हुँदैन। बैंकिङ कारोवारमा डिजिटाइजेसनको भूमिका बढ्दै गएको छ। अनलाइन ठगी, कृतिम खाताहरू, गलत पहिचान, फर्जी निवारण कागजातहरूको जोखिम बढ्दै गएको छ। एजेन्ट बैंकिङ, क्यास इटेन्सिभ व्यवसाय, रेमिट्यान्स, रियल इस्टेट, आयात निर्यात जस्ता क्षेत्र सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण [AML] का दृष्टिले संवेदनशील क्षेत्र हुन (सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, २०८१)।

ग्रामीण क्षेत्रमा पहिचान प्रणाली कमजोर छ। साना संस्थाले सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणाली विकास गर्न कठिनाई भोग्ने अवस्था देखिन्छ। सहकारीको क्षेत्रमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण [AML] को प्रचलन बढ्दै गएता पनि विकशित रूपमा रहि सकेको अवस्था छैन जसले गर्दा यस्ता संस्थाहरू मार्फत सम्पत्ति शुद्धीकरण [Money Laundering] हुने सम्भावना अझै रहेको छ। नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण कार्यान्वयनमा चुनौतीहरू:

१. प्रविधिगत कमजोरी

नेपालका धेरै बैंकहरूमा:

पुरातन प्रणाली [Legacy systems]

► सीमित स्वचालन [Limited automation]

▶ अपर्याप्त तथ्याङ्क विश्लेषण क्षमता [Insufficient data analytics capabilities] जस्ता समस्याले AML efficiency घटाउँछ ।

२. मानव स्रोत अभाव

कर्मचारीहरूमा क्षमता, अनुभव तथा उचित र व्यावसायिक तालिमको अभाव को कारणले पनि AML विश्लेषकको सफलतामा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने गर्दछ ।

३. ग्राहक स्तरको असजिलोपन र प्रतिरोध

ग्राहकहरूमा वित्तीय साक्षरताको अभावका कारण KYC दस्तावेज बुझाउन आनाकानी, सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण [AML] लाई अनावश्यक भन्फट ठान्ने प्रवृत्तिले समेत जोखिम बढाउँछ ।

४. उदीयमान अपराधहरू [Emerging Crimes]

Crypto assets, online fraud, dark web ले सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण [AML] कार्यान्वयन तथा विश्लेषणलाई थप जटिल बनाएको छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण कार्यान्वयनका प्रयासहरू

बैंकले सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण कार्य सफल बनाउन स्पष्ट रूपमा बैंकको सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी नीति बनाउनुपर्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण [AML] को उचित व्यवस्थापनका लागि Compliance Department स्थापना गर्नुपर्ने हुन्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणलाई सुक्ष्म तरिकाले अध्ययन गर्न बैंकमा एक Compliance Officer नियुक्त गर्नुपर्छ । शाखामा focal person राख्नुपर्छ । कर्मचारीलाई नियमित तालिम दिनुपर्छ । प्रविधि अद्यावधिक गर्नुपर्छ । Screening System, Transaction Monitoring System/Digital KYC सिस्टमको प्रयोग समायानुकुल गर्नुपर्छ । अभिलेख सुरक्षित राख्नुपर्छ । बैंकहरूले FIU सँग निरन्तर समन्वय राख्नुपर्छ । नेपालको बैकिङ्ग क्षेत्रमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण [AML] सम्बन्धी

वातावरणको विस्तार हुँदै गएको छ । FIU Nepal सक्रिय छ । NRB निर्देशन बलियो बनेको छ । बैंकहरूको प्रविधिगत क्षमता पनि बढ्दै गएको छ । डिजिटल बैकिङ्गले सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीलाई आधुनिक बनाएको छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण बलियो हुँदा बैकिङ्ग प्रणाली सुरक्षित हुन्छ । वैधानिक कारोबार सुरक्षित हुन्छ । अर्थतन्त्र पारदर्शी हुन्छ । अन्तराष्ट्रिय समुदायले मुलुकलाई विश्वसनीय ठान्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धि व्यवस्थाकमजोर हुँदा अपराध बढ्छ । वित्तीय प्रणाली अस्थिर हुन पुग्छ । बैंकको छवि बिग्रन्छ । यसको असर दीर्घकालीन हुन्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण केवल नियामकीय दायित्व मात्र नभइ यो बैकिङ्ग उद्योगको सुरक्षा आधार समेत हो [UNODC, 2020]। सम्पत्ति शुद्धीकरण को लागी नितिगत सुधारका लागि निम्न कदमहरू प्रभावकारी देखिन्छन्:

१. बैंक-स्तरीय

- ▶ कृत्रिम बौद्धिकतामा आधारित वास्तविक समय निगरानी प्रणाली [AI-based real-time monitoring system] अपनाउने,
- ▶ वास्तविक लाभग्राही प्रमाकिरण [Beneficial ownership verification] प्रणाली सुधार गर्ने,
- ▶ निरन्तर तालिम [Continuous training] कार्यक्रम अनिवार्य गर्ने ।

२. नियामक-स्तरीय

- ▶ क्षेत्रगत राष्ट्रिय जोखिम मूल्याङ्कन [Sector-wise National Risk Assessment] अद्यावधिक गर्ने
- ▶ FIU मा तथ्याङ्क विश्लेषण [data analytics] क्षमताको विस्तार गर्ने
- ▶ उच्च जोखिम क्षेत्र [High-risk sector] हरूमा विषयगत निरीक्षण [thematic inspection] बढाउने

३. राष्ट्रिय-स्तरीय

- ▶ कानुनमा समयानुकूल सुधार एवं स्पष्टता कायम गर्ने,
- ▶ आपराधिक न्याय प्रणालीसँग सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण [AML] अनुसन्धान समन्वय गर्ने,
- ▶ अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग अभिवृद्धि गर्ने ।

निष्कर्ष

सम्पत्ति शुद्धीकरण रोकथाम सफल बनाउन कानुन, प्रविधि र संस्थागत क्षमतालाई एकैसाथ बलियो बनाउनु पर्छ । बैंकिङ क्षेत्र वित्तीय अपराधको जोखिममा सर्वाधिक प्रभावित क्षेत्र हो । बैंकिङ प्रणाली आपराधिक रकम प्रवाहको मुख्य लक्ष्य बन्ने भएकाले AML कार्यक्रमको प्रभावकारीता सीधा वित्तीय स्थिरतासँग जोडिन्छ । KYC, CDD, STR, TTR, जोखिम वर्गीकरण, प्रविधिमा आधारित अनुगमन र कर्मचारी क्षमता विकास जस्ता आधारहरूले मात्रै AML कार्यान्वयन लाई स्थायी बनाउँछन् । त्यसैले AML संयन्त्रको प्रभावकारीता केवल कानुनी आवश्यकतामा आधारित नभई अनुसन्धानमा आधारित नीति, जोखिममा आधारित दृष्टिकोण, सक्षम प्राविधिक निगरानी र सुदृढ संस्थागत संस्कृतिमा निर्भर हुन्छ । नेपालले कानुनी संरचना तयार गरेको छ, तर प्रविधिगत कमजोरी, मानव स्रोतको अभाव, ग्राहकको असहयोग, र उदीयमान साइबर अपराधहरूले जोखिम बढाइरहेको छ । यी चुनौती कम गर्ने उपाय बैंक, नियामक र राष्ट्रिय संयन्त्रबीच समन्वयले मात्र सम्भव हुन्छ ।

AML बलियो हुँदा वित्तीय प्रणाली सुरक्षित हुन्छ । वैधानिक कारोबारमा पारदर्शिता बढ्छ । अन्तर्राष्ट्रिय बैंकिङ सम्बन्ध मजबुत हुन्छ । कमजोर AML ले आर्थिक जोखिम, कानुनी समस्या र प्रतिष्ठागत हानि निम्त्याउँछ । AML केवल कानुनी बाध्यता होइन । यो बैंकिङ उद्योगको सुरक्षा आधार हो । प्रभावकारी AML संयन्त्रले देशको वित्तीय मर्यादा र विश्वसनीयता जोगाउँछ । अनुसन्धानमा आधारित नीतिगत सुधारले बैंकिङ क्षेत्रलाई सुरक्षित, पारदर्शी र विश्वसनीय वित्तीय

वातावरणतर्फ उन्मुख गराउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्नेछ ।

सन्दर्भ सामाग्री

- ▶ Basel Institute on Governance (2022) Basel AML Index. Basel, Switzerland: Basel Institute.
- ▶ Egmont Group (2022) Egmont Group Principles for Financial Intelligence Units, Ottawa, Canada: Egmont Secretariat.
- ▶ FATF (2023) FATF Recommendations: International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism, Paris: FATF Secretariat.
- ▶ FIU/NRB (2024) Annual Report, Kathmandu: Financial Information Unit Nepal.
- ▶ UNODC (2020) Money Laundering and Financial Crime Report. Vienna, Austria: United Nations Office on Drugs and Crime.
- ▶ World Bank (2021) Anti Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism Guidelines. Washington DC: The World Bank.
- ▶ नेपाल राष्ट्र बैंक. (२०८२). एकीकृत निर्देशन, २०८२. काठमाण्डौ: बैंक तथा वित्तीय संस्था नियमन विभाग.
- ▶ नेपाल सरकार. (२०६४). सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४. काठमाण्डौ: नेपाल कानून आयोग.
- ▶ सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग. (२०८१). वार्षिक प्रतिवेदन, २०८०-२०८१. काठमाण्डौ, नेपाल: सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग.

Goorej

Innovating safety for business excellence

Armoured Plate
in Door & Body

Drill & Hammer
Resistant

Double Walled
Construction

Trust is built on
RELIABILITY

Our products are fire and burglar resistant. Certified by
renowned testing facilities in USA, Sweden
Germany, UK and India

NEPAL
COMMERCIAL
ENTERPRISES PVT. LTD.

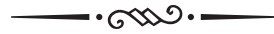
Pulchowk, Lalitpur | Telephone: 5433091, 5435589, 5010772, 5424476 | www.nce.com.np

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हादिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

बिष्णुवेद सप्लायर्स एण्ड कन्सट्रक्सन प्रा.लि.

का.मा.न.पा.२२, खिचापोखरी, काठमाडौं

वित्तीय संस्थाको स्थायित्वका आवश्यक पक्षहरू

दुर्गा कुमारी कंडेल

उपकार्यकारी अधिकृत

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड

पृष्ठभूमि

बैंडक तथा वित्तीय संस्था जो वित्त सम्बन्धी कारोबार गर्दछन् ति संस्थाहरूको कारोबार चुस्तदुरुस्त तथा पारदर्शी हुनुपर्दछ । वित्तीय संस्थाहरूले एजेन्टको रूपमा काम गर्ने हुनाले त्यस्ता काममा जोखिमको मात्रा बढी हुन्छ । व्यवसायको हरेक कारोबारमा केही न केही जोखिम तत्त्व अन्तरनिहित हुन्छ नै । यिनै जोखिमका कारण कतिपय व्यवसायिक संस्थाहरूको अस्तित्व समाप्त भएका कयौं उदाहरणहरू हामी देख्न र सुन्ने गरेका छौं । वित्तीय संस्थाले गर्ने कारोबार जोखिमको व्यापार गर्ने कारोबार भएको हुँदा यसमा हुने जोखिम अझ बढी संवेदनशील मानिन्छ । यस्तो जोखिमको कारोबार गर्ने व्यवसायसँग सम्बन्धित पक्षहरूको भूमिका महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । बैंडक तथा वित्तीय संस्थाको सबल सञ्चालनको लागि यससँग जोडिएका सबै पक्षहरूको भूमिका महत्त्वपूर्ण रहन्छ । वित्तीय संस्थाको लागि राम्रो त्यस्तो पक्षलाई भनिन्छ, जसले संस्थाको लागि हानी होइन सकारात्मक सहयोग पुग्न सकोस् । राम्रो पक्ष त्यो हो जहाँ इमान्दार, विश्वासनीय, कुशल, जिम्मेवार, पारदर्शी, समूहमा काम गर्ने विशेषता रहेको होस् । राम्रो विभिन्न किसिमको हुनसक्छ कोही राजनीतिक रूपमा, कोही आर्थिक रूपमा, कोही सामाजिक रूपमा, कोही पारिवारिक रूपमा होला जो

जेसुकैसँग राम्रो भएता पनि यो लेखमा वित्तीय संस्थाको लागि राम्रो पक्ष भनेको कस्तो हो त ? भन्ने प्रसङ्गलाई जोड्न खोजिएको छ ।

हालको अवस्था

बैंडक तथा वित्तीय संस्थासँग जोडिने विभिन्न पक्षहरू र ती भित्रका विशेषतालाई राम्रा विषय मान्न सकिन्छ भन्ने सन्दर्भमा तिनिरूसँग जोडिने पक्ष तथा विषयहरू यस्ता रहेका छन् :

संगठनको भिजन, मिसन र उद्देश्य : कुनैपनि संगठन स्थापना हुँदाका बखत त्यसको दुरदृष्टि कहाँसम्म हो भन्ने एकिन गरेर अगाडी बढ्नु पर्ने हुनाले वित्तीय संस्था स्थापना हुँदा आफ्नो भिजन स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरी त्यो पुरा गर्नका लागि लक्ष्य के हुने र कस्तो उद्देश्य लिँदा संस्थाले राखेका भिजन र मिसनमा पुग्न सकिन्छ भन्ने विषय रणनीतिक योजना बनाएर अगाडी बढ्नु पर्दछ । रणनीतिक योजना बनाएर संस्था कहिले कहाँ पुग्ने भन्ने स्पष्ट बाटो तय गरेर कामका प्रकृया अगाडी बढाउने र आफ्ना गतिविधिबाट प्राप्त उपलब्धिको समिक्षा गर्दै उद्देश्य हासिल गर्न लागि पर्ने संस्था गन्तव्यमा पुग्दछन् ।

सञ्चालक समिति : सञ्चालक समितिलाई बैंडक तथा वित्तीय संस्थाका संरक्षक भनिन्छ । उच्चतम निर्णय गर्ने निकाय जसले वित्तीय संस्थालाई बाटो देखाउने काम गर्दछ । काम गर्न सहजीकरण गर्ने, वातावरण अनुकूल बनाइदिने, नीति नियम तर्जुमा गरी स्वीकृत गर्ने काम गर्दछ । संरक्षकको रूपमा रहने समितिको भूमिका नीति निर्माण गर्ने, उच्च व्यवस्थापनको कामको निगरानी गर्ने, जोखिम व्यवस्थापनका लागि जोखिमका क्षेत्रहरू प्रति व्यवस्थापनलाई सजग गराउने, रणनीति बनाउने, संस्थागत सुशासनको प्रत्याभूति गर्ने, बजेट, लेखा परीक्षण जस्ता कागजातको अनुमोदन गर्ने, सेयर धनीको लगानी सुरक्षामा

विशेष ध्यान दिने जस्ता जिम्मेवारीहरू रहेका हुन्छन् । यस्तो गहन जिम्मेवारी बहन गर्नु पर्ने भएकाले सम्बन्धीत विषयको ज्ञान भएका र जिम्मेवारी बहन गर्नसक्ने इच्छाशक्ति भएका व्यक्तिहरू संचालक समितीमा भएमा वित्तीय संस्थाले सही गति लिन सक्दछ । सबल संचालक समितीले संस्थाको सफलताको सुनिश्चिता प्रदान गर्दछ । सञ्चालक समिति केवल बैठक कति बस्ने र भत्ता तथा अन्य सेवा सुविधा कसरी लिन सकिन्छ भन्ने आसक्तिमा लाग्ने हो भने संस्थाको उल्टो गति लागेका कैयौं उदाहरण देखिन्छन् तसर्थ आफ्नो जिम्मेवारी प्रभावकारी रूपमा बहन गर्ने सञ्चालक समिती भएका वित्तीय संस्थाहरू प्रतिष्पर्धि बजारमा अग्रपङ्क्तिमा रहेका छन् ।

उच्च व्यवस्थापन : बैंक तथा वित्तीय संस्था संचालनका लागि संचालक समितीले तर्जुमा गरेका नीति नियम, विधि, प्रकृया, नियमावली तथा नियामक निकायका निर्देशनको अधिनमा रहेर संस्थाको भिजन, मिसन र उद्देश्य पुरा गर्न वित्तीय संस्थाको ड्राइभरको रूपमा कार्यरत एउटा पक्ष उच्च व्यवस्थापन हो । यो पक्षको व्यवहारले संस्थाको अवस्था चित्रण गर्दछ । संचालक समिती र उच्च व्यवस्थापनको उचित तालमेल हुन सकेमा संस्थाको उद्देश्य पुरा गर्न सहजता मिल्दछ ।

जोखिम व्यवस्थापनका सुरक्षा घेराहरू : जोखिमले घेरिएको बैंक तथा वित्तीय संस्थाको कारोबारलाई जोखिम व्यवस्थापन गर्ने विभिन्न किसिमका सुरक्षा रेखाहरूको व्यवस्था गरिएको हुन्छ । जसलाई First line of defense, second line of defense, Third line of defense भनेर नमाकरण गरिएको हुन्छ । व्यवसायिक यूनिटहरू अन्तर्गत रहने वित्तीय संस्थाको व्यवस्थापन समिति, विभिन्न किसिमका प्रदेश कार्यालयहरू, शाखा कार्यालयहरूका कृयाकलापहरू चुस्त दुरुस्त रूपमा संचालन हुन नसक्दा जोखिम व्यवस्थापनको पाटो कमजोर रहने गरेको देखिन्छ । संस्थाका आन्तरिक नीति नियम, प्रकृयाहरू साथै नियामक निकायका निर्देशनको पूर्ण रूपमा पालना गर्नुपर्नेमा गर्न नसक्दा पहिलो सुरक्षा घेरा कमजोर भएको मानिन्छ । वित्तीय संस्थाको दोस्रो सुरक्षा रेखाको रूपमा रहेका जोखिम तथा अनुपालना विभाग

रहेकाहुन्छन् जुन विभागहरू संगठनात्मक संरचना भित्र स्वतन्त्र रूपमा काम गर्दछन् । व्यवसायिक यूनिट भन्दा फरक ढंगबाट जोखिम व्यवस्थापनका कृयाकलापहरू संचालन हुन्छन् । तेस्रो सुरक्षा घेराको रूपमा आन्तरिक लेखा परिक्षणलाई लिइन्छ । आन्तरिक लेखा परिक्षण पूर्ण रूपमा स्वतन्त्र रहन्छ र संचालक समितिको मातहतम रहन्छ । जसरी पहिलो र दोस्रो लाइनको काम भनेको मूल्यांकन गर्ने र नियन्त्रण प्रणाली ठिक छ छैन भन्ने सुनिश्चित गर्ने रहेको हुन्छ भने यस लाइनको भूमिका कमि कमजोरीलाई सुधार गर्नु रहेको हुन्छ । यि तीनवटा सुरक्षा घेराहरूले राम्रोसंग आफ्नो जिम्मेवारीको काम पुरा गर्न सके जोखिम व्यवस्थापन कार्य प्रभावकारी बन्दछ ।

बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा रहने कर्मचारी : विभिन्न वातावरणबाट कर्मचारी भित्रिएका हुन्छन् । भिन्न धर्म, संस्कृति, संस्कार, आर्थिक अवस्था, सोच, योग्यता, क्षमता, ज्ञान, सीप, भौगोलिक क्षेत्र लगायतका विविधताबाट कर्मचारीहरू संगठनमा रहेका हुन्छन् । जो जहाँबाट जसरी आएको भएता पनि संस्थागत हितमा काम गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता रहन्छ । कर्मचारीहरूको कुरा गर्दा विभिन्न प्रकृतिका कर्मचारी देख्न सकिन्छ । वित्तीय संस्थामा रहेकाविभिन्न संसाधन मध्ये मानव संसाधन एउटा महत्त्वपूर्ण सम्पत्ति हो जसले भौतिक सम्पत्तिलाई परिचालन गर्दछ । संस्थाको रक्तसञ्चार हो मानव संसाधन । कर्मचारीहरू काम ठग्ने, जिम्मेवारीबाट पन्छिने, संस्थाको अहितमा काम गर्ने, व्यक्तिगत लाभको लागि काम गर्ने, अनुशासनहीन, चाकडी र चाप्लुसीमा रम्ने, कामका कुरा भन्दा कुराका काम गर्ने, ट्रेड युनियनमा लागेर काम नगरी हिँड्ने लगायत विभिन्न प्रकृतिका भएतापनि संस्थाले सबैलाई तलब सुविधा उपलब्ध गराएकै हुन्छ साथै काम गर्ने र नगर्ने बीच भिन्नता, पुरस्कार र दण्डको व्यवस्था जस्ता विषयहरू पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन सायदै संस्थाहरूले गर्दछन् । यस्तो अवस्थामा ती कर्मचारीहरू मध्ये राम्रो कर्मचारी जसले कम्तीमा पनि संस्थाले दिएको तलब सुविधाभन्दा कम योगदान गरेको नहोस् । तिनै कर्मचारीहरू जो संस्थाले दिएको सेवा सुविधा बराबर तथा त्यो भन्दा बढी योगदान संस्थालाई पुऱ्याउँदछन्

त्यस्ता कर्मचारी वित्तीय संस्थाका लागि राम्रो मानिन्छ । यो विषयको जानकारी व्यक्ति स्वयंले गर्न सक्छ । मैले मेरो लागि गरेको छु कि संस्थाको लागि यदि संस्थाको नुन खाएर व्यक्तिगत स्वार्थमा काम गर्छ भने क्षणिक रुपमा उसलाई आनन्द भएको देखिएला तर जीवनको ब्यालेन्स सीटको दायित्व तर्फ तिर्नुपर्ने हिसाब बढीरहेको हुन्छ । जसले अन्य असल कर्मबाट आएको नाफा तथा सफल जीवनलाई घटाइरहेको हुन्छ । जसरी कुनै एउटा व्यवसायको नाफाको अवस्था आर्थिक वर्ष सकिए र लेखा परीक्षण पश्चात यकिन हुन्छ त्यसैगरी कर्मचारीहरूको कामको लेखा परीक्षण पनि निश्चित समय पश्चात कर्मको फलको रुपमा हाम्रा जीवनका गतिविधिहरूमा देखिन्छन् । समग्र मानवले भोग्नुपर्ने नियति समयले कर्मचारीहरूलाई पनि नछोड्ने हुनाले कर्मचारी भएर आफूले गर्ने धर्म के हो ? कर्तव्य के हो ? जिम्मेवारी के हो ? बुझ्न सक्नु पर्दछ र सोहि अनुसार काम गर्ने कर्मचारी संस्थाका लागि राम्रो तथा आवश्यक मान्छे हो ।

सहयोगि कर्मचारी संगठन : श्रम ऐन, २०७४ को धारा १२५ देखि १३७ सम्म कर्मचारी संगठन सम्बन्धी व्यवस्था रहेकोले हरेक संगठनमा कर्मचारी संगठन रहने गरेकामा ति संगठनहरू व्यवस्थापनसंग प्रतिपक्ष जसरी आफ्ना गतिविधि गर्नुको सट्टा सहयोगिको रुपमा रहन सके वित्तीय संस्थाहरूलाई उद्देश्य प्राप्त गर्न सहयोग पुग्न सक्छ । वित्तीय संस्थाको उच्च व्यवस्थापन र कर्मचारी संगठन सामुहिक सौदावाजिका माध्यमबाट अगाडी बढ्नु पर्दछ । यि दुई पक्षको संगठनमा अनुकूल वातावरण सृजना हुन आवश्यक पर्दछ ।

सेयरहोल्डर तथा लगानीकर्ताहरू : लगानीकर्ताले गरेको लगानीले उचित प्रतिफल दिन सक्नुपर्दछ । टाइम भ्यालु अफ मनी अर्थात् पैसाको आजको मूल्य केही समयपछिको मूल्य भन्दा बढी हुन्छ भनिन्छ त्यसैले लगानीकर्ताले लगानीको प्रतिफल पाउने आशामा गरिएको लगानीको उचित प्रतिफल प्राप्त गर्न लगानीको उपयोग वित्तीय संस्थामा रहेका जोखिम व्यवस्थापन गर्दै लगानीकर्तालाई लाभांशका रुपमा प्रतिफल दिलाउन

सक्नु सञ्चालक समिति उच्च व्यवस्थापनको जिम्मेवारी रहन्छ । लगानीकर्ताले प्रतिफल प्राप्त गर्ने मात्र होइन आफ्नो लगानी सुरक्षित छ भन्ने सुनिश्चितताका लागि सदैव लागी रहनुपर्दछ । वित्तीय संस्थालाई थप लगानीको लागि आवश्यक पूँजी व्यवस्था गर्न लगानीकर्ता तत्पर रहनुपर्दछ । जसका लागि आफ्नो प्रतिनिधिहरू जो सञ्चालक समितिमा रहेका हुन्छन् उनीहरूलाई सजग बनाइराख्न सक्नुपर्दछ । तसर्थ त्यस्ता लगानीकर्ता जसले असल सञ्चालक चुनेर पठाउँछन् र तिनीको काम संस्थागत हितमा हुने गर्दछ त्यस्ता लगानीकर्ता बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाका लागि राम्रो मानिन्छन् ।

प्रतिस्पर्धी बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरू : नियामक निकायबाट इजाजत पत्र प्राप्त सम्पूर्ण वित्तीय संस्थाहरू एउटै बजारमा प्रतिस्पर्धा गरी सफलता हासिल गर्नुपर्ने अवस्था रहन्छ । वित्तीय बजारको इतिहासलाई हेर्ने हो भने त्यति लामो भइसकेको पाइँदैन जसले गर्दा यसको विकासक्रम करिब ४० को दशकपछि मात्र तीव्र गतिमा अगाडि बढेर आजको अवस्थासम्म आएको हो । यसरी हेर्दा करिब ४ दशकको समय वित्तीय संस्थाको तिब्रतर विकासको समय भन्दै गर्दा त्यति छोटो समय नभएतापनि देशको आर्थिक अवस्था, राजनैतिक अस्थिरता, शैक्षिक प्रणाली, भौगोलिक विविधता, वित्तीय साक्षरता लगायतका विषयले हाम्रो वित्तीय प्रणाली जसरी विकसित हुनुपर्ने हो त्यसरी हुन नसकेको यथार्थ हामी सामु छ । हाम्रो वित्तीय बजार लामो समयसम्म सिमित शहर केन्द्रित क्षेत्रमा विकास र विस्तार भएका कारण सबै वित्तीय संस्थाहरू सिमित क्षेत्रमा, वर्गमा र विषयमा आफ्ना कारोबारहरू सञ्चालन गर्दै आएका र गरिरहेका हुनाले बजारमा जुन किसिमको वातावरण छ त्यही वातावरणमा सबै वित्तीय संस्थाहरूले आफ्ना कारोबारहरू बढाउनुपर्ने हुन्छ । नियामक निकायका निर्देशनहरूमा भएका लुपहोलहरूमा खेलेर वित्तीय बजारलाई केही अस्वस्थ बनाउने प्रयास केहि वित्तीय संस्थाहरूबाट नहुने गरेका होइनन् जसलाई नियामक निकायले समयसमयमा कारबाहीका डण्डाहरू चलाएको हामीले देख्न पाउँदछौं तसर्थ सबै प्रतिस्पर्धीहरू स्वस्थ वातावरणमा काम गर्न सक्नु पर्दछ जसले समग्र

वातावरणलाई स्वस्थ बनाउँदछ ।

निक्षेपकर्ता तथा ऋणहरू : निक्षेपकर्ता तथा ऋणीलाई समग्रतामा ग्राहक भन्न सकिन्छ । वित्तीय संस्थामा आउने सबै सेवाग्राही ग्राहकका रूपमा हेरि ग्राहक देवता हुन् भन्ने सोच बनाएर ग्राहकलाई महत्त्व दिइ संरक्षण गर्नु पर्दछ । सन्तुष्ट ग्राहकले संस्थाको छवि राम्रो बनाउँदछन् । ग्राहक सन्तुष्टि र गुणस्तरीयुक्त सेवा हुन अत्यन्त जरूरी मानिन्छ । यस्ता ग्राहकहरू व्यक्तिगत र संस्थागत हुने गर्दछन् । ग्राहकले वित्तीय संस्थाबाट सेवा पाउनु उनीहरूको अधिकार हो भने दायित्व पूरा गर्ने वित्तीय संस्थाको कर्तव्य मानिन्छ । सेवा लिएर बापत आफूले संस्थाको लागि पूरा गर्नुपर्ने दायित्व पूरा गर्ने क्रममा वित्तीय संस्थालाई उपलब्ध गराउनुपर्ने, तिर्नु बुझाउनुपर्ने किस्ता, शुल्क तथा कमिसन, जरिवाना तोकिएको समयमा पूरा गरी काम गर्ने ग्राहक वित्तीय संस्थाका लागि राम्रो वर्गमा पर्दछन् । यस्ता असल ग्राहकले नै वित्तीय संस्थालाई जीवन्त बनाउँदछन् ।

नियामक निकायहरू : जसले नियमन गर्दछ ति संस्थाहरूलाई नियामक निकाय हुन् । कुनै क्षेत्र वा वर्गलाई नीति, नियम, निर्देशन तथा मापदण्ड अनुसार सञ्चालन गराउने जिम्मेवारी पाएका सरकारी वा स्वायत्त संस्था हुन् नियामक निकाय । नियामक निकायहरूको आफ्नै कार्यक्षेत्र भित्र रहेर वित्तीय संस्थाको सबल स्वास्थ्य हेर्ने काम नियामक निकायको रहन्छ । नियामक निकायले गर्ने मुख्य कामहरूलाई हेर्दा यस्ता कामहरू रहन्छन् जहाँ नियम र कानून निर्माण गर्ने, अनुगमन र निरीक्षण गर्ने, अनुमति वा दर्ता नं. दिने, दण्ड जरिवाना तथा कारबाही गर्ने अधिकार हुने लगायतका कामहरू रहेका हुन्छन् । प्रभावकारी नियमन हुन सकेको खण्डमा वित्तीय संस्थाको बैङ्क तथा वित्तीय स्वास्थ्यमा समस्या आउन त्यति सजिलो हुँदैन । नियामकको नियमनबाट राम्रो काम गर्दा पुरस्कृत र नराम्रो कामको लागि दण्ड जरिवाना लगाउन सक्नुपर्दछ । समयसमयमा निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षणका माध्यमबाट सुधार ल्याउन सकिन्छ । यसर्थ वित्तीय संस्थाको हित गर्ने महत्त्वपूर्ण पक्ष भनेको

नियामक निकायको प्रभावकारी सुपरीवेक्षण हो भन्न सकिन्छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका वित्तीय संस्था तथा सरोकारवाला निकायहरू : आजको परिस्थितिमा विश्व समुदायको घेरा सानो हुँदै गएको छ । प्राविधिको विकासका माध्यमबाट हिजो लामो समय लाग्ने कारोबार आजको समयमा छोटो समयमा सम्पन्न गर्न सकिने समय आएको छ । वित्तीय कारोबार आन्तरिक रूपमा देशभित्र मात्र नभएर बाह्य देशहरूसँग पनि सम्पर्कमा रहेर काम गर्नुपर्ने हुन्छ । विदेश रकम पठाउँदा होस् वा विदेशबाट स्वदेशमा रकम प्राप्त गर्दा होस् अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्थाहरू जोडिन आउने हुन्छ भने आजको विश्वव्यापिकरणको समयमा अन्तर्राष्ट्रिय नीति नियम भित्र रहेर काम गर्नुपर्ने वाध्यात्मक अवस्था रहेकोले सहज वातावरणमा सकारात्मक ढङ्गबाट काम गर्ने र गराउने अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू पनि वित्तीय संस्थाको लागि राम्रो गर्ने पक्ष भित्र पर्दछन् । अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको वित्तीय बजारमा भएका र प्रचलनमा रहेका मापदण्डहरू अनुरूपका विधि तथा प्रक्रियाहरू अवलम्बन गराउनुपर्ने हुनाले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा रहेका वित्तीय संस्थाका सूचकहरू, मापदण्डहरू, नीति तथा विधि र प्रक्रियाहरू कार्यान्वयनमा लगाउनका लागि नियामक निकाय, अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्था तथा सरोकारवाला निकायहरू पनि अभिन्न अङ्गका रूपमा जोडिन आउँदछन् ।

अन्य विविध पक्षहरू : बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासँग प्रत्यक्ष रूपमा कारोबार भएको हुँदैन तर तिनका गतिविधिले वित्तीय संस्थाको कारोबारमा प्रत्यक्ष तथा परोक्ष प्रभाव पर्दछ । त्यस्ता पक्षहरू जसका कामले ति संस्थाहरूलाई प्रत्यक्ष तथा परोक्ष असर पर्दछन् त्यस्ता काममा सकारात्मक तथा निष्पक्ष भएर आफ्ना काम गर्ने निकायहरू जस्तै: न्यायालय, सुरक्षा, राजस्व, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग सम्बन्धी काम गर्ने निकाय, स्थानीय, प्रदेश तथा संघीय सरकारका कामहरू लगायतका वर्गहरू वित्तीय संस्थाका लागि सरोकार राख्ने आवश्यक पक्ष मान्न सकिन्छ । यिनिहरूबाट दोहोरो सेवा

आदान प्रदान गर्नुपर्दछ । यस्ता निकायहरूबाट वित्तीय संस्थाहरूको कामका पक्षहरू प्रभाव पर्दछ ।

विभिन्न वर्गहरू जो प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रूपमा वित्तीय संस्थाहरूसँग सम्बन्धित रहन्छन् र तिनको प्रभावको महत्त्व रहन्छ ती वर्गहरू वित्तीय संस्थाका लागि राम्रो वर्गमा पर्दछन् ।

उपसंहार

अन्त्यमा माथि उल्लिखित पक्षहरूको आवश्यक सहयोगले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको स्थायित्व निर्धारण गर्दछ । उल्लेखित पक्षहरू सबैका क्रियाकलापहरूले नै

आजका दिनमा अन्य क्षेत्रभन्दा वित्तीय क्षेत्रमा पारदर्शिता तथा सुशासन कायम रहेको अवस्था छ । राज्यका अन्य निकायभन्दा वित्तीय क्षेत्र चुस्त दुरुस्त हुने अवस्था साथै पारदर्शिताको अवस्थाले गर्दा व्यक्ति, संस्था तथा समग्र समाजका जति पनि क्रियाकलापहरू रहन्छन् वित्तीय संस्थामा हुने कामसँग जोडिँदै लगिएको छ । सम्बन्धित पक्षहरूको प्रभावकारी कामका माध्यमबाट वित्तीय स्वास्थ्यमा सुधार ल्याई सबल अर्थतन्त्रको परिकल्पना गर्न सकिन्छ र यसका माध्यमबाट समृद्ध समाज निर्माणमा सहयोग पुग्नेछ ।

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा
दर्शन, शुभ दीपावली, नेपाल
संवत् तथा छठ पर्व २०८२ को
अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हार्दिक मंगलमय
शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. डिल बहादुर सुनार
मो. ९८४९४२३५०९
न्यू सूर्योदय सनचाँदी पसल
मस्याङ्दी गा.पा ३, लमजुङ

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा
दर्शन, शुभ दीपावली, नेपाल
संवत् तथा छठ पर्व २०८२ को
अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हार्दिक मंगलमय
शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

दुर्गा दुध डेरी
पनौती-४, दुधमेल
०९९-४४००२४
९८५९३९४०३०
९८५९३९४०३९

यहाँ दुध, दही, पनीर, घ्यू, बटर, आइसक्रिम पाईन्छ ।
E-mail: durgadairy.nepal@gmail.com

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

मष्टा गाउँपालिका

गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय
सुदूरपश्चिम प्रदेश, भातेखोला, बम्हाङ्ग

ज्ञान बहादुर बोहरा
अध्यक्ष

हर्क धामी
उपाध्यक्ष

रमेश कुमार खड्का
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

Mahaendra Pd. Dhungana
Director
(9801088188)

G.C.C. Code: 66/01/06

L.M.S. Complex, 3rd Floor, Ward No. 9, Sinamangal Chowk, Kathmandu, Nepal
Tel.: 00977-1-4580087, 4593578, E-mail: alkhaleejmedical2011@gmail.com,
Website: alkhaleejmedical.com.np

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

केशव विष्ट

9858025255
9812525255

दिपशिखा इलेक्ट्रोनिकस

गुर्भाकोट न.पा.-९, बोटेचौर सुर्खेत

सामाजिक सुरक्षा र नेपालमा यसको प्रयोग

रमेश अर्याल

सहसचिव, नेपाल सरकार

१. अवधारणा र अर्थ

सामाजिक सुरक्षाको अवधारणा लोककल्याणकारी राज्यको प्रादुर्भावसँगै भएको हो। विशेषतः द्वितीय विश्वयुद्धपछि सामाजिक न्याय र सामाजिक सेवाका लागि सरकारले काम गर्नुपर्छ भन्ने लहर आएपछि स्वास्थ्य, शिक्षा, आयआर्जन, आवास र व्यक्तिगत सेवाहरू सरकारले नागरिकलाई प्रदान गरी सामाजिक संरक्षण र सुरक्षालाई व्यापक बनाउँदै आएको पाइन्छ। सामाजिक न्याय, गरिबी न्यूनीकरण र मानव सुरक्षाको महत्त्वपूर्ण साधनका रूपमा सामाजिक संरक्षण र सामाजिक सुरक्षालाई लिने गरिन्छ।

सामाजिक सुरक्षा भन्नाले आफ्ना आधारभूत आवश्यकताको पूर्ति आफै गर्न नसक्ने अवस्थामा रहेका मानिसलाई मानवीय मर्यादाको रक्षाका लागि आधारभूत आवश्यकताको परिपूर्ति सुनिश्चित गर्ने कार्यलाई बुझिन्छ। सामाजिक सुरक्षाले नागरिकहरूलाई राज्यले स्वास्थ्य, शिक्षा, जोखिमयुक्त तथा निवृत्त अवस्थामा विभिन्न सामाजिक सेवासँग सम्बन्धित विषयमा प्रदान गरिने सेवा वा सुविधाहरूलाई जनाउँछ।

सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७५ अनुसार सामाजिक सुरक्षा भन्नाले सो ऐनअनुसार सामाजिक सुरक्षा पाउने नागरिकलाई दिइने नगद, भत्ता वा सहायता भनी परिभाषित गरिएको छ। उक्त ऐनमा ज्येष्ठ नागरिक, आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा

रहेका व्यक्ति, असहाय एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने र लोपोन्मुख जातिलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ताका नाममा वितरण गरिने उल्लेख छ।

२. सामाजिक सुरक्षाका क्षेत्रहरू

अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठनले सन् १९५२ मा तयार पारेको सामाजिक सुरक्षा (न्यूनतम स्तर) अभिसन्धि नं. १०२ ले सामाजिक सुरक्षाका निम्नबमोजिम ९ वटा विषयमा न्यूनतम मापदण्ड निर्धारित गरेको छ :

- ▶ बेरोजगारी सुविधा,
- ▶ औषधोपचार सुविधा,
- ▶ बिरामी हुँदाको सुविधा,
- ▶ वृद्धावस्थाको सुविधा,
- ▶ काम गर्दा हुने दुर्घटना र चोटपटक बापतको सुविधा,
- ▶ परिवार र बालबच्चाको हेरविचार सुविधा,
- ▶ मातृत्व संरक्षण सुविधा,
- ▶ अशक्तताको सुविधा,
- ▶ आश्रित परिवारको हेरचाह सुविधा।

३. सामाजिक सुरक्षा प्रदान गर्ने तरिका

(क) औपचारिक तरिका

- सामाजिक सहायता कार्यक्रम,
- लक्षित कार्यक्रम,
- योगदानमूलक सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम,
- श्रम बजार कार्यक्रम,
- रोजगार योजना कार्यक्रम,
- पेन्सन, उपदान तथा अन्य सुविधाहरू।

(ख) अनौपचारिक तरिका

- परम्परागत सामूहिकतामा आधारित सामाजिक सहायता,
- समुदायमा आधारित सेवा समितिहरू,

- सहकारिता कार्यक्रममा संलग्नता,
- समाजका सदस्यहरू आफैं व्यवस्थित भएर,
- निजी क्षेत्रका वित्त योजनामा संलग्न भएर ।

४. सामाजिक सुरक्षाको उद्देश्य

- ▶ समाजका विपन्न, बहिष्करणमा परेका, वृद्ध, अशक्त, एकल महिला, लोपोन्मुख जनजातिको जीविकोपार्जनमा सहयोग पुऱ्याउने,
- ▶ मौलिक एवं मानव अधिकारको प्रचलन गराउने,
- ▶ वञ्चित तथा सीमान्तकृत वर्गको आर्थिक-सामाजिक कल्याण गर्ने,
- ▶ सरकार एवं नागरिकबिच सुसम्बन्ध कायम गर्ने,
- ▶ क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने,
- ▶ जोखिमहरूको न्यूनीकरण गर्ने ।

५. सामाजिक सुरक्षा बढाउनुपर्नाका कारणहरू

- ▶ विश्वव्यापीकरण,
- ▶ वित्तीय अवस्था,
- ▶ जनसाङ्ख्यिक संरचना परिवर्तन,
- ▶ प्राकृतिक र मानवीय प्रकोप,
- ▶ युद्ध र अपराध,
- ▶ प्राकृतिक प्रकोप आदि ।

६. नेपालमा सामाजिक संरक्षण एवं सुरक्षाका लागि मौजुदा व्यवस्था

(क) संवैधानिक प्रावधान

नेपालको संविधान, २०७२ को धारा ४३ मा सामाजिक सुरक्षा हकको व्यवस्था गरिएको छ, जसअनुसार आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफैं गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई कानूनबमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ । धारा ५१ (अ १२) मा सामाजिक सुरक्षा र सामाजिक न्याय प्रदान गर्दा सबै लिङ्ग, क्षेत्र र समुदायभित्रका आर्थिक रूपले विपन्नलाई प्राथमिकता प्रदान गर्ने सामाजिक न्याय तथा समावेशीकरणसम्बन्धी नीतिमा उल्लेख छ ।

(ख) कानुनी, नीतिगत व्यवस्था

- सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७५
- योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७४
- आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०५८
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७४
- बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५
- समाज कल्याण ऐन, २०४९
- उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५
- सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७५
- आवासको अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७५
- कर्मैया श्रम (निषेध गर्ने) सम्बन्धी ऐन, २०५८
- बालश्रम (निषेध र नियमित गर्ने) ऐन, २०५६
- ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन, २०६३
- श्रम ऐन, २०७४ र नियमावली, २०७५
- रोजगारीको हक सम्बन्धी ऐन, २०७५
- मुलुकी देवानी संहिता, २०७४
- मुलुकी देवानी कार्यविधि संहिता, २०७४
- मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
- सामाजिक व्यवहार (सुधार) ऐन, २०३३
- सुशासन (व्यवस्थापन तथा संचालन) ऐन, २०६४
- निजामती सेवा ऐन, २०४९ र नियमावली, २०५०
- सामाजिक सुरक्षा कोष (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) नियमावली, २०६७
- योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा नियमावली, २०७५
- ट्रेड युनियन ऐन, २०४९
- कर्मचारी सञ्चय कोष ऐन, २०१९

- नागरिक लगानी कोष ऐन, २०४७
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४
- नेपाल सरकारले आ.व. २०६६।६७ देखि एक प्रतिशत सामाजिक सुरक्षा कर लगाउन सुरु गरेको छ।
- योगदानकर्ताहरूलाई सामाजिक सुरक्षाका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सामाजिक सुरक्षा कोष (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) नियमावली, २०६७ लागू गर्दै सामाजिक सुरक्षा कोषको स्थापना गरी काम अघि बढाइएको छ।
- सामाजिक सहायताका कार्यक्रम (वृद्ध भत्ता, असहाय भत्ता, एकल महिला भत्ता आदि) लाई विस्तार गर्दै लागिएको छ।
- अवकाश प्राप्त कर्मचारी, शिक्षक, प्रहरी, नेपाली सेनालाई सामाजिक सुरक्षाका रूपमा निवृत्तिभरण प्रदान गरिएको छ।
- सोह्रौँ योजनामा सामाजिक सुरक्षासँग सम्बन्धित रूपान्तरणकारी रणनीतिहरू सामाजिक सुरक्षालाई प्रभावकारी बनाउने र सामाजिक सुरक्षाको दायरामा सबै नागरिकलाई आबद्ध गर्ने उल्लेख छ भने प्रमुख कार्यक्रमहरू सामाजिक सुरक्षाको दायरा विस्तार, बृहत् आबद्धता र दिगोपनासम्बन्धी कार्यक्रम, जीवनचक्रमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम र सामाजिक सुरक्षाका माध्यमबाट गरिबी निवारण कार्यक्रम उल्लेख छ।
- आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को बजेटमा सबै नेपालीलाई जीवनचक्रमा आधारित सामाजिक सुरक्षा प्रणालीमा आबद्ध गर्ने, नियमित आयआर्जन गर्ने व्यक्तिलाई योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रममा समेट्दै लैजाने, छरिएर रहेका सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरूलाई एकीकृत गरी समन्यायिक, दिगो र व्यवस्थित बनाउने, सङ्घीय सरकारबाट सञ्चालित सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरूमा प्रदेश र स्थानीय तहबाट रकम थप गर्न र उस्तै

प्रकृतिका कार्यक्रममार्फत दोहोरो सुविधा नदिने, सामाजिक सुरक्षा सुविधाको एकीकृत प्रतिवेदन प्रणाली विकास गर्ने उल्लेख छ।

(ग) कार्यक्रमगत व्यवस्था

अ. नगद सहायता

- मासिक रूपमा ज्येष्ठ नागरिक (६८ वर्ष माथिका तर कर्णाली र दलित ज्येष्ठ नागरिकका हकमा ६० वर्ष), एकल महिला, पूर्ण अशक्त र अति अशक्त अपाङ्ग, लोपोन्मुख आदिवासी जनजाति, कर्णाली अञ्चल र देशभरका दलितका एक आमाका २ बालबालिकालाई (बाल संरक्षण अनुदान) सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्रदान हुँदै आएको छ।
- मृगौला प्रत्यारोपण गरेका, सबै किसिमका क्यान्सर रोगी र मेरुदण्ड पक्षघातका बिरामीलाई औषधि उपचार खर्चबापत मासिक रु. ५ हजार र राजनीतिक परिवर्तनको आन्दोलनमा बलिदान गर्ने परिवारका लागि जीवनवृत्ति बापत मासिक रु. ३ हजार प्रदान।
- बेरोजगार निर्वाह भत्ता,
- सुत्केरी सहायता कार्यक्रम,
- प्राकृतिक प्रकोप राहत,
- शहीद परिवार निर्वाह भत्ता,
- ऋण मिनाहा।

आ. वस्तु सहायता

- दुर्गम जिल्लामा खाद्यान्न वितरण/दुवानी,
- दिवा खाजा तथा खानेकुरा र तेलको वितरण।

इ. सेवाहरू

- छात्रा एवं दलित र सीमान्तकृत समुदाय तथा कर्णाली क्षेत्रका बालबालिकालाई छात्रवृत्ति दिने कार्यक्रम,
- निःशुल्क प्राथमिक उपचार सेवा,
- निःशुल्क प्रसूति सेवा,
- डायलिसिस सेवालालाई मृगौला प्रत्यारोपण नगरेसम्म निःशुल्क उपचार,

→ न्यून लागत आवास सहायता,

ई. सामाजिक बिमा

- कर्मचारी सञ्चय कोष,
- कर्मचारीलाई प्रदान गरिने उपदान,
- निवृत्तिभरण योजना/कार्यक्रम,
- नागरिक लगानी कोष,
- कामदार/कर्मचारी जीवन बिमा एवं दुर्घटना बिमा,
- भौतिक सम्पत्ति बिमा,
- सवारी साधनको बिमा,
- स्वास्थ्य बिमा,
- पशु बिमा, बाली बिमा ।

उ. रोजगार र सिप विकास

- युवा स्वरोजगार कार्यक्रम,
- प्राविधिक तथा सिपमूलक कार्यक्रम,
- सहूलियतपूर्ण कर्जा कार्यक्रम ।

७. सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७५ अनुसार सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने नेपाली नागरिक

- (क) ज्येष्ठ नागरिक
- (ख) आर्थिक रूपले विपन्न
- (ग) अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका व्यक्ति
- (घ) असहाय एकल महिला
- (ङ) अपाङ्गता भएका
- (च) बालबालिका
- (छ) आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने
- (ज) लोपोन्मुख जाति

ट. सामाजिक सुरक्षा योजना

श्रमिकको योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षाको हक सुनिश्चित गर्न तथा योगदानकर्तालाई सामाजिक सुरक्षा प्रदान गर्नका लागि तर्जुमा भएको योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७४ मा सामाजिक सुरक्षा कोषले सञ्चालन गर्ने सामाजिक सुरक्षा योजनाहरू निम्नानुसार छन् :

- (क) औषधि उपचार तथा स्वास्थ्य सुरक्षा योजना,
- (ख) मातृत्व सुरक्षा योजना,
- (ग) दुर्घटना सुरक्षा योजना,
- (घ) अशक्तता सुरक्षा योजना,
- (ङ) वृद्ध अवस्था सुरक्षा योजना,
- (च) आश्रित परिवार सुरक्षा योजना,
- (छ) बेरोजगार सहायता योजना,
- (ज) कोषले तोकेका अन्य सामाजिक सुरक्षा योजना ।

५. योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा योजनाको हालको अवस्था

- ▶ सरकारले विशेष गरी श्रमिकको योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षाको हक सुनिश्चित गर्न तथा योगदानकर्तालाई सामाजिक सुरक्षा प्रदान गर्न योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा योजना कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याएको छ ।
- ▶ श्रमिकले आफ्नो मासिक आमदानीको ११ प्रतिशत र रोजगारदाताले २० प्रतिशत थपेर कुल ३१ प्रतिशत रकम प्रतिमहिना सामाजिक सुरक्षा कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा योजनाअन्तर्गत हाल ४ वटा सुविधाहरू रहेका छन् । जसमा औषधि उपचार, स्वास्थ्य तथा मातृत्व सुरक्षाको सुविधा, दुर्घटना र अशक्तता सुरक्षाको सुविधा, आश्रित परिवार सुरक्षाको सुविधा तथा वृद्धावस्था सुरक्षाको सुविधा लगायतका व्यवस्थाहरू रहेका छन् ।
- ▶ सामाजिक सुरक्षा कोषले औषधि उपचार, स्वास्थ्य तथा मातृत्व सुरक्षा योजनाका लागि १ प्रतिशत, दुर्घटना तथा अशक्तता सुरक्षा योजनाका लागि १.४० प्रतिशत, आश्रित परिवार सुरक्षा योजनाका लागि ०.२७ प्रतिशत र वृद्ध अवस्था सुरक्षा योजनाका लागि २८.३३ प्रतिशत खर्च गर्ने व्यवस्था गरेको छ ।
- ▶ यसको कार्यान्वयनबाट लामो समय योगदान गरेका श्रमिकले रित्तो हात घर फर्कनुपर्ने अवस्था अन्त्य भएको छ भने निश्चित अर्वाधि सेवा गरेपछि उनीहरूले

निवृत्तिभरण (पेन्सन) समेत पाउने वातावरण पनि बनेको छ ।

- ▶ यो योजना विशेष गरी कामदारको सामाजिक सुरक्षाका लागि हो । सरकारी कर्मचारीले जस्तै निजी क्षेत्रका मजदुर श्रमिकहरूले पनि ६० वर्ष पूरा भएपछि पेन्सन, अवकाश सुविधा र भैपरी आउने घटनामा आर्थिक सुविधा पाउने गर्दछन् ।
- ▶ सामाजिक सुरक्षा कोषमा हालसम्म २२ हजार १७६ रोजगारदाता र २६ लाख ८ हजार ९२९ योगदानकर्ता सूचीकृत भएका छन् । कोषले हालसम्म ९४ अर्ब ५६ करोडभन्दा बढी योगदान रकम सङ्कलन गरेको छ भने १७ अर्ब ३८ करोड रुपैयाँ दाबी भुक्तानी गरेको छ । (२०८२ कार्तिक २१ सम्म)

१०. नेपालमा सामाजिक सुरक्षाका समस्याहरू

नेपालमा सामाजिक सुरक्षामा देखिएका समस्याहरू देहायअनुसार छन् :

- ▶ सामाजिक सुरक्षालाई सङ्कुचित र सीमित रूपमा आत्मसात् गरिनु,
- ▶ सरकारका विभिन्न निकाय र तहबाट प्रदान गरिने सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरू एकीकृत रूपमा सञ्चालन नभई छरिएर कार्यान्वयन हुनु,
- ▶ सामाजिक सुरक्षा योजनालाई सर्वव्यापी बनाउन नसकिनु,
- ▶ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा निजी क्षेत्रका रोजगारदाताको न्यून सहभागिता हुनु,
- ▶ अनौपचारिक क्षेत्रका श्रमिकलाई सामाजिक सुरक्षाको दायरामा आबद्ध गर्न नसकिनु,
- ▶ सामाजिक सुरक्षा योजनाको तर्जुमा, लगानीको आँकलन र स्रोत माथिको दबाब अनुमान गर्न आवश्यक पर्ने सूचना र तथ्याङ्कको कमी हुनु,
- ▶ सामाजिक सुरक्षा वितरण प्रणाली प्रभावकारी नहुनु,
- ▶ सामाजिक सुरक्षा कोषको परिचालन प्रभावकारी नहुनु,
- ▶ सञ्चालित कार्यक्रमहरू पहुँच र प्रभावकारिताका दृष्टिले अपर्याप्त हुनु,
- ▶ पर्याप्त वित्तीय र प्रशासनिक सम्भाव्यता वा

विश्लेषणविना कार्यक्रमहरू तर्जुमा र कार्यान्वयन हुनु,

- ▶ प्रभावकारी सूचना प्रणालीको विकास नहुनु,
- ▶ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको सुव्यवस्थित रूपमा अनुगमन र मूल्याङ्कन नहुनु ।

११. सामाजिक संरक्षण र सुरक्षामा देखिएका समस्या समाधानका लागि सुझाव

नेपालमा सामाजिक सुरक्षामा देखिएका समस्या समाधानका लागि देहायका विषयमा ध्यान दिनुपर्छ र

- ▶ सामाजिक सुरक्षामा भएको दोहोरोपना हटाउनका लागि सबै निकाय तथा तहगत सरकारबाट सञ्चालित कार्यक्रम एकल प्रणालीमा आबद्ध गर्ने र सबै नागरिकलाई राष्ट्रिय परिचयपत्र उपलब्ध गराई एकल परिचय नम्बरका आधारमा सामाजिक सुरक्षा उपलब्ध गराउने,
- ▶ वित्तीय र प्रशासनिक सम्भाव्यताको अध्ययन वा विश्लेषण गरेर सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्ने,
- ▶ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा निजी क्षेत्रका रोजगारदाताको सहभागिता बढाउने,
- ▶ अनौपचारिक क्षेत्रका श्रमिकलाई सामाजिक सुरक्षाको दायरामा आबद्ध गर्ने,
- ▶ सामाजिक सुरक्षा योजनाको तर्जुमा, लगानीको आँकलन र स्रोत माथिको दबाब अनुमान गर्न आवश्यक पर्ने सूचना र तथ्याङ्कका लागि सूचना प्रणालीको विकास गर्ने,
- ▶ सामाजिक सुरक्षा कोषको परिचालन प्रभावकारी बनाउने,
- ▶ सामाजिक संरक्षण र सुरक्षाको जालो विपन्न सीमान्तकृत, जोखिममा रहेका व्यक्ति, क्षेत्र र समुदायबाट विस्तार गर्ने,
- ▶ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि अन्तरनिकाय समन्वय गर्ने,
- ▶ सामुदायिक अग्रसरता र समुदायमा आधारित हेरचाह र सुरक्षालाई विशेष प्रोत्साहन दिने,

- ▶ सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमलाई सामाजिक, आर्थिक एवं मानवीय विकाससँग आबद्ध गर्ने,
- ▶ सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम दिगो रूपमा सञ्चालनका निमित्त स्रोत जुटाउने,
- ▶ प्रशासनिक संयन्त्रको क्षमता अभिवृद्धि गरी सामाजिक सुरक्षा वितरण प्रणाली प्रभावकारी बनाउने,
- ▶ स्वास्थ्य बिमा योजनालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने,
- ▶ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको निरन्तर अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने,
- ▶ सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी विश्वव्यापी अवधारणा र अभ्यासका बारेमा अध्ययन-अनुसन्धान गरी उपयुक्त योजना तथा कार्यक्रम प्रयोगमा ल्याउने,
- ▶ सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने लाभग्राहीको स्वीकृतिमा सामाजिक सुरक्षा भत्ताको निश्चित रकम सरकारी ऋणपत्र वा जलविद्युत् कम्पनीको सेयर दिने व्यवस्था गर्ने, जसले गर्दा अर्थतन्त्रमा पुँजी निर्माणमा सहयोग पुग्दछ ।

१२. निष्कर्ष

सामाजिक सुरक्षाले आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा असुरक्षित वा जोखिम सम्भाव्य व्यक्तिलाई विभिन्न उपाय र निकायबाट विशेष सहूलियत र सहायताको

सुनिश्चितता प्रदान गर्दछ। नेपालमा सामाजिक सुरक्षाका लागि नीतिगत, संस्थागत र कार्यक्रमगत व्यवस्थाहरू गरिएको छ। सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहले आ-आफ्नै किसिमले सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेकाले दोहोरोसमेत हुन गएको छ। सामाजिक सुरक्षामा भएको दोहोरोपना हटाउनका लागि सबै निकाय तथा तहगत सरकारबाट सञ्चालित कार्यक्रम एकल प्रणालीमा आबद्ध गर्नुपर्छ। सामाजिक सुरक्षामा देखिएका समस्याहरूको समयमै समाधान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

सन्दर्भ सामग्री

- ▶ नेपालको संविधान, २०७२, कानून किताब व्यवस्था समिति, काठमाडौं ।
- ▶ आर्थिक सर्वेक्षण २०८१/८२, २०८२, अर्थ मन्त्रालय, काठमाडौं ।
- ▶ सोह्रौं योजना (२०८१/८२-२०८५/८६), राष्ट्रिय योजना आयोग, काठमाडौं ।
- ▶ आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को बजेट वक्तव्य, २०८२, अर्थ मन्त्रालय, काठमाडौं ।
- ▶ सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण सिद्धान्त र व्यवहार, २०७०, स्थानीय विकास मन्त्रालय ।
- ▶ अर्याल, रमेश (२०८१), समसामयिक विषयहरू, गुडलक पब्लिकेसन, काठमाडौं ।

तयारी पोसाकका चुनौती : निकासी प्रवर्धनका लागि ध्यानाकर्षणको खाँचो

डा. सुमनकुमार रेग्मी

नायब कार्यकारी निर्देशक

व्यापार तथा निकासी प्रवर्धन केन्द्र

पृष्ठभूमि

वि.सं. २०७१ सालपछि २०८० सालसम्म तयारी पोसाकको निकासी घट्दै आएको देखिन्छ । २०८१ सालपछि तयारी पोसाकको निकासी बढ्दै गएको देखिन्छ । सन् २००५ अघि नेपालको तयारी पोसाक निकासीमा पाइएको कोटा व्यवस्था खारेज भएपछि यसको निकासीमा आएको कमीका कारण सबै पक्षबिच समन्वयको खाँचो अद्यापि देखिएको छ । नेपालको तयारी पोसाकको अमेरिका निकासी निकै कम भइसकेको छ । त्यस समयमा नेपालको तयारी पोसाकको ७० प्रतिशत अमेरिका निकासी भएकोमा सन् २०१२ सम्म आउँदा नेपालको तयारी पोसाकको ६० प्रतिशत युरोपियन सङ्घतर्फ मोडिएको छ भने अमेरिकातर्फ २० प्रतिशत र भारततर्फ २० प्रतिशत हिस्सा रहेको छ । सन् १९८५ तक तयारी पोसाकको प्रमुख उत्पादक भारतसहित अरू देशहरूका तयारी पोसाकको लागत बढ्नुका कारणले केही वर्ष नेपालको तयारी पोसाक उद्यमी-निकासीकर्ताका लागि स्थिति अनुकूल बनेको थियो ।

राजनितिक स्थायित्व, द्वन्द्वको स्थायी अन्त्य र श्रम मुद्दाहरू समाधान हुँदै जाने हो भने नेपाली तयारी पोसाक उद्योग

पहिलेको स्थितिमा फर्कने आशा गरिन्छ । अमेरिकाले नेपालको प्रमुख प्रतिस्पर्धी सहारा उपक्षेत्रीय अफ्रिकी तथा क्यारेबियन देशहरूलाई भन्सार र कोटारहित बजार सुविधा दिएपछि नेपालको तयारी पोसाकको अमेरिकी बजार खस्केको हो । अफ्रिकी र क्यारेबियन तयारी पोसाक उद्योगलाई अमेरिकाले उपलब्ध गराएको कोटा एवं शुल्करहितका गन्तव्य, ड्युटी फ्रि पहुँच नेपालका लागि चुनौती एवं कठिन बन्न पुगेको छ । नेपालका तर्फबाट यस्तो अवसरको माग एवं खोजीको आवश्यकता अभै छ ।

तयारी पोसाक बनाउन कच्चा पदार्थ अर्थात् कपडासहित अरू पदार्थ भारत, हङ्कङ, बङ्गलादेश, श्रीलङ्का तथा अन्य देशबाट आयात गरिन्छ । तयारी पोसाक उत्पादन गर्दा मुख्यतया कटिङ, प्याकिङ, ब्यारिङ, स्टिचिङ, फिनिशिङ, फेब्रिक, लेयरिङ, स्टिकर, ब्रेड कटिङ आदि जस्ता उत्पादनका तह पार गरिनुपर्छ ।

सन् २००० पछि नेपालको तयारी पोसाकको निकासी सुरुमा भारततिर र अहिले युरोपतिर मोडिन पुगेको छ । सन् २००४ पछि अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा कोटा खारेजपछि विश्व तयारी पोसाकको व्यवसाय खस्केको असर नेपालमा मात्र देखियो । सन् २००५ देखि मल्टिफाइबर सम्झौता खारेज भई अन्तर्राष्ट्रिय कपडा व्यापार कोटारहित भएपछि थप नकारात्मक प्रभाव परेको थियो । कोटा खारेजपछि बढी प्रभावित हुने देशको सूचीमा नेपाल पनि पर्दछ ।

यसको मुख्य कारणमा नेपालको तयारी पोसाकको १५-२० वर्षको इतिहासमा तयारी पोसाकको गुणस्तर र यस क्षेत्रतर्फको आधारभूत खडा गर्न नलागिएकाले यस्तो भएको हो । यस अवधिमा भारतले छपाइका

कपडाका तयारी पोसाकको विकास, बङ्गलादेशले भित्री शरीरमा लगाइने तयारी पोसाकको विकास र श्रीलङ्काले बाहिरी तयारी पोसाकको विकास गरी गुणस्तरीय तयारी पोसाकको स्थायित्व गर्न सफल भए ।

स्मरण गराइन्छ, अमेरिकामा कोटा प्रणाली खारेज भएपछि गिरावट आउन थालेको तयारी पोसाकको निकासीमा अद्यापि सुधार आउन सकेको छैन । अमेरिकातर्फ तयारी पोसाकको निकासी घटेपछि नयाँ बजारका रूपमा युरोपियन सङ्घका देशहरू, भारत र क्यानाडा देखिएको छ ।

यसरी अरू देशमा तयारी पोसाकको निकासी नघटी कोटा खारेजीको अवस्थामा पनि नेपालमा मात्र यसको निकासी घट्न गयो । नेपालको तयारी पोसाकको यो अवस्थामा आउन शान्ति र रोजगार सुरक्षाको कारण तेस्र्याइएको थियो । अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्न नसकेको खण्डमा अब तयारी पोसाकको उत्पादन र निकासीकर्ताका रूपमा नेपालको निकासी स्थिति बलियो छैन ।

अद्यापि नेपालको तयारी पोसाकको उत्पादन र निकासी बचाउनका लागि मूल्य, गुणस्तर र सामान समयमा सुपुर्दगी नै विचारणीय पक्ष छन् । नेपालको तयारी पोसाकको मूल्य कोटा खारेजपछि प्रतिस्पर्धी बन्न सकेको देखिँदैन । तयारी पोसाकको विश्व बजारसँग नेपालको तयारी पोसाकको मूल्य प्रतिस्पर्धी बन्न सकेन ।

तयारी पोसाकको अमेरिका निकासी प्रवर्धन गर्न सरकारतर्फबाट तयारी पोसाकको व्यापारसम्बन्धी द्विपक्षीय सम्झौता गर्ने सन्दर्भमा नेपालले अमेरिकासँग टिफा सम्झौता गरिसकेको छ ।

स्मरण गराइन्छ, कोटा खारेजपछि पनि अति सौविध्य दर भन्सार प्रचलनमा पनि बङ्गलादेश, कम्बोडिया, भियतनाम, फिलिपिन्स र अरू देशको तयारी पोसाक अमेरिकामा बढेर गएको थियो ।

नेपालको तयारी पोसाक अमेरिकी बजारमा बढाउन

गुणस्तर आयातकर्तासँग तालमेल हुन आवश्यक छ । सरकारी संयन्त्रमा भएका तयारी पोसाक एकाइले तयारी पोसाक नीति बनाउन आवश्यक पहिलेदेखि नै थियो । सन् २००४ पछि तयारी पोसाकलाई प्राथमिकता क्षेत्रमा राखी निकासी प्रवर्धन कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नु आवश्यक थियो । तयारी पोसाक उत्पादन तथा निकासीमा कमी आउन नदिन तयारी पोसाक निकासी प्रशोधन क्षेत्रको स्थापना आवश्यक थियो । सन् २००४ अघि नै निजी क्षेत्रका अनुसन्धान संस्था र सल्लाहकार संस्थाले तयारी पोसाक जोगाउन के गर्नुपर्छ भन्नेबारे सरकारलाई पहिले नै पेस गरेका थिए ।

सन् २००३, २००४, २००८, २०१० र २०१२ अप्रिलमा र पछि नेपाली टोली अमेरिकामा तयारी पोसाक लबिङ तथा टिफा सम्झौता गर्न गएको थियो । यो लबिङ क्यारेबियन अफ्रिकन देशले तयारी पोसाकमा भन्सार सुविधा पाएजस्तै पाउनका लागि थियो । वास्तवमा यी भ्रमण त एसियाली अति कम विकसित राष्ट्रको तर्फबाट माग गर्नुपर्ने थियो ।

वीरगन्जमा बनिरहेको निर्यात प्रवर्धन प्रशोधन क्षेत्रले नेपालको तयारी पोसाक उत्पादन र निकासी प्रवर्धन गर्ने भनिएको थियो । नेपालको दीर्घकालीन तयारी पोसाक उत्पादन र निकासी विकासका लागि धागो आयात गरी कपडा कारखानाहरू खोल्न र स्थायित्व जरूरी भएको छ । यस उद्योगमा सुधार ल्याउन तयारी पोसाक प्रशोधन क्षेत्र निर्धारण गर्न सन् २००१ देखि जोड दिइँदै आए पनि सरकारले पटक-पटक प्रतिबद्धता व्यक्त गरे पनि, कार्यान्वयन गर्न चासो देखाए पनि तयारी पोसाक प्रशोधित क्षेत्र निर्माणले गति लिन सकेको छैन ।

तयारी पोसाक निकासी सन् १९८५ पछि वैदेशिक मुद्रा आर्जनको प्रमुख स्रोतसमेत थियो तर सन् २००१ पछि यो अवस्था भएन । सन् २००१ पछि २००८/०९ सम्म तयारी पोसाक निकासीमा गिरावट आइरहेको थियो तर २०१०/११ मा यसको निकासी रु.४ अर्बको भयो । यसको निकासी

सबभन्दा कम रु.३ अर्ब जतिको भएको थियो । तर सन् २०११ पछिको नयाँ इ.यु. जि.एस.पी अन्तर्गत ई.बि.ए. व्यवस्थामा नेपालको तयारी पोसाकको निर्यात युरोपियन देशहरूमा बढेर गएको छ । नयाँ इ.यु. जि.एस.पी. २०११ पहिलेको अति कम विकसित देशलाई दिई आएको इ.यु. डेरोगेसनभन्दा सरल भएकाले नेपालको तयारी पोसाक युरोपतिर बढेर गएको हो । स्मरण गराइन्छ, सन् १९९७ देखि २०१० सम्म इ.यु. डेरोगेसन सुविधाले नेपालको तयारी पोसाक युरोपमा निर्यात भएको थियो ।

२०८० सालपछि तयारी पोसाकको निकासी बढ्न सुरु भएको देखिन्छ । तापनि पहिलेका तुलनामा उच्च निकासी पुगेको छैन । यसको निकासी ४ अर्बभन्दा बढ्न सकेको छैन ।

चीन सरकारको सहयोगमा तातोपानीमा नेपालको व्यापार कार्यका लागि पूर्वाधार निर्माण गर्न लागिएको छ । तातोपानी-काठमाडौँभन्दा मुख्य चीनबाट ल्हासासम्मको पारवहन खर्च कम भएको बताइन्छ । यस्तो व्यवस्थाबाट तयारी पोसाकको विकासमा सहयोग पुऱ्याउने छ । कच्चा पदार्थ आयात र तयारी पोसाक सतह मार्गबाट निकासी गर्दा कन्टेनरको पारवहन खर्च बढी पर्न आएको देखिन्छ । हवाई भाडादर तयारी पोसाक निकासीमा महँगो पर्न गएको छ । केरुङ नाकाबाट चीन तिब्बतसँग बाह्य व्यापार भएको धेरै भइसकेको छ । यी दुई नाका अवरुद्ध भएका बेला मुस्ताङ नाका चलनमा आएको छ ।

माथि नै उल्लेख गरिएको छ, तयारी पोसाक क्षेत्रमा नीतिको अभाव छ । औद्योगिक नीतिमा तयारी पोसाक उद्योगको विकासका लागि कतै स्पष्ट कुरा उल्लेख छैन । तयारी पोसाक क्षेत्र अस्थिर रहेको र नीति पनि अस्थिर रहेको छ । निजी क्षेत्र, सरकार, मजदुर युनियनको कार्यक्षेत्र स्पष्ट छैन । यो स्पष्ट गर्न आवश्यक छ । विदेशमा रहेका नेपाली दूतावासहरूले नेपालको निकासी बजार खोज्न आवश्यक छ ।

सरकारले तयारी पोसाकको क्षेत्रमा लागेका मजदुरहरूको

सामाजिक सुरक्षा कोषको व्यवस्था युनियनमार्फत गर्नु गराउनुपर्ने देखिन्छ । २०८२ साल आउँदा तयारी पोसाकका कारखानाहरू निकै कम भएको अवस्थामा तयारी पोसाकको विकासका लागि सङ्कटकालीन तयारी पोसाक बचाउ नीतिको अद्यापी आवश्यकता छ । नेपालको तयारी पोसाक उद्योगको प्रवर्धनमा ठोस कदम लिनुपर्ने देखिन्छ । अहिले करिब एक दर्जन जति उद्योग पनि सञ्चालनमा छैनन् भनिन्छ ।

३३ वर्षबिच विकास र निकासी हुँदै आएको तयारी पोसाक व्यवसायीहरूको आफ्नो व्यवसायको गिर्दो अवस्थाको स्थिति आएको पनि धेरै वर्ष भइसकेको भए पनि यस क्षेत्रको स्थायित्व भने भएको छैन । तयारी पोसाक क्षेत्रको विकासका लागि केही न केही गर्न आवश्यक छ । विशेषतः तयारी पोसाकका लागि छुट्टै तयारी पोसाक मजदुर ऐन आवश्यक छ । सबै क्षेत्रबाट तयारी पोसाक उद्योगको विकासको प्रतिबद्धता आवश्यक छ ।

बारम्बार मन्त्रीहरूको परिवर्तनले तयारी पोसाक क्षेत्रतर्फ नसोच्दा यस क्षेत्रतर्फ असर पर्न गयो । किन कुनै मन्त्रीले मजदुर समस्या पहिलेदेखि नै सुनेनन् । त्यसर्थ अवरुद्ध भएका तयारी पोसाकका उत्पादन कारखाना खुल्ला गर्ने वातावरण आवश्यक छ । ४-५ पटक तयारी पोसाक प्रवर्धन गर्न नेपाली टोली अमेरिका गएर तयारी पोसाकको अमेरिका निकासी कतिको प्रवर्धन भयो ? त्यो त जानेलाई सोध्नुपर्ने देखिन्छ । भन्साररहित तयारी पोसाक प्रवेशसम्बन्धी व्यापार विधेयक अमेरिकी सिनेटमा पेस भएको थियो । नेपालले भन्साररहित सुविधाबाट प्राप्त भएको भए अमेरिकामा गुमेको बजार हिस्सा केही भए पनि प्राप्त गर्न सकिन्थ्यो । सन् २००२ मा अमेरिकी सिनेटमा पेस भएको विधेयक नेपालको प्रयास भए पनि तुहियो । सो विधेयक नेपालसहित अरू अल्पविकसित देशहरूका लागि माग गरी त्यसलाई नियमित गर्नुपर्दथ्यो । नेपालको दक्षिण एसियाली देशहरूमा सबभन्दा कम प्रतिव्यक्ति आय र गरिबी निवारणका लागि सो विधेयकमा पुनः

आवाज उठाउन जरूरी छ । अमेरिकी सरकारले यस्तो सुविधा सबसहारा, अफ्रिका तथा क्यारेबियन देशलाई समेत दिएको र सुविधासँगै ती देशहरूको निकासी अत्यधिक बढेको थियो ।

तयारी पोसाकको उद्योगको विकासका लागि सरकारको सहयोग समेत अद्यापि आवश्यक छ । नेपालको परिवर्तित सन्दर्भसँगै अमेरिकालगायत अरू देशहरूमा तयारी पोसाक निर्यातका लागि कूटनीतिक पहल थाल्नुपर्ने देखिन्छ ।

केही वर्ष अगाडि नेपालको तयारी पोसाक भारतमा निकासी सुरु भए पनि दिगो हुन सकेन । यसमा भारतीय भन्सार नै अवरोध भएर भारतमा नेपालको तयारी पोसाक निकासीको स्थायित्व कायम रहन सकेन । भारतमा नेपाली तयारी पोसाक निकासी बढाउन सबै पक्षबाट आवश्यक कदम चालिनुपर्दथ्यो ।

सन् २०१० पछि युरोपियन सङ्घका देशहरूमा साना देशमा आफ्ना उत्पादन नभएका कपडाबाट तयारी पोसाक बनाएर एक प्रशोधन प्रक्रियामार्फत अति विकसित देशहरूका तयारी पोसाक सङ्घका देशमा निकासी गर्ने व्यवस्था युरोपियन सङ्घका सामान्य ग्राह्यता प्रणालीले इ.बि.ए. अन्तर्गत गरेपछि नेपालको तयारी पोसाक युरोपियन सङ्घका देशहरूतर्फ मोडिएको छ । तर पूर्णतः रूपमा तयारी पोसाकको निकासी अमेरिकामा निकासी भएको जस्तै इयूमा निकासी भएको छैन ।

नेपालको तयारी पोसाक प्रवर्धनमा पहिलेदेखि नै केही विशेष पहिचान गरेर नेपाली तयारी पोसाक भनेर पहिचान गर्न सकेको भए आज यो क्षेत्रको अवस्था यस्तो हुँदैनथ्यो ।

नेपालको विज्ञ समूहबाट अमेरिकामा वार्ता गरी संस्था र क्षेत्र पहिचान गर्न सकेको भए नेपालको तयारी पोसाकको आजको स्थितिमा पुग्न सक्दैनथ्यो होला । जे होस्, तयारी पोसाक बजारमा प्रतिस्पर्धी हुन जरूरी छ । नेपाली तयारी

पोसाकको दिगो ब्राण्ड-लोगो स्थापित गर्न सकेको भए नेपाली तयारी पोसाक विश्व बजारमा बाँच्न सक्दथ्यो ।

बङ्गालादेशले तयारी पोसाकको ब्राण्ड विकास र पहिचान गर्न सकेको भएर पनि बाहिरी तयारी पोसाक निर्यातकका रूपमा विश्व बजार लिन सफल भयो । श्रीलङ्काले भित्री पोसाकको विकास र निर्यात गरेर बाहिरी बजार लिन सफल भयो । नेपालले अब युरोपियन देशका बजारतर्फ तयारी पोसाक निर्यात योजना बनाउन आवश्यक छ ।

तयारी पोसाक सन् १९८० र १९९० को दशकमा देशको दोस्रो निकासी वस्तु भएकामा सन् २००० को दशकमा समुन्द्रपार देशमा हुने निकासीमा दोस्रो स्थान हुन पुग्यो । सन् १९९९-२००० मा रु. ११ अर्ब जतिका तयारी पोसाक निकासी हुने गर्दथ्यो । सन् २००५-०६ तक रु. ५ अर्बको हाराहारीमा तयारी पोसाक निकासी भए । हाल २०११-१२ तक रु. ४ अर्बको हाराहारीमा तयारी पोसाक निकासी भइरहेकोमा वि.सं. २०८२ सम्म आउँदा ४ अर्ब रुपैयाँ पनि नाघेको छैन ।

मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्र विशेषतः काठमाडौँ उपत्यकाका क्षेत्रहरूमा तयारी पोसाकको उत्पादन हुने गरेको थियो । नेपाली तयारी पोसाकको मुख्य बजार सन् २००४ अघि कोटाका कारणले अमेरिका रहिआएकोमा सन् २०११ पछि युरोपतिर मोडिन पुगेको छ । सन् २००५ देखि २०१० सम्म नेपालको तयारी पोसाकको निकासी बजार अन्योल मै रह्यो तर अब निकासी बजार पहिल्याउने देखिन्छ ।

आ.व. २०६८-६९ मा तयारी पोसाकको निर्यात अघिल्लो वर्षको तुलनामा ८.६ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । देशमा चालु तयारी पोसाक कारखानाहरूमा मोमेन्टो, एलिएन, नेपाल फेसन, स्टार फेसन, हेरिटेज फेसन, इलिना गारमेन्ट, प्योर क्लोथिङ, युनाइटेड फेसन निटिङ इन्डस्ट्रिज, यतिल्यान्ड, टङ्केश्वर, अमरदीप, हिमालयन क्रिएसन, विनिता फेसन, शेर्पा एडभेन्चर, स्नेहा एपेरेल्स आदि छन् ।

मुख्यतः एच.एस.कोडअन्तर्गतका परिच्छेद ६१ र ६२ का विभिन्न क्याटगोरीका तयारी पोसाक नेपालबाट निकासी भइरहेको पूर्ण अवस्थामा चल्दा जस्तो माथिको अवस्थामा गएको छैन ।

तयारी पोसाक स्टाइल अनुसार आयातकर्ताको मागअनुसार संवेष्टन गरिन्छ । उपयुक्त संवेष्टनमा प्रस्तुत नभएका तयारी पोसाक निकासीले गर्दा समुन्द्रपार देशमा तयारी पोसाक आपूर्तिमा कठिनाई पर्न गएको देखिन्छ । संवेष्टनका कारणले तयारी पोसाक गुणस्तरीय नभएमा गन्तव्यमा स्थानमा पुग्दा असर परेको देखिन्छ । तयारी पोसाक संवेष्टन प्रकृत्यामा आवश्यक पर्ने सामग्रीमा ध्यान नपुऱ्याउँदा निकासी संवेष्टनमा असर पर्न गएको देखिन्छ । संवेष्टन सामग्रीको गुण नियन्त्रण परीक्षण गरिने परम्परा नेपालमा छैन, जसले गर्दा अन्ततोगत्वा तयारी पोसाकको गुणस्तरमा असर परिरहेको छ ।

तयारी पोसाक उद्योगको विकास गत साढे दुई दशकभन्दा बढी अवधिमा पनि आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्तिका लागि र उद्योग विकासका लागि आवश्यक योजना र कार्यक्रम तर्जुमा गर्न सफल देखिँदैन । निकासीकर्ताले यसको विकासमा समयमा नै सरकारलाई घच्चच्याएको भए पनि सरकारले समयअनुसार कम ध्यान दिएको व्यापारीको गुनासो छ ।

यस उद्योगको विकासका लागि चाहिने सबै कच्चा पदार्थमा बण्डेड वेयर हाउसको सुविधा छैन । तयारी पोसाकका सीमित कच्चा पदार्थमा मात्र बण्डेड वेयर हाउसको सुविधा छ ।

यस उद्योगसँग सम्बन्धित नीति तथा नियमहरू स्पष्ट र दीर्घकालीन भएमा उद्योगले आफ्नो भविष्यको उत्पादन योजना अन्तर्देशीय बजारको मागबमोजिम बनाउन सक्छ । नेपालको तयारी पोसाक निकासीकर्ताले एसियामा अरू प्रतिस्पर्धी कसरी सफल भए भन्नेबारे सिक्न आवश्यक छ । भूपरिवेष्टित देश नेपालले ढुवानी खर्च घटाई प्रतिस्पर्धी बनाउन नेपालको निकासीमा बढ्दो

ढुवानी दरलाई अन्तर्देशीय संस्थाबाट पारवहन अनुदान पाउन पहल गर्नुपर्दछ ।

नेपाली तयारी पोसाकको निकासी सम्भाव्यता

धेरै श्रमिक चाहिने ढुला तयारी पोसाक कारखानामा श्रमिक विवादका कारण उत्पादन प्रभावित भई कम कामदार चाहिने साना कम्पनीतर्फ केही वर्ष अगाडि विस्तारै लगानी बढ्न थालेको थियो । भारत र युरोपका साना पसल लक्षित यस्ता कारखाना विशेष गरी भारतीय सिमानातिर र राजधानीमा खुल्न सुरु गरेका थिए । नेपालबाट भारततलगायत युरोपमा निर्यात गर्दा भन्सार नलाग्ने भएकाले विदेशीहरूले नेपालमा कारखाना स्थापना गर्न चासो देखाए पनि श्रमिक विवादकै कारण लगानी आउन नसकेको देखिन्छ । भारतले २०६६ फागुनदेखि नेपालको तयारी पोसाकमा अतिरिक्त ४ प्रतिशत शुल्क हटाए पनि त्यसतर्फ नेपालको तयारी पोसाकको निर्यात हवातै बढ्न सकेको छैन । यद्यपि भारतका ढुला-साना आयातकर्ताले नेपालको तयारी पोसाकको सोधपुछ गरेका थिए । केही वर्ष अधिसम्म नयाँ गन्तव्यका रूपमा विकसित हुँदै गएको भारतमा २०६६ फागुन अघि ४ प्रतिशत अतिरिक्त शुल्क लागेपछि भारतमा निकासी हुने नेपालको तयारी पोसाकको निर्यात घटेको थियो ।

विभिन्न समस्याका कारण सामान दिन नसकेपछि पछिल्लो डेढ दशकभन्दा बढीको समयमा तयारी पोसाकको अमेरिकातर्फको निर्यात ९७ प्रतिशतले घटेको थियो ।

पूर्वाञ्चलका तयारी पोसाक एकाइ पनि सबैजसो बन्द भए । नेपालको निकासी व्यापारमा प्रभुत्व जमाउँदै आएको तयारी पोसाक उद्योगका एकाइहरू अधिकांश बन्द भइसकेका छन् । कुनै समय देशभर २ हजार ६०० तयारी कारखाना रहेकामा अहिले १५-२० वटा पनि छैनन् । पूर्वाञ्चलमा भएका ८ मध्ये ६ उद्योगका एकाइ बन्द भइसकेका थिए । सञ्चालित मध्येका उद्योगले पनि क्षमताअनुसारको उत्पादन गर्न सकेका छैनन् ।

सन् १९९८ देखि २००५ सम्ममा अमेरिकाले तयारी कपडामा कोटा प्रणाली लगाएपछि तयारी पोसाक उद्योगको अवस्था खस्किन गयो। भन् २००५ मा कोटा प्रणाली खारेज भए पनि राजनीतिक अवस्था र विश्व आर्थिक क्षेत्रमा आएको मन्दीले तयारी पोसाक उद्योग धराशायी बन्दै गए। नेपालबाट निर्यात गरिएका सर्ट, पाइन्ट, हाफपाइन्ट आदि उत्पादन गर्दै आएकोमा २००७ पश्चात् अमेरिकाको आर्थिक मन्दीको चपेटामा परेपछि केही वर्ष नेपालका उद्यमीले आफ्नो व्यापार भारतमा केन्द्रित गरेका थिए।

नेपालका ७५ प्रतिशत कपडा उद्योग बन्द

अस्थिर प्रकृतिका मजदुर, विद्युत् सड्कट, अस्थिर कर नीति र सरकारको पर्याप्त ध्यान नपुनु जस्ता कारण नेपालका ७५ प्रतिशत कपडा उद्योग बन्द भएका छन्। भारतमा कपडा उद्योगलाई ५० प्रतिशतसम्म अनुदान रहेको भनिन्छ। विगत टेढ दशकयता देशको कपडा उद्योग बन्द हुने क्रम बढ्दो थियो। देशको हेर्टाँडा कपडा, अन्नपूर्ण टेक्सटाइल, अशोक, हिमगङ्गा, ब्लु हेभेन, पराग, सुनसरी कोरिडर लगायत अन्य कपडा उद्योगहरू बन्द भएका छन्। देशमा कपडा उद्योग बन्द हुँदा धेरैले रोजगारी गुमाएका थिए। सन् २०१९ देखि २०२४ को कोरोना महामारीले तयारी पोसाक उद्योग एकाइ तहसनहस भएको छ।

अन्नपूर्णलगायत अन्य कपडा उद्योगमा उत्पादित कपडा भारतलगायत तेस्रो देशमा निर्यात हुने गरेकोमा पछिल्ला वर्ष भने नेपालका लागि चाहिने कपडा ठुलो परिमाणमा भारत र तेस्रो देशबाट आयात हुने गरेको छ। देशमा केही वर्ष अगाडि वार्षिक ३३ करोडभन्दा बढी मिटर कपडाको माग रहेकोमा नेपालको उद्योगबाट केवल ५ करोड मिटरभन्दा कम कपडा उत्पादन हुने गरेको छ। बाँकी कपडाको माग आयातबाटै पूरा हुने गरेको थियो।

तयारी पोसाक उद्योगीले अर्डर लिन छाडे

सन् २००४-२००५ पछि कोटा व्यवस्था खारेज हुनु र २००८ तिर अर्थिक मन्दी आउनुले नेपालको तयारी पोसाकको निर्यातमा नकारात्मक असर पुगेको थियो।

फेब्रुअरी २००९-२०१० तिर नेपाली तयारी पोसाक उद्योगीले अमेरिकी ग्राहकले बारम्बार सामान किनिदिन्छु भन्दा पनि अर्डर लिन चाहिरहेका थिएनन्। श्रम समस्या, हडताल र लोडसेडिङ जस्ता कारणले सामान समयमा दिन नसकिने परिस्थिति उत्पन्न भएको थियो। दुई वर्ष अगाडि ४ वटा उद्योगीले कारखाना पूर्ण क्षमतामा पनि चलाएका थिएनन्। यी समस्याका कारण तयारी पोसाकको अमेरिकातर्फको निर्यात ९८ प्रतिशत घटेको बताइन्छ। स्मरण गराइन्छ, सन् २००१ मा रु. १० अर्बको तयारी पोसाक अमेरिका निर्यात भएको थियो। यी समस्या समाधान हुने हो भने तुरुन्तै २०-२२ वटा कारखाना चल्न सक्ने बताइएको थियो। तयारी पोसाक उद्योग मात्र होइन, अरू उद्योगको अवस्था पनि यस्तै छ।

औद्योगिक वातावरण व्यवस्थित नहुनुमा ६२ प्रतिशत नेपालको राजनीतिक अस्थिरतालाई जिम्मेवार औँल्याइएको छ। पूर्ण लोडसेडिङलाई २७ प्रतिशत र श्रमिक समस्यालाई बाँकी प्रतिशत जिम्मेवार औँल्याइएको थियो। तसर्थ औद्योगिक क्षेत्रको अवस्था राम्रो नहुनु पनि आर्थिक वृद्धि सड्कुचनको कारण हो। आ.व. २०८२।०८२ मा आर्थिक वृद्धि ४.६१ प्रतिशत रहेको छ।

नेपालको तयारी पोसाकको अमेरिकी बजार घट्टै गए पनि यो पुनर्स्थापित हुन सक्ने सड्केत भने देखिन्छ। नेपालको तयारी पोसाकका भौतिक पूर्वाधार र उपकरण सुरक्षित छन्। विभिन्न क्षेत्रमा समस्या आउँदा अन्य देशले प्रोत्साहन स्वरूप केही छुट वा विशेष किसिमका राहतका उपाय अपनाउने गरेका छन् भने नेपालमा केही नगरेकाले तयारी पोसाकको निर्यात बढ्न नसकेको बताइन्छ।

विगतमा एसियाली तीन देशले अमेरिकी सिनेटमा प्रस्तुत विधेयक पारित गराउन संयुक्त रूपबाट पहल

गरेका थिए । अति कम विकसित १४ देशमा बनेका सामानलाई अमेरिकामा भन्सार छुट दिने विधेयक पारित गराउन नेपाल, बङ्गलादेश र कम्बोडियाले केही वर्ष अगाडि संयुक्त रूपमा पहल गरेका थिए, तर सफल भने भएन । स्मरण गराइन्छ, अमेरिकाले पहिले अफ्रिकी देशलाई दिएको सुविधा पारित गराउँदा सबै अफ्रिकी देशले संयुक्त रूपमा पहल गरेका थिए । त्यतिबेला त्यो अफ्रिकी विधेयक पारित गराउँदा सबै अफ्रिकी मुलुकका सिनेटले दबाव दिएका थिए ।

नेपालले यस क्षेत्रसम्बन्धित अमेरिकी विधेयक पास गराउन प्रभावकारी कूटनीतिक पहल गरेको देखिँदैन । सन् २००६ मा विधेयक प्रस्तुत हुँदा डेमोक्रेयाटिक सिनेटरको मात्र समर्थन थियो । नेपालसहित यस क्षेत्रका देशको बलियो कूटनीतिक पहल हुन सकेको थिएन । यो विधेयक पास भएको भए अमेरिकामा नेपाली सुती तयारी पोसाक प्रतिस्पर्धी बन्न गई अन्य देशको दाँजोमा १७ प्रतिशत सस्तो हुने थियो । सामान्यतया सुविधा नपाएमा नेपालले

१७ प्रतिशत भन्सार तिर्नु पर्दछ । यसबाहेक सन् २००५ मा हङ्कङमा आयोजित विश्व व्यापार सङ्गठनको छैटौँ मन्त्रीस्तरीय बैठकले अति कम विकसित देशका १७ प्रतिशत उत्पादनलाई विकसित देशमा भन्साररहित पहुँच दिने सहमति गरे पनि अहिलेसम्म कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । सन् २०२० पछिको अमेरिकी भन्सार आतङ्कले विश्व अर्थतन्त्र सन् २०२५ सम्म आक्रान्त बनाएको छ ।

यसैबिच अमेरिकासँग टिफा सम्झौता भइसकेको छ । यो सम्झौता गर्न १० वर्ष अघिदेखि पहल गरिएको थियो । सन् २००४ अघि सबैभन्दा बढी वैदेशिक मुद्रा आर्जन गर्ने तयारी पोसाक उद्योगको इतिहास बन्ने अवस्थामा भए पनि सन् २०१० पछि पुनः यसको पुनर्स्थापनाको सङ्केत देखिएको थियो । अमेरिकाले सन् २०२५ सम्म नेपाललाई दिएको म्याद सकिन आँटेको छ । यसका लागि आवश्यक कदम चाल्नु आवश्यक छ ।

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

—•••—

Hari Krishna Sainju
Proprietor
Mob : 9851126073

EAGLE PRINTER
Shankhamul, Lalitpur, Nepal
eagleprinter69@gmail.com

Our Service
Screen Print, Offset Print, Stamp, T-Shirt Print, Designing
.....All kinds of Printing Jobs.....

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

—•••—

Jhuplal Sunar
FOUNDER

+977 98482 42962, 98480 52649
rapolisupermart@gmail.com
Gurbhakot-8, Mehelkuna (Rapolali Complex)

GRAB MORE, PAY LESS

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

जानकी गाउँपालिका
गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय
दुर्गौली, कैलाली, सूदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल

गणेश चौधरी
अध्यक्ष

लालमति कठरिया
उपाध्यक्ष

भानूभक्त भट्ट
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. दुर्योधन शुवर्नकर
शारदा मल्टि एग्रो फार्म
लम्कीचूवा १० कैलाली

जेनजी प्रदर्शन र हाम्रो अर्थतन्त्रको अवस्था

डा. दिलनाथ दंगल
अर्थशास्त्री
त्रिविमा प्राध्यापनरत

हालको नेपालको विकासको गतिलाई हेर्ने हो भने वि. सं. २००७ देखि हेर्नु पर्छ। विश्वको विकासको सुरुवाती अवस्था पनि सन् १९५० अथवा वि.सं २००७ नै हुन आउँछ। देश विकासको तुलना सामान्यतया विश्वका अन्य देशहरूसँग र आफ्नै विगतसँग तुलना गरेर हेरियो भने परिणामको नजिक पुगिन्छ। यसै क्रममा हाम्रो २००७ देखि २०४६ साल सम्म हेर्ने हो भने विकास त भएको छ तर माथिका दुबै मानकमा तुलना गर्दा एक दमै ढिलो गतिमा भएको देखिन्छ। तर, २०४६ पछिको विकास हेर्ने हो भने विश्वका विकसित देशहरूको तुलनामा त कमै छ तर नेपालको विगतको तुलनामा भने छिटो विकास भएको अवस्था छ। यो समयमा बाटोघाटो जस्ता पूर्वाधारहरू, सुरुङमार्ग, फास्टट्रयाक, अन्तर्राष्ट्रिय विमान स्थाल, भुकम्पमा ढलेका संरचनाहरूको निर्माण, शिक्षा, स्वास्थ्य क्षेत्रहरू हेरियो भने पनि यसको पुष्टि हुन्छ। तर, ब्यक्तिगत र पार्टीगत स्वार्थ सिद्ध गर्न समय समयमा हुने बेमौसमी आन्दोलनहरूले भने देश जुन अवस्थामा पुग्न पर्ने हो हुन नसकेको देखिन्छ। २०४६ पछिको समयमा हेर्ने हो भने वि.सं २०५२ सालबाट बेमौसमी र आजको मिति सम्म आईपुग्दा यी विचमा भएका सबै आन्दोलन विना तुक्का र देश विकासमा पछाडी पार्ने सबै भन्दा महत्वपूर्ण कारण बन्न गएको देखिन्छ। वि.सं. २०५२

बाट ससस्त्र आन्दोलन गर्नेहरू अहिले आएर आफ्नो र परिवारको स्वार्थ पुरा भएपछि शसस्त्र आन्दोलनबाट जन्मिएको पार्टी नै विघटन भई सिद्धान्तमा पूर्ण रूपमा स्वर्खलित भएको देख्दा पनि ती आन्दोलनहरू बेमौसमी र नीजि स्वार्थकालागि थिए भन्ने पुष्टि हुन्छ।

देशमा गणतन्त्र आए पछि हाम्रो जुन ढंगले विकास हुनु पर्ने थियो त्यो नहुँदा, भ्रष्टाचार मौलाउदा, सुसासन कायम गर्न र युवा जनशक्तिलाई देशमै बसेर आत्म सम्मानका साथ काम गर्ने वातावरण तयार नहुदा भदौ २३ र २४ को नियति देशले भोग्नु पर्यो। यसै क्रममा युवा पुस्ताले भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सुसासनका कुरा उठाएर सुरु गरेको पवित्र अभियानमा आतंककारीहरूको प्रवेशले इतिहासमा आज सम्म नभोगेको नियती देशले भोग्नु पर्यो। धेरै कलिला बालबालीका र देशका हाम्रा भविष्यले अकालमा ज्यान गुमाउनु पर्यो। यो आतंककारीहरूको प्रवेशले देशमा तोडफोड र आगजनी पछि देशको अर्थतन्त्र पनि तहस नहस पारेको छ।

उक्त समयमा भएको तोडफोड र आगजनीलाई सुक्ष्म अध्ययन गर्ने हो भने के कुरा बुझ्न सकिन्छ भने नेपालमा यो योजना लामो समयबाट नै बनेको हो साथै तोडफोड र आगजनी गर्नु पर्ने ठाँउहरूको नक्सा नै बनाएर काम फत्ते गरेको देखिन्छ। किनकी ति मुख्य ठाँउहरू छानी छानी हानीएका छन भने ठूला ठूला र बलिया पर्खालहरू कलम र किताब बोक्ने हातले भत्काउने कुरै हुँदैन। काठमाडौं उपत्यका भित्र नोक्सान भएका संरचनाहरू अवलोकन गर्न आफ्नो सवारी साधनमा झण्डै चार दिनमा पनि सबै ठाँउ पुग्न गारो हुने ठाँउहरू कसरी पाँच, छ घण्टामा सम्भव हुन्छ? त्यसैगरी यस्तो घटना हुँदैछ भनेर स्विडको समेत नपाउने अनुसन्धान प्रहरी र आफ्नो कार्यालयको समेत सुरक्षा दिन नसक्ने नेपाल प्रहरी तथा आँखाकै अगाडी सिंहदरवार, सर्वोच्च अदालत, राष्ट्रपति भवन लगायतका

सरकारी कार्यालयहरूमा आगो लाग्दा सुरक्षा गर्न नसक्ने नेपाली सेना र ससस्त्र प्रहरी बलमा संरचनात्मक परिवर्तन जरूरी रहेको प्रस्ट बुझ्न सकिन्छ ।

मदन भण्डारीको हत्या, दरवार हत्याकाण्ड तथा भदौ २३ र २४ गते घटेका घटनाहरूलाई हेर्ने हो भने यी घटना घटाउनेहरूको बीचमा कहि न कहि सम्बन्ध रहेको देखिन्छ । यो पटकको घटना तत्कालिन सरकारले समयमा नै राजिनामा दिनु र नदिनुमा खासै फरक नपर्ने देखिन्छ । किनकी यो घटना त्यो दिन नघटे पनि कुनै दिन त घट्थ्यो नै, यो विदेशीको डिजाईनमा परिसकेको थियो भनेर सजिलै अनुमान लगाउन सकिन्छ ।

अब कुरा गरौं अर्थतन्त्रको पाटो तर्फ । यो घटनामा निजीतर्फ मात्रै लगभग साढेदुई खर्वको क्षति भएको अनुमान लगाउन सकिन्छ भने जनता सबै भन्दा धेरै डर र त्रासमा बसि रहेका छन् साथै लगानीकर्ताहरू लगानी गर्ने सोचमा देखिदैनन् । तसर्थ नयाँ सरकारले गर्ने भनेका महत्त्वपूर्ण कामहरू मध्ये पहिलो काम भनेको देशमा शान्ति सुरक्षा कायम गर्नु, २३ र २४ को घटनाको स्वतन्त्र छानविन गरी दोषीलाई कारवाही गर्नु र समयमै चुनाव गराउनु रहेको छ । जसमा पहिलो र महत्त्वपूर्ण काम शान्ति सुरक्षा कायम गर्ने अन्तर्गत ढिलो नगरीकन बजारमा प्रमाणहरू छ्यास्छ्यास्त छन् तिनीहरूलाई संकलन गरी तोडफोड, आगजनी र लुटपाटमा संलग्नलाई कारबारी गर्न सके नेपाली जनताले ढुक्काको सास फेर्ने र लगानी कर्ताले लगानी गर्ने वातावरण बन्छ भने सकारका सबै मन्त्रीहरू चुनावको वातावरण तयार गर्नतीर लामु पर्ने हो तर सरकारका गतिविधीहरू र मन्त्रीहरूका अभिव्यक्ति तथा कामगर्ने तौर तरिका हेर्दा फागुन २१ मा चुनाव गर्न त्यति सजिलो छैन ।

अब क्षतिको पुर्ननिर्माण तीर हेर्ने हो भने जलेका र भत्किएका संरचनाहरू काम चलाउन र हेर्न लायक बनाउन एक वर्ष जति लामेछ । पूर्णरूपले पुर्ननिर्माण गरी पहिला कै अवस्थामा पुग्नकालागि पाँच वर्षको पूँजिगत

खर्च लाग्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । सम्पूर्ण अर्थतन्त्र ठिक हुनकालागि दश वर्ष लाग्ने र नीजिक्षेत्रको पूर्ण मनोबल सहित हाम्रा जलेका डकुमेन्ट र विचलित भएका मनहरू ठिकठाक हुनकालागि बीस वर्ष लाग्ने अनुमान लगाउन सकिन्छ ।

यो घटनाले हाम्रो अर्थतन्त्रमा अल्पकालिन र दीर्घकालिन असरहरू पनि पर्ने देखिन्छ । यो घटनाले हाम्रो जिडिपीमा लगभग ४ देखी ५ प्रतिशतको कमी आउन सक्ने अनुमान लगाउन सकिन्छ भने आगजनीका कारणले चलन चलितमा रहेका ठूलो परिमाणमा नोटहरू जलेर नस्ट भएको अनुमान गर्न सकिन्छ । यो राष्ट्रकै सम्पत्तिको क्षति हो । आन्दोलनकारीले सिंहदरबार, संसद् भवन, राष्ट्रपति कार्यालय, सर्वोच्च अदालत, निर्वाचन आयोग, मन्त्री निवास, सरकारी कार्यालयहरू, निजी निवास लगायत व्यापारिक घरानामा समेत तोडफोड र आगो लगाएर पूर्ण क्षती भएको छ । देशभरी यस्ता २५०० जति संरचनाहरू जलेर नष्ट भएका छन् । यसरी क्षति भएका सरकारीदेखि निजी भवन, सवारीसाधन, सरकारी कार्यालयभित्रका संरचना बनाउन ठुलो लगानी चाहिन्छ । जुन हाम्रो पूँजीगत बजेटबाट काटिने छ र विकासमा बाधा पुग्ने छ ।

चालु आव २०८२/८३ को बजेटमा पुँजीगत खर्च ४ खर्ब ७ अर्ब ८९ करोड रुपैयाँ (२०.८ प्रतिशत) विनियोजन गरिएको छ । यो रकम सबै निर्माणमा खर्च हुँदा विकास शुन्य हुन जान्छ । यो क्रम पाँच वर्ष सम्म निरन्तर चल्ने जस्तो देखिन्छ । भूकम्प लगायत प्राकृतिक विपत्तिमा विदेशी मित्र राष्ट्र तथा दातृनिकायले सहयोग गरेका थिए, तर आन्दोलनमा तोडफोड तथा आगजनीबाट भएको क्षतिमा दातृनिकायले सहयोग गर्ने सम्भावना कम हुन्छ । यसले गर्दा हाम्रो सार्वजनिक ऋण बढेर जान्छ ।

निजी सम्पत्तिको तोडफोडले बिमा कम्पनीमा ५० अर्ब बराबर दाबी आउने अनुमान गर्न सकिन्छ । अहिले नै २६ अर्ब बराबरको विमा दावी आई सकेको अवस्था छ भने विभिन्न सरकारी निकायहरूका अनुसार आन्दोलनका

क्रममा ४४१ ओटा चारपांग्रे र ६०१ ओटा दुईपांग्रे गरी जम्मा १०४२ ओटा सरकारी सवारीसाधन पूर्ण रूपमा जलेका छन् । यीनीहरूको मर्मत वा नयाँ खरिद गर्न ठूलो धनरासी लाग्नेछ । स्वदेशी तथा विदेशी लगानीमा आक्रमण भएकाले लगानी कर्ता लगानी गर्न डराई रहेको अवस्था छ । हिलटन होटल, सिजी पार्क, चन्द्रागिरी केवुलकार देखि भाटभटेनीमा आक्रमण भएको छ, यो प्रकारको उद्योग, व्यवसायमाथि आक्रमण डरलाग्दो अवस्था हो । यसको प्रत्यक्ष असर लगानीमा पर्छ र राजस्वमा संकलनमा कमी आउछ । त्यसैगरी सरकारले भरखरै विभिन्न उद्योगहरूमा विद्युत लाईन काटेर अलिअलि भएका उद्योगीहरूलाई पनि देशबाट पलायन गराउन खोजेको जस्तो देखिन्छ ।

नीज क्षेत्रमा तोडफोड र आगजनी हुँदा निजी क्षेत्रले हजारौं जनालाई रोजगारी दिइरहेको अवस्थामा रोगारीमा कटौती भई बेरोजगारी बढ्ने सम्भावना रहन्छ । आन्दोलन पछि नयाँ पुस्तामा विचलन र मासिक तनावहरू देखिन थालेका समाचारहरू आउन थालेका छन् । यसले युवा पलायन डरलाग्दो किसिमले बढ्ने सम्भवना हुन्छ । उक्त घटना पछि अहिले बजारमा वस्तुको आभाव हुनुका साथै र मूल्य आकासिन थालेको देखिन्छ ।

नेपालमा पर्यटक आगमन र विदेश भ्रमणमा नकारात्मक असर पर्न थालि सकेको छ । अहिले नै केहि देशहरूले नेपालीलाई भिषा दिन बन्द गरिसके भने विदेशी पर्यटकहरू नेपाल भ्रमणमा आउन हिचकिचाउन थालेका छन् । त्यसैगरी आन्दोलनमा जेलबाट हजारौं कैदी बन्दीहरू भगाईएको छ । ती कैदीहरू अबै पाँचहजार भन्दा बढी जेलबाहिर रहेका हुनाले तथा बन्दुक र त्यसमा प्रयोग हुने गोली पनि लुटिएका हुनाले नागरिकमा त्रास बढेको छ ।

अहिले विभिन्न विदेशी एजेन्सीहरूले यो घटनाको एक अर्कामा दोसरोपण गरि रहेको सन्दर्भमा हामीले चाहि एक अर्का नेपालीलाई दोष लगाएर घटानालाई गुमराहमा पार्न

तल्लिन देखिन्छौं । तसर्थ नेपालीहरूले यो घटना कसरी घट्टन गयो भन्ने कुराको चुरो कुरो थाहा नपाउने र हामी यो र त्यो बहानामा विभाजन तीर लाग्ने हो भने अवका दिनहरू हाम्रा लागि भन जटिल हुन सक्छन् । त्यो दिनको घटना घामले अनुहार डड्छ भनेर आमासँग सन्सक्रिम लगाई मागेर वानेश्वर कहाँपेछ भनेर गुगल म्याप हेरेर जाने हाम्रा अबोधले त्यो सबै घटना घटाए, त्यो समयमा सरकारमा बसेका मन्त्रीहरू र दलका सबै नेता दुधले नुहाएका थिए, त्यो दिन सबै गोलि नेपाल प्रहरीले नै चलाएको थियो, निवर्तमान सरकारका कारणले मात्र यो दिन देख्नु पर्यो, पपुरालिजम र जेलेस्किजमले मात्र देश बन्छ, यो घटना एक्कासी भएको हो भन्ने र भुराजनीतिका बारेमा ज्ञान नराख्ने हो भने भविष्यमा देशमा गृहयुद्ध हुँदैन भन्न सकिदैन । हाम्रा युवा पुस्ताले भ्रष्टाचार नियन्त्रण हुनु पर्छ भन्ने विषय नराम्रो पक्कै थिएन । तर, यसको फाईदा देशभित्र रहेका केहि मुकुन्डोधारी विदेशी दलाल (जसको मुकुन्डो विस्तारै खुल्दैछ) र नेपालको भूभाग हामीले दावी गरेको तथा दुबै छिमेकीसँग बराबरको सम्बन्ध स्थापित गरी नेपालको समृद्धि भएको हेर्न नचाहने विदेशी तत्त्वहरूले उठायो । देशमा नरसंहार भयो, धेरैको काख रित्तियो तर जसले यो घटना घटाउने योजना बनायो उ अहिले पनि छाति फुलाएर हिडेको छ । तर यहाँ नेपाली नेपालीलाई लडाएको छ । हामी एक अर्कालाई शत्रु देखि रहेका छौं, जुन सर्वदा गलत हो । यस्ता विषयहरूमा समयमा नै हाम्रो चेत खुल्नु पर्छ । नत्र हामी सकिए पत्तो नै हुनेछैन । हाल विश्वमा घटेका यस्तै प्रकारका घटनाहरूबाट पनि पाठ सिकेर हामी अगाडी बढ्नु पर्छ । हालै सिमरा लगायतका देशका अन्य भागहरूमा घटेका दुखद घटनाहरूले पनि हामी आफु आफुमा लडेर सिद्धिने अवस्थाको सिर्जना हुन थालेको पुष्टि हुन्छ । तसर्थ पनि हामी समयमा नै सचेत हुनु जरुरी देखिन्छ ।

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

एचिवमेन्ट होलिडे प्रा.लि.

का.म.न.पा. २२, खिचापोखरी, काठमाडौं

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

नहमसला कन्सल्टन्स प्रा.लि.

गोदावरी १३, ललितपुर

व्यवस्थापनमा सूचना प्रविधिको भूमिका

श्री ऋषि राम ढकाल
विभागीय प्रमुख

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड

सूचना प्रविधि

आजको युगलाई सूचना प्रविधिको युग भनेर चिनिन्छ। हरेक क्षेत्रहरू शिक्षा, स्वास्थ्य, बैंकिङ, वित्त, वाणिज्य तथा व्यापार, प्रशासन, संचार, सामाजिक संजाल तथा अन्य विभिन्न क्षेत्रहरूमा सूचना प्रविधिको प्रयोग भईरहेको देखिन्छ। प्रविधिको प्रयोग दिनानुदिन बढ्दो क्रममा रहेकाले आउदा दिनहरूमा यसको भविष्य भन कस्तो होला भन्ने अनुमान पनि गर्न सकिदैन। यसै क्रममा आधुनिक व्यवस्थापनमा पनि सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई नकार्न सकिदैन। यसले व्यवस्थापकिय क्षमतालाई भन छिटो र भरपर्दो बनाउन सहयोग गर्दछ।

वास्तवमा सूचना प्रविधि भनेको कम्प्युटर प्रणाली, ईन्टरनेट, दुरसंचार, सफ्टवेयर, हार्डवेयर, डाटाबेस, कृतिम बौदिकता, क्लाउड कम्प्युटिङ, बिग डाटा, व्लकचेन जस्ता प्रविधिहरूको समष्टिगत प्रयोग हो जसले सूचना संकलन, भण्डारण, प्रशोधन, विश्लेषण र वितरणलाई सहज बनाउछ।

व्यवस्थापन

व्यवस्थापन भनेको संस्थागत उद्देश्यलाई प्राप्त गर्न आवश्यक योजना, संगठन, नेतृत्व र नियन्त्रण प्रक्रियाको संयोजन हो। यसलाई प्रभावकारी र कुशल बनाउन सूचना

प्रविधिको प्रयोगले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ। अहिलेको प्रतिस्पर्धात्मक वातावरणमा ती संस्था मात्र सफल हुन्छन जसले सूचना प्रविधिलाई आफ्ना व्यवस्थापकीय अभ्यासमा उचित रूपमा एकीकृत गर्न सकेका छन।

परम्परागत परिभाषा अर्न्तगत व्यवस्थापन भनेको मान्छे, पैसा, सामाग्री, समय र प्रविधि जस्ता स्रोतहरूको समन्वय गरी संस्थागत लक्ष्य हासिल गर्ने प्रक्रिया हो। यसले व्यवस्थापनलाई स्रोतको कुशल उपयोग गर्ने प्रक्रिया भनेर बुझाउँछ। कार्यआधारित परिभाषा अर्न्तगत व्यवस्थापन भनेको योजना बनाउने, संगठन गर्ने, नेतृत्व गर्ने र नियन्त्रण गर्ने निरन्तर प्रक्रिया हो जसबाट संस्थाको तोकिएको उद्देश्य प्रभावकारी तरिकाले समयमै प्राप्त गर्न सकियोस। यसले व्यवस्थापनका मुख्य कार्यहरूलाई जोड दिएको हुन्छ। आधुनिक परिभाषा अर्न्तगत व्यवस्थापन भनेको मानिसहरूलाई प्रोत्साहित गर्ने, प्रविधि र जानकारीको प्रयोग गरी, परिवर्तनशील वातावरणमा प्रतिस्पर्धात्मक फाईदा लिन सक्ने कला र विज्ञान दुबै हो। यसले व्यवस्थापनलाई केवल प्रक्रिया मात्र नभई कला र विज्ञानको एकताको रूपमा व्याख्या गर्दछ।

यस लेखमा व्यवस्थापनमा सूचना प्रविधिको बहुआयामिक भूमिका, प्रभाव, चुनौती र भविष्यको सम्भावनालाई बिस्तृत रूपमा छलफल गरिएको छ। व्यवस्थापनका हरेक चरणहरू योजना बनाउने, संगठन गर्ने, निर्देशन गर्ने र नियन्त्रण गर्ने कार्यमा सूचना प्रविधिको मद्दतले निकै ठुलो सहयोग पुर्‍याउँदछ।

सूचना प्रविधि भन्ने बित्तिकै विभिन्न किसिमका उपकरणहरू जस्तै कम्प्युटर, स्मार्टफोन, बिद्युतीय उपकरणहरू र ईन्टरनेटको माध्यमबाट सूचनाहरूलाई प्रशोधन गर्ने गरिन्छ। यस्ता किसिमका प्रविधिले हाम्रो दैनिक जीवनका कृयाकलापहरूलाई प्रभावित गर्ने शिक्षा,

स्वास्थ्य, औषधि उपचार, कृषि, उद्योग, मनोरन्जन प्रणाली तथा संचार क्षेत्रलाई समेत गतिशिल बनाएको छ । सूचना प्रविधि अहिलेको विश्वमा आर्थिक, सामाजिक र शैक्षिक क्षेत्रका लागि अपरिहार्य नै बनेको छ । खासगरि नेपाल जस्तो विकासोन्मुख देशमा पनि सूचना प्रविधिको विकासले देशको समग्र विकासमा उल्लेख्य योगदान पुर्याईरहेको देखिन्छ । खासगरि नेपालको हकमा बैकिङ क्षेत्रमा यसको प्रयोग बढि भएको देख्न सकिन्छ भने यसका साथसाथै शिक्षा स्वास्थ्य देखि संचारका विभिन्न क्षेत्रमा परिवर्तन ल्याएको छ । सूचना प्रविधिको विकासले धेरै ठुला उपलब्धिहरू हासिल गरिए पनि यसको प्रयोग र कार्यान्वयनमा धेरै चुनौती र सीमितताहरू रहेको प्राविधिक तथा विज्ञहरू बताउँछन । नेपालमा प्राविधि र यसको विकास विगत एक दशमा उल्लेख्य रूपमा भएको छ ।

व्यवस्थापनमा सूचना प्रविधिको भूमिका

योजना बनाउने भूमिका: यस अर्न्तगत प्राप्त डाटा विश्लेषण गरि आईटि प्रणाली अर्न्तगत बिजनेस ईन्टिलिजेन्स टुल, विग डाटा विश्लेषण गरी संस्थालाई बजारको अवस्था, उपभोक्ताको व्यवहार, वित्तीय विवरण आदिको विश्लेषण गर्न मद्दत गर्दछ । साथसाथै भविष्यका माग, आपूर्ति, लाभ लागतको अनुमान गर्न, साथै कम्प्युटर सिमुलेशन र स्ट्याटिस्टिकल मोडल प्रयोग गरि विभिन्न किसिमका पूर्वानुमान गर्न सकिन्छ । विशेष गरी दीर्घकालीन रणनीतिक योजना बनाउनका लागि ईन्टरप्राइजेज रिसेर्स प्लानिङ गर्न समेत सूचना प्रविधिको मद्दतले सहयोग गर्दछ ।

संगठन गर्ने तरिकामा भूमिका: सूचना प्रविधिको प्रयोगले संस्थाभित्रमा विभिन्न विभाग र ईकाईबीच सूचना तथा तथ्याडकहरू आदान प्रदान गर्न सहज बनाउँदछ । क्लाउड प्रविधिले डाटा तथा सूचनाहरूको दीर्घकालीन सुरक्षाका लागि भण्डारण र पहुँचलाई सजिलो बनाउँछ । विभिन्न किसिमका प्रोजेक्ट म्यानेजमेन्ट सफ्टवेयर तथा

एप्लिकेशनहरूले समन्वयलाई सहज बनाईदिन्छ ।

नेतृत्व गर्ने तरिकामा भूमिका: नेतृत्वकर्ताले आफु मातहतका कर्मचारीसँग तुरुन्त सम्पर्क गर्न वा तालिम र निर्देशन प्रदान गर्न भिडियो कन्फरेन्स, म्यासेज तथा इमेलले कार्य गर्न सजिलो हुन्छ । विभिन्न किसिमका जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने सिस्टमका माध्यमबाट पनि असल नेतृत्व प्रदान गर्न सकिन्छ । यसका साथै तल्लो तहका सहकर्मिहरूलाई प्रोत्साहन तथा नियन्त्रण गर्न पनि सकिन्छ । सामाजिक संजाल र विभिन्न किसिमका डिजिटल प्लेटफर्म मार्फत पनि नेतृत्वकर्ताले संस्थाको दृष्टिकोण प्रदान गर्न सक्दछन ।

नियन्त्रण गर्ने तरिकामा भूमिका: विभिन्न किसिमका रिपोर्टिङ, अकाउन्टिङ र प्रोडक्सनमा समेत सूचना प्रविधिगत सिस्टमहरूले सहजता प्रदान गरी कार्य गर्ने शैलिलाई छिटो, छरितो र भरपर्दो बनाउन सकिन्छ ।

व्यवस्थापनका निम्न क्षेत्रमा विशेष गरि सूचना प्रविधिको प्रभाव देख्न सकिन्छ जस्तै, मानव संसाधन व्यवस्थापन, वित्तीय व्यवस्थापन, बजार व्यवस्थापन, संचालन व्यवस्थापन, स्टक व्यवस्थापन तथा अन्य पक्षहरू । व्यवस्थापनमा सूचना प्रविधिले गर्दा धेरै किसिमका फाईदाहरू हुने गर्दछन । जस्तै समयको व्यवस्थापन: छोटो समयमा धेरै काम गरि छिटो नतिजा प्राप्त गर्न सकिन्छ । दक्षतामा वृद्धि, पारदर्शिता, गुणस्तरिय निर्णय, ग्राहक सन्तुष्टि र सफलता साथै विश्वव्यापी पहुँचका आधारमा छिटो सम्पर्क र सूचनाहरू आदान प्रदान गर्न सकिन्छ ।

नेपालमा सूचना प्रविधि र व्यवस्थापनको बिस्तार

प्राविधिको विकासले गर्दा पछिल्लो समयमा नेपालमा पनि धेरै प्रगती भएको देख्न सकिन्छ । सूचना प्रविधि ले सहज बनाएका क्षेत्रहरू,

सरकारी क्षेत्र: खासगरी नेपालमा सरकारी क्षेत्रमा पनि प्राविधिको अवलम्बन पश्चात ठुलो परिवर्तन आएको छ

जस्तै डिजिटल रुपमा राजश्व भुक्तानी, अनलाईन कर प्रणाली, ई गभर्नेन्स, अनलाई सेवा सुबिधाहरू, डिजिटल कारोवार मार्फत भुक्तानी आदि ।

बैंकिङ क्षेत्र : प्रविधिमा सबैभन्दा धेरै फड्को मारेको क्षेत्र हो बैंकिङ जसमा अनलाईन सुबिधाहरू, मोवाइल बैंकिङ, ईन्टरनेट बैंकिङ, क्युआर कोड भुक्तानी, डिजिटल वालेटको विकास, डिजिटल कारोवार तथा घरबाटै धेरै सेवा सुबिधाहरू प्राप्त गर्न सकिने अवस्था श्रृजना भएको छ ।

शिक्षा क्षेत्र: प्रविधिले अगाडि ल्याएको अर्को क्षेत्र हो शिक्षा, जसमा अनलाईन कक्षाहरू, ई लाईब्रेरि, ई लर्निङ प्लेटफर्महरू र भुक्तानीले गर्दा सहज भएको छ ।

स्वास्थ्य क्षेत्र: यस क्षेत्रमा पनि टेलिमेडिसिन, डिजिटल रेकर्ड र प्रविधियुक्त उपचार पद्धतीहरू र जोखिम रोगको समयमा नै पहिचान आदि । निजी क्षेत्र: यस क्षेत्रले पनि प्रविधिको सहायताले ठुलै फड्को मारेको छ भन्न सकिन्छ । व्यापार क्षेत्र: हाल धेरैले अनलाईन सपिड देखि लिएर अनलाईन भुक्तानी र व्यापारका माध्यमबाट सहज रुपमा कारोवार गरिरहेका छन । उत्पादन तथा उद्योग क्षेत्रमा पनि सूचना प्रविधिको प्रयोगले बढि उत्पादन र वितरण गर्न सहज भएको छ ।

भविष्यमा सूचना प्रविधिको सम्भावना

सूचना प्रविधिको सम्भावना र यसको बढ्दो प्रयोगले व्यवस्थापकिय क्षमतामा अभै वृद्धि हुदै जाने अपेक्षा गर्न सकिन्छ । पछिल्लो समयमा वृद्धि भएको कृतिम बौद्धिकताले भन सजिलो बनाउने अपेक्षा गर्न सकिन्छ । ब्लकचेनले वित्तीय लेनदेनलाई अभ सजिलो बनाउन सक्छ । क्लाउड कम्प्युटिङले विश्वव्यापि समन्वयलाई अभ सहज बनाउन सक्छ । यसले डाटाको भण्डारण क्षमतालाई सहज र सजिलो बनाउछ । बिग डाटाका माध्यमले ग्राहकको व्यवहार बुझि सोहि अनुसारका

उत्पादन र सेवालाई विस्तार गर्न सकिन्छ । फाईब जि प्रविधिले अभ द्रुत गतिमा सूचना प्रवाह गर्न सक्छ । सूचना प्रविधिले गर्दा रोजगारी कटौती भएपनि अन्य क्षेत्रका कार्यहरू समेत गर्न सक्ने सम्भावना बढाएको छ । यसै गरी विदेशको विभिन्न कम्पनीका कार्यहरू नेपालमै बसेर गर्ने र आय आर्जन गर्ने अवसर मिलेको छ भने अर्कोतिर सामाजिक संजाल तथा यु ट्युबको माध्यमबाट आयआर्जन गर्ने सुनौलो अवसर पनि श्रृजना हुँदै गएको छ ।

सूचना प्रविधिले व्यवस्थापन प्रणालीमा आमूल परिवर्तन ल्याएको छ । यसले संस्थागत योजना, संगठन, नेतृत्व र नियन्त्रण प्रक्रियालाई प्रभावकारी, पारदर्शि र दिगो बनाएको छ । नेपालमा पनि आई टिको प्रयोग तिब्र गतिमा बढ्दै गईरहेको छ । यसले उत्पादन वृद्धि, रोजगारी श्रृजना, आर्थिक विकास, सुशासन, सेवा प्रवाह र व्यवसायिक दक्षता वृद्धिमा ठुलो योगदान दिईरहेको छ ।

विगत केहि वर्षदेखि नेपालमा सूचना प्रविधिको विकास द्रुत गतिमा भइरहेको छ भन्नुपर्छ । बैंकिङ क्षेत्र, निजी क्षेत्र, सरकारी क्षेत्रमा अनलाई भुक्तानी खासगरी मोवाई बैंकिङको माध्यमबाट तिब्र गतिमा भइरहेको छ यद्यपि ग्रामिण क्षेत्रमा इन्टरनेटको पहुँचमा कमि तथा जनचेतनाको अभावका कारण अनलाईन भुक्तानी र प्राप्तीमा अभै पनि विश्वास बढेको देखिन्न । डिजिटल प्रविधि आधुनिक युगको आधारभुत आवश्यकता भइसकेको छ । प्रविधिले हाम्रो जीवनका हरेक क्षेत्रहरूमा नयाँ सम्भावना र खोजीलाई अगाडि ल्याएको छ । प्रविधिको विश्वासिलो र दिगो प्रयोगले व्यक्तिगत, सामाजिक, आर्थिक तथा समग्र राष्ट्रको विकासमा उल्लेख्य योगदान पुर्‍याउदै आएको कुरालाई नकार्न सकिदैन तसर्थ सबै मिलेर डिजिटल प्रविधिको प्रयोग र विकासलाई अभ अगाडि बढाउदै लैजानुपर्ने हामि सबैको कतव्य र जिम्मेवारी बनेको छ ।

Secure Today, Reassured Tomorrow.

Don't let uncertainties cast a shadow on your home. Invest in peace of mind.
Secure your assets with our **Property Insurance** today!

Property Insurance

Marine Insurance

Travel Medical Insurance

Agriculture Insurance

Micro Insurance

Personal Accident Insurance

Motor Insurance

Health Insurance

Engineering Insurance

Third Party Insurance

Aviation Insurance

Bankers Indemnity Insurance

UNITED AJOD
Insurance Limited
United by Trust

 Toll Free: 1660-01-86496 (NTC), +977-1-5333743

 info@unitedajodinsurance.com

 unitedajodinsurance.com

 CTC Mall (7th Floor), Sundhara, Kathmandu

वित्तीय प्रणालीको अधिक तरलता तथा न्यून कर्जा मागः कारण, प्रभाव तथा समाधानका उपायहरू

✍ सिद्ध राज भट्ट
उप-निर्देशक
नेपाल राष्ट्र बैंक

१. पृष्ठभूमि

विगत तीन वर्षयता नेपालमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट नीजि क्षेत्रतर्फ प्रवाह भएको कर्जाको विस्तारमा कमी आएको छ । यसका पछाडि आर्थिक गतिविधिको विस्तारमा आएको सुस्तता, विश्वव्यापी रूपमा देखा परेको भूराजनीतिक तनावले सिर्जना गरेको अनिश्चितताका साथै पछिल्लो समयमा जेनजी आन्दोलनका कारण व्यवसायको मनस्थितिमा परेको नकारात्मक प्रभाव लगायतका कारण रहेका छन् । साथै, विप्रेषणमा भएको उल्लेख्य वृद्धिले वित्तीय प्रणालीको निक्षेप वृद्धि गर्दै लगेको छ । फलस्वरूप, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा लगानीयोग्य साधन थुप्रिदै गएको छ । यसबाट समग्र आर्थिक क्रियाकलापहरूको विस्तार, रोजगारी सिर्जना एवम् आर्थिक वृद्धि नै प्रभावित हुन गएको छ । प्रस्तुत लेखमा मुलुकको पछिल्लो समयको तरलताको अवस्था तथा यसबाट परेको प्रभाव, कर्जा मागको विस्तारमा कमी आउनुको कारण, कर्जा विस्तार गर्नका लागि भएका प्रयासहरू तथा कर्जा विस्तार गर्न

अवलम्बन गर्न सकिने थप उपायहरूका बारेमा चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

२. वित्तीय प्रणालीमा तरलता तथा लगानीयोग्य साधनको अवस्था

विगत केही समयदेखि वित्तीय प्रणालीमा अधिक तरलताको अवस्था देखा परेको छ । यसका कारण बैंक वित्तीय संस्थाहरूमा लगानीयोग्य साधन थुप्रिन गएको छ भने कर्जाको ब्याजदरमा उल्लेख्य कमी आएको छ । कर्जाको माग वृद्धि हुन नसकेका कारण यस्तो साधनमा लगातार वृद्धि हुँदै गएको छ ।

वित्तीय प्रणालीमा रहेको अधिक तरलतालाई निम्न सूचकहरूका आधारमा मापन गर्न सकिन्छः

- क) अनिवार्य नगद अनुपात बाहेक केन्द्रीय बैंकमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले जम्मा गरेको रकम
- ख) अन्तरबैंक ब्याजदर
- ग) बैधानिक तरलता अनुपात
- घ) तरलता अनुपात
- ङ) कर्जा निक्षेप अनुपात
- च) अन्तर बैंक कर्जा कारोबार रकम
- छ) सरकारी ऋणपत्रमा लगानी गरेको रकम
- ज) स्थायी निक्षेप सुविधा तथा स्थायी तरलता सुविधाको उपयोग
- झ) ओभरनाइट तरलता सुविधाको उपयोग
- ञ) तरलता अनुगमन तथा प्रक्षेपण संयन्त्र

ट) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले विक्रि गर्न ल्याएको विदेशी मुद्रा

माथि उल्लिखित सूचकहरूका आधारमा हेर्दा २०८२ कात्तिकमा :

- क) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको केन्द्रीय बैंकमा रहेको अधिक तरलता रु.९१ अर्बको हाराहारीमा छ ।
- ख) वाणिज्य बैंकहरूको कर्जा निक्षेप अनुपातमा कमी आएर करिब ७४ प्रतिशत कायम भएको छ ।
- ग) अन्तरबैंक ब्याजदर लामो समयदेखि ब्याजदर करिडोरको तल्लो सीमामा आएर बसेको छ ।
- घ) अन्तरबैंक कर्जा कारोबारमा उल्लेख्य कमी आएको छ ।
- ङ) छोटो अवधिको सरकारी ऋणपत्रहरूको ब्याजदर २ प्रतिशत भन्दा तल रहेको छ ।
- च) कर्जा तथा निक्षेपको ब्याजदरमा उल्लेख्य कमी आएको छ ।
- छ) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले उल्लेख्य मात्रामा स्थायी निक्षेप सुविधाको उपयोग गरेका छन् । आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को पाँच महिनासम्म बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले कुनै पनि तरलता सुविधा केन्द्रीय बैंकबाट उपयोग गरेका छैनन् । उक्त अवधिमा केन्द्रीय बैंकले निक्षेप संकलन र स्थायी निक्षेप सुविधा अन्तर्गत ९१ पटक गरी रु.८६७ अर्ब तरलता प्रशोचन गरेको छ ।

३.अधिक तरलताको अवस्था सिर्जना हुनुका कारणहरू

अधिक तरलता तथा लगानीयोग्य कर्जाको अधिक्यताका पछाडि निम्न कारण रहेका छन् ।

क) आर्थिक गतिविधिमा आएको सुस्तता तथा कर्जाको मागमा आएको कमी :

विगत तीन वर्ष यता आर्थिक गतिविधिको विस्तारमा सुस्तता आएको छ । उक्त अवधिमा आर्थिक वृद्धिदर औसत भन्दा कम अर्थात ३.४ प्रतिशत मात्र रहेको छ । फलस्वरूप कर्जाको मागमा अपेक्षित वृद्धि हुन सकेको छैन । विगत तीन वर्षमा मौद्रिक नीतिले करिब १२ प्रतिशत कर्जा विस्तार हुने प्रक्षेपण गरेतापनि यथार्थमा कर्जा विस्तार आधा अर्थात करिब ६ प्रतिशतले मात्र भएको छ । आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को चार महिनामा करिब रु. ६० अर्बले मात्र कर्जा विस्तार भएको छ । यसैकारण बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा लगानीयोग्य साधन थुप्रिन गएको छ ।

ख) विप्रेषण आप्रवाहमा भएको वृद्धि तथा बाह्य क्षेत्रको उच्च बचत:

विगत तीन वर्षयता नेपालको बाह्य क्षेत्र सुदृढ हुँदै गएको छ । आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा करिब रु. ६२३ अर्बले घाटामा रहेको चालु खाता तथा रु.२८२ अर्बले घाटामा रहेको शोधनान्तर स्थितिमा लगातार सुधार हुँदै गत आर्थिक वर्षमा चालु खाता रु. ४०९ अर्बले बचतमा रहेको छ भने शोधनान्तर स्थिति रु. ५९४ अर्बले बचतमा रहेको छ । यो अवधिमा विप्रेषण रकम वार्षिक २० प्रतिशतको दरले वृद्धि भएर आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा रु. १७२३ अर्ब अर्थात कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको २८ प्रतिशत माथि पुगेको छ । यसका कारण मुलुकमा बाह्य स्रोतसाधनको प्रवाहमा विस्तार भई बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको निक्षेप विस्तार भएको छ । तर सोही अनुपातमा कर्जा विस्तार हुन नसक्दा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा तरलता थुप्रिन गएको छ ।

ग) सहकारी क्षेत्रमा देखिएको समस्या:

सहकारी क्षेत्रमा देखिएको संस्थागत सुशासनको समस्याका कारण कतिपय सहकारीहरू समस्यामा परेका छन् । फलस्वरूप ती सहकारीहरूले आफ्नो संकलित बचत समेत परिचालन गरी कर्जा प्रवाह गर्न सकेका

छैनन् ।

घ) सरकारी पुँजीगत खर्चको न्यून वृद्धि तथा निर्माण क्षेत्रमा आएको संकुचन:

विगत तीन वर्षयता सरकारी पुँजीगत खर्चको विस्तार न्यून रहेको छ । उक्त अवधिमा पुँजीगत खर्च औसतमा ४ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । समग्र पुँजी निर्माण समेत यो अवधिमा घटेर गएको छ । आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको करिब ३४ प्रतिशत रहको स्थिर पुँजी लगानी अनुपात आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा २४ प्रतिशतमा भरेको छ । त्यसैगरी विगत दुई वर्षयता निजी क्षेत्रतर्फको निर्माण पनि संकुचन भएको छ । यसबाट समग्र कर्जा मागमा कमी आइ बैंक तथा वित्तीय संस्थामा तरलता थुप्रिन गएको छ ।

ङ) रियल स्टेट क्षेत्र तथा पुँजी बजारमा उत्पन्न दबाव :

पछिल्लो केही वर्षमा घरजग्गाको कारोबारमा सुस्तता देखिएको छ । घरजग्गाको मूल्यमा समेत कमी आएको विभिन्न आँकडाहरूले देखाएको छ । त्यसैगरी पुँजी बजार सूचकांकमा देखिएको उतारचढावका कारण पनि अर्थतन्त्रमा सम्पत्ति बजारमा हुने लगानीमा कमी आएको छ । यसबाट अर्थतन्त्रमा कर्जाको मागका साथसाथै समग्र वस्तु तथा सेवाको मागमा समेत कमी आएको छ ।

च) बाह्यप्रवासन :

नेपालबाट अन्य मुलुकहरूमा भइरहेको आउटमाइग्रेसनले समेत पछिल्लो समयमा अर्थतन्त्रको समग्र माग तथा कर्जा विस्तारमा कमी ल्याएको विभिन्न अध्ययनहरूले देखाएको छ ।

छ) व्यावसायिक आत्मविश्वासमा कमी:

पछिल्लो समयमा भएको जेन-जी आन्दोलन तथा राजनीतिक उथलपुथलका कारण व्यवसायी तथा

सर्वसाधारणको आत्मविश्वासमा उल्लेख्य कमी आएको छ । यसका कारण कर्जाको माग विगतका वर्षहरूभन्दा उल्लेख्य रूपमा कमी आएको छ । आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को पहिलो चार महिनामा निजी क्षेत्रतर्फ प्रवाह भएको कर्जा रु.६० अर्बले मात्र विस्तार भएको छ । अधिल्लो आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा त्यस्तो कर्जा विस्तार रु.२०० अर्बभन्दा बढी रहेको थियो ।

ज) बैंक तथा वित्तीय संस्थाको सम्पत्ति गुणस्तर एवम् पुँजीमा उत्पन्न दबाव :

बैंक तथा वित्तीय संस्थाको खराब कर्जा अनुपात ५ प्रतिशतमाथि पुगेको छ भने केही बैंकहरूको पुँजी दबावमा रहेको छ । यसका कारण उक्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले कर्जा लगानी गर्नुभन्दा पनि कर्जा रिकभरीतर्फ ध्यान केन्द्रित गरेका छन् । यसका कारण पनि कर्जा विस्तार कम भइ बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा तरलता थुप्रिन गएको छ ।

झ) प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानीमा आएको कमी:

पछिल्ला वर्षहरूमा नेपालले प्राप्त गर्ने प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानीमा कमी आउदै गएको छ । आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा करिब रु. ७ अर्ब मात्र वैदेशिक लगानी प्राप्त भएको थियो भने आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को पहिलो त्रयमासमा यस्तो लगानी रु.१ अर्ब मात्र रहेको छ । यसले गर्दा समेत बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट प्रवाह हुने कर्जामा कमी आएको छ भने यसले आन्तरिक लगानी समेतलाई प्रभावित बनाएको छ ।

४. अधिक तरलताका प्रभावहरू

सकारात्मक प्रभावहरू

क) ब्याजदरमा कटौति भएको छ । अन्तर बैंक दर २.७५ प्रतिशत तथा कर्जा ब्याजदर विगत केही वर्षयताकै न्यून बिन्दुमा आएको छ । २०८२ असोजमा वाणिज्य बैंकहरूको कर्जा ब्याजदर ७.५० प्रतिशत

कायम भएको छ ।

- ख) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको आधार दरमा कमी आएको छ । २०८२ असोजमा वाणिज्य बैंकहरूको आधार दर ५.५६ प्रतिशत कायम भएको छ ।
- ग) सरकारी ऋणपत्रहरूको ब्याजदरमा समेत उल्लेख्य कमी आएको छ । सबै प्रकारका ट्रेजरी बिल्सहरूको ब्याजदर हाल २ प्रतिशतमुनि आइपुगेको छ ।
- घ) लगानीका लागि उपयुक्त वातावरणको निर्माण गर्नमा मद्दत गरेको छ ।
- ङ) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको कर्जा दिने क्षमता पर्याप्त रहेको छ ।
- च) कर्जा निक्षेप अनुपात तोकिएको अधिकतम ९० प्रतिशत भन्दा धेरै कम अर्थात् ७५ प्रतिशतको सेरोफेरोमा मात्र रहेको छ ।
- छ) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको तरलता अवस्था मजबुत बन्दै गएको छ ।

नकारात्मक प्रभावहरू

- क) निक्षेप ब्याजदरमा आएको कमीका कारण पुँजी पलायनको जोखिम बढेर गएको छ ।
- ख) निक्षेप दर घट्दै जाँदा यथार्थ निक्षेप दर ऋणात्मक हुने सम्भावना रहेकाले बचत हतोत्साहित हुने जोखिम बढेर गएको छ ।
- ग) नेपाल राष्ट्र बैंकको तरलता व्यवस्थापन लागतमा वृद्धि भएको छ । गत वर्ष मात्रै राष्ट्र बैंकले तरलता प्रशोचनका लागि करिब रु. ९ अर्ब लागत व्यहोरेको छ ।
- घ) बैंकहरूमा तरलता थुप्रिदा नाफादर घटेर गएको छ ।
- ङ) लगानी योग्य करिब रु.११०० अर्ब रकम बैंक तथा वित्तीय संस्थामा थुप्रिएर बसेको छ ।
- च) अधिक लगानीयोग्य स्रोतका कारण अनुत्पादक क्षेत्रमा कर्जाको माग वृद्धि हुँदै गएको छ ।

५. तरलता व्यवस्थापन तथा कर्जा लगानी विस्तारका लागि भएका प्रयासहरू

नेपाल राष्ट्र बैंकबाट वित्तीय प्रणालीमा रहेको अधिक तरलताको व्यवस्थापन तथा कर्जा प्रवाहको विस्तारका लागि विभिन्न उपायहरू अवलम्बन गरिएको छ । ती मध्ये केही उपायहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

- क) अधिक तरलता प्रशोचनका लागि केन्द्रीय बैंकले स्थायी निक्षेप सुविधा, निक्षेप संकलन सुविधा तथा नेपाल राष्ट्र ऋणपत्रमा लगानी गर्न सकिने व्यवस्था गरेको छ ।
- ख) मार्जिन कर्जामा रहेका सीमाहरू हटाएको छ ।
- ग) व्यक्तिगत अधिविकर्ष कर्जाको सीमा रु.५० लाखबाट वृद्धि गरी रु. १ करोड बनाएको छ ।
- घ) कर्जा लगानी वृद्धि गर्नका लागि कर्जामा लगाइएको जोखिम भार क्रमशः कटौति गर्दै लगेको छ ।
- ङ) मौद्रिक नीतिको लचक कार्यदिशा अवलम्बन गर्दै नीतिगत दर, ब्याजदर लगायतमा क्रमशः कटौति गर्दै लगेको छ ।
- च) प्राकृतिक विपत्ति तथा अन्य घटनाहरूबाट प्रभावित व्यवसायहरूको पुनरुत्थानका लागि पुनरतालिकीकरण, पुनरसंरचना लगायतका सुविधाहरू प्रदान गरिएको छ ।
- छ) निजी आवासीय घर निर्माणखरिद गर्न प्रवाह गर्ने कर्जाको सीमा रु.२ करोडबाट बढाई रु.३ करोड कायम गरिएको छ ।
- ज) पहिलो घर निर्माण र खरिद गर्दा यस्तो कर्जा प्रवाहको लागि कर्जा मूल्य अनुपात बढीमा ८० प्रतिशतसम्म र अन्यको हकमा बढीमा ७० प्रतिशतसम्म कायम गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाइएको छ ।
- झ) लघुवित्त वित्तीय संस्थाबाट धितोमा प्रवाह गरिने कर्जाको अधिकतम सीमा रु.७ लाखबाट वृद्धि गरी

रु.१५ लाख कायम गरिएको छ ।

- ज) कृषि तथा लघु, घरेलु, साना तथा मझौला व्यवसायमा प्रवाह हुने कर्जा तथा धितो मूल्याङ्कनमा सरलीकरण गरिएको छ ।
- ट) हुलाकी राजमार्ग तथा मध्यपहाडी लोकमार्ग आसपासमा उद्यम व्यवसाय प्रोत्साहित गर्न कर्जा व्यवस्थामा लचकता अपनाइएको छ ।
- ठ) जेन-जी आन्दोलनबाट प्रभावित उद्योग, व्यवसाय तथा ऋणीलाई कर्जामा सहजता प्रदान गरिएको छ ।
- ड) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले सूचीकृत कम्पनीको सेयर तथा डिभेन्चरमा एक वर्षभन्दा बढी अवाधिको लागि मात्र लगानी गर्न पाइने व्यवस्थामा सहजीकरण गरी उक्त अवाधिलाई ६ महिना कायम गरिएको छ ।
- ढ) बैंक तथा वित्तीय संस्थाले सेयर खरिद गरेको एक वर्ष व्यतीत भएका लगानीमध्येबाट एक आर्थिक वर्षमा प्राथमिक पुँजीको २० प्रतिशत सम्ममात्र बिक्री गर्न सक्ने व्यवस्था खारेज गरिएको छ ।
- ण) वैदेशिक रोजगारमा जाने व्यक्तिलाई कर्जामा सहजीकरण गरिएको छ ।
- त) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले असल कर्जाका लागि कायम गर्नुपर्ने कर्जा नोक्सानी व्यवस्थालाई १.२ प्रतिशतबाट क्रमशः घटाई १.० प्रतिशत कायम गरिएको छ । मार्जिन प्रकृतिका कर्जाको जोखिम भार १२५ प्रतिशतबाट घटाई १०० प्रतिशत कायम गरिएको छ ।
- थ) बैंक तथा वित्तीय संस्थाको निष्कृत्य वर्गमा वर्गीकरण भएको कर्जा नियमित भएको ६ महिनापछि मात्र असल वर्गमा वर्गीकरण गर्न सकिने व्यवस्थालाई परिमार्जन गरी ६ महिनासम्म सूक्ष्म निगरानी वर्गमा वर्गीकरण गरी उक्त अवाधिपछि मात्र असल वर्गमा वर्गीकरण गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको छ ।

६. तरलता व्यवस्थापन तथा कर्जा लगानी विस्तारका लागि गर्नुपर्ने थप प्रयासहरू

तरलता व्यवस्थापन

- क) स्थायी निक्षेप सुविधालाई प्रभावकारी बनाउने ।
- ख) खुला बजार स्थिरीकरण कोषको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।
- ग) सरकारी ऋण निस्कासन तालिकामा परिमार्जन गरी अहिले सस्तो ब्याजदरमा नै बजेटमा तोकिएको आन्तरिक ऋण परिचालन गर्ने ।
- घ) आवश्यक परेमा नेपाल राष्ट्र बैंक ऋणपत्रमार्फत तरलता प्रशोचन गर्ने ।
- ड) संरचनात्मक खालको तरलता प्रशोचनका लागि थप उपकरणहरूको विकास गर्ने ।
- च) तरलता अनुगमन तथा प्रक्षेपण संरचनालाई थप प्रभावकारी बनाउने ।
- छ) विभिन्न समयावधिक तरलता प्रशोचन उपकरणहरूको व्यवस्था गर्ने ।
- ज) ब्याजदरसम्बन्धी केन्द्रीय बैंक सञ्चार प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउने ।

कर्जा माग विस्तार

- क) व्यवसायीहरूको आत्मविश्वास अभिवृद्धिलाई प्राथमिकतामा राख्ने ।
- ख) सरकारको पुँजीगत खर्च गर्ने क्षमतामा सुधार गर्ने ।
- ग) हाल देखिएको राजनीतिक अनिश्चितताको अन्त्य गर्ने ।
- घ) निजी क्षेत्रलाई लगानीका लागि प्रोत्साहन दिने ।
- ड) लगानीको वातावरण सुधार गर्ने ।
- च) नीतिगत स्थायित्व कायम गर्ने ।
- छ) लगानीका लागि नयाँ उपकरणहरूको विकास गर्ने ।

- ज) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको खराब कर्जा व्यवस्थापनका लागि आवश्यक नीतिगत एवम् संस्थागत संयन्त्र स्थापना गर्ने ।
- झ) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको पुँजी वृद्धिका लागि आवश्यक नीतिगत सहजीकरण गर्ने ।
- ञ) क्रेडिट स्कोर प्रणालीको विकास गरी सो का आधारमा समेत कर्जा प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
- ट) पुँजी बजारको सुदृढीकरण गर्ने ।
- ठ) वैदेशिक लगानी प्रोत्साहनका लागि आवश्यक नीतिगत, संस्थागत एवम् प्रक्रियागत सुधार गर्ने ।
- ड) डिजिटल रूपमा कर्जा प्रदान गर्ने व्यवस्थालाई थप सहज बनाउने ।
- ढ) कृषि, साना तथा मझौला उद्योग, सूचना प्रविधि लगायतका क्षेत्रहरूमा कर्जा प्रोत्साहन गर्नका लागि विभिन्न प्रोत्साहनका कार्यक्रमहरू ल्याउने ।

७. निष्कर्ष

पछिल्लो तीन वर्षयता नेपालको वित्तीय प्रणालीमा अधिक तरलताको समस्या देखिएको छ । खासगरी विप्रेषण आप्रवाहमा उल्लेख्य वृद्धि भइ बाह्य क्षेत्र सुदृढ भएबाट मुलुकमा बाह्य स्रोतको प्रवाह वृद्धि भई तरलता बढ्न गएको छ भने अर्कोतिर आर्थिक गतिविधि सुस्त

भएको तथा पछिल्लो समयमा भएको जेन जि आन्दोलन र राजनीतिक परिवर्तनबाट व्यवसायीको आत्मविश्वास प्रभावित हुन गएका कारण कर्जाको माग घट्न गएको छ । त्यसैगरी खराब कर्जा वृद्धि भएका कारण बैंकहरूको पुँजी प्रभावित हुन गई धेरैजसो बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले थप कर्जा दिनेभन्दा पनि कर्जाको रिक्कभरीमा जोड दिने गरेका छन् । यी सबै कारणहरूबाट वित्तीय प्रणालीमा तरलता एवम् लगानीयोग्य कर्जाको उपलब्धता अधिक रहेको अवस्था छ । यसबाट ब्याजदरमा कटौति भई लगानी प्रोत्साहन हुने अवस्था सिर्जना भएतापनि अर्ततन्त्रमा रहेका विभिन्न संरचनागत जटिलता तथा पछिल्लो समयमा घटेका घटनाहरूका कारण कर्जाको मागमा भने वृद्धि हुन सकेको छैन । सस्तो ब्याजदरबाट मुलुकले फाइदा प्राप्त गर्नका लागि व्यावसायिक मनोवल अभिवृद्धि गर्नमा ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्ने, सरकारी पुँजीगत खर्च गर्ने क्षमतामा सुधार गर्नुपर्ने, राजनीतिक एवम् नीतिगत स्थायित्व कायम गर्नमा जोड दिनुपर्ने लगायतका कामहरू गर्न आवश्यक छ । लगानीयोग्य साधनको आपूर्तिपक्ष सहज बन्दै गएको वर्तमान अवस्थामा कर्जाको माग वृद्धि गर्न सकिएमा अधिक तरलताले सिर्जना गरेको अवसरबाट सरोकारवाला सबै लाभान्वित हुने देखिन्छ ।

संस्थागत सुशासन [Corporate Governance]

✍ दिनेश गौतम
विभागीय प्रमुख

Section 1: Fundamentals of Corporate Governance

1. पारदर्शिता [Transparency]: पारदर्शिता भन्नाले कम्पनीले गर्ने सबै कामकाज (आर्थिक विवरण, नीतिहरू र प्रमुख निर्णयहरू) सेयरहोल्डर र सरोकारवालाहरूलाई स्पष्ट देखाउनु हो । यसले ाचबगम, गलत रिपोर्टिङ वा स्रोतको दुरुपयोग कम गर्छ । लगानीकर्ताहरूलाई कम्पनीको वास्तविक स्थिति बुझ्न सजिलो हुन्छ । यसले विश्वास बढाउँछ र अनिश्चितता घटाउँछ । पारदर्शी कम्पनीहरूमा लगानीकर्ता आकर्षित हुन्छन्, किनभने उनीहरू भरपर्दा देखिन्छन् ।
2. जवाफदेहिता [Accountability]: जवाफदेहिता भन्नाले बोर्ड, व्यवस्थापन र कर्मचारीहरूले आफ्नो निर्णय र क्रियाकलापको जिम्मेवारी लिनुपर्छ । गल्ती भएमा उनीहरूले स्पष्टीकरण दिनुपर्छ र सुधार गर्नुपर्छ । यसले व्यवस्थापनको काम, कम्पनीको लक्ष्य र सेयरहोल्डरको हितसँग मेल खाने बनाउँछ । जवाफदेहिता नैतिक व्यवहारलाई पनि प्रोत्साहन गर्छ । जवाफदेहिता नभएमा भ्रष्टाचार, खराब निर्णय र लगानीकर्ताको विश्वास हराउन सक्छ ।
3. निष्पक्षता [Fairness]: निष्पक्षता भन्नाले सबै सेयरहोल्डर र सरोकारवालाहरूसँग समान व्यवहार गर्नु हो । प्रमोटर वा इनसाइडरहरूले व्यक्तिगत लाभ

लिनु हुँदैन । यसले साना सेयरधनी र कर्मचारीहरूलाई decision-making बाट बाहिर राख्दैन । निष्पक्षता, दीर्घकालीन स्थिरता र विश्वास कायम राख्न महत्वपूर्ण हुन्छ ।

4. स्थिरता [Stability]: स्थिरता भन्नाले कम्पनीको सञ्चालन र governance दीर्घकालीन रूपमा सुरक्षित रहोस् भन्ने कुरा हो । बलियो governance ले वित्तीय दुरुपयोग, सङ्कट वा leadership failure कम गर्छ । यसले छोटो अवधि लाभ र दीर्घकालीन विकासलाई सन्तुलनमा राख्छ । स्थिर कम्पनीहरू लगानीकर्ताका लागि भरोसायोग्य हुन्छन् । यसले consistent decision-making र रणनीति कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्छ ।

Section 2: Global History

Cadbury Report (1992, UK): Cadbury Report बेलायतको पहिलो प्रमुख प्रयास हो, जसले corporate governance लाई formal बनायो । यसले independent board, transparency/ audit committee मा जोड दियो । यसको उद्देश्य सेयरधनीलाई वित्तीय रिपोर्टिङ विश्वसनीय बनाउन सहयोग गर्नु हो । यसले governance को विश्वव्यापी standard सेट गर्‍यो । बोर्डहरू आफ्नो क्रियाकलाप र वित्तीय विवरणका लागि जिम्मेवार बन्न थाले ।

Enron/WorldCom → SOX (2001-2002, US): Enron/WorldCom को घोटालाले देखायो कि कमजोर governance ले कम्पनीलाई कति छिटो ध्वस्त गर्न सक्छ । यसमा accounting fraud, financial statements को गलत रिपोर्टिङ र oversight को कमी थियो । अमेरिकाले सन् २००२ मा Sarbanes-Oxley Act –SOX (Sarbanes-Oxley Act of 2002) लागू गर्यो, जसले कडा internal control/reporting नियम ल्यायो । CEO/CFO हरू अब वित्तीय विवरणको व्यक्तिगत जिम्मेवारी भए । यो सिकाइ हो कि

governance बलियो हुनुपर्छ, नत्र आर्थिक क्षति ठुलो हुन्छ ।

Asian Financial Crisis (1997-98) एसियाली वित्तीय सङ्कटले emerging market मा governance कमजोर हुँदा सङ्कट कति बिग्रन सक्छ भन्ने देखायो । खराब risk management, अपारदर्शी वित्तीय अभ्यास र कमजोर regulation ले सङ्कट बढायो । IMF/World Bank ले भविष्यमा यस्तो रोकन कडा governance अपनाउन सल्लाह दिए । यसले देशहरूलाई auditing, transparency/accountability को formal rules अपनाउन प्रेरित गर्‍यो ।

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) पाँच स्तम्भ - OECD Principles: OECD principles ले विश्वव्यापी corporate governance practices को मार्गदर्शन गर्छ । १. Shareholder Rights - सेयरधनीले आफ्नो अधिकार प्रयोग गर्न र फाइदा पाउन सक्छन् । २. Equitable Treatment - सबै सेयरधनीसँग समान व्यवहार हुनुपर्छ । ३. Stakeholder Role - कर्मचारी, समुदाय र ग्राहकलाई governance मा समावेश गर्नुपर्छ । ४. Disclosure & Transparency - वित्तीय र निर्णयसम्बन्धी accurate / timely जानकारी । ५. Board Responsibilities - बोर्डले व्यवस्थापनलाई effectively oversee गर्न र ethical निर्णय लिनुपर्छ । यी principles ले दीर्घकालीन स्थिरता र stakeholder conflicts कम गर्छ ।

Section 3: Importance

१. लगानीकर्ताको सुरक्षा [Investor Protection]: Investor protection भन्नाले सेयरधनीको अधिकार र सम्पत्ति सुरक्षित रहोस् भन्ने हो । Governance ले fraud, mismanagement, र वित्तीय दुरुपयोग कम गर्छ । स्पष्ट रिपोर्टिङले लगानीकर्तालाई जोखिम र प्रदर्शन मूल्याङ्कन गर्न सजिलो बनाउँछ । बलियो सुरक्षाले लागत कम गर्छ र लगानीकर्ताको विश्वास बढाउँछ ।

यसले घरेलु र विदेशी दुवै लगानी आकर्षित गर्छ ।

२. संस्थागत प्रदर्शन [Institutional Performance]: सही governance ले decision-making efficiency बढाउँछ । व्यवस्थापन रणनीतिक र स्रोत allocation मा विवेकपूर्ण हुन्छ । यसले profitability/operational effectiveness बढाउँछ । कम्पनी बजारमा प्रतिस्पर्धी हुन्छ । कर्मचारी र नेतृत्वले crisis management मा होइन, दीर्घकालीन लक्ष्यमा focus गर्न सक्छ ।

३. जोखिम व्यवस्थापन [Risk Management]: Governance ले financial, operational/ reputational risk पहिचान, monitoring / mitigation गर्छ । Fraud, mismanagement, /environmental/social risk घट्छ । संरचित governance भएका कम्पनी crises का लागि राम्रो तयारी गर्छन् । ESG (Environmental, Social and Governance) अभ्यासहरू लागू हुँदा sustainability/public image बढ्छ । Risk management ले दीर्घकालीन survival/ investor confidence सुनिश्चित गर्छ ।

४. सरोकारवालाको सन्तुलन [Stakeholder Balance]: Stakeholder balance ले सबै पक्ष - कर्मचारी, ग्राहक, समुदाय, र वातावरण - लाभान्वित होस् भन्ने सुनिश्चित गर्छ । निर्णय केवल छोटो अवधिको लाभमा आधारित हुँदैन । CSR initiative हरू अर्थपूर्ण रूपमा लागू हुन्छन् । यसले goodwill बढाउँछ र conflict कम गर्छ । सन्तुलित stakeholder हितले दीर्घकालीन विकासलाई समर्थन गर्छ ।

Section 4: Condition to Nepal

१. कानूनहरू [Legal Framework]: नेपालमा governance मुख्य रूपमा Company Act 2063, BAFIA 2073, SEBON rules/NRB Directives द्वारा regulated हुन्छ । यिनले बोर्ड,

reporting, audit/risk management को मापदण्ड सेट गर्छन् । यसले कम्पनीहरूलाई पारदर्शी र investor-friendly बनाउँछ । गैरअनुपालनमा कानुनी penalty छ । यी कानूनहरूले नेपालमा governance को आधार तयार पारेका छन् ।

२. **प्रमुख चुनौतीहरू [Challenges]:** नेपालमा family-owned businesses धेरै छन्, जसले promoter dominance बढाउँछ । बोर्डहरू वास्तविक independent हुँदैनन् । disclosure /transparency कमजोर छ । Internal audit / risk system प्रायः कागजी मात्र हुन्छ । राजनीतिक हस्तक्षेपले objective decision-making मा असर पुऱ्याउँछ ।
३. **सकारात्मक प्रगति [Progress]:** नेपालले केही सुधार गरेको छ । digital reporting बढ्दैछ, corporate reporting सुधार भइरहेको छ र NRB/SEBON oversight कडा हुँदैछ । महिला निर्देशकहरूको सङ्ख्या बढ्दैछ । कम्पनीहरूले international governance standard अपनाउन थालेका छन् । बोर्ड सदस्यहरूका लागि awareness र training बढ्दैछ । Governance culture क्रमशः सकारात्मक रूपमा विकास हुँदैछ ।

Section 5: Banking Governance

NRB Rules [Key points] बैंकमा ५-७ बोर्ड सदस्य हुनुपर्छ, कम्तीमा एक जना independent director. Audit, Risk, Remuneration Committee अनिवार्य छन् । CEO/board chair अलग हुनुपर्छ । मुख्य व्यवस्थापन Fit & Proper test पास गर्नुपर्छ । Basel III, Large Exposure/Related-Party Lending नियमहरूले financial stability सुनिश्चित गर्छ ।

सन् २०२४-२५ Status Bank mergers पछि Class A बैंकहरूमा governance सुधार भए पनि चुनौतीहरू बाँकी छन् । NPL बढ्दैछ, insider lending जारी छ र राजनीतिक दबाब छ । Cybersecurity risk डिजिटल बैंकिङसँगै बढ्दैछ । Compliance culture formal

मात्र छ; वास्तविक अपनत्व कम छ । Management professionalism अभै बलियो हुन बाँकी छ ।

ICRA Nepal -the first credit rating agency in Nepal (२०२४) Highlights ICRA रिपोर्टअनुसार कमजोर governance ले risk exposure बढाउँछ । Board independence कमजोर छ, promoter dominance अभै जारी छ र internal controls पूर्ण रूपमा effective छैनन् । सुधार नगरे banks financial shocks का लागि vulnerable रहन्छन् । Governance सुधार depositors को सुरक्षा र विश्वासका लागि जरुरी छ ।

Section 6: Key Challenges

१. **Promoter Influence:** Promoters अभै key decisions मा influence गर्छन् । Credit approval, HR policies र strategy plan मा हस्तक्षेप हुन्छ । Professional management को authority सीमित छ । यसले board independence/decision quality कमजोर बनाउँछ । Promoter influence घटाउनु transparency का लागि महत्त्वपूर्ण छ ।
२. **Weak Credit Governance:** Banks मा NPL बढ्दैछ; willful defaults/evergreening loans छन् । Credit approval मा transparency/oversight कम छ । Risk assessment inconsistent छ । कमजोर governance ले financial instability बढाउँछ । Credit procedure बलियो बनाउनु critical छ ।
३. **Cybersecurity Gap:** Digital banking expansion ले cyber threats बढाउँछ । Trained cyber experts कम छन्, legacy system outdated छन् । Data breaches वा IT failure catastrophic हुन सक्छ । Cybersecurity मा लगानी र strong IT governance आवश्यक छ । Proactive risk management जरुरी छ ।

४. **Compliance Culture:** Weakness Regulation प्रायः "tick-box" exercise जस्तो पालन हुन्छ, internalize हुँदैन । Internal control छ, तर पूर्ण रूपले effective छैन । साँचो governance का लागि सबै स्तरमा अपनत्व आवश्यक छ । Culture change विना compliance superficial रहन्छ । Strong leadership/training ले genuine governance mindset ल्याउन सक्छ ।

निष्कर्ष (नेपाल सन्दर्भ)

नेपालको corporate governance प्रगतिशील छ; विधक र NRB/SEBON monitoring बलियो छ । तर नियम मात्र कागजी हुनाले पर्याप्त छैन । आवश्यक छ - independent board लाई वास्तविक authority, promoter interference न्यूनीकरण, transparent reporting, robust internal control, cybersecurity investment/ESG-focused governance. भारतको Kumar Mangalam Birla Committee जस्ता सुधार अपनाएमा बैंकिङ sector बलियो हुनेछ, foreign investment बढ्नेछ र economy स्थिर र sustainable हुनेछ ।

NBL सर्व सुलभ आवास कर्जा

अब बन्छ सबैको सपनाको घर...
किनकि हामीसँग छ सर्वाधिक न्यून ब्याजदर...

कल सेन्टर: ०१-५९७१३३३

मात्र ५.७२% ब्याजदरबाटै प्रारम्भ

• रु.३ करोड सम्मको कर्जा सुविधा • घर तथा अपार्टमेन्ट खरिद, घर निर्माण तथा मर्मतसम्भार गर्न
• कुल लागतको १००% सम्म कर्जा • २५ वर्षसम्मको लचिलो कर्जा अवधि • सेवा शुल्कमा ३३.३३% छुट
• सम्पूर्ण शाखाबाट कर्जा प्रवाह

नेपाल बैंक लिमिटेड
NEPAL BANK LIMITED

प्रधान कार्यालय: धर्मपथ, काठमाडौं
कल सेन्टर: ०१-५२७१०००
टोल फ्री नं.: १६६००१३७३

नेपालको पहिलो बैंक
www.nepalbank.com.np

नेपालमा बैकिङ कर्जा : प्रयोजन र उपयोगको स्थिति

भोलानाथ पौड्याल

मुख्य प्रबन्धक

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड

१. कर्जाको प्रचलन

बैंकका कार्यहरूमध्ये कर्जा प्रवाह गर्नु एउटा महत्त्वपूर्ण कार्य हो। साधारणतया बैंक भन्ने बित्तिकै निश्चित पुँजी लगानी गरी स्थापना गरिएको संस्थालाई बुझाउँछ, जसले सर्वसाधारणको निक्षेप सङ्कलन गर्ने र सङ्कलित निक्षेप तथा पुँजीलाई साख सृजनामार्फत परिचालन गर्ने कार्य गर्दछ। हुन त बैंकले अन्य धेरै प्रकारका कार्यहरू गर्दछ, तर निक्षेप सङ्कलन गर्ने र कर्जा प्रवाह गर्ने दुई कार्यहरू भने बैंकको अवधारणा प्रारम्भ हुँदादेखि हालसम्म पनि निरन्तर रहेको पाइन्छ।

कर्जा त्यस्तो रकम हो, जुन निश्चित समयका लागि एक पक्षले अर्को पक्षलाई तोकिएको ब्याजसहित फिर्ता गर्ने गरी प्रदान गरेको हुन्छ। समाजमा कर्जाका रूपमा रकम सापटी दिने बैंकबाहेक व्यक्ति तथा अन्य संस्थाहरू पनि रहेका पाइन्छन्। प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापना भई सम्बन्धित निकायबाट इजाजतपत्र प्राप्त गरी कर्जासम्बन्धी कारोबार गर्ने वित्तीय संस्थालाई बैंकका रूपमा परिभाषित गरिएको छ। यिनीहरूले औपचारिक रूपमा कर्जा प्रदान गर्ने गर्दछन्। समाजमा अभै पनि कतिपय व्यक्तिहरूले ब्याजसहित फिर्ता गर्ने सर्तमा कर्जाका रूपमा रकम प्रदान

गर्ने गरेको देखिन्छ। यस्ता कारोबारलाई अनौपचारिक कर्जा कारोबार भन्न सकिन्छ।

विश्वमा बैंकको अवधारणा विकास हुनुपूर्व पनि कर्जा दिने प्रचलन रहेको देखिन्छ। त्यसबेला साहु महाजनहरूले ऋण दिने र मुद्रा साट्टने कार्य गर्दथे। उनीहरूले कर्जाका रूपमा दिने रकमलाई ऋण, सापटी, उधारो आदि भन्ने गरिन्थ्यो। सन् १६९४ मा स्थापना भएको बैंक अफ इङ्ल्याण्डलाई विश्वको पहिलो आधुनिक बैंकका रूपमा चिनिन्छ, जसको स्थापना सरकारलाई युद्धका लागि ऋण उपलब्ध गराउनु थियो। यस बैंकको स्थापनासँगै विश्वमा अन्य बैंकहरूको पनि स्थापना हुन थाल्यो। औद्योगिक विकाससँगै वाणिज्य कारोबार गर्ने बैंकहरूको स्थापनाले निक्षेप सङ्कलन गर्ने, कर्जा प्रदान गर्ने लगायतका औपचारिक बैकिङ कारोबारहरू बढ्न थाले।

यता नेपालमा भने प्राचीन कालमा साहुमहाजनबाट आफ्ना वित्तीय आवश्यकता पूरा गर्न कपाली तमसुकमा आँठाछाप सहितको सहीछाप गरी/गराई ऋण लिने/दिने प्रचलन थियो। यो प्रचलन भन्डै १९ औँ शताब्दीको अन्त्यसम्म व्यापक रूपमा प्रचलनमा रहेको थियो। हुन त वि.सं. १९३३ मा स्थापना भएको तेजारथ अड्डाले पनि सरकारी कर्मचारीहरूलाई ऋण दिने कार्य गर्दथ्यो, तर यसले सर्वसाधारण नागरिकहरूलाई भने कर्जा प्रवाह गर्दैन थियो।

२. नेपालमा बैकिङ कर्जाको प्रारम्भ

वि.सं. १९९४ कार्तिक ३० गते नेपालमा पहिलो आधुनिक बैंकका रूपमा नेपाल बैंक लिमिटेडको स्थापना भयो। यसको मुख्य उद्देश्य सरकारको कोष व्यवस्थापन गर्ने, वित्तीय कारोबारलाई व्यवस्थित गर्ने र सर्वसाधारणलाई

बैंकिङ सेवा उपलब्ध गराउनु थियो । बैंकले उपलब्ध गराउने बैंकिङ सेवाअन्तर्गत सर्वसाधारणसँग भएको निक्षेप सङ्कलन गर्ने र उनीहरूलाई व्यापार, व्यवसाय लगायतमा आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोतका रूपमा ऋण उपलब्ध गराउने रहेको थियो । यस पृष्ठभूमिमा नेपालको सन्दर्भमा औपचारिक बैंकिङ कर्जाको सुरुवात वि.सं. १९९४ मा नेपाल बैंक लिमिटेडको स्थापनासँगै भएको देखिन्छ । तत्कालीन अवस्थामा यस बैंकले उद्योग, वाणिज्य र कृषि क्षेत्रको विकासमा वित्तीय सहायता पुऱ्याउन ऋण प्रदान गर्ने गरेको भए तापनि मुलुकमा भएको राजनीतिक परिवर्तन, योजनाबद्ध विकास, उद्योगहरूको स्थापना, बढ्दो सहरीकरण, व्यापार व्यवसायमा वृद्धि लगायतका कारण औपचारिक बैंकिङ कर्जाको माग तीव्र रूपमा बढ्दै गएकाले क्षेत्रगत रूपमा वित्तीय स्रोत उपलब्ध गराउन नेपाल औद्योगिक विकास निगम, कृषि विकास बैंक, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक जस्ता बैंकिङ संस्थाहरूको समेत स्थापना भएको देखिन्छ । यस्ता सबै संस्थाहरूका मुख्य कार्यहरूमध्ये कर्जा प्रवाह गर्नु एउटा महत्त्वपूर्ण कार्य रहेको देखिन्छ ।

वि.सं. २०४० सम्ममा नेपालमा सरकारको स्वामित्वमा स्थापित ४ वटा बैंकहरू मात्र सञ्चालनमा रहेको देखिन्छ । विश्वमा फैलिँदै गरेको उदारीकरण र विश्वव्यापीकरणको प्रभाव नेपालमा पनि परेको र त्यसको फलस्वरूप राज्यले अवलम्बन गरेको आर्थिक उदारीकरणको नीति कार्यान्वयनमा आएसँगै वित्तीय क्षेत्रमा समेत निजी लगानीले प्रवेश पाएको देखिन्छ । यसबाट निजी तथा संयुक्त लगानीका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको स्थापनाको प्रारम्भ भएको देखिन्छ । वि.सं. २०४१ सालमा तत्कालीन नेपाल अरब बैंक लि. (हालको नबिल बैंक लि.) को स्थापनासँगै नेपालमा निजी क्षेत्रका बैंकहरूको स्थापनाको लहर चलेको देखिन्छ । वि.सं. २०६९ आसार मसान्तसम्म आइपुग्दा नेपालमा 'क' वर्गका वाणिज्य बैंकहरू ३२ वटा, 'ख' वर्गका विकास बैंकहरू ८८ वटा, 'ग' वर्गका वित्त कम्पनीहरू

७० वटा, 'घ' वर्गका लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरू २४ वटा, सीमित बैंकिङ कारोबार गर्न नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजतपत्र प्राप्त सहकारी संस्थाहरू १६ वटा, सीमित बैंकिङ कारोबार गर्न नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजतपत्र प्राप्त गैरसरकारी संस्थाहरू ३६ वटा, बिमा कम्पनी २५ वटा, कर्मचारी सञ्चयकोष १, नागरिक लगानी कोष १ र हुलाक बचत बैंक १ गरी जम्मा २९४ वटा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका थिए ।

३. बैंकिङ कर्जासम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था

यसबिचमा नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८, बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०६३ (हाल २०७३), बैंक तथा वित्तीय संस्था एकआपसमा गाभ्ने वा गाभ्ने सम्बन्धी विनियमावली, २०६८ (हाल २०७३) लगायतका बैंकिङसँग सम्बन्धित ऐन, नियमहरू तर्जुमा गरिएको पाइन्छ ।

बैंकहरूको स्थापनासँगै बैंकिङ कर्जाको प्रचलन बढ्न थालेको भए पनि नीतिगत रूपमा तत्कालीन बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०६३ (हाल २०७३) ले नेपालका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई विभिन्न ४ वर्गमा वर्गीकरण गरी तिनीहरूले गर्ने बैंकिङ तथा वित्तीय कारोबारको समेत अलग अलग व्यवस्था गरेको छ । उक्त ऐनमा - "कर्जा भन्नाले बैंक तथा वित्तीय संस्थाले व्यक्ति, फर्म, कम्पनी, संस्था वा अन्य व्यावसायिक प्रतिष्ठानलाई निश्चित अवधिभित्र साँवा, ब्याज वा अन्य दस्तुर बुझाउने गरी प्रवाह गरिएको रकम, प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष प्रत्याभूति, कर्जाको ब्याज वा अन्य दस्तुर, पुनर्कर्जा, कर्जाको पुनर्संचरना र नवीकरण, कर्जा चुक्ताका लागि जारी गरिएको जमानी तथा अन्य वचनबद्धता सम्भन्धित र सो शब्दले राष्ट्र बैंकले सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी तोकिदिएको कुनै पनि किसिमको ऋण समेतलाई जनाउँछ" भनी परिभाषित गरिएको छ । साथै उक्त ऐनको परिच्छेद ७ मा बैंक तथा वित्तीय कारोबार सञ्चालन सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ, जसको दफा

४९ मा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले बैंकिङ तथा वित्तीय कारोबार गर्न सक्ने भनी ४ वटै वर्गका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले निक्षेप सङ्कलन गर्ने, कर्जा दिने लगायतका कार्यहरू गर्न सक्ने व्यवस्था गरिएको छ। त्यसै गरी नेपाल राष्ट्र बैंकबाट 'क', 'ख' र 'ग' वर्गका इजाजतपत्र प्राप्त संस्थाहरूलाई जारी एकीकृत निर्देशनमा समेत कर्जा प्रवाह, कर्जाको वर्गीकरण तथा कर्जा नोक्सानीसम्बन्धी व्यवस्थाअन्तर्गत विभिन्न प्रकारका कर्जाहरूको प्रवाह तथा वर्गीकरणसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ।

४. बैंकिङ कर्जाका मुख्य प्रकारहरू

कर्जाका रूपमा प्रवाह गरिने रकमको प्रयोजनका आधारमा बैंकिङ कर्जालाई मुख्य गरी व्यावसायिक र व्यक्तिगत कर्जा गरी दुई प्रकारमा वर्गीकरण गर्ने गरिएको छ। बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले कर्जा रकमको प्रयोजनका आधारमा विभिन्न शीर्षकहरू नामकरण गरी कर्जा प्रवाह गर्ने गरेको पाइन्छ। मूलतः कर्जा रकम व्यावसायिक तथा व्यक्तिगत प्रयोजनका लागि प्रवाह गर्ने गरिन्छ। कर्जा रकमको प्रयोजनका आधारमा नेपालका प्रचलित मुख्य कर्जाहरू निम्नानुसार रहेको पाइन्छ -

A. Business/Commercial/Corporate Loans

Purpose: To fulfill financial needs of business, firm, company, industry, corporate houses etc.

1. Term Loan,
2. Working Capital/Cash Credit/Overdraft Loan,
3. Project/Industrial Loan,
4. Small and Medium Enterprises Loan (SME Loan),
5. Trust Receipt (TR) Loan,
6. Export/Import Loan,

7. Bank Guarantee/ Letter of Credit,
8. Agriculture Loan,
9. Hire Purchase Loan,
10. Demand Loan.

B. Consumer/ Retail Loans

Purpose: To fulfill individual/personal financial needs

1. Home Loan,
2. Auto/Vehicle Loan,
3. Education Loan,
4. Gold Loan,
5. Margin Loan/Loan against share,
6. Loan against Fixed Deposits,
7. Professional Loan,
8. Personal Loan,
9. Mortgage Loan,
10. Deprived Sector Loan.

उल्लिखित प्रत्येक शीर्षकका कर्जाहरूको अलग अलग प्रयोजन रहेको हुन्छ। बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले ग्राहकलाई कर्जा प्रवाह गर्दा उनीहरूको कर्जाको आवश्यकता र प्रयोजनअनुसार उपयुक्त शीर्षकको कर्जा उपलब्ध गराउनुपर्दछ। जुन प्रयोजनका लागि कर्जा प्रवाह गरिएको हो, सो प्रयोजनमा कर्जा रकम प्रयोग गर्नु ग्राहकको दायित्व हुन जान्छ। त्यसै गरी ग्राहकको आवश्यकताअनुसार उपयुक्त शीर्षकमा कर्जा प्रदान गर्नु बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको जिम्मेवारी हुन्छ। उदाहरणका लागि घर कर्जा (Home Loan) शीर्षकमा प्रवाह भएको कर्जा रकम सामान्यतया घर निर्माण गर्न, घर मर्मत गर्न, घर विस्तार गर्न, घरजग्गा खरिद गर्न वा घर निर्माण गर्ने उद्देश्यले घडेरी खरिद गर्न प्रयोग गर्नुपर्दछ। कर्जा रकमलाई निर्धारित प्रयोजनमा नलगाई अन्यत्र प्रयोग

गरेको पाइएमा त्यसलाई कर्जाको दुरुपयोग भन्ने गरिन्छ र यस्तो गरेको पाइएमा ऋणी र सम्बन्धित बैंक दुवैलाई नियामक निकाय केन्द्रीय बैंकले कारबाहीसमेत गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

५. नेपालमा बैकिङ कर्जाको उपयोगको स्थिति

नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयद्वारा प्रकाशित वार्षिक प्रतिवेदन, २०८१/८२ मा प्रकाशित तथ्याङ्कअनुसार आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा नेपालको आर्थिक वृद्धिदर ४.६१ प्रतिशत रहने अनुमान गरिएको छ । त्यस्तै उक्त आर्थिक वर्षको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (GDP) रु.६१ खर्ब ७ अर्ब २२ करोड रहेको उल्लेख गरिएको छ । उक्त अवधिमा कर्जाको वृद्धि दर ८.४ प्रतिशत र निजी क्षेत्रलाई प्रवाह गरिएको कुल कर्जा रु. ५४ खर्ब ९७ अर्ब ७० करोड रहेको उल्लेख गरिएको छ । यी तथ्याङ्कहरूबाट के प्रस्ट हुन्छ भने नेपालमा निजी क्षेत्रलाई प्रवाह भएको कर्जाको आकार करिब मुलुकको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (GDP) बराबर पुग्न लागेको देखिन्छ । त्यस्तै कर्जाको वार्षिक वृद्धिदरको करिब आधामात्र मुलुकको आर्थिक वृद्धिदर रहेको देखिन्छ । निजी क्षेत्रलाई प्रवाह भएको कर्जाको आकार तथा वार्षिक वृद्धिदरका आधारमा मुलुकको आर्थिक वृद्धिदर न्यून हुनुले बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट प्रवाहित कर्जाले मुलुकको आर्थिक वृद्धिमा टेवा पुऱ्याउन नसकेको हो कि भन्ने संशय लाग्नु स्वाभाविक देखिन्छ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट निजी क्षेत्रलाई जुन प्रयोजनका लागि कर्जा प्रदान गरिएको हो, निर्दिष्ट प्रयोजनमा लगानी नगरी अन्यत्र लगानी गर्ने प्रवृत्ति नेपालमा विगत वर्षहरूदेखि नै बढ्दै गएको पाइन्छ । उद्योग, कलकारखाना, व्यापार व्यवसाय सञ्चालन गर्ने भनी बैंकबाट लिएको कर्जा, घरजग्गा, सेयर कारोबार जस्ता अनुत्पादक क्षेत्रमा लगानी गर्ने प्रवृत्तिले निजी क्षेत्रमा प्रवाह भएको कर्जाले अपेक्षा गरेबमोजिम उत्पादन तथा रोजगारी बढाउनमा मद्दत पुऱ्याउन नसकेको

देखिन्छ । बैंकबाट कर्जा लिने व्यवसायीहरूको यस्तो प्रवृत्ति रोक्न तथा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई समेत निर्दिष्ट प्रयोजनमा मात्र कर्जा उपयोग गर्ने गरी कर्जा प्रवाह गर्न निर्देशन प्रदान गर्दै चालु पुँजी कर्जासम्बन्धी मार्गदर्शन, २०७९ जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको देखिन्छ । तर यो मार्गदर्शनमा उल्लिखित व्यवस्था पालना गर्ने सम्बन्धमा नेपाल राष्ट्र बैंकले निकै लचिलो नीति तर्जुमा गरी मार्गदर्शनबमोजिमको समयसीमाभित्र बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले पालना गर्नुपर्ने व्यवस्थाहरूलाई केही समय पछि सारेको देखिन्छ । कतिपय व्यवस्थाहरू रु.२ करोड सम्मको कर्जामा लागु गर्नु नपर्ने भएकाले हालसम्म पनि यो मार्गदर्शन पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन हुन सकेको देखिँदैन । यसले व्यापार व्यवसायका नाममा लिएको कर्जा पनि अन्यत्र प्रयोग गर्ने सम्भावना नरोकिने देखिन्छ । पछिल्लो समयमा बैंकबाट कर्जा लिन कर्जाको प्रयोजन खुलाउनु नपर्ने र विनाप्रयोजनमा लिएको कर्जाको उपयोग सम्बन्धमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले अनुगमनसमेत नगर्ने हुँदा व्यक्तिगत प्रकृतिका कर्जाहरू लिने प्रवृत्ति उच्च रहेको देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- ▶ नेपालमा बैकिङ प्रणालीको इतिहास र विकासक्रम ।
- ▶ नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयबाट जारी आ.व.२०८१/८२ को वार्षिक प्रतिवेदन ।
- ▶ नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ ।
- ▶ बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०७३ ।
- ▶ नेपाल राष्ट्र बैंकबाट जारी विभिन्न आर्थिक वर्षका मौद्रिक नीतिहरू ।
- ▶ नेपाल राष्ट्र बैंकबाट बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई जारी एकीकृत निर्देशनहरू ।
- ▶ विभिन्न जर्नल तथा पत्रपत्रिकामा प्रकाशित लेखहरू ।

आर्थिक वृद्धिमा मुद्रा तथा मौद्रिक नीतिको भूमिका

युवराज घिमिरे

वरिष्ठ प्रबन्धक

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड

१. पृष्ठभूमि [Background]

आर्थिक कारोबारका क्रममा सबैले सहर्ष रूपमा स्वीकार गर्ने वैधानिक मान्यता प्राप्त वस्तु तथा साधन नै मुद्रा हो। यो अर्थतन्त्रको एक चलायमान शक्ति हो, जसले विनिमयको माध्यम, मूल्यको मापदण्ड निर्धारण, भावी भुक्तानीको मापदण्ड, मूल्यको सञ्चय जस्ता कार्यहरू गर्दै आर्थिक क्रियाकलापलाई गतिशील बनाउँदछ। देशको केन्द्रीय बैंकद्वारा तयार गरिने मौद्रिक नीतिले मुद्राको आपूर्ति, ब्याजदर, कर्जा प्रवाह लगायतमा नियन्त्रण गर्दै आर्थिक विकास र स्थायित्वमा योगदान पुऱ्याउँदछ। प्रभावकारी मागलाई आर्थिक विकासको आधार मान्ने अर्थशास्त्री Keynes ले ब्याजदर घटाएर लगानी र माग बढाउन मौद्रिक नीतिलाई एक प्रभावकारी माध्यम मानेका छन्। त्यसै गरी आर्थिक विकासमा मुद्राको भूमिकालाई महत्त्वपूर्ण मान्ने अर्थशास्त्री Milton Friedman ले मुद्रा आपूर्तिको सन्तुलनलाई नै दीर्घकालीन स्थायित्वको आधार मानेका छन् भने Endogenous Growth Theory का प्रवर्धक Paul Michael Romer ले स्थिर वित्तीय प्रणाली र लगानी प्रवाहले दीर्घकालीन आर्थिक वृद्धिमा योगदान पुऱ्याउँदछ भनेका छन्। समग्रमा, नेपाल जस्ता कृषि, पर्यटन, वैदेशिक रोजगार तथा आयातमा अत्यधिक निर्भर रहेका विकासोन्मुख देशहरूमा मौद्रिक

नीतिको भूमिकालाई महत्त्वपूर्ण मानिन्छ।

२. मुद्राको पूर्ति र यसका निर्धारक तत्त्वहरू (Money Supply and Its Determinants)

नेपाल राष्ट्र बैंकले मुद्रालाई M_1 , M_2 & M_3 वर्गमा विभाजन गरी यिनीहरूको समष्टिगत स्वरूपलाई नै मुद्राको पूर्तिको रूपमा लिने गर्दछ। जसअनुसार :

- ▶ सङ्कुचित मुद्रा (Narrow money), $M_1 = C + DD$
- ▶ बृहत् मुद्रा प्रदाय (Broad money), $M_2 = M_1 + TD$, where $TD = SD + FD$
- ▶ बृहत् मुद्रा प्रदाय (Broad money), $M_3 = M_2 + \text{Foreign Currency Deposit}$.

जहाँ, C = चलनचल्तीमा रहेको नोट तथा सिक्का, DD = माग निक्षेप, TD = समय निक्षेप, SD = बचत निक्षेप र FD = मुद्दती निक्षेप हो। सैद्धान्तिक रूपमा माग निक्षेपअन्तर्गत ब्याज आर्जन नहुने निक्षेप पर्दछन् भने समय निक्षेपअन्तर्गत ब्याज आर्जन हुने निक्षेपहरू पर्दछन्।

मुद्राको पूर्तिका केही महत्त्वपूर्ण निर्धारक तत्त्वहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- ▶ उच्च शक्ति मुद्रा (High powered Money): अर्थतन्त्रमा हुने आर्थिक गतिविधिहरूका माध्यमबाट थप मुद्राको सृजना गर्न सक्ने क्षमता भएको मुद्रालाई उच्च शक्ति मुद्रा भनिन्छ। अर्थशास्त्री Milton Friedman का अनुसार उच्च शक्ति मुद्रा, जसलाई मौद्रिक आधार (Monetary Base) पनि भनिन्छ, चलनचल्तीमा रहेका नगद (C) र बैंकहरूले केन्द्रीय बैंकमा राखेको Reserve (R) को योगफल हो। अतः

$$\text{उच्च शक्ति मुद्रा (H)} = C + R$$

यसको वृद्धिसँगै मुद्राको पूर्तिमा वृद्धि हुन्छ भने यसमा कमी आउँदा मुद्राको पूर्तिमा सङ्कुचन हुन जान्छ । अर्थात् उच्च शक्ति मुद्रा र मुद्राको पूर्तिबिच धनात्मक सम्बन्ध रहेको हुन्छ ।

‣ मुद्रा गुणक (Money Multiplier, m): आधार मुद्रामा आएको परिवर्तनले मुद्राको पूर्तिमा ल्याउने परिवर्तन दर नै मुद्रा गुणक हो । अर्थात् $m = \Delta Ms / \Delta B$ हो । यसको मुद्राको पूर्तिसँग धनात्मक सम्बन्ध रहेको हुन्छ ।

‣ मौज्जात अनुपात (Reserve Ratio, r): यो बैंकहरूले आफूसँग रहेको निक्षेपको तुलनामा केन्द्रीय बैंकमा राखेको मौज्जातको अनुपात हो । यो दुई प्रकारको हुन्छ :

‣ अनिवार्य मौज्जात अनुपात (Required Reserve Ratio, rr): यो बैंकको कुल निक्षेप (D) को तुलनामा अनिवार्य मौज्जात (RR) को अनुपात हो । यो अनुपात बैंकहरूका लागि केन्द्रीय बैंकले निर्धारण गरेबमोजिम हुने गर्दछ ।

$$rr = RR/D$$

‣ अतिरिक्त मौज्जात अनुपात (Excess Reserve Ratio, re): यो बैंकको कुल निक्षेपको तुलनामा बैंकहरूको केन्द्रीय बैंकमा रहेको अतिरिक्त मौज्जात (ER) को अनुपात हो । अर्थात् $re = ER/D$ । यो अनुपात बजार ब्याजदर, ग्राहकहरूले निक्षेप फिर्ता माग गर्ने प्रवृत्ति तथा बैंकहरूले लिने कर्जाको ब्याजदरमा निर्भर गर्दछ ।

यसरी मौज्जात अनुपात $r = rr + re$ हुन्छ । मौज्जात अनुपात र मुद्राको पूर्तिबिच ऋणात्मक सम्बन्ध हुने गर्दछ ।

‣ मुद्रा मागको अनुपात (Currency to Deposit Ratio, c): यसले निक्षेपकर्ताहरूले आफ्नो माग निक्षेपको अनुपातमा कति मुद्राको माग गर्दछन् भन्ने देखाउँदछ । यो निक्षेपकर्ताहरूको स्वभावले प्रभाव पार्ने अनुपात हो ।

यो अनुपातलाई बैंकहरूले माग निक्षेपमा लिने शुल्क, सर्वसाधारणको आमदानीको स्तर, गैरकानुनी कारोबारहरू,

बैंक टाट पल्टन सक्ने सम्भावना जस्ता विषयहरूले प्रभाव पार्दछन् । यो अनुपात र मुद्राको पूर्तिबिच ऋणात्मक सम्बन्ध हुने गर्दछ ।

मुद्राको पूर्तिका अन्य निर्धारक तत्त्वहरू

‣ समय निक्षेप अनुपात [Time Deposit Ratio, ते: यसले समय निक्षेप र माग निक्षेपबिचको अनुपात व्यक्त गर्दछ । अर्थात्, $t = TD/DD$ हुन्छ । माग निक्षेपको तुलनामा मुद्राको निक्षेपको अनुपातमा वृद्धि हुँदा यसले आधार मुद्रालाई घटाउँदछ । फलस्वरूप मुद्राको पूर्ति घट्दछ ।

‣ मुद्राको मूल्य [Value of Money]: मुद्राको क्रय शक्तिलाई मुद्राको मूल्य भनिन्छ । मुद्राको मूल्यमा वृद्धि हुँदा मुद्राको मौज्जात बढ्न गई आधार मुद्रा बढ्दछ । फलस्वरूप मुद्राको पूर्ति पनि बढ्दछ ।

‣ वास्तविक आमदानी [Real Income]: मुद्राका रूपमा गणना नगरी वस्तु तथा सेवाका आधारमा मापन गरिने वा कुनै आधार वर्षको मूल्यका आधारमा मापन गरिने आमदानीलाई वास्तविक आमदानी भनिन्छ । सर्वसाधारणको वास्तविक आमदानीमा वृद्धि हुँदा माग निक्षेपमा मुद्राको मागको अनुपात घट्न गई मुद्राको पूर्ति बढ्दछ ।

‣ ब्याजदर [Interest Rate]: बढ्दो क्रममा रहेको ब्याजदरले बजारमा तरलता समस्या रहेको इङ्गित गर्दछ । यस्तो समयमा बैंकहरूको कर्जा प्रवाह बढ्ने हुँदा अतिरिक्त मौज्जात घट्न गई मुद्राको पूर्ति बढ्दछ ।

‣ मौद्रिक नीति [Monetary policy]: विस्तारित मौद्रिक नीतिले मुद्राको पूर्तिलाई वृद्धि गर्दछ भने सङ्कुचित मौद्रिक नीतिले मुद्राको पूर्तिलाई घटाउँदछ ।

‣ मौसमी तत्त्वहरू [Seasonal Factors]: सार्वजनिक बिदा, चाडपर्व, बिबाहका लगन जस्ता मौसमी तत्त्वहरूले माग निक्षेपमा मुद्राको मागको अनुपात बढाउने हुँदा मुद्राको पूर्ति घट्छ ।

३. मौद्रिक नीति [Monetary policy]

मौद्रिक नीति केन्द्रीय बैंकले मुलुकको मुद्रा आपूर्ति,

ब्याजदर र कर्जाको उपलब्धता नियमन गर्न तयार पार्ने नीति हो । यसले सामान्यतया मूल्य स्थिरता तथा वित्तीय स्थायित्वका माध्यमबाट रोजगारी सिर्जना तथा आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने लक्ष्य लिएको हुन्छ भने मूल्य, बाह्य क्षेत्र (भुक्तानी सन्तुलन) तथा वित्तीय स्थायित्व कायम राख्ने औजारका रूपमा मुद्राको पूर्तिलाई लिने गर्दछ ।

नेपालमा मौद्रिक नीतिको ढाँचा (Framework of Monetary Policy in Nepal):

नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ अनुसार ने.रा.बैंकको मुख्य उद्देश्य मूल्य स्थिरता, विनिमय दर सन्तुलन र वित्तीय प्रणालीमा स्थायित्व राख्नु हो । उक्त लक्ष्य प्राप्तिका लागि ने.रा.बैंकले मौद्रिक नीति जारी गर्दछ । ने.रा. बैंकले आ.व. २०८२।०८३ का लागि जारी गरेको मौद्रिक नीतिका प्रमुख उपकरणहरूमा गरेको व्यवस्था निम्नानुसार रहेको छ :

- ▶ नीतिगत दर [Policy Rate]: लगानी र कर्जा प्रवाहलाई प्रोत्साहन गर्न नीतिगत दर ५.० प्रतिशतबाट घटाई ४.५ प्रतिशत कायम गरेको छ ।
- ▶ ब्याजदर करिडोर [Interest Corridor]: निक्षेप तथा कर्जाको ब्याजदरमा हुन सक्ने अस्वाभाविक उतारचढावलाई नियन्त्रण गर्न माथिल्लो सीमाका रूपमा रहेको बैंकदरलाई ६.५ प्रतिशतबाट घटाई ६.० प्रतिशत र ब्याजदर करिडोरको तल्लो सीमाका रूपमा रहेको निक्षेप सङ्कलन दरलाई ३.० प्रतिशतबाट घटाई २.७५ प्रतिशत निर्धारण गरेको छ ।
- ▶ अनिवार्य नगद अनुपात (CRR) र वैधानिक तरलता अनुपात (SLR): बैंकिङ प्रणालीमा तरलता व्यवस्थापन गर्न क्रमशः CRR ३ प्रतिशत र SLR १२ प्रतिशत कायम गरेको छ ।
- ▶ खुला बजार नीति (Open Market Operation): सरकारी धितोपत्र खरिद बिक्रीमार्फत बैंकिङ प्रणालीमा रहने संरचनागत प्रकृतिको तरलता व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यकता अनुसार ऋणपत्रहरू निष्कासन तथा निक्षेप सङ्कलन गर्ने नीति लिएको छ ।

त्यसै गरी आ.व. २०८२।०८३ को मौद्रिक नीतिले मुद्रास्फीति ५.० प्रतिशतको हाराहारीमा कायम राख्ने, कम्तीमा सात महिनाको वस्तु तथा सेवा आयात धान्न पर्याप्त विदेशी विनिमय सञ्चिती कायम गर्ने र वित्तीय नीतिले निर्धारण गरेको ६.० प्रतिशतको आर्थिक वृद्धि हासिल गर्न मौद्रिक तरलता र विदेशी विनिमय व्यवस्थापन गर्ने उल्लेख गरेको छ । यसका लागि विस्तृत मुद्रा प्रदायको वृद्धिदर १३.० प्रतिशत र निजी क्षेत्रतर्फ जाने कर्जा वृद्धिदर १२.० प्रतिशतसम्म रहने प्रक्षेपण गरेको छ ।

४. अर्थतन्त्रलाई चलायमान बनाउने उपायहरू

आ.व. २०८२।०८३ को मौद्रिक नीतिले सुस्तीमा रहेको अर्थतन्त्रलाई चलायमान बनाउन कर्जा प्रवाह, वित्तीय तथा विदेशी विनिमय व्यवस्थापन लगायतका नीतिहरू लागु गर्ने घोषणा गरेको छ । जसमध्ये केही महत्वपूर्ण व्यवस्थाहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- ▶ निजी आवासीय घर निर्माणखरिद गर्न प्रवाह गर्ने कर्जाको सीमा रु.२ करोडबाट बढाई रु.३ करोड कायम गरेको छ भने पहिलो घर निर्माणखरिद गर्दा यस्तो कर्जा धितोको बढीमा ८० प्रतिशतसम्म र अन्यको हकमा बढीमा ७० प्रतिशतसम्म कर्जा दिने ।
- ▶ वि.सं. २०७९ बाट कार्यान्वयनमा ल्याइएको चालु पुँजी कर्जासम्बन्धी मार्गदर्शनलाई कृषि, साना तथा घरेलु उद्योग, शिक्षा, स्वास्थ्य, खेलकुद, सञ्चार र मिडिया हाउस लगायतको व्यवसायको प्रकृति र कर्जा भुक्तानी-आम्दानी चक्रका आधारमा आवश्यकतानुसार परिमार्जन गर्ने ।
- ▶ कृषि तथा लघु, घरेलु, साना र मझौला व्यवसायमा कर्जा सहजीकरण गरी न्यून र मध्यम आय भएका घर परिवारको जीवनस्तर सुधारमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले कृषि फसल, कृषियोग्य जमिन र कृषि व्यवसाय संरचनाको धितो आफैले मूल्याङ्कन गरी रु.१० लाखसम्म कृषि वा व्यावसायिक कर्जा प्रवाह गर्न सक्ने ।
- ▶ हुलाकी राजमार्ग तथा मध्यपहाडी लोकमार्ग आसपासका क्षेत्रमा खाद्य प्रविधि तथा गुण

नियन्त्रण विभागबाट खाद्य स्वच्छता स्तरीकरण लोगो (सङ्केत) लिएका होटल तथा रेस्टुरेन्ट र राजमार्ग/लोकमार्गको मुख्य बजार आसपासका उद्योग व्यवसायहरूलाई प्रवर्धन गर्न उक्त क्षेत्रका उद्योग व्यवसायीहरूलाई प्रवाह हुने रु. ३ करोडसम्मको कर्जामा आधार दरमा बढीमा २ प्रतिशत प्रिमियम लिन पाइने र यस्ता कर्जाहरूलाई साना तथा मझौला उद्यममा प्रवाह भएको कर्जामा गणना गर्ने ।

- ▶ बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट सेयर धितोमा प्रवाह हुने मार्जिन प्रकृतिको कर्जा (सेयर कर्जा) को विद्यमान एकल ग्राहक कर्जा सीमा रु. १५ करोडबाट बढाई रु. २५ करोड पुऱ्याउने ।
- ▶ बैंकहरूले विगतमा प्रदान गर्दै आएको सहूलियतपूर्ण कर्जाको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने ।
- ▶ औपचारिक वित्तीय प्रणालीबाट विप्रेषण आय भित्र्याउने, उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहित गर्ने र सार्वजनिक निकायबाट हुने सबै भुक्तानीलाई विद्युतीय प्रणालीमा आबद्ध गर्ने ।
- ▶ बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले ग्राहकको क्रेडिट स्कोरका आधारमा समेत कर्जा प्रदान गर्ने नीति अवलम्बन गर्ने ।
- ▶ वैदेशिक रोजगारीमा जाने युवाहरूलाई धितो लिई वा नलिई प्रवाह भएको रु. ३ लाखसम्म (महिलाका हकमा रु. ५ लाखसम्म) को कर्जालाई विपन्न वर्गको कर्जामा गणना गर्ने ।
- ▶ भारतबाहेक अन्य मुलुकहरूको भ्रमणमा जाने नेपाली नागरिकहरूलाई हाल प्रति पटक अमेरिकी डलर २,५०० सम्म सटही सुविधा उपलब्ध गराउने व्यवस्था रहेकामा यस्तो सटही सुविधा वृद्धि गरी अमेरिकी डलर ३,००० कायम गर्ने ।
- ▶ विप्रेषण कम्पनीहरूको अर्थतन्त्रमा योगदान बढ्दै गएको सन्दर्भमा त्यस्ता कम्पनीहरूलाई पुँजी तथा कारोबारका आधारमा वर्गीकरण गर्ने व्यवस्थाका सम्बन्धमा अध्ययन गर्ने ।
- ▶ बैंक तथा वित्तीय संस्था एवम् अन्य वित्तीय

सेवा प्रदायकको ग्राहक पहिचान (KYC) विवरण राष्ट्रिय परिचयपत्रमार्फत प्राप्त गर्न सहजीकरण गरिनेछ । ग्राहकले कुनै एक बैंकमा विवरण अद्यावधिक गरेपश्चात् आवश्यक पर्ने निकायले विद्युतीय माध्यमबाट प्राप्त गर्न सक्ने पूर्वाधारको विकास गर्दै जाने ।

- ▶ वित्तीय ग्राहक संरक्षण गर्न “वित्तीय ग्राहक संरक्षण मार्गदर्शन” एवम् वित्तीय बजार आचरणसम्बन्धी निर्देशन जारी गर्ने ।

यसरी नेपाल राष्ट्र बैंकले आ.व. २०८२।०८३ को मौद्रिक नीतिको कार्यान्वयनबाट मूल्य तथा बाह्य क्षेत्र स्थिरता र वित्तीय स्थायित्व कायम भई समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व प्रवर्धन हुने, वित्तीय मध्यस्थता प्रभावकारी हुने, वित्तीय समावेशीकरण बढ्ने, भुक्तानी प्रणाली थप आधुनिक, सुरक्षित र भरपर्दो हुने तथा नेपाल सरकारले लिएको आर्थिक लक्ष्य हासिल गर्न सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरेको छ ।

५. मौद्रिक नीतिका प्रमुख चुनौतीहरू (Major Challenges of Monetary Policy)

मौद्रिक नीतिले मूलतः आर्थिक वृद्धि र आर्थिक स्थायित्व कायम राख्ने उद्देश्य राखे तापनि यस्ता उद्देश्यहरू आंशिक मात्र पूरा हुने गरेको पाइन्छ । यसका केही सम्भावित कारणहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

- (क) **संरचनागत चुनौती** : नेपालको अर्थतन्त्र उत्पादनमुखी नभई उपभोगमुखी र आयात निर्भर छ । यस्तो संरचनामा ब्याजदर घटाएर वा कर्जा प्रवाह बढाएर पनि उत्पादनमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्न कठिन हुन्छ ।
- (ख) **वित्तीय बजारको सीमितता** : नेपालको पुँजी बजार तथा वित्तीय उपकरणहरू पर्याप्त रूपमा विकास हुन सकेका छैनन्, जसले गर्दा मौद्रिक नीतिका खुला बजार सञ्चालन जस्ता उपकरणहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न कठिन हुने गर्दछ ।
- (ग) **विप्रेषणमा आधारित अर्थतन्त्र** : यहाँको विदेशी मुद्रा सञ्चिती र तरलताको अवस्था अधिक रूपमा

विप्रेषणमा आधारित छ । तसर्थ यसमा आउने उतारचढावले मुद्राको पूर्तिमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्दा मौद्रिक नीतिले नियन्त्रण गर्न गाह्रो हुने गर्दछ ।

- (घ) **मूल्यमा वैदेशिक प्रभाव** : नेपालको आयात मूलतः भारतमा निर्भर रहेको हुँदा नेपालको मूल्य स्थिरता भारतको मुद्रास्फीति, इन्धनको मूल्य र अन्तर्राष्ट्रिय बजारका मूल्यसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित हुन्छ ।
- (ङ) **मौद्रिक नीतिको सीमित प्रभाव क्षेत्र** : नेपालमा एकातिर वित्तीय पहुँचको कमी तथा अर्कोतिर निजी क्षेत्रको लगानी निर्णय, ब्याजदर समायोजन र कर्जा प्रवाहमा ढिलाई हुँदा मौद्रिक नीतिको प्रभाव ढिलो देखिन्छ ।
- (च) **उत्पादनमूलक क्षेत्रमा कर्जा प्रवाहको कमजोरी** : नेपालमा उपभोक्ता कर्जाको तुलनामा उत्पादनमूलक क्षेत्रमा कम कर्जा प्रवाह हुने गरेको छ भने यस क्षेत्रमा प्रवाह भएको कर्जाले पनि आशातीत रूपमा उत्पादन र रोजगारी सिर्जना गरेको पाइँदैन ।
- (छ) **राजनीतिक र नीतिगत अस्थिरता** : राजनीतिक अस्थिरताले दीर्घकालीन आर्थिक नीति निर्माण हुन सकिरहेको हुँदैन । त्यसै गरी सरकार परिवर्तनपिच्छे वित्तीय नीति परिवर्तन हुँदा मौद्रिक नीति र वित्तीय नीतिबिच समन्वयको अभाव हुन गई मौद्रिक नीतिका लक्ष्यहरू हासिल गर्न कठिन हुन्छ ।

६. निष्कर्ष [Conclusion]

कानुनी रूपमा मान्यता प्राप्त साख मुद्राले पनि परम्परागत मुद्रासरह कार्य गर्न सक्ने हुँदा मुद्राको पूर्तिलाई चलनचल्तीमा रहेको नोट तथा सिक्काका साथै अन्य

बैंकिङ साख मुद्राहरूले समेत प्रभाव पार्दछन् । देशको मौद्रिक क्षेत्रलाई प्रत्यक्ष र वास्तविक क्षेत्रलाई अप्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने मौद्रिक नीतिको महत्वपूर्ण चरका रूपमा मुद्राको पूर्ति रहने गर्दछ । मुद्राको उचित व्यवस्थापनमार्फत नीतिगत दर, ब्याजदर कोरिडोर, अनिवार्य नगद मौज्जात तथा खुला बजार नीति जस्ता मौद्रिक ढाँचाको प्रयोग गरी केही संरचनागत तथा वित्तीय क्षेत्रमा सुधार र वैदेशिक प्रभावलाई नियन्त्रण राखेमा मौद्रिक नीतिका माध्यमबाट मूल्य तथा बाह्य क्षेत्र स्थिरता, वित्तीय क्षेत्रमा स्थायित्व, वास्तविक क्षेत्रमा रोजगारीको सिर्जना भई लक्षित आर्थिक वृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री [References]

- Friedman, M. (1968). *The Role of Monetary Policy*. American Economic Review.
- Keynes, J.M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Macmillan.
- Nepal Rastra Bank. (2025). Monetary policy 2025/26. <https://nrb.org.np/>
- Paul, R.R. (1992). *Monetary Economics*. New Delhi: Kalyani Publishers.
- Romer, P.M. (1990). *Endogenous Technological Change*. Journal of Political Economy.
- Sharma, N.K. (2059). *Monetary Economics*, Kathmandu: Pairavi Publication.

विदेशबाट पठाएको **IME**,
तपाईंको विश्वास र
हाम्रो जिम्मेवारी

विदेशबाट आइएमई गरेर पठाएको रकम Khalti Wallet, नेपालमा रहेको जुनसुकै बैंक खाता वा आइएमई काउन्टरबाट सजिलै प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

नेपालका सरकारी बैंकमा सार्वजनिक खरिद : चुनौती, अवसर र नीतिगत आवश्यकता

✍ निरञ्जन दुम्भ्रे
प्रबन्धक

१. परिचय र कानुनी आधार [Introduction and Legal Basis]

सार्वजनिक खरिद भन्नाले सरकारी कोषको प्रयोगबाट वस्तु, सेवा वा निर्माण कार्य प्राप्त गर्ने प्रक्रियालाई बुझाउँछ। नेपालका सरकारी बैंकहरूले वित्तीय सेवामा प्रतिस्पर्धा कायम राख्नका लागि ठुलो मात्रामा सूचना प्रविधि [IT], पूर्वाधार र परामर्श सेवाहरू खरिद गर्नुपर्छ। यी बैंकहरूको सञ्चालन दुई फरक प्रकृतिका कानूनहरूद्वारा शासित हुन्छ, जसले खरिद प्रक्रियामा महत्वपूर्ण चुनौतीहरू सिर्जना गरेको छ।

१.१. सरकारी बैंकको कानुनी द्वन्द्व [The Legal Conflict M PPA vs BAFIA]

नेपालका सरकारी बैंकहरूले सार्वजनिक निकाय र मुनाफा-केन्द्रित व्यावसायिक संस्था गरी दोहोरो कानुनी दायित्व बोकेका छन्।

➤ सार्वजनिक खरिद ऐन [PPA], २०६३ अनुसार :

→ PPA को दफा २ (ख) को उपबुँदा (२) ले सरकारी बैंकहरूलाई सार्वजनिक निकायका रूपमा परिभाषित गरेको छ, किनकि तिनीहरू “नेपाल सरकारको पूर्ण वा अधिकांश स्वामित्व वा नियन्त्रणमा रहेका संस्थान, कम्पनी, बैंक वा समिति” अन्तर्गत पर्छन्।

→ कानुनी बाध्यता : यस परिभाषाले सरकारी बैंकहरूलाई सरकारी कोषको प्रयोगकर्ताका रूपमा तोक्दछ र उनीहरूले गर्ने सबै खरिदहरूमा प्रतिस्पर्धा, पारदर्शिता र मितव्ययिताका लागि PPA का कठोर नियमहरू पालना गर्नुपर्ने कानुनी बाध्यता सिर्जना गर्दछ।

➤ बैंकिङ तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन [BAFIA], २०६३ अनुसार :

→ BAFIA ले सरकारी स्वामित्वका आधारमा बैंकलाई वर्गीकरण नगरी उनीहरूको कारोबारको प्रकृति र इजाजतका आधारमा बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई परिभाषित गर्दछ।

→ व्यावसायिक सान्दर्भिकता : सरकारी बैंकहरू BAFIA को मातहतमा काम गर्छन् र उनीहरूको मुख्य उद्देश्य वित्तीय सेवा प्रदान गरी मुनाफा कमाउनु हो। निजी बैंकहरूसँग प्रतिस्पर्धा गर्न उनीहरूलाई बजारको गति र व्यावसायिक निर्णयको स्वायत्तता आवश्यक पर्छ।

निष्कर्ष : PPA ले बैंकलाई जवाफदेही निकायका रूपमा परिभाषित गर्दछ, जबकि BAFIA ले उनीहरूलाई मुनाफा केन्द्रित व्यावसायिक संस्थाका रूपमा नियमन गर्दछ। यही दोहोरो कानुनी दायित्व, खरिद प्रक्रियामा दक्षता र पारदर्शिताबिच सन्तुलन मिलाउनुपर्ने प्रमुख चुनौती हो।

२. सार्वजनिक खरिदका मुख्य चुनौतीहरू [Key Challenges in Public Procurement]

सरकारी बैंकहरूको खरिद प्रक्रियाको प्रभावकारितामा बाधा पुऱ्याउने चुनौतीहरूलाई नियमन, बजार र संस्थागत गरी तीन मुख्य भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ।

२.१. नियामक र कानुनी चुनौतीहरू [Regulatory and Legal Challenges]

- ▶ **कठोर प्रक्रिया [Rigidity of PPA]** : PPA का नियमहरू सामान्य सरकारी कार्यालयहरूको आवश्यकताअनुरूप बनाइएका छन् । बैंकहरूले वित्तीय बजारको मागअनुसार तुरुन्तै प्रविधि वा सेवा खरिद गर्नुपर्दा लामो कागजी प्रक्रिया (उदाहरणका लागि, बोलपत्र मूल्याङ्कन, गुनासो अवधि) ले अनावश्यक ढिलाइ सिर्जना गर्छ । अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासमा जटिल प्रकारका IT खरिदका लागि बोलपत्र चक्र [Tender Cycle] को औसत अवधि ४५ देखि ६० दिन मानिन्छ, जबकि नेपालको PPA प्रक्रियामा सामान्यतया ६० देखि १२० दिन वा सोभन्दा बढी लाग्न सक्छ ।
- ▶ **प्रविधिको खरिदमा जटिलता** : कोर बैंकिङ प्रणाली, साइबर सुरक्षा समाधान वा क्लाउड सेवाहरू जस्ता जटिल, विश्वव्यापी रूपमा उपलब्ध प्रविधिहरूको खरिद गर्दा PPA का मानक बोलपत्र कागजातहरू प्रायः अपर्याप्त हुन्छन् ।
- ▶ **पुनरावेदनको जोखिम** : खरिद प्रक्रियामा गुनासो वा पुनरावेदन [Bid Challenge] को व्यवस्थाले खरिद प्रक्रियालाई महिनौं लम्ब्याउन सक्छ, जसले गर्दा बजारमा नयाँ उत्पादन वा सेवा ल्याउन ढिलाइ हुन्छ ।

२.२. प्राविधिक र प्रतिस्पर्धात्मक चुनौतीहरू [Technical and Competitive Challenges]

- ▶ **प्रविधिको विश्वव्यापीकरण र तीव्र परिवर्तन** : बैंकिङ क्षेत्रमा प्रविधिहरू (जस्तै - FinTech, AI, Blockchain) प्रत्येक केही महिनामा परिवर्तन हुन्छन् । सरकारी बैंकहरूले PPA प्रक्रियाबाट खरिद गर्दा खरिद गरिएको प्रविधि बजारमा आउनुअघि नै पुरानो [obsolete] भइसक्ने जोखिम उच्च रहन्छ । विश्वव्यापी बैंकिङ मापदण्डअनुसार कोर बैंकिङ प्रणाली [Core Banking System] को प्रभावकारी जीवनकाल सामान्यतया ५ देखि ७ वर्ष मानिन्छ, तर PPA को ढिलाइले अपग्रेड र प्रतिस्थापनको चक्रलाई भन्नु लम्ब्याउँछ ।

- ▶ **सदस्यता [Subscription] मोडलमा PPA को अस्पष्टता** : PPA मुख्यतया एक पटकको पुँजीगत खर्च [CapEx] मा आधारित छ, जबकि आधुनिक IT सेवाहरू [Cloud Services, SaaS] आवधिक सदस्यतामा आधारित हुन्छन् । यस्ता सेवाहरूको खरिद र भुक्तानी प्रक्रिया PPA अन्तर्गत स्पष्ट नहुनु ।
- ▶ **साइबर सुरक्षाको संवेदनशीलता** : साइबर सुरक्षा समाधानहरू समयको मागअनुसार तत्काल खरिद गर्नुपर्ने हुन सक्छ, तर PPA को लामो प्रक्रियाले जोखिम व्यवस्थापनमा बाधा पुऱ्याउँछ ।
- ▶ **निजी बैंकसँगको प्रतिस्पर्धात्मक खाडल** : निजी बैंकहरूले PPA को दायरामा नपर्ने भएकाले उनीहरूले आवश्यकताअनुसार तुरुन्तै विश्वकै उत्कृष्ट बिक्रेता वा प्रदायकहरूसँग वार्तालाप गरी प्रविधि प्राप्त गर्न सक्छन् । यसले सरकारी बैंकहरूलाई सेवा र दक्षतामा प्रतिस्पर्धी बनाउन कठिन हुन्छ ।
- ▶ **उच्च विशेषज्ञताको अभाव** : जटिल बैंकिङ प्रविधि खरिद र मूल्याङ्कन गर्नका लागि आवश्यक पर्ने विशिष्ट प्राविधिक र वित्तीय ज्ञान भएका खरिद अधिकारीहरूको कमी हुनु ।

२.३. सुशासन र संस्थागत चुनौतीहरू [Governance and Institutional Challenges]

- ▶ **राजनीतिक र प्रशासनिक हस्तक्षेप** : खरिद निर्णयहरूमा बाह्य प्रशासनिक वा राजनीतिक दबावका कारण योग्यताभन्दा अन्य आधारमा ठेक्काहरू वितरण हुन सक्छन् ।
- ▶ **कमजोर ठेक्का व्यवस्थापन [Contract Management]** : ठेक्का सम्झौता भएपछि पनि समयमै डेलिभरी वा गुणस्तर सुनिश्चित गर्नका लागि पर्याप्त अनुगमन प्रणाली र सिपको अभाव हुनु ।
- ▶ **स्वार्थको द्वन्द्व** : खरिद समितिमा सहभागी अधिकारीहरू र बोलपत्रदाताहरूबिचको स्वार्थको द्वन्द्वले निष्पक्ष मूल्याङ्कनमा बाधा पुऱ्याउँछ ।

३. दक्षता र पारदर्शिताका लागि अवसरहरू [Opportunities for Efficiency and

Transparency]

चुनौतीहरूका बाबजुद, सरकारी बैंकहरूको खरिद प्रक्रियामा सुधार र दक्षता ल्याउन निम्न अवसरहरू उपलब्ध छन् :

३.१. संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि र विशिष्टीकरण [Capacity Building and Specialization]

- ▶ **व्यावसायिक खरिद एकाइ** : बैंकभित्र खरिदलाई केवल प्रशासनिक कार्यका रूपमा नभई विशिष्टीकृत पेसा [Professional Procurement] का रूपमा विकास गर्ने,
- ▶ **लक्षित तालिम** : खरिद अधिकारीहरूलाई IT खरिद, जोखिम व्यवस्थापन, ठेक्का वार्तालाप र 'पैसाको मूल्य' [Value for Money] मा आधारित मूल्याङ्कन प्रविधिहरूमा विशेषज्ञ तालिम प्रदान गर्ने,
- ▶ **विशेषज्ञ प्यानल** : जटिल खरिद (जस्तै - कोर बैंकिङ प्रणाली अपग्रेड) का लागि निजी क्षेत्र वा अन्तर्राष्ट्रिय बैंकिङ विशेषज्ञता भएको परामर्शदाताको अस्थायी प्यानल प्रयोग गर्ने ।

३.२. विद्युतीय सरकारी खरिद [e-GP] प्रणालीमा डिजिटल उपयोग

- ▶ **पूर्ण डिजिटलीकरण** : खरिदको योजनादेखि भुक्तानीसम्मका सम्पूर्ण प्रक्रियालाई e-GP मार्फत सञ्चालन गर्ने । यसले कागजी प्रक्रिया हटाई समय बचत गर्नुका साथै मानव अन्तरक्रिया कम गर्दा भ्रष्टाचारको सम्भावना घट्छ ।
- ▶ **एडभान्सड एनालाइसिस र AI प्रयोग** : खरिदमा हुने अनावश्यक ढिलाइ वा लागत वृद्धिको कारण पत्ता लगाउन [Spend Analysis] e-GP प्रणालीबाट प्राप्त डेटामा कृत्रिम बुद्धिकता [AI] वा मेसिन लर्निङ [Machine Learning] प्रयोग गर्ने,
- ▶ **ब्लकचेन प्रयोग [Blockchain for Trust]** : बोलपत्र दर्ता र सम्झौता कार्यान्वयनका मुख्य चरणहरूको अपरिवर्तनीय [immutable] रेकर्ड राख्न ब्लकचेन प्रविधिको प्रयोगबारे अध्ययन गर्ने,

जसले पारदर्शिताको उच्चतम स्तर कायम गर्न मद्दत गर्छ ।

३.३. लचकताका लागि कानुनी सुधार [Legal Reforms for Flexibility]

- ▶ **PPA मा विशिष्ट छुट [Exemption for Profit-Making Entities]**: नेपाल सरकारले PPA ऐनमा संशोधन गरी सरकारी बैंकहरू जस्ता मुनाफा कमाउने र प्रतिस्पर्धात्मक बजारमा सञ्चालित संस्थाहरूका लागि विशिष्ट खरिद प्रक्रिया [Fast-Track/Negotiated Procurement for IT]को व्यवस्था गर्ने ।
- ▶ **गुणात्मक खरिदलाई प्राथमिकता [Quality-Based Procurement]**: केवल न्यूनतम मूल्य [Lowest Price] लाई मात्र नहेरी, प्राविधिक प्रस्तावको गुणस्तर, दिगोपन र सेवा प्रदायकको विश्वसनीयतालाई उच्च भार दिएर मूल्याङ्कन गर्ने प्रणाली लागू गर्ने ।
- ▶ **लागत र गुणास्तरमा आधारित छनौट [QCBS]**: परामर्श सेवा खरिद गर्दा गुणस्तर र लागतमा आधारित छनौट [QCBS] विधि अपनाउने ।

४. अन्तर्राष्ट्रिय तुलनात्मक अध्ययन र उत्कृष्ट अभ्यासहरू [International Comparative Study and Best Practices]

सरकारी बैंकहरूको व्यावसायिक आवश्यकताहरूलाई सम्बोधन गर्न र सुशासन कायम गर्न नेपालले विश्वका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रका खरिद अभ्यासहरूबाट तथ्यहरूका आधारमा सिक्न सक्छ :

४.१. युरोप [Europe: Frameworks and Quality-Based Selection]

- ▶ **अभ्यास** : युरोपेली सङ्घ [EU] मा IT खरिद वा नवीकरणीय सेवाहरूका लागि फ्रेमवर्क सम्झौता [Framework Agreements] को प्रयोग व्यापक छ । यसअन्तर्गत एकैपटक धेरै बिक्रेताहरूलाई पूर्व योग्यता [Pre-qualification] दिइन्छ, जसबाट

बैंकहरूले छोटो अवधिमा [Mini-Competition मार्फत] खरिद गर्न सक्छन् ।

- ▶ **निष्कर्ष** : EU मा खरिद निर्णयमा 'न्यूनतम मूल्य'भन्दा 'आर्थिक रूपमा सबैभन्दा लाभदायी बोलपत्र' [Most Economically Advantageous Tender -MEAT] लाई प्राथमिकता दिइन्छ । नेपालले पनि गुणस्तर र दिगोपनका लागि यो मोडल अपनाउन सक्छ ।
- ▶ **तथ्याङ्क** : EU सदस्य राष्ट्रहरूमा सार्वजनिक खरिदमा ई-इन्वाइसिङ [e-Invoicing] को अनिवार्य प्रयोगले प्रशासनिक लागतमा १५% देखि २०% सम्म बचत भएको देखिएको छ ।

४.२. अमेरिका र क्यानडा [America & Canada: Delegation and Specialization]

- ▶ **अभ्यास** : यी देशहरूमा जटिल IT वा व्यावसायिक सेवा खरिदका लागि विशिष्ट खरिद एजेन्सीहरू (जस्तै - संयुक्त राज्य अमेरिकामा General Services Administration - GSA) लाई ठुलो मात्रामा अधिकार प्रत्यायोजन [Delegation of Authority] गरिएको हुन्छ । यसले विशेषज्ञता र दक्षता सुनिश्चित गर्छ ।
- ▶ **निष्कर्ष** : GSA ले Category Management प्रयोग गरी खरिद गर्ने हुँदा खरिद प्रक्रियाको गति बढेको छ । सरकारी बैंकहरूले यहाँ निजी क्षेत्रका बैंकहरूसँग प्रतिस्पर्धा गर्न विशेष खरिद विधिको उपयोग गर्न सक्छन् ।

४.३. दक्षिण एसिया [South Asia: Marketplaces - India's GeM]

- ▶ **अभ्यास** : भारतको सरकारी ई-मार्केटप्लेस [GeM]मोडल । यो B2C/B2B जस्तो प्लेटफर्मले सामान्य वस्तु तथा सेवाहरूको खरिदमा लाग्ने समय घटाएको छ ।
- ▶ **तथ्याङ्क** : भारतको GeM प्रणालीले खरिदको औसत समय [Average Transaction Time] १० दिनभन्दा कममा झारेको र सरकारी खरिदमा

२०% सम्मको लागत बचत [Cost Saving] गरेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । नेपालले पनि GeM जस्तै मोडल अपनाएमा खरिदमा लाग्ने लागत र समय दुवै घटाउन सकिनेछ ।

४.४. मध्यपूर्व र अफ्रिका [Middle East & Africa: Rapid Digitalization and Transparency]

- ▶ **अभ्यास** : मध्यपूर्व (उदाहरणका लागि UAE) मा सरकारहरूले Smart Government को लक्ष्य हासिल गर्न छिटो, एकीकृत ई-खरिद प्रणाली लागु गरेका छन् । अफ्रिकामा (उदाहरणका लागि, दक्षिण अफ्रिका, केन्या) पारदर्शिता बढाउन Open Contracting Data Standard [OCDS] को प्रयोगमा जोड दिइएको छ ।
- ▶ **निष्कर्ष** : OCDS ले खरिद सम्झौताहरूको डाटालाई सार्वजनिक गर्न अनिवार्य गर्छ, जसले सुशासन र नागरिक निगरानीलाई बढाउँछ । नेपालले पनि सार्वजनिक कोषको जवाफदेहीताका लागि OCDS जस्ता पारदर्शिताका मापदण्डहरू अपनाउन सक्छ ।

५. निष्कर्ष र नीतिगत सुझाव [Conclusion and Policy Recommendations]

नेपालका सरकारी बैंकहरूको सफलता राष्ट्रिय अर्थतन्त्रका लागि अपरिहार्य छ । उनीहरूले सार्वजनिक कोषको प्रयोग गर्ने भएकाले पारदर्शिता र जवाफदेहीता कायम गर्ने पर्छ । यद्यपि, BAFIA द्वारा निर्दिष्ट प्रतिस्पर्धात्मक र व्यावसायिक प्रकृतिलाई बेवास्ता गर्नु हुँदैन ।

निष्कर्ष : सरकारी बैंकहरूलाई सामान्य सरकारी विभाग वा निकाय सरह व्यवहार गर्नु उनीहरूको व्यावसायिक दक्षता र वित्तीय बजारको मागसँग मेल खाँदैन । प्रविधिको द्रुत खरिद र प्रतिस्पर्धी सेवा प्रदान गर्न PPA को कठोरताले अवरोध सिर्जना गरेको छ ।

नीतिगत सुझाव

१. **कानूनमा द्वन्द्वको समाधान** : सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ मा छुट्टै प्रावधान वा अनुसूची समावेश गरी सरकारी बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई उनीहरूको

मुनाफा केन्द्रित र प्रतिस्पर्धात्मक प्रकृतिका आधारमा IT खरिद र अत्यावश्यक सेवाहरूको खरिदमा सीमित लचकता [Fast-track procurement] प्रदान गरिनुपर्छ ।

२. **जोखिम व्यवस्थापन** : लचकताका साथै खरिद निर्णयहरूको जवाफदेहिता र अनुगमनका लागि आन्तरिक अडिट र जोखिम व्यवस्थापन प्रणालीलाई थप सशक्त बनाउनुपर्छ ।
३. **सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय [PPMO]को भूमिका र विश्वव्यापी डिजिटल अभ्यासहरू** : PPMO ले बैंक तथा वित्तीय संस्थाका लागि छुट्टै विशेषज्ञतामा आधारित खरिद मार्गदर्शन [Guideline] जारी गर्नुपर्छ, जसले ऐनको भावनालाई कायम राख्दै व्यावसायिक दक्षतालाई प्राथमिकता दिन्छ । यस मार्गदर्शनमा निम्न अन्तर-राष्ट्रिय डिजिटल अभ्यासहरूलाई अनुकूलन गरी समावेश गरिनुपर्छ :

- ▶ **भारतको GeM जस्ता व्यावसायिक ई-मार्केटप्लेस मोडल** : GeM जस्तो सूची-आधारित [Catalogue-based] प्लेटफर्मको अध्ययन गरी सामान्य वस्तु तथा सेवाहरूको खरिदमा लाग्ने समय घटाउनुपर्छ ।
- ▶ **आधुनिक मूल्याङ्कन विधि [Digital VF:]** : IT र परामर्श सेवा खरिद गर्दा केवल न्यूनतम मूल्यलाई मात्र नहेरी गुणात्मक खरिद [QBS], सम्पूर्ण जीवनकालको लागत [Life-Cycle Costing] र क्लाउड/सदस्यता खरिदका लागि विशिष्ट मापदण्डलाई मुख्य आधार बनाइनुपर्छ ।
- ▶ **फ्रेमवर्क सम्भौता र डिजिटल क्याटलग** : बारम्बार आवश्यक पर्ने सेवाहरू र डिजिटल समाधानहरूका लागि दीर्घकालीन फ्रेमवर्क सम्भौता (जस्तै - ४ वर्ष) गर्ने अभ्यास लागू गरिनुपर्छ, जसले प्रत्येक खरिदमा लामो प्रक्रियाबाट मुक्ति दिन्छ ।

तपाईंको निरोगीत छ तपाईंके हातमा, समस्या भए धौ हामी साथमा ।

के तपाईंलाई यी तल लेखिएका मध्ये कुनै घटना भएको वा लक्षणहरू देखिएका छन् ? हामी तपाईंको सेवामा समर्पित छौं । यो सेवा नि:शुल्क छ र तपाईंको गोपनीयतालाई पनि कायम गरिनेछ ।

एच.आई.भी. भनेको

एच.आई.भी. एक जीवाणु हो । यसले रोगसँग लड्ने शरिरको प्रतिरक्षा प्रणाली कमजोर पार्दछ ।

तपाईंलाई एच.आई.भी.को परीक्षण जरुरी छ यदि:

- असुरक्षित यौन सम्पर्क भएको भए
- आफ्नो विश्वासिलो यौन साथी बाहेक अरु संग यौन सम्बन्ध राख्दा कण्डमको सही प्रयोग नभएको वा फुटेको भए
- सुई, सिरिञ्जको साभना प्रयोग गरिएको वा छाला छेड्ने औजार निर्मलीकरण नगरि पुनः प्रयोग गरिएको छ भने

रोकथाम

- आफ्नो विश्वासिलो यौन साथी संग मात्र यौन सम्बन्ध राख्ने । यदि अरु संग यौन सम्बन्ध राख्ने परे सधैं सही तरिकाले कण्डमको प्रयोग गर्ने ।
- सुई, सिरिञ्जको साभना प्रयोग नगर्ने, छाला छेड्ने औजार निर्मलीकरण गरेर मात्र पुनः प्रयोग गर्ने ।
- संक्रमित महिलाले बच्चा जन्माउन चाहेमा चिकित्सकको सल्लाह लिने ।
- रगत लिनु परेमा एच.आई.भी. परीक्षण गरिएको रगत मात्र लिने ।
- यदि कोहि ब्यक्तिलाई क्षयरोग संक्रमित भएमा उसलाई एच.आई.भी.को पनि जाँच गराउन अनिवार्य छ किनकि एच.आई.भी. र क्षयरोग बिच सह संक्रमणको सम्बन्ध छ ।

उपचार

- औषधि नियमित रूपमा नबिराएर सेवन गर्नुपर्छ । औषधिहरू सबै नि:शुल्क छन् ।
- चिकित्सकको सल्लाह बमोजिम बेलाबेलामा भाईरल लोड CD4 पनि जचाउनु पर्छ । भाईरल लोड, CD4 काउन्ट सरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरूमा नि:शुल्क जाँच गरिन्छ ।

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार
सामाजिक विकास मन्त्रालय
स्वास्थ्य निर्देशनालय, डोटी

डा.खगेन्द्र बम -कार्यालय प्रमुख

“सुरक्षित भविष्यका लागि सञ्चय कोष तथा निवृत्तभरण कोष”

कोषद्वारा सञ्चयकर्ता तथा योगदानकर्तालाई प्रदान गरिने सेवा सुविधाहरू सम्बन्धी जानकारी

(क) कोषले प्रदान गर्ने सेवा :	(२) वित्तीय सुविधाहरू :
(अ) सञ्चय कोष	(अ) सञ्चय कोष तथा निवृत्तभरण कोषमा ब्याज दर (आ.व.२०८२/८३) : ४.२५%
(आ) निवृत्तभरण कोष	(आ) सञ्चय कोष तथा निवृत्तभरण कोषमा मुनाफा (आ.व. २०८०/८१ को शुरु मौज्जात) : १.१०%

(३) सापटी सुविधा :

क्र.सं.	सापटी	सापटीको प्रयोजन	सापटीको अधिकतम सीमा	ब्याजदर	सुरक्षण
१	विशेष सापटी	सञ्चयकर्ताका आवश्यकता परिपूर्ति गर्न	सञ्चय कोषको ९० प्रतिशत	५.७५ %	सञ्चय कोष रकम
२	जग्गा खरिद सापटी	जग्गा खरिद गर्न	रु. १ करोड	७.२५ %	सञ्चयकर्ता स्वयं वा पति/पत्नीको नाममा रहेका जग्गा वा घरजग्गा
३	घर सापटी	घरजग्गा खरिद/निर्माण/तला थप गर्न	रु. १ करोड	७.०० %	
४	घर मर्मत सापटी	घर मर्मत गर्न	रु. ४० लाख	७.०० %	
५	शैक्षिक सापटी	सञ्चयकर्ता वा निजको पति/पत्नी, छोरा/छोरीको उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न	रु. ४० लाख	७.०० %	
६	सरल सापटी	अन्य	रु. ६० लाख	७.२५ %	

ब्याज छुट : विशेष सापटी बाहेक धितोमा आधारित सापटीको ब्याज नियमित रूपमा चुक्ता गर्ने सञ्चयकर्ताको हकमा ०.२५% ब्याज छुट [Rebate] पाउने ।

(४) सामाजिक सुरक्षा सुविधाहरू :

क्र.सं.	सामाजिक सुरक्षा योजना	सुविधा रकम	सुविधा दावी गर्ने समय सीमा
१	सञ्चयकर्ता स्वास्थ्य उपचार योजना	साधारण रोगमा प्रत्येक आर्थिक वर्ष रु.१ लाखसम्म र घातक रोग उपचारमा सेवा अवधिभरमा रु.१० लाखसम्म	अस्पतालबाट डिस्चार्ज भएको मितिले दुई महिना र उपचारको क्रममा विरामीको मृत्यु भएको हकमा तीन महिनाभित्र ।
२	सुत्केरी तथा शिशु स्याहार योजना	प्रति प्रसूति रु. ७,५०० (नोकरी अवधिमा २ पटकसम्म)	प्रसूति भएको मितिले छ महिनाभित्र
३	दुर्घटना क्षतिपूर्ति योजना	रु.२ लाखसम्म	घटना भएको मितिले एक वर्षभित्र
४	काजकिरिया अनुदान	रु.४० हजार	सञ्चयकर्ताको सेवाकालमा मृत्यु भएको मितिले एक वर्षभित्र

+977-01-5970041
www.epf.org.np

पुल्चोक ललितपुर

कर्मचारी सञ्चय कोष
Employees Provident Fund

बासेल २ यसका मानकहरू

कृष्ण निरौला

शाखा प्रमुख

कृषि विकास बैंक लिमिटेड

पृष्ठभूमि [Background]

बैंकिङ प्रणालीमा स्थायित्व, पारदर्शिता र जोखिम व्यवस्थापन सुदृढ गर्नका लागि बासेल फ्रेमवर्क विश्वव्यापी रूपमा विकसित गरिएको हो। सन् १९७० को दशकमा अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय प्रणालीमा आएको अस्थिरता, विशेष गरी Breton Woods System पतनपछि र सन् १९७४ मा जर्मनीको Bankhaus Herstatt को पतन तथा त्यसपछि अमेरिकाको Franklin National Bank बन्द भएपछि बैंकिङ जोखिम नियन्त्रण र सुपरिवेक्षण सुधार गर्नका लागि G-10 राष्ट्रका केन्द्रीय बैंकहरूले Basel Committee on Banking Supervision (BCBS) गठन गरे।

यस समितिको मुख्य उद्देश्य बैंकिङ नियमन र सुपरिवेक्षण प्रणालीलाई विश्वव्यापी रूपमा एकरूपता प्रदान गर्दै वित्तीय स्थायित्व कायम गर्नु थियो। त्यसैका आधारमा बासेल मापदण्डहरू [Basel Accords] चरणबद्ध रूपमा लागु गरिएका छन् - बासेल १, बासेल २ र बासेल ३।

बासेल-१ [Basel I] - १९८८

बैंकको पुँजीलाई जोखिमअनुसार वर्गीकरण गरी पुँजी पर्याप्तताको न्यूनतम मापदण्ड निर्धारण गर्ने र विश्वव्यापी रूपमा बैंकहरूबिच समान प्रतिस्पर्धा र वित्तीय स्थिरता कायम गर्ने यसको प्रमुख उद्देश्य रहेको थियो।

बासेल - १ का मुख्य विशेषताहरू

- ▶ पुँजीलाई दुई भागमा वर्गीकरण गरेको; Tier I (Core Capital)/Tier II (Supplementary Capital),
- ▶ जोखिमभारित सम्पत्तिका आधारमा पुँजी पर्याप्तता अनुपात [Capital Adequacy Ratio - CAR]निर्धारण गरिएको (८ प्रतिशत),
- ▶ बैंकका सम्पत्तिहरूलाई Risk Weight का आधारमा वर्गीकरण; जस्तै - ०%, २०%, ५०% र १००%।
- ▶ सीमाहरू र कमजोरीहरू [Why Basel I Failed]
- ▶ बजार जोखिम [Market Risk] र सञ्चालन जोखिम [Operational Risk] लाई समावेश नगरेको,
- ▶ आधुनिक वित्तीय उपकरण र डेरिभेटिभ्स [Derivatives] को प्रभाव समावेश नगरेको,
- ▶ बैंकहरूको वास्तविक जोखिम प्रोफाइललाई सटीक रूपमा मापन गर्न नसकेको,
- ▶ पुँजी पर्याप्तता गणनामा अत्यधिक सरल दृष्टिकोण प्रयोग गरेको।

बासेल-२ [Basel II] - २००४

बासेल १ ले बैंकिङ प्रणालीमा दिगो सुधार ल्याउन नसक्दा सन् २००४ मा बासेल - २ लाई लागु गरियो। यसको मूल उद्देश्य भनेकै बैंकिङ जोखिम व्यवस्थापनमा गुणस्तरीय सुधार ल्याउने र वित्तीय प्रणालीलाई मजबुत बनाउने रहेको थियो।

बासेल-२ ले तीन रणनीतिक स्तम्भका आधारमा पुँजीकोष तथा वित्तीय सबलताको नियमन गरेको छ।

१. Minimum Capital Requirement (न्यूनतम पुँजी आवश्यकता) :

- ▶ तीन प्रकारका जोखिमहरू समावेश - Credit Risk, Market Risk/Operational Risk.

‣ बैंकहरूले आफ्नै जोखिम मूल्याङ्कन प्रणाली [Internal Rating System] प्रयोग गर्न पाउने ।

२. Supervisory Review (सुपरिवेक्षकीय पुनरावलोकन)

‣ नियामक निकायले बैंकको पुँजी पर्याप्तता र जोखिम व्यवस्थापनको गुणस्तर मूल्याङ्कन गर्ने ।

३. Market Discipline (बजार अनुशासन)

‣ पारदर्शिता बढाउन बैंकहरूलाई वित्तीय विवरण र जोखिम विवरण सार्वजनिक गर्नुपर्ने व्यवस्था ।

कमजोरीहरू [Why Basel II Failed]

- विश्वव्यापी Financial Crisis of 2008 ले Basel II लाई कमजोर बनायो,
- Basel II ले तरलता जोखिम [Liquidity Risk] र Systemic Risk लाई समावेश गरेन,
- अत्यधिक जटिलता र बैंकहरूको आन्तरिक मोडेलमा निर्भरता [Internal Ratings] ले त्रुटि निम्त्यायो,
- बैंकहरूको पुँजीस्तर पर्याप्त नभएका कारण टुलो सङ्कट सामना गर्न नसक्ने अवस्था आयो ।

बासेल-३ [Basel III] - २०१०-२०१७

पृष्ठभूमि

सन् २००७-२००८ को विश्व वित्तीय सङ्कटपछि Basel II का कमजोरीहरू सुधार गर्न Basel Committee on Banking Supervision [BCBS] ले Basel III लागु गर्‍यो । यसको लक्ष्य बैंकिङ प्रणालीलाई थप मजबुत, पारदर्शी र सङ्कटसहनशील बनाउनु रहेको छ । बासेल ३ पनि बासेल २ कै सुधारिएको रूपमा रहेको छ र यसमा पनि तीनवटै रणनीतिक स्तम्भहरू राखिएको छ ।

बासेल-३ का प्रमुख प्रावधानहरू [Key Provisions of Basel III]

Pillar – I: Minimum Capital Requirement (न्यूनतम पुँजी आवश्यकता)

‣ Risk Weighted Exposure [RWE] र पुँजीकोष अनुपात : पुँजीकोष अनुपात कायम

गर्नका लागि जोखिमभारित सम्पत्तिलाई कर्जा, सञ्चालन र बजार जोखिमअन्तर्गत सम्बन्धित जोखिमको गणना गर्न RWE को व्यवस्था गरिएको छ । यसमा बैंकहरूले Simplified Standardized Approach [SSA]का आधारमा कर्जा, लगानी र वासलात बाहिरको कारोबारमा तोकिएबमोजिम Risk weights का आधारमा Credit RWE निकाल्नुपर्ने, विगत ३ वर्षको औसत कुल आमदानीका आधारमा Basic Indicator Approach को प्रयोग गरी Operational RWE निकाल्नुपर्ने र विदेशी विनिमयको Net Open Position का आधारमा Market RWE निकाल्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । यिनै RWE का आधारमा केन्द्रीय बैंकले समायोजनलाई समेत आधार बनाएर पुँजीकोष अनुपातहरू तोकिएको छ ।

‣ **Capital Conservation Buffer:** जोखिमभारित सम्पत्ति [RWE] को २.५% बराबर अतिरिक्त पुँजी सुरक्षित राख्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

‣ **Countercyclical Buffer:** अर्थतन्त्रमा उतारचढाव आउँदा बैंकले थप पुँजी सुरक्षित गर्नुपर्ने प्रावधान राखिएको छ, जसमा समग्र बैंकहरूको कर्जा र GDP बिचको अनुपात निकाली सोको ५ वर्षको Trend विश्लेषण गरी ०-२.५% बफर कायम गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

‣ **Leverage Ratio:** बैंकहरूको अत्यधिक ऋणमा निर्भरता घटाउन ३% को न्यूनतम Leverage Ratio कायम गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

‣ **Credit Risk Mitigation:** यसमा जोखिमभार घटाउने अवस्थाहरू राखिएको छ, जसमा धितोको अवस्था, कर्जा असुलीमा बैंकको कानुनी अधिकार, ऋण असुलीमा Currency match, कर्जा र सम्पत्तिको अवधिको Maturity Match जस्ता अवस्था अनिवार्य गरिएको छ ।

Pillar – II: Supervisory Review Process

(सुपरिवेक्षकीय समिक्षा प्रक्रिया) : यसअन्तर्गत ICAAP [Internal Capital Adequacy Assessment Process], सुपरिवेक्षकीय समिक्षा र सुपरिवेक्षकीय

प्रतिक्रिया समावेश गरिएको छ ।

- ▶ आन्तरिक रूपमा बैंकले पुँजीको पुनरावलोकन गर्न ICAAP को व्यवस्था गरिएको छ, जसमा बैंकको सञ्चालक समिति र उच्च व्यवस्थापनले पुँजीकोष पर्याप्तताको सकृय निगरानी गर्ने, बैंकले Risk Profile का आधारमा पुँजीकोषको पर्याप्तता कायम गर्ने, जोखिमको विश्लेषण गर्ने, पुँजीकोषको अनुगमन र आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको सीमा

रहेको छ ।

Pillar - III: Market Discipline (बजार अनुशासन र पारदर्शिता)

- ▶ बैंकहरूले वित्तीय विवरण, जोखिमभारित सम्पत्तिको अवस्था, पुँजीको संरचना, तरलता स्थिति, जोखिम व्यवस्थापन प्रणाली र आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था बारेमा सार्वजनिक प्रस्तुतीकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

- पुँजीकोषको परिभाषा र तत्वहरू
- जोखिम भारित सम्पत्ति/एक्सपोजर
- पुँजीकोष अनुपात
- क्यापिटल कन्जरभेसन र काउन्टर साइकिलकल बफर
- Loss Absorption Trigger
- Credit Risk Mitigation
- लिभरेज अनुपात
- LCR र NSFR
- SIFI सम्बन्धी व्यवस्था

पहिलो खम्बा

- ICAAP सम्बन्धी व्यवस्था
  - ✓ सकृय निगरानी
  - ✓ पुँजीको बृहत मूल्यांकन
  - ✓ जोखिमको बृहत मूल्यांकन
  - ✓ अनुगमन र प्रतिवेदन
  - ✓ आन्तरिक नियन्त्रणको समिक्षा
- सुपरिवेक्षकीय समिक्षा
  - ✓ स्थलगत र गैरस्थलगत निरीक्षण
  - ✓ बैंक व्यवस्थापनसँग छलफल
  - ✓ बाह्य लेखापरीक्षकको कार्यगत समिक्षा
  - ✓ आवधिक प्रतिवेदन
- सुपरिवेक्षकीय प्रतिक्रिया
  - ✓ RWE र पुँजीमा सुपरिवेक्षकीय समायोजन
  - ✓ शीघ्र सुधारात्मक कारवाही

दोस्रो खम्बा

- पुँजीकोष र जोखिम व्यवस्थापनको प्रतिवेदन
- सार्वजनिक प्रस्तुतीकरण
  - ✓ वार्षिक प्रस्तुतीकरण (पुँजी संरचना र पुँजीकोष, जोखिम एक्सपोजर, जोखिम व्यवस्थापन कार्य, आदि)
  - ✓ त्रैमासिक प्रस्तुतीकरण (पुँजीकोषको तत्व, RWE र अनुपात, निष्कृय कर्जा, नोक्सानी व्यवस्था, आदि)
- पुँजीकोष नियम उल्लंघन भएमा ३० दिनभित्र NRB मा जानकारी

तेस्रो खम्बा

पुनरावलोकन गर्ने जस्ता कार्य पर्दछन् ।

- ▶ नियामक निकाय (जस्तै - नेपाल राष्ट्र बैंक) लाई बैंकको जोखिम प्रोफाइल, पुँजी पर्याप्तता र आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको पुनरावलोकन गर्ने अधिकार दिइएको छ । यसअन्तर्गत राष्ट्र बैंकले स्थलगत र गैरस्थलगत समीक्षा गर्ने, आवधिक प्रतिवेदनको विश्लेषण गर्ने, बैंक व्यवस्थापनसँग छलफल गर्ने र बाह्य लेखापरीक्षकले पुँजीकोषमा प्रकट गरेका धारणाको समीक्षा गर्ने जस्ता कार्य पर्दछन् ।
- ▶ Supervisory Stress Testing अनिवार्य गरी सम्भावित आर्थिक उतारचढाव वा Economic Shocks सामना गर्ने पूर्व तयारी गर्ने व्यवस्थासमेत

- ▶ बजार अनुशासनमार्फत लगानीकर्ता र नियामक निकायले बैंकको स्थायित्व मूल्याङ्कन गर्न सक्नेछन् ।

- ▶ पारदर्शी सूचना प्रणालीले जनविश्वास र वित्तीय स्थिरता बढाउने विश्वास लिइएको छ ।

यसबाहेक बासेल-३ का थप प्रमुख व्यवस्था

१. तरलता जोखिम व्यवस्थापन [Liquidity Risk]:

- ▶ **Liquidity Coverage Ratio (LCR)** मार्फत अल्पकालीन अवधिको तरलता र दीर्घकालीन स्थिरताका लागि Net Stable Funding Ratio

[NSFR] लागु गरी बैंकको भुक्तानी क्षमता सुदृढ पार्ने व्यवस्था रहेको छ ।

२. व्यापक जोखिम नियन्त्रण [Comprehensive Risk Coverage]:

- डेरिभेटिभ्स, व्यापारिक कारोबार र अन्य बाह्य जोखिमहरूमाथि पुँजी आवश्यकता बढाउने व्यवस्था राखिएको छ ।
- SIFI and DSIB:** प्रणालीगत रूपले महत्त्वपूर्ण रहेका अन्तर्राष्ट्रिय कारोबारसमेत व्यापक रूपमा गर्ने बैंकहरूका लागि SIFI र स्वदेशी प्रणालीका महत्त्वपूर्ण बैंकका लागि DSIB को व्यवस्था गरिएको छ । यसमा केन्द्रीय बैंकले Resilient Banking System कायम गर्न थप नियमन गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

चित्र : बासेल ३ अन्तर्गत Capital Adequacy Framework, 2015 बमोजिम ३ खम्बे पुँजीकोष अनुशासनको रणनीति

नोट : LCR = Liquidity Coverage Ratio, NSFR = Net Stable Funding Ratio, SIFI = Systematically Important Financial Institutions, ICAAP = Internal Capital Adequacy Assessment Process, RWE = Risk Weighted Exposure

पुँजीकोष वा बासेल ३ को नियमन पालना नगरेमा नेपाल राष्ट्र बैंकले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई गर्न सक्ने कारबाही

पुँजीकोष पालना नगर्दा NRB ले टियर १ पुँजी तथा जोखिम भारित सम्पत्तिमा गर्ने प्रतिक्रिया/सजाय

Capital Adequacy Framework, 2015 मा दोस्रो पिल्लरअन्तर्गत पुँजीकोष तथा जोखिम व्यवस्थापन प्रभावकारी नबनाएका BFI लाई NRB ले टियर १ पुँजी तथा जोखिमभारित सम्पत्तिमा समायोजन गर्ने कारबाही गर्न सक्ने व्यवस्था छ ।

१. प्राथमिक पुँजीमा घटाउनुपर्ने

- पर्याप्त मात्रामा नोक्सानी व्यवस्था नगर्दा नपुग रकम,

- सञ्चालक, कर्मचारी (विनियमावलीको व्यवस्थाबाहेक), १% भन्दा बढीका सेयरधनी र सम्बन्धित पक्ष तथा कानुनबमोजिम प्रतिबन्धित पक्षलाई दिइएको र्जा ।

२. Credit RWE मा थप गर्ने

- एकल ग्राहक सीमा नाघेको रकमको १०%

३. Market RWE मा थप गर्ने

- सम्पत्ति दायित्व व्यवस्थापन प्रभावकारी नहुँदा अधिल्लो आ.व.को खुद ब्याज आम्दानीको १% रकम (खुद ब्याज आम्दानी ऋणात्मक भए कुल कर्जा र लगानीको १%),

४. Operational RWE मा थप गर्ने

- सञ्चालन जोखिम व्यवस्थापन प्रभावकारी नहुँदा अधिल्लो आ.व. को कुल आम्दानीको २% देखि ५% रकम (ऋणात्मक भए कुल कर्जा र लगानी रकमको ५%),

५. Total RWE मा थप गर्ने

- खुद तरलता अनुपात २०% भन्दा कम भए देहायबमोजिम निक्षेपको अंश Total RWE मा थप गर्ने,

खुद तरलता अनुपात	Total RWE मा थप गर्ने कुल निक्षेपको प्रतिशत
19% - less than 20%	1% of total deposit
18% - less than 19%	2% of total deposit
17% - less than 18%	3% of total deposit
16% - less than 17%	4% of total deposit
15% - less than 16%	5% of total deposit & so on.

- समग्र जोखिम व्यवस्थापन नीति तथा कार्यविधिहरू प्रभावकारी नभएमा Total RWE मा थप ५% सम्म रकम जोड्ने,
- पर्याप्त प्रस्तुतीकरण नभएमा Total RWE मा थप ३% सम्म रकम जोड्ने ।

६. Credit Risk Mitigation का मापदण्ड पूरा नगर्ने बैंकहरूलाई सोको सुविधा नदिने

पुँजीकोष पालना नगर्दा NRB ले गर्ने शीघ्र सुधारत्मक कारबाहीसम्बन्धी विनियमावली,

२०७४

NRB ले तोकेबमोजिम पुँजीकोषको पालना नगर्ने बैंकहरूलाई देहायबमोजिम कारबाही हुने व्यवस्था विनियमावलीले गरेको छ।

क) NRB ले तोकेको न्यूनतम पुँजीकोष अनुपात [Capital Adequacy Ratio-CAR] भन्दा BFIs ले कायम गरेको पुँजीकोष २५% सम्मले कम भएमा

अ) सम्बन्धित BFIs को उच्च व्यवस्थापनसँग सुधारका कार्यक्रममा सम्बन्धमा छलफल गरी छलफलका विषयवस्तुलाई अभिलेखका रूपमा राख्ने,

आ) सम्बन्धित BFIs को पुँजी वृद्धि [Recapitalization] गर्न पुँजी योजना माग गर्ने,

इ) नगद लाभांश तथा बोनस सेयर घोषणा गर्न रोक लगाउने,

ई) नयाँ शाखा खोल्न रोक लगाउने,

उ) सम्बन्धित BFIs का सञ्चालकको भत्ता तथा सुविधा र प्रमुख कार्यकारी लगायत उच्च व्यवस्थापनको तलब, भत्ता तथा सुविधा वृद्धिमा रोक लगाउने।

ख) NRB ले तोकेको न्यूनतम CAR भन्दा BFIs ले कायम गरेको CAR २५% भन्दा बढी ५०% सम्मले कम भएमा

अ) खण्ड (क) बमोजिमका कारबाहीहरू गर्ने,

आ) निक्षेप परिचालन तथा कर्जा कारोबारको कुल रकममा सीमा कायम गर्ने,

इ) नयाँ व्यावसायिक क्रियाकलाप सञ्चालनमा रोक लगाउने,

ई) खरिद वा लिज प्रक्रियामार्फत थप स्थिर सम्पत्ति प्राप्त गर्नुपूर्व लच्छ को स्वीकृति लिनुपर्ने,

उ) सम्बन्धित ढँक्षक का कर्मचारीहरूलाई

प्रोत्साहन भत्ता, संस्था छोड्दा दिने अन्य सुविधामा वृद्धि, व्यवस्थापन शुल्क वृद्धि वा व्यवस्थापनको तजबिजले दिन सक्ने अन्य क्षतिपूर्ति आदि प्रदान गर्न रोक लगाउने,

ग) NRB ले तोकेको न्यूनतम CAR भन्दा BFIs ले कायम गरेको CAR ५०% भन्दा बढी ७५% सम्मले कम भएमा

अ) खण्ड (ख) बमोजिमका कारबाहीहरू गर्ने,

आ) नयाँ निक्षेप खाता खोल्न रोक लगाउने,

इ) कर्जा सीमा वृद्धि गर्न तथा नयाँ कर्जा प्रवाह गर्न रोक लगाउने,

ई) कर्मचारीहरूको तलब, भत्ता तथा अन्य आर्थिक सुविधा वृद्धिमा रोक लगाउने,

उ) NRB को स्वीकृति लिई उच्च तहको कर्मचारी भर्ना गर्न बाहेक सम्बन्धित BFIs मा अन्य नयाँ कर्मचारी भर्ना तथा बढुवामा रोक लगाउने,

ऊ) पुँजी पर्याप्ततासम्बन्धी कारबाही प्रारम्भ भएको मितिले छ महिनाभित्र तोकिएको न्यूनतम पुँजीकोष अनुपात कायम नभएमा सम्बन्धित BFIs का सञ्चालक तथा कार्यकारी प्रमुखलाई ऐनको दफा १०० को उपदफा (२) बमोजिमका कारबाहीहरू गर्ने।

घ) NRB ले तोकेको न्यूनतम CAR भन्दा BFIs ले कायम गरेको CAR ७५% भन्दा बढीले कम भएमा

अ) खण्ड (ग) बमोजिमका कारबाहीहरू गर्ने,

आ) सम्बन्धित BFIs लाई समस्याग्रस्त घोषणा गरी ऐनको दफा ८६ अनुरूपको कारबाही प्रारम्भ गर्ने,

इ) समस्याग्रस्त घोषणा गरेको छ महिनासम्ममा पनि तोकिएको न्यूनतम पुँजीकोष अनुपात कायम नभएमा BFIs को मर्जर वा प्राप्तिको प्रक्रिया सुरु गर्ने वा इजाजतपत्र रद्द गर्ने वा खारेजीको प्रक्रिया सुरु गर्ने,

ई) NRB ऐन र/वा BAFIA, २०७३ अनुरूपका अन्य आवश्यक कारबाहीहरू गर्ने ।

अन्तमा,

पुँजीकोष नियमनमा बासेल-३ ले वित्तीय क्षेत्रको सबलता, दिगोपन [Sustainable] तथा जोखिम प्रतिरोधी क्षमता [Resilient Capacity] अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्य बोकेको छ। यसको कुशल कार्यान्वयनले नै बैंकलाई दिगो मुनाफा र तरलता सुनिश्चित गर्ने, अर्थतन्त्रमा देखिने उतारचढाव वा Shocks सामना गर्ने र विवेकशील अभ्यासहरू लागु गर्न सक्छ ।

बैंकिङ क्षेत्रमा बासेल-३ को भूमिकालाई देहायबमोजिम सारसङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

- ▶ सूक्ष्म र बृहत् विवेकशील नियमनद्वारा बैंकिङ क्षेत्रको Individual & Collective Assessment मा जोड दिएको,
- ▶ बैंकिङ क्षेत्रमा केन्द्रीय बैंकलाई नियमन, निरीक्षण, अनुगमन र सुपरिवेक्षण गर्ने मजबुत निकायका रूपमा स्थापित गरेको,
- ▶ बैंकहरूको वित्तीय सङ्कट तथा दबावहरू अवशोषित गर्न सक्ने पुँजीकोष सबलता अनिवार्य गरेको,
- ▶ लिभरेज अनुपातका व्यवस्थाहरूबाट बैंकिङ क्षेत्रमा लिभरेजलाई सीमित गरेको,
- ▶ बैंकहरूको नगद पर्याप्तता सुनिश्चित गर्न लिक्विडिटी कभरेज अनुपात र सम्पत्ति तथा दायित्वबिच भुक्तानी सन्तुलन कायम गर्न Net Stable Funding Ratio को व्यवस्था गरेको,
- ▶ वित्तीय घाटा हुने चरणमा बैंकको सञ्चालन नियमित गराइराख्न क्यापिटल कन्जर्भेसन बफरको व्यवस्था गरेको,
- ▶ विश्वव्यापी रूपमा महत्त्वपूर्ण बैंकहरू [SIFI] को

सुपरिवेक्षण र नियमनमा विशेष व्यवस्था गरेको,

- ▶ प्रणालीगत रूपमा हुने आर्थिक चक्रका उतारचढावहरूबाट जोगाउन काउन्टरसाइक्लिकल बफरको व्यवस्था गरेको,
- ▶ बैंकको दिगो पुँजी सुनिश्चित गर्न साधारण इक्विटी टियर १ पुँजी व्यवस्थाद्वारा पुँजीको गुणस्तर सबल बनाएको,
- ▶ कर्जा, सञ्चालन र बजार जोखिमहरूको उचित व्यवस्थापनका लागि जोखिमभारित सम्पत्तिमा तिनको आबद्धतासमेत समावेश गरेको,
- ▶ आन्तरिक पुँजी पर्याप्तता मूल्याङ्कन गर्दै सक्रिय निगरानी गर्न बैंक सञ्चालक समिति र उच्च व्यवस्थापनलाई जिम्मेवार बनाएको,
- ▶ केन्द्रीय बैंकलाई BFIs को पुँजीकोष पालना कडाइका साथ लागु गराउन सुपरिवेक्षकीय समीक्षा, पुँजीकोषसम्बन्धी कारबाहीको व्यवस्था गरेको,
- ▶ बजार अनुशासन प्रवर्धन गर्न पारदर्शिता र प्रस्तुतीकरणलाई स्तरीय बनाएको,
- ▶ अर्थतन्त्रहरूको जोखिम वर्गीकरण गर्न Export Credit Agency [ECA] Risk Score को व्यवस्था गरेको,
- ▶ दिगो आर्थिक स्थायित्वका लागि लचिलो बैंकिङ प्रणालीलाई समेत प्रवर्धन गरेको, आदि ।

सन्दर्भ सामग्री

- ▶ BIS Report published by Basel Committee on Banking Supervision.
- ▶ www.nrb.org.np
- ▶ Articles published by the Author in different books/magazines and newspapers.

गुनासो व्यवस्थापन र नेपालको बैकिङ क्षेत्र : विचार विर्मश

✍ चन्द्र प्रसाद तिमिल्सेना
उप-प्रबन्धक
राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.

विषय प्रवेश :

कुनै कुराको निमित्त कुनै पक्षसंग प्रकट गरिने मनको पीरमर्का वा दुखेसोको रूपमा गुनासोलाई लिन सकिन्छ। यसलाई शोक प्रकट गर्ने क्रियाकलापको रूपमा लिने गरिन्छ। व्यावसायमा वस्तु तथा सेवाको विविध पक्षमा सरोकारवालाको असन्तुष्टीलाई गुनासोको रूपमा बुझ्न सकिन्छ। ग्राहकले आफ्नो असन्तुष्टी प्रकट गर्दै सूधारको अपेक्षासहित संस्थामा प्रकट गरेको प्रतिक्रियाको स्वरूप गुनासो हो। यसलाई अपेक्षा सहितको ग्राहकको आवजको रूपमा लिने गरिन्छ। असन्तुष्टी, सीकायत वा पीरमर्काको स्वरूपनै गुनासो हो। प्राप्तगरेका सेवा वा वस्तु प्रतिको असहमति वा अन्यायको महसुसगरी उठाएको आवाज नै गुनासो हो। यसलाई अनुचित व्यवहारको प्रक्रिया स्वरूप सृजना भएको औपचारीक वा अनौपचारीक अभिव्यक्तिको रूपमा लिन सकिन्छ। यो मनोवैज्ञानीक असन्तुष्टी समेत हो।

गुनासो व्यवस्थापन :

सेवाग्राहीको असन्तुष्टीको समाधानगरी सन्तुष्टी र विश्वास कायम गराउन अवलम्बन गरीने रणनीतिक प्रक्रिया गुनासो व्यवस्थापन हो। सेवाग्राहीको असन्तुष्टी सहितको

आवाजलाई संकलन, विश्लेषण र उचित संवोधनगर्न अवलम्बन गरिने कानुनी उपायका रूपमा यसलाई लिन सकिन्छ। संस्थाको सूधार र सन्तुष्टी सुनिश्चित गर्ने असन्तुष्टी समाधानको प्रतिक्रिया गुनासो व्यवस्थापन हो। असन्तुष्ट ग्राहकको असन्तुष्टी वा सीकायतको कारण पत्ता लगाउने र सहि ढङ्गले समाधानको निमित्त केन्द्रित हुने रणनीति गुनासो व्यवस्थापन हो। गुनासो व्यवस्थापनगर्न वनाएको संस्थागत दर्शन, तहगत संरचना एवम प्रतिक्रिया र प्रणालीको स्वरूप गुनासो व्यवस्थापन हो। निष्पक्ष, पारदर्शी, पहुचयोग्य र ग्राहकको हित अनुकूल वस्तु तथा सेवा प्रवाह गर्न अवलम्बन गरीने Reactive Approach बमोजिमको अवधारणौ गुनासो व्यवस्थापन हो। गुनासो प्रतिक्रियाको विश्लेषणको आधारमा कमजोरी पत्ता लगाई कार्य प्रणाली, गुणस्तर र उत्पादन प्रक्रियामा सुधार ल्याउने कार्य गुनासो व्यवस्थापन हो। वस्तु तथा सेवाको पहुच, गुणस्तर र जवाफदेहिता पढाउन निष्पक्ष, स्वतन्त्र र व्यवस्थित ढंगले समाधान खोज्ने प्रयासलाई गुनासो व्यवस्थापन भनिन्छ।

वित्तीय गुनासो र सोको व्यवस्थापन :

बैंक तथा वित्तीय सेवाको उपभोक्ताले सेवा उपलब्ध गराउन नसकेको वा उपलब्ध सेवाका कारण भएको असुविधाको लिखित वा मौखिक असन्तुष्टीको अभिव्यक्ति नै गुनासो हो। स्रोत साधानमा पहुचमा कमी, स्वास्थ्य र सुरक्षा जोखिम, भेदभाव र दुर्व्यवहारका साथै अस्वीकार्य कार्य सम्पादनको उपज वित्तीय गुनासो हो। वित्तीय सेवाका कारण शारिरीक, मानसीक, आर्थिक, भौतिक र अन्य प्रकारको हानी नोक्सानी वा त्रुटीका कारण उपभोक्ताले गर्ने सिकायतको रूपमा गुनासो रहन्छ। वित्तीय सेवा प्रदायकद्वारा प्रदान गरिएको सेवामा भएको त्रुटी, ढिलाई वा अन्यायका वारेमा व्यक्त गरिने औपचारीक असन्तुष्टीनै

गुनासो हो । वित्तीय गुनासोलाई च्चलप दीदा सबै भन्दा पहीले व्याजदको अस्पष्टता, शुल्क तथा कमीसन सम्बन्धि व्यवस्था, विना सूचना शुल्क काटीनु, डिजिटल कारोवार सम्बन्धि गुनासो, कर्जा प्रवाह तथा व्यवस्थापन सम्बन्धि गुनासो, सेवा ढिलाई सम्बन्धि गुनासो, सूचना तथा पारदर्शिता सम्बन्धि गुनासो, कर्मचारीको व्यवहार, विमादावी सम्बन्धि गुनासो, सहकारी सम्बन्धि गुनासो र पुजी बजार सम्बन्धि गुनासो प्रमुख रहेको देखिन्छ ।

वित्तीय गुनासोका प्रमुख कारणहरू:

सेवामुखि शासन व्यवस्था र प्रतिस्पर्धी सेवा वातावरणको विकाससगै नागरिक, सेवाग्राही तथा ग्राहकको अपेक्षा निरन्तर वढदै गएको छ । सार्वजनिक निकाय, बैंक तथा वित्तीय संस्था, सहकारी, नीजि सबै सेवा प्रदायकले गुणस्तरिय, छिटो पारदर्शि र उत्तरदायि सेवा प्रदान गर्नुपर्ने दवाव वढदो छ । यद्यपी सेवा प्रदान गर्ने क्रममा अपेक्षा र यथार्थ विचको अन्तरको सृजना हुने गर्दछ । वृहत अवधारणामा हेँदा गुनासोका कारण व्यक्तिगत, प्रक्रियागत, व्यवहारीक र नीतिगत पक्षसंग सम्बन्धित हुन्छन । वित्तीय गुनासोका प्रमुख वर्तमान कारणहरूमा शुल्क सम्बन्धि विवाद, जालसाजी र ठगी सम्बन्धि समस्या, अनूचीत व्यवहार र भ्रामक अभ्यास, सेवा प्रवाहमा कमी वा पहुचको अभाव, जानकारी वा सूचनामा भएका त्रुटीहरू, कार्य सम्पादनमा ढीलाई वा गलत वित्तीय कारोवार, कर्मचारीको दुर्व्यवहार र पक्षपातपूर्ण व्यवहार, डिजिटल प्रणाली र प्रविधि सम्बन्धि समस्याहरू, ग्राहकको वित्तीय गोपनियताको उलंङन, कागजात वा लिखित व्यवस्थापनमा समस्या, नियम कानूनको पालनाको कमी, बैंक तथा वित्तीय संस्थाको प्रतिक्रियामा ढीलाई, भुक्तानीका साधन स्वीकार नगर्ने प्रणाली र विमा समबन्धि विवादहरू अधिक रहेका छन भने नियामको सक्षमता र प्रभावकारीताका विषयमा सेमेत समय समयमा प्रश्नचिन्ह उठने गरेको पाइन्छ ।

वित्तीय गुनासो व्यवस्थापन :

बैंक तथा वित्तीय संस्थाका ग्राहकको गुनासो संवोधनका

लागि संस्थाको नीति, प्रणाली र प्रक्रिया समेटने संयन्त्रनै वित्तीय गुनासो व्यस्थापन । वित्तीय ग्राहककले राखेका असन्तुष्टी, समस्या, सिकायत र प्रतिक्रियाको समाधानका लागि अवलम्बन गरिने प्रक्रियानै वित्तीय गुनासो व्यवस्थापन हो । वित्तीय ग्राहकको हक, हीत संरक्षणका निमित्त सेवा सम्बन्धि असन्तुष्टी समाधान गर्ने प्रक्रिया वित्तीय गुनासो व्यवस्थापन हो । वित्तीय सेवाप्रतिको विश्वसनियता अभिवृद्धी गर्दै वित्तीय प्रणालीबाट हुने असहयोग ढिलासुस्ती र वेवास्ता न्यूनीकरणको औजार नै वित्तीय गुनासो व्यस्थापन हो । वित्तीय प्रणाली अर्थतन्त्रको मेरुदण्ड हो । जसले वित्तीय स्रोत व्यवस्थापन र परिचालको लागि प्रणालीगत रुपमा प्रभावकारी कार्य सम्पादन गरेको हुन्छ र सरोकारवालको संख्या समेत अधिक रहेको हुन्छ । वर्तमान समयमा वित्तीय सेवाको पहुचमा भएको विस्तारसगै सेवाग्राहीको अपेक्षा, अधिकार र नियमन सम्बन्धि व्यवस्था समेतमा परिवर्तन भएको छ । तर वित्तीय सेवा प्रदायकले सेवा प्रवाहका क्रममा व्याजदर, शुल्क, कर्जाका सर्त सीमा, डिजिटल कारोवारमा ढिलाई, प्रणालीगत त्रुटी एवम कर्मचारीको व्यवहारका कारण असन्तुष्टी पैदा गरेको पाईन्छ । यसर्थ वित्तीय गुनासो व्यवस्थापन वर्तमान समयको आवश्यकतामात्र नभई अपरीहार्यताको रुपमा रहेको छ । वित्तीय प्रणालीप्रति जनतको विश्वासमा अभिवृद्धि गर्दै नियामक निकायलाई नीतिगत सुधारका माध्यमबाट महत्त्वपूर्ण पृष्ठपोषण प्रदान गर्दै वित्तीय गुनासो व्यस्थापनका निमित्त थुप्रै प्रयासहरू भईरहेको पाईन्छ ।

वित्तीय गुनासो व्यवस्थापनका निमित्त भएका व्यवस्थाहरू :

नेपालको बैकिङ क्षेत्रमा वित्तीय गुनासो व्यस्थापनका निमित्त भएका प्रमुख व्यवस्थाहरूमा नेपाल राष्ट्र बैंकमा वित्तीय ग्राहक संरक्षण तथा गुनासो व्यस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि रहेको, ग्राहक संरक्षणका सिद्धान्तहरू अन्तरगत नेपाल राष्ट्र बैंकले क, ख र ग वर्गका बैंक तथा वित्तीय संस्थाका लागि एकिकृत निर्देशिकाको

व्यवस्था अन्तरगत २० नं. निर्देशीकामा वित्तीय ग्राहक संरक्षण अन्तरगत गुनासो सुनुवाई सम्बन्धित व्यवस्था गरेको, वरिष्ठ डेपुटी गर्भनरको अध्यक्षतामा गुनासो व्यवस्थापन समितिको व्यवस्था गरेको, बैंक तथा वित्तीय संस्थामा नियमन विभाग अन्तरगत गुनासो व्यवस्थापन ईकाइको व्यवस्था गरेको, आफ्ना ग्राहकबाट प्राप्त गुनासो/उजुरीको समाधान गर्ने दायित्व सम्बन्धित बैंक वा वित्तीय संस्थाको हुने व्यवस्था गरेको, यसरी प्राप्त गुनासो/उजुरीको समाधानको लागि संस्थाले गरेको काम कारवाहीको अभिलेखराख्नुपर्ने व्यवस्था गरेको, सेवाग्राहीलाई पर्ने असुविधा तथा सर्वसाधारणको गुनासो सुनुवाई गर्न इजाजतपत्र प्राप्त संस्थाले “सुचना तथा गुनासो सुनुवाई डेस्क” स्थापना गरी वरिष्ठ व्यवस्थापक वा सो भन्दा माथिको अधिकारीलाई गुनासो सुन्ने अधिकारी तोक्नु व्यवस्था गरेको, इजाजतपत्रप्राप्त संस्थाले उक्त अधिकारीको नाम, पद, फोन नम्बर, मोबाइल नम्बर र इमेल ठेगाना वेबसाइटको अग्र भागमा राख्नु पर्ने व्यवस्था गरेको, इजाजतपत्रप्राप्त संस्थाले उपभोक्ताको गुनासो सुनुवाईका लागि हटलाइन समेतको व्यवस्था गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको, बैंक तथा वित्तीय संस्थाका काम कारवाही सम्बन्धी गुनासोको सुनुवाई सहज बनाउन बैंक तथा वित्तीय संस्थाले यस बैंकको गुनासो पोर्टल gunaso.nrb.org.np को लागि आफ्नो वेबसाइटमा राख्नुपर्ने व्यवस्था गरेको, इजाजतपत्र प्राप्त संस्थाले ग्राहकको गुनासो सुनुवाईका लागि आफ्नो वेबसाइटमा अनलाईन पोर्टलको समेत व्यवस्था गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको, पोर्टलमा कुन तह बाट गुनासो सम्बोधन हुने हो सोको जानकारी समेत उपलब्ध हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको, साथै, ग्राहकबाट प्राप्त भएको गुनासो र सोको निरूपणको अवस्था अर्धवार्षिक (असार, पुस) रूपमा अवाधि समाप्त भएको ज्ञात दिनभित्र यस बैंकको वित्तीय समावेशिता तथा ग्राहक संरक्षण महाशाखामा र सम्बन्धित सुपरिवेक्षण विभागमा पेश गर्नुका साथै आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदनमा समेत प्रकाशन गर्नु व्यवस्था समेत गरेको देखिन्छ । यसरी वित्तीय गुनासो व्यवस्थापनकालागि बैकिङ क्षेत्रले

नीतिगत, संरचनागत र व्यवहारी व्यवस्थाहरूको प्रयाप्त मार्फत गुनासो संवोधनको प्रयास गरेको पाईन्छ ।

वित्तीय गुनासो व्यवस्थापनका उद्देश्यहरू :

वित्तीय प्रणालीमा बैंक तथा वित्तीय संस्था, विमा कम्पनी, सहकारी, गैरबैकिङ संरचना, पूजी वजार र डिजिटल सेवा मार्फत आम समुदायलाई सेवा प्रवाह गर्ने पणालीलाई समेटन सकिन्छ । वित्तीय सेवाको प्रयोगका क्रममा उत्पन्न हुने गुनासोहरूलाई व्यवस्थित, समयमै र निष्पक्ष रूपमा संवोधन गर्नु वित्तीय संस्थाको प्रमुख दायित्व रहीआएको अवस्थामा वित्तीय गुनासो व्यवस्थापनलाई केवल गुनासो व्यवस्थापनमा मात्र नसमेटी सेवाग्राहीको संरक्षण, संस्थागत उत्तरदायित्व, जोखिम न्यूनीकरण, नियामकिय परिपालना र वित्तीय दायित्व पर्वद्धनका क्षेत्रसंग समेटनु आवश्यक मानिन्छ । नेपालको वित्तीय प्रणालीमा गुनासो व्यवस्थापनका उद्देश्यहरूलाई मूलभूत रूपमा ग्राहकको गुनासो आन्तरिक रूपमा नै समाधान गर्ने, ग्राहकलाई अनुचित र विभेदकारी व्यवहारबाट जोगाउन, वित्तीय प्रणालीको विश्वसनीयता अभिवृद्धि गर्ने, वित्तीय सेवालाई पारदर्शी र जवाफदेही बनाउने, नियामक निकायका निर्देशनको परिपालना गर्ने, सवै पक्षलाई वित्तीय सेवा र पहुचको सूनिश्चीतता गर्ने, स्वस्थ वित्तीय प्रतिस्पर्धाको सूनिश्चीतता गराउने, ठगी, जालसाजी र अपादर्शी कारोवार न्यूनीकरण गर्ने, ग्राहक र वित्तीय संस्थावीचको सम्बन्धलाई सुदृढ र मजबुद बनाउने, प्रतिक्रिया प्रणालीको अवलम्बन गर्ने, सेवाग्राहीलाई हुने असहयोग, ढीलासुस्ती, वेवास्ता र गलत सुचना वा नकारात्मक व्यवहारलाई न्यूनीकरण गर्ने, ग्राहकलाई जोड दिदै ग्राहक सन्तुष्टीको अभिवृद्धि गर्ने, वित्तीय ग्राहक हित र क्षतिपूर्ति व्यवस्थापन गर्ने, संस्थागत सुधारको आधार तयार गर्ने र वस्तु तथा सेवा प्रावह प्रणालीमा सुधार ल्याउने जस्ता उद्देश्यहरू रहेको पाईन्छ । समग्र वित्तीय प्रणालीलाई ग्राहकको विश्वासको आधार बनाई विश्वासमा आधारित सेवा प्राप्तीको सूनिश्चीता मार्फत अर्थतन्त्रको विकासमा योगदान पुऱ्याउने उद्देश्य नियाक र

सेवा प्रदायको रहेको देखिन्छ ।

वित्तीय गुनासो व्यवस्थापनका क्षेत्रमा भएका उपलब्धिहरू :

नेपालमा वित्तीय सेवाको विस्तार, डिजिटल कारोवारको वृद्धि र सेवाग्राहीको अधिकार र चेतनासँगै नेपालमा वित्तीय गुनासोको संख्या र प्रकृति दुवै वढ्दै गएको देखिन्छ । यस परिस्थितिमा वित्तीय प्रणालीप्रति जनताको विश्वास कायम राख्न, उपभोक्ता संरक्षणको सुनिश्चितता गर्न, संस्थागत सुशासन पर्वद्धन गर्न, प्रभावकारी वित्तीय गुनासो व्यवस्थापन अपरिहार्य रहेको पाइन्छ । विशेष गरी वित्तीय गुनासो संवोधनको दायरामा नेपालको बैकिङ क्षेत्र अन्य क्षेत्र भन्दा अग्रणी रूपमा रहनुमा सेवाग्राहीको अधिकार संरक्षणमा सुधार हुनु, वित्तीय संस्थाप्रतिको जनताको विश्वास बढ्दो रहनु, गुनासो दर्ता र सोको समाधानमा नीयामक निकायको रूपमा रहेको नेपालराष्ट्र बैंक जिम्मेवार र जवाफदेही रहनु, डिजिटल गुनासोको व्यवस्थापन प्रणालीको अवलम्बन गर्नु, गुनासो व्यवस्थापनको समयसीमा निर्धारण गर्नु, गुनासो पश्चात सेवाको गुणस्तरमा सुधार हुनु, ब्याजदर, शुल्क र शर्तहरूमा पारदर्शिता कायम हुनु, गुनासो वा विवाद समाधानको औपचारिक र निष्पक्ष प्रणालीको विकास गरिनु, वित्तीय उपभोक्तामा सचेतना जागृत हुनु, वित्तीय ठगीलाई सरकारले समेत विशेष ध्यान दिई कार्य सम्पादन गर्नु जस्ता विषयहरू रहेको पाइन्छ ।

उपसंहार,

वित्तीय गुनासो व्यवस्थापनले सेवाग्राहीको अधिकार संरक्षण र वित्तीय संस्थाप्रतिको विश्वासको अभिवृद्धिगर्ने माध्यम मात्र नभई व्यवस्थापकिय प्रभावकारीता मार्फत दिगो र गुणस्तरिय वित्तीय सुविधा सुनिश्चित गर्ने आधार समेत भएकाले डिजिटल कारोवार प्रतिको विश्वसनियता कायम गराउनु, प्रक्रियागत कार्य सरलिकरण गर्नु, वित्तीय गुनासो व्यवस्थापनको आधार तयार गर्नु, समय सीमा

सहितका प्रविधि मैत्री क्रियाकलापको अवलम्बन गर्नु, नियाकम निकायको प्रभावकारीतालाई थप प्रभावकारी बनाउन तथ्यमा आधारित नीतिमा सुधार गर्नु, सुशासन र दिगो वित्तीय आधारको रूपमा गुनासो व्यवस्थापनको क्षेत्रलाई लिन कर्मचारीको क्षमता विकास र व्यावसायीक आचरण सूदृढ गर्नु अपरिहार्यता रहेको देखिन्छ । यद्यपी, वित्तीय क्षेत्रको नेतृत्वदायी क्षेत्रको रूपमा रहेको बैकिङ क्षेत्रको दायरा वृहत र ग्राहकको संख्या र अपेक्षामा समेत अधिकता हुने भएकाले यसको तत्कालीन रूपमा सबै गुनासो व्यवस्थापन गर्नु जटिल रहेको अवस्थामा कार्यान्वयन गर्ने संरचनाको दिगो वित्तीय सोच र सकारात्मक कार्य प्रणाली एवम् व्यवहारका माध्यमले गुनासोको सम्बोधनको दायरा बढनगई गुनासोमा नै सीमितता कायम हुने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामाग्री

- तिमिल्सेना, चन्द्र, खनाल, अजय, बैकिङ दृष्णिकोण : राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. तह ट सहायक प्रबन्धक परीक्षा अभिरुचि : जे.बि. पब्लिकेशन, कीर्तिपूर काठमाण्डौ ।
- तिमिल्सेना, चन्द्र, खनाल, अजय, (आठौँ संस्करण) राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक परीक्षा दर्पण तह ४ र छ : जे.बि. पब्लिकेशन, कीर्तिपूर काठमाण्डौ ।
- राष्ट्रिय पत्रपत्रिकामा आउने बैकिङ सम्बन्धि लेख रचनाहरू ।
- मनोभाव का विभिन्न अंकहरू,
- लक्ष्य यात्राका विभिन्न अंकहरू,
- गुनासो संवोधन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०८०,
- www.nrb.gov.np
- www.rbb.com.np
- <https://chat.openai.com>
- www.prasasan.com

निष्कृत कर्जा व्यवस्थापन: (Non Performing Loan Management):

तुलसी देवी शर्मा

उप-प्रबन्धक

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.

निष्कृत कर्जा :

असल र सूक्ष्म निगरानी बाहेकका कर्जा नै निष्कृत कर्जा हुन्, बैंक तथा वित्तीय संस्थाले प्रवाह गरेको कर्जाको साँवा तथा ब्याज ९० दिनभित्र समेत भुक्तानी भएका कर्जा, नेपाल राष्ट्र बैंकको एकीकृत निर्देशन नं. २ ले कमसल, शंकास्पद र खराब वर्गमा वर्गीकृत कर्जा नै निष्कृत कर्जा हुन्, कर्जाग्राहीबाट तोकिए बमोजिम साँवा, ब्याज र किस्ता प्राप्त हुने सम्भावना न्यून रहेको कर्जा नै निष्कृत कर्जा हो, सम्पत्तिको गुणस्तरका आधारमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको कर्जा (सम्पत्ति) Default नजिक पुगेको कर्जा नै निष्कृत कर्जा हो ।

निष्कृत कर्जाका विशेषताहरू:

मूलभूत रूपमा निष्कृत कर्जाका विशेषताहरूलाई क,ख,ग वर्गका बैंक तथा वित्तीय संस्थाकालागि गरेको जारी गरको एकिकृत निर्देशन नं. २ लाई आधारमानि देहाय बमोजिम उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

- ▶ साँवा तथा ब्याज भुक्तानी अवाधि ९० दिन बढी नाघेका कर्जा,
- ▶ कर्जाको ब्याज तथा साँवा प्राप्त हुन सक्ने सम्भावना कम रहेका कर्जा,
- ▶ Provision को मात्रा उच्च रहने,

- ▶ असुलीको प्रक्रिया सुरुवात गर्नुपर्ने,
- ▶ विभिन्न कारणले कर्जाको गुणस्तरमा आएको न्यूनीकरण पश्चात सिर्जना भएका कर्जा,
- ▶ Default Risk उच्च भएका कर्जा,
- ▶ असल र सूक्ष्म निगरानी बाहेकका कर्जा,
- ▶ उच्च प्रावधानले मुनाफामा असर गर्ने कर्जाहरू,
- ▶ Spread Income, Suspended भएका कर्जा ।

निष्कृत कर्जाका प्रकारहरू :

कर्जाको गुणस्तरलाई आधार बनाई नेपाल राष्ट्रबैंकको एकिकृत निर्देशनले गुणस्तरमा कमी आएका कर्जालाई देहाय बमोजिम उल्लेख गरेको पाईन्छ ।

- ▶ कमसल कर्जा (Sub-standard)
- ▶ शंकास्पद कर्जा (Doubtfull)
- ▶ खराब कर्जा (Loss Loan)
- ▶ पुनर्संरचना र पुनर्तालिकीकरण गरिएका

(क) कमसल कर्जा (Sub-Standard)

- ▶ ३ महिनादेखि ६ महिनासम्म भाका नाघेका कर्जा वा सापट,
- ▶ निष्कृत कर्जाको सुरुवती अवस्था,
- ▶ ऋणीको ऋण तिर्न सक्ने क्षमतामा भएको ह्रास देखिने अवस्था

(ख) शंकास्पद कर्जा (Doubtfull)

- ▶ ६ महिनादेखि १ वर्षसम्म भाका नाघेका कर्जा वा सापट,
- ▶ निष्कृत वर्गमा पहिले नै वर्गीकरण गरिएका कर्जा,
- ▶ Collateral Relization बीमा असुली असम्भव प्राय रहने कर्जा,
- ▶ कर्जा निष्कृत वर्गको अन्तिम चरणमा वर्गीकरण हुने सम्भावना रहेका कर्जा

(ग) खराब कर्जा (Loss Loan)

- ▶ कर्जाग्राहीले पूर्णरूपमा कर्जा तिर्न नसक्ने ठानिएका एवम् असुलीका सम्भावना न्यून रहेका कर्जा नै खराब कर्जा हुन्,
- ▶ लेखाप्रणालीबाट हटाएर अपलेखनको अवस्थामा जानुपर्ने वर्गका कर्जा,
- ▶ ऋणी टाटपल्टेको, ९० दिनसम्म समेत सम्पर्कमा नआएको, कर्जाको दुरुपयोग भएको, लिलामी प्रक्रिया सुरु भएका, कालोसूचीमा परेका ऋणीलाई प्रदान गरिएका कर्जाहरू नै खराब वर्गका कर्जा हुन्

(घ) पुनर्संरचना र पुनःतालिक्कीकरण गरिएका कर्जा

पुनर्संरचना कर्जा : ग्राहकले लिएको कर्जा तथा सुविधालाई सुविधाको प्रकृतिको आधारमा एक शीर्षकको दायित्व अर्को शीर्षकमा पूर्ण वा आंशिक रूपमा परिवर्तन गर्ने वा कर्जाको मुख्य सर्त तथा बन्देजहरू परिवर्तन गर्ने वा सुविधा थप गर्ने कर्जा नै पुनर्संरचना गरिएका कर्जा हुन् ।

पुनर्तालिक्कीकरण : ग्राहकले लिएको निश्चित अवधिको कर्जा तथा सुविधाको रकम भुक्तानी गर्न नसकेमा त्यस्तो कर्जा तथा सुविधाको भुक्तानी गर्ने समयवाधि पर सार्ने कार्य नै पुनर्तालिक्कीकरण हो ।

निष्कृत्य कर्जाको बैंक तथा वित्तीय संस्थामा प्रभाव :

निष्कृत्य कर्जा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको कार्य प्रभावकारीतामा नकारात्मक प्रभाव पार्ने तत्त्व हो । यसले बैंकको कार्य क्षमताका साथै कर्जा लगानी प्रक्रियामा समेत प्रश्नचिन्ह खडा गर्ने भएकाले यो संस्थागत प्रभावकारीतमा झल्काउने सूचको रूपमा समेत रहेको हुन्छ । तत्कालीन रूपमा निष्कृत्य कर्जाले कर्जाको गुणस्तरियता कमजोर भएको प्रस्तुत गरेपनि दिर्घलानमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाकै अस्तित्वमा नकारात्मक प्रभाव पार्ने देखिन्छ । यसर्थ निष्कृत्य कर्जाको बैंक तथा वित्तीय संस्थामा रहेको प्रभावलाई देहाय बमोजिम उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

- ▶ बैंकको सम्पत्तिको गुणस्तरमा नकारात्मक प्रभाव पार्ने,

- ▶ अप्रत्याशित वित्तीय नोक्सानीको सम्भावना रहने,
- ▶ Provisioning बढाउँदा नाफामा असर पर्ने,
- ▶ संस्थाको Operational Cost बढ्न सक्ने,
- ▶ कानुनी कारवाहीको प्रक्रियामा बैंक जाँदा अतिरिक्त भन्फट व्यहोर्नुपर्ने,
- ▶ जोखिम अभिवृद्धि भई पुँजीकोष अनुपातमा गिरावट आउन सक्ने,
- ▶ ग्राहकको विश्वासमा समेत गिरावट आउन सक्ने,
- ▶ साना तथा मझौला कर्जामा कटौती हुन सक्ने,
- ▶ नियामकीय कारवाहीको दायरा बढ्न सक्ने,
- ▶ लाभांश वितरणमा रोक लाग्ने,
- ▶ कर्जा लगानी नीतिमा प्रभाव रहने,
- ▶ बैकिङ वस्तु तथा सेवा विविधीकरणमा समस्या सिर्जना हुने ।

नेपालमा वर्तमान समयमा निष्कृत्य कर्जा बढ्नुका प्रमुख कारणहरू :

नेपालको बैकिङ क्षेत्रको अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा वर्तमान समयमा ५ प्रतिशत भन्दा वढी निष्कृत्य कर्जाको अनुपातको अवस्था रहेको देखिन्छ । यसरी नियमक निकायको सीमाको रूपमा रहेको निष्कृत्य कर्जा वढ्नुका पछाडी बैंक तथा वित्तीय संस्थाको कारणमात्र नभई वाह्य वातावरणीय प्रभाव वर्तमान समयमा हावी रहेको देखिन्छ । अर्थतन्त्रमा सुधार विना वर्तमान अवस्थामा समेत सुधारको परिकल्पना कम गरेपनि नियमक निकाय र सरकारले समेत विविध प्रयासहरू जारी राखेको देखिन्छ । यसरी वर्तमान अवस्थाको विश्लेषणका आधारमा निष्कृत्य कर्जा वढ्नुका केही प्रमुख कारणहरू देहाय बमोजिम रहेका छन ।

- ▶ आर्थिक शिथिलताका कारणले उद्योग, व्यवसायमा प्रभाव,
- ▶ कोभिड पश्चातका कर्जाहरूमा भएको फिर्ता,
- ▶ नयाँ लगानीको वातावरणमा आएको कमी,
- ▶ गुणस्तर नहेरी कर्जामा लगानी गरिनु,
- ▶ Collateral base lending अधिक रहनु,

- ▶ कर्जाको हरितीकरणको समस्या रहनु,
- ▶ Working Capital Guideline को प्रभावले नवीकरण हुन नसक्नु,
- ▶ कर्जा मूल्यांकन (Credit Rating) कमजोर रहनु,
- ▶ Over financing/Under financing को समस्या अधिक रहनु,
- ▶ ऋणीको वित्तीय अनुशासन कमजोर रहेको,
- ▶ बिना धितोका सहूलियतपूर्ण कर्जा दुरुपयोग हुनु,
- ▶ Duplication of loan को अवस्था कायम रहनु,
- ▶ दल र क्षमतावान् विशेषज्ञको अभाव रहनु,
- ▶ Bad Bank/Non Banking Asset को Management गर्ने कम्पनीको अभाव रहनु,
- ▶ परियोजनाको उत्पादनले बजार नपाउँदा ऋणीले आफ्नो साँवा तथा ब्याज तिर्न नसक्नु,
- ▶ उद्देश्य फरक राखी लगानी भएका कर्जाका कारण ल्पी बढ्नु,
- ▶ निर्यातजन्य बजार साँघुरिँदा सोको प्रभाव कर्जामा पर्नु ।

यसरी, अर्थतन्त्रको अवस्था, बैंक तथा वित्तीय संस्था, कर्जाग्राहीको कमजोरी वा असक्षमता, नियामकीय कडाई जस्ता कारणले NPL बढेको देखिन्छ ।

खराब कर्जा व्यवस्थापन गर्न अवलम्बन गर्नुपर्ने रणनीतिहरू :

(क) अल्पकालीन सुभावहरू

- ▶ ऋणीको सूची तयार गरी असुली कार्य योजना तयार गर्ने,
- ▶ पूर्व सचेतनाका संकेतको अवलम्बन गर्ने,
- ▶ तर ताकेता बढाउने, धितो लिलामी प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउने,
- ▶ Will full & Non will full defaulter पहिचान गरी Re-structural/Re-Schedule गर्ने ।

(ख) मध्यकालीन सुभावहरू

- ▶ Credit Rating & Monitoring प्रणालीमा सुधार ल्याउने, कालोसूचीको प्रक्रिया सबल बनाउने,

- ▶ Credit Scoring प्रणालीमा सुधार ल्याउने,
- ▶ Evergreening लाई रोक्ने पद्धति अवलम्बन गर्ने,
- ▶ कर्जा सूचना केन्द्रको कार्यात्मक क्षमतामा सुधार गर्ने, ऋण असुली न्यायाधीकरणको क्षमता विस्तार गर्ने,
- ▶ नियामक निकायको सुपरिवेक्षकीय भूमिकामा सुधार गर्ने ।

(ग) दीर्घकालीन सुभावहरू :

- ▶ दूला कर्जाग्राहीको Credit Rating अनिवार्य गर्ने,
- ▶ Asset Management कम्पनी स्थापना गर्ने,
- ▶ वित्तीय व्यवस्थापनको क्षेत्रमा साक्षरता बढाउने,
- ▶ उत्पादनशील क्षेत्रमा कर्जा लगानीलाई प्रोत्साहन गर्ने,
- ▶ निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण निगमको भूमिका वा दायरा बढाउने,
- ▶ Comprehensive Credit Database निर्माण गर्ने,
- ▶ परियोजना कर्जाको पुनःउत्थानमा बैंकको सक्रिय भूमिका बढाउने ।

निष्कृत्य कर्जा व्यवस्थापनका औजारहरू:

- ▶ कर्जाको गुणस्तरका आधारमा वर्गीकरण गर्ने,
- ▶ धितो मूल्यांकनलाई डिजिटल प्रणाली अन्तर्गत ल्याउने,
- ▶ कर्जा निगरानी मापदण्ड तयार गर्ने,
- ▶ Credit Scoring Model अवलम्बन गर्ने,
- ▶ Credit Information System को रूपमा MIS को प्रयोग गर्ने,
- ▶ Integrated Tax System को अवलम्बन गर्ने,
- ▶ कर्मचारी तालिम र पुरस्कार प्रणाली अवलम्बन गर्ने,
- ▶ Credit Risk Transfer गर्न कर्जा सुरक्षणको दायरा बढाउने,
- ▶ पूर्व सचेतना संकेत प्रणाली अवलम्बन गर्ने,
- ▶ कालोसूची प्रक्रिया/प्रणाली सबै क्षेत्रमा अनिवार्य गर्ने ।

उपसंहार,

नेपालको बैकिङ प्रणालीमा निष्कृत कर्जा व्यवस्थापनले आर्थिक स्थिरता र वित्तीय संस्थको दिर्घकालीन स्वास्थ्य सुनिश्चित गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने देखिन्छ । उच्च निष्कृत कर्जाले बैंक तथा वित्तीय संस्थको कार्य प्रभावकारीतामा तत्काल असर गर्दै विश्वसनियतामा समेत नकारात्मक प्रभाव पार्ने भएकाले नियामक निकाय, सरकार, बैंक तथा वित्तीय संस्था समेतले यसको व्यवस्थापनमा ध्यान दिनु आवश्यक छ । निष्कृत कर्जाले नियामकिय भूमिकामा समेत प्रश्न चिन्ह खडा गर्ने र कर्जा ग्राहीको मूल्याङ्कन प्रणाली, अनूगमन प्रभावकारीता र जोखिम व्यवस्थापन समेतमा ध्यान आर्कषित गर्दछ । नियामक निकायले तत्काल स्पष्ट रूपमा कर्जा पुनः संरचना र पुन तालिकीरण समेटी कर्जा वर्गीकरणको मापदण्ड बनाउने, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन डिजिटल प्रविधिको प्रयोग गर्ने, कर्जा लगानीताका नै कर्जा विश्लेषणका बहुआयामीक पक्षको विश्लेषण गर्ने दायरा वढाउन नीतिगत व्यवस्थालाई थप कसिलो

बनाउने जस्ता माध्यम मार्फत निष्कृत कर्जा व्यवस्थापन गर्न सक्दछन भने बैंक तथा वित्तीय संस्थाले तत्काल प्रक्रियागत सुधार गरी यस्तो कार्य प्रभावकारी बनाउन समेत आवश्यक देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामाग्री

- ▶ तिमिल्सेना, चन्द्र, खनाल, अजय बैकिङ दृष्टिकोण : राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. तह ६ सहायक प्रबन्धक परीक्षा अभिरुचि : जे.बि. पब्लिकेशन, कीर्तिपुर काठमाण्डौ ।
- ▶ तिमिल्सेना, चन्द्र, खनाल, अजय, (आठौँ संस्करण) राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक परीक्षा दर्पण तह ४ र ५ : जे.बि. पब्लिकेशन, कीर्तिपुर काठमाण्डौ ।
- ▶ राष्ट्रिय पत्रपत्रिकामा आउने बैकिङ सम्बन्धि लेख रचनाहरू ।
- ▶ www.nrb.gov.np
- ▶ www.rbb.com.np
- ▶ <https://chat.openai.com>
- ▶ www.prasasan.com

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा

हार्दिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. बट्टी दूंगाणा
दूर्गा लक्ष्मी एण्ड संन्स
वाग्लूड नगरपालिका ३, वाग्लूड
मो. ९८५७६२०५९५

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा

हार्दिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

Pro. Balkrishna Thapa
Jay Shambhu Pvt. Ltd
KMC 35, KOTESHWOR, KATHMANDU,
IMPORT AND TRADING OF ELEC-
TRONICS ITEMS

ब्याजदर र ब्याजदर निर्धारणका तत्वहरू

ईश्वर उप्रेती

शाखा प्रबन्धक

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.

ब्याज

कुनै पनि रकम सापटी वा ऋण लिएपछि निश्चित समयपछि निश्चित रकम थप गरी फिर्ता गर्नुपर्ने हुन्छ । उक्त सापटी लिएको रकममा लागेको थप रकम ब्याज हो । ब्याज भनेको ऋण लिने वा ऋण दिनेसँग सम्बन्धित भुक्तानी हो । सामान्यतया, एउटा पक्षले अर्को पक्षलाई ऋण भनिने रकम उधारो दिन्छ । प्राप्त गर्ने पक्षले त्यो प्रारम्भिक रकम (जसलाई मूल धन भनिन्छ) मा रकम थपेर फिर्ता गर्छ भने त्यहाँ ब्याज जोडिएको हुन्छ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थामा पैसा जम्मा गर्ने व्यक्तिहरूले पनि ब्याज प्राप्त गर्दछन् । निक्षेपकर्ताले बचत वा मुद्दती खातामा जम्मा गरेको रकमको निश्चित प्रतिशतका आधारमा प्राप्त भएको अतिरिक्त पैसा ब्याज हो । समयवाधिसँगै यो चक्रवृद्धि ब्याजमा परिणत हुन सक्दछ, जुन पहिले सञ्चित ब्याजमा कमाइएको ब्याज हो । चक्रवृद्धि ब्याज सावाँका अतिरिक्त पहिलेको ब्याजमा ब्याज कमाइन्छ भन्ने हो । चक्रवृद्धिका कारणले गर्दा ऋणको कुल रकम तीव्र गतिमा बढ्छ ।

ब्याज व्यक्तिका लागि आमदानी हो भने देशको अर्थतन्त्रका लागि महत्त्वपूर्ण परिसूचक हो । ब्याज

नाफाभन्दा फरक हुन्छ, किनकि ब्याज ऋणदाताले प्राप्त गर्छ, जबकि नाफा सम्पत्ति, लगानी वा उद्यमको मालिकले प्राप्त गर्छ । सावाँको ब्याज समयमै भुक्तानी गर्नु प्रत्येक व्यक्तिको कर्तव्य हो । ब्याजलाई साधारण ब्याज, चक्रीय ब्याज, परिवर्तनशील ब्याज, निश्चित ब्याज आदि प्रकारले वर्गीकरण गर्ने प्रचलन रहेको छ ।

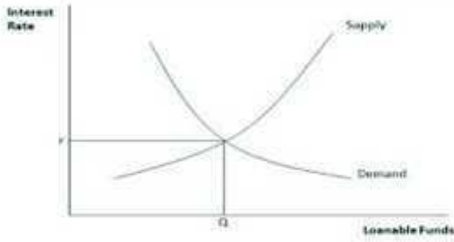
ब्याजदर

सावाँको मूल्यलाई प्रति वर्ष प्रतिशतमा व्यक्त गरियो भने त्यसलाई ब्याजदर भनिन्छ । ब्याजदर भनेको ऋण दिइएको, जम्मा गरिएको वा उधारो लिइएको रकमको अनुपातमा अवधिगत रूपमा तिर्नुपर्ने ब्याजको रकम हो । ब्याजदर अवधि सामान्यतया एक वर्षको हुन्छ । अमेरिकामा अमेरिकी टी-बिल भनेको एक वर्षभन्दा कम अवधिको सरकारलाई दिइने ऋण हो । सामान्यतया अमेरिकी टी-बिलको निश्चित परिपक्वता मूल्य हुन्छ ।

ब्याजदरले ऋण, सम्पत्ति र बचत खाताहरू जस्ता वित्तीय गतिविधिहरूमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छन् । केन्द्रीय बैंकहरूले मुद्रास्फीति व्यवस्थापन गर्न, आर्थिक वृद्धिलाई प्रोत्साहन गर्न वा मुद्रास्थिरता कायम राख्न समय समयमा ब्याजदरहरू समायोजन गर्छन् । ब्याजदरहरू खुला बजारमा पुँजीको आपूर्ति र मागको अन्तरक्रियाबाट निर्धारण गरिन्छ ।

ब्याजदर अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण परिसूचक हो । ब्याजदरले अर्थतन्त्रमा हुने लगानीको प्रतिफलको अवस्थाको चित्रण गरी तरलता, बचत र लगानीको दिशा र प्रवृत्तिका बारेमा सङ्केत गर्दछ । देशको अर्थतन्त्रको अवस्था कस्तो छ ? अर्थतन्त्र कतातिर गइरहेको छ ? भन्ने कुराको जानकारी ब्याजदरबाट समेत बुझ्न सकिन्छ । सन्तुलित अर्थतन्त्रका लागि धेरै सस्तो र धेरै महँगो ब्याजदर दुवै हितकर

हुँदैनन् । धेरै छिटो छिटो परिवर्तन हुने ब्याजदर पनि दिगो अर्थतन्त्रका लागि आवश्यक पर्ने लगानी र आर्थिक क्रियाकलापका लागि प्रतिकूल रहन्छ ।

आर्थिक विकासका लागि ब्याजदर कति चाहिँ उपयुक्त हो त ? भन्ने प्रश्नको उत्तर द्याक्कै पाउन गाह्रो छ । ब्याजदर देशको आर्थिक अवस्था, लगानीको अवस्था तथा पुँजीको माग र आपूर्तिको अन्तरक्रियाबाट तय हुने गर्दछ । ब्याजदर धेरै सस्तो भए कर्जाको माग अत्यधिक बढ्छ । अनुत्पादक क्षेत्रमा लगानी बढ्छ । उपभोगमा वृद्धि हुन्छ । यसले वित्तीय साधनको प्रभावकारी प्रयोग हुन दिँदैन र दिगो अर्थतन्त्रको विकासमा बाधा पुग्दछ । त्यस्तै ब्याजदर महँगो भए कर्जाको माग हुँदैन । उत्पादन बढ्दैन । मूल्यवृद्धि हुन जान्छ । यसले लगानी घट्न गई अर्थतन्त्र सङ्कुचित हुन पुग्दछ । केन्द्रीय बैंकहरूले मौद्रिक नीति लागू गर्न र मुद्रास्फीति नियन्त्रण गर्न ब्याजदरलाई उपकरणका रूपमा प्रयोग गर्छन् ।

अर्थशास्त्रको सामान्य नियमानुसार ब्याजदर घट्दा कर्जाको माग बढ्नुपर्ने हो । तर हाल नेपालमा ब्याजदर कम हुँदा समेत कर्जाको माग पर्याप्त बढ्न सकेको छैन । यसका पछाडि अर्थशास्त्रीहरूले विभिन्न कारण दिने गरे तापनि व्यवसायी तथा लगानीकर्ताहरूमा कन्फिडेन्स बढ्न नसकेको बुझिन्छ । राजनीतिक अस्थिरता, विभिन्न आन्दोलनका कारण व्यवसायीहरूको सम्पत्तिमाथि आगजनी तथा तोडफोड, सुशासन कायम नहुनु, आर्थिक नीतिमा स्थिरता नहुनु, अराजक तत्त्वहरूको आक्रमणका कारणले व्यवसायी तथा लगानीकर्ताहरूमा

कन्फिडेन्स बढ्न सकेको छैन । हाल नेपालमा सिङ्गल डिजिटमा कर्जाको ब्याजदर भए तापनि पर्याप्त कर्जाको माग हुन सकेको छैन । कर्जामा सिङ्गल डिजिटको ब्याजदरलाई कम ब्याजदर मानिन्छ ।

ब्याजदर निर्धारणका तत्त्वहरू

ब्याजदर सापेक्षित विषय हो । ब्याजदर निर्धारण गर्ने एउटा प्रमुख कारक तत्त्व भनेको पैसाको माग र आपूर्ति हो । ब्याजदर निर्धारणमा अन्य आर्थिक तत्त्व, वित्तीय तत्त्व, बजार तत्त्वहरूले पनि भूमिका खेलेका हुन्छन् । जसको सङ्क्षेपमा यहाँ चर्चा गर्न खोजिएको छ ।

(क) पुँजीको माग र आपूर्ति

पुँजीको माग र उपलब्ध कोषको आपूर्तिले ब्याजदरलाई प्रभाव पार्छ । अर्थतन्त्रमा धेरै पैसा प्रवाह हुनु भनेको कम ब्याजदर कायम गर्नु हो । कोषको कम उपलब्धताले उच्च ब्याजदरहरू उत्पन्न गर्दछ । पुँजी (मुद्रा) को आपूर्ति शब्दले राष्ट्रको अर्थतन्त्रमा चलनमा रहेका सबै तरल सम्पत्ति र नगदलाई जनाउँछ । मुद्रा आपूर्तिले ब्याजदर हरूमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्छ । सामान्यतया मुद्रा आपूर्ति र ब्याजदरहरू विपरीत दिशामा चल्छन् ।

(ख) मुद्रास्फीति

मूल्यमा समग्र वृद्धि वा जीवनयापनको लागतमा निरन्तर वृद्धि नै मुद्रास्फीति हो । मुद्रास्फीति भनेको पैसाको हिसाबले वस्तु र सेवाहरूको औसत मूल्यमा हुने वृद्धि हो । मुद्रास्फीति भनेको क्रयशक्तिको क्रमिक क्षति हो, जुन समयसँगै वस्तु र सेवाहरूको मूल्यमा व्यापक वृद्धिमा प्रतिबिम्बित हुन्छ । समान वस्तु तथा सेवा खरिद गर्न बढी मुद्राको माग हुनु नै मुद्रास्फीति हो । मुद्राको माग बढ्न थालेपछि ब्याजदर बढ्छ । मुद्रास्फीतिलाई तीन प्रकारमा वर्गीकृत गरिएको छ : माग-पुल मुद्रास्फीति, लागत-धकेल मुद्रास्फीति र अन्तर्निहित मुद्रास्फीति ।

(ग) मौद्रिक नीति

बजारमा विभिन्न आर्थिक एकाइबाट हुने मुद्राको मागलाई केन्द्रीय बैंकले मौद्रिक नीतिमार्फत निर्धारण गर्दछ । मौद्रिक नीतिले ब्याजदरको सम्पूर्ण अवस्थालाई माथि वा तल धकेल्न सक्छ । विस्तारकारी मौद्रिक नीतिले छोटो अवधिमा ब्याजदर घटाउन सक्छ । तर यसले राष्ट्रिय उत्पादन र मुद्रास्फीतिलाई पनि बढाउन सक्छ । मौद्रिक नीतिका उपकरणहरू अनिवार्य मौज्जात अनुपात, वैधानिक तरलता अनुपात, सोझै खरिद वा बिक्री, रिपो, रिभर्स रिपो आदिद्वारा केन्द्रीय बैंकले ब्याजदरलाई सन्तुलनमा राख्ने प्रयास गरिरहेको हुन्छ ।

(घ) आर्थिक वृद्धि

ब्याजदर र आर्थिक वृद्धि नजिकबाट सम्बन्धित छन् र एकअर्कामाथि उल्लेखनीय प्रभाव पार्छन् । ब्याजदरले ऋणको लागतलाई जनाउँछ र आर्थिक वृद्धिले अर्थतन्त्रमा उत्पादित वस्तु र सेवाहरूको मूल्यमा भएको वृद्धिलाई जनाउँछ । कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (अर्थात् आर्थिक वृद्धि) वृद्धिले अर्थतन्त्रमा औसत ब्याजदरमा वृद्धि निम्त्याउँछ । यसको विपरीत, कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (मन्दी) ले अर्थतन्त्रमा औसत ब्याजदरमा कमी ल्याउनेछ । आर्थिक वृद्धिले ऋण र लगानीमा पार्ने प्रभावका माध्यमबाट ब्याजदरमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्छ । जब आर्थिक वृद्धि हुन्छ, तब ब्याजदर कम हुन्छ, ऋण सस्तो हुन्छ र व्यवसाय र उपभोक्ताहरूले ऋण लिने र नयाँ परियोजनाहरूमा लगानी गर्ने सम्भावना बढी हुन्छ । यो बढेको लगानीले आर्थिक वृद्धि र उच्च रोजगारी निम्त्याउँछ । यसको विपरीत, जब ब्याजदर उच्च हुन्छ, ऋण महँगो हुन्छ र व्यवसाय र उपभोक्ताहरूले ऋण लिने र नयाँ परियोजनाहरूमा लगानी गर्ने सम्भावना कम हुन्छ । यसले आर्थिक वृद्धिमा कमी र उच्च बेरोजगारी निम्त्याउँछ ।

(ङ) भुक्तानी अवधि

सामान्यतया बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले भुक्तानी

अवधिका आधारमा समेत ब्याजदर फरक गर्ने गर्दछन् । लामो अवधिको भुक्तानीको अवधि भएमा बढी ब्याजदर दिने र कम अवधिको भुक्तानी अवधिमा कम ब्याजदर दिने गर्दछन् । भुक्तानी अवधिले लगानीका सर्तहरू र ब्याजदरहरूलाई असर गर्दछ, जसले ऋणी र ऋणदाता दुवैको निर्णयलाई असर गर्दछ । भुक्तानी अवधि भन्नाले वित्तीय लेनदेनको सम्भौता वा सम्पन्नताका लागि सहमति भएको मितिलाई जनाउँछ, जसमा प्रायः सावों र ब्याजको भुक्तानी समावेश हुन्छ ।

(च) आधार दर

आधार दर भनेको न्यूनतम ब्याजदर हो, जुन दरभन्दा कममा बैंकहरू र अन्य ऋणदाताहरूले ग्राहकहरूलाई ऋण प्रदान गर्न सक्दैनन् । यसको उद्देश्य ऋण बजारमा पारदर्शिता सुधार गर्नु र ग्राहकहरूलाई कम ऋण लागत हस्तान्तरण गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्नु हो । आधार दर गणना गर्न कोषको औसत लागत, सञ्चालन लागत, सीआरआर र सामान्य नाफाको मार्जिन जस्ता कारकहरू प्रयोग गरिन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले आधार दर प्रत्येक महिना प्रकाशित गर्ने गर्दछन् । बैंकहरूले आधार दरमा केही प्रतिशत प्रिमियम जोडेर कर्जाको ब्याजदर निर्धारण गर्ने गर्दछन् । बैंकहरूले कम आधार दर हुँदा कम ब्याजदर चार्ज गर्दछन् भने बढी आधार दर हुँदा बढी ब्याजदर चार्ज गर्दछन् ।

(छ) जोखिम

जोखिमले ब्याजदरलाई कसरी असर गर्छ ? उच्च जोखिमयुक्त ऋण जहाँ ऋणीले तिर्न सक्छ भन्ने कुरा अनिश्चित हुन्छ; सामान्यतया त्यहाँ उच्च ब्याजदर हुन्छ । कम जोखिमयुक्त ऋण, जहाँ ऋणीले तिर्न सक्छ भन्ने कुरा स्पष्ट देखिन्छ, सामान्यतया त्यहाँ कम ब्याजदर हुन्छ । कर्जामा जोखिम, तरलता जोखिम, बजार जोखिम, विनिमयसम्बन्धी जोखिम, सञ्चालन जोखिम आदिको मूल्यलाई समायोजन गरी ब्याजदर निर्धारण गरिन्छ ।

(ज) लगानी

लगानीले ब्याजदरलाई प्रभाव पार्दछ । यसको अर्थ यो हो कि जब लगानीको वातावरण अनुकूल हुन्छ, तब पुँजीको माग बढी भई ब्याजदर बढ्दछ । र यसको विपरीत जब लगानीको वातावरण प्रतिकूल हुन्छ, तब पुँजीको माग घटी ब्याजदर घट्दछ । ब्याजदरले धेरै लगानीहरूमा प्रतिफलको अभिन्न अङ्ग बनाउँछ, जसले अन्य लगानीहरूमा नक्कल गर्ने यानि कि ट्रिबल डाउन प्रभाव पार्छ ।

(झ) वित्तीय संस्कार

उच्च ब्याजदरले उच्च दरहरूमा फर्त ऋण लिने लागत बढेका कारणले गर्दा सामान र सेवाहरू महँगो हुन्छन् । यसले मानिसहरूलाई आफ्नो पैसा खर्च गर्ने बानीबाट रोक्छ, जसको अर्थ उनीहरूले बचत गरिरहेका हुन्छन् । थप रूपमा, यदि दरहरू उच्च छन् भने उपभोक्ताहरूले आफ्नो बचतमा उच्च प्रतिफल प्राप्त गर्न सक्छन्, जसले बचतलाई अभ्र प्रोत्साहन गर्छ । ब्याजदरले बचत र खर्चको निर्णयलाई प्रभाव पार्छ । उच्च दरले प्रतिफल बढेका कारणले बचतलाई प्रोत्साहन गर्छ, जबकि कम दरले ऋणको लागत घट्टै जाँदा ऋण लिने र खर्च गर्ने क्षमता बढाउन सक्छ । उद्यमी र व्यवसायीहरूले ब्याजदरका आधारमा नाफाको मूल्याङ्कन गर्छन् भने व्यक्तिहरूले ब्याजदरका आधारमा बचत गर्ने बानीको विकास गर्दछन् ।

(ञ) प्रतिस्पर्धा

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले ऋण दिने पक्षमा बैंकहरूले व्यवसाय र घरपरिवारलाई ऋण प्रदान गर्न

प्रतिस्पर्धा गर्छन् र प्रतिस्पर्धाले विभिन्न बैंकहरूले प्रस्ताव गर्ने ऋणको ब्याजदर फरक परक गर्छन् । बैंकहरूले राम्रा व्यवसायीहरूलाई सस्तो ब्याजदरमा कर्जा दिन प्रतिस्पर्धा गर्ने गरेको देखिन्छ । खुला प्रतिस्पर्धी बजारमा बैंकहरूबिच ब्याजदरमा स्वस्थ प्रतिस्पर्धा हुनुलाई सकारात्मक मानिए तापनि छोटो अर्वाधिमा ब्याजदरमा हुने परिवर्तनलाई सन्तुलित अर्थतन्त्रका लागि हितकर मानिँदैन । ब्याजदर निर्धारणमा धितोपत्रको मूल्य, उत्पादनका साधनको मूल्य, प्रशासनिक खर्च, विदेशी मुद्राको विनिमय दर, अपेक्षित मुनाफा, घरजग्गाको मूल्य, अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक नियम तथा छिमेकी देशको ब्याजदरले समेत प्रभाव पारिरहेको हुन्छ ।

नेपालका बैंकहरूबिच ब्याजदर निर्धारणमा एकरूपता छैन । आधार दरमा प्रिमियम जोडेर ब्याजदर लागू गर्ने प्रणाली नेपालमा विकास भएको छ । बैंकहरूको आधार दर बैंकअनुसार फरक फरक पर्ने गरेको छ । निक्षेप र कर्जाको ब्याजदरको अन्तर चार प्रतिशतभन्दा बढी हुन नहुने केन्द्रीय बैंकको नीति रहेको छ । केन्द्रीय बैंकले अल्पकालीन ब्याजदरलाई नीतिगत दरबाट निर्देशित गर्ने गरेको छ, जसलाई ब्याजदर कोरिडर भनिन्छ । यस्तो नीतिगत पद्धतिले अल्पकालीन ब्याजदरलाई सन्तुलनमा राख्दा दीर्घकालीन ब्याजदरमा स्थायित्व आउने हुँदा आर्थिक विकास सहज हुन्छ । ब्याजदर निर्धारणमा एउटै मात्र कारण जिम्मेवार नहुने हुँदा विभिन्न कारणहरूको अध्ययन गरेर मात्र ब्याजदर निर्धारण गरिनु वैज्ञानिक मानिन्छ । ब्याजदरले बचत, लगानी तथा समग्र अर्थतन्त्रमा प्रभाव पार्ने हुँदा दिगो अर्थतन्त्रका लागि सन्तुलित ब्याजदर हितकर हुने देखिन्छ ।

कर्मचारी उत्प्रेरणा र साङ्गठनिक उत्पादकत्वमा यसको प्रभाव

ध्रुव पाण्डे

शाखा प्रबन्धक

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.

विषय प्रवेश

उत्प्रेरणा भन्नाले मानिसको आन्तरिक उद्देश्य, इच्छा वा आकाङ्क्षा हो, जसले कुनै पनि व्यक्तिलाई निश्चित कार्य गर्न अग्रसर र उत्साहित बनाउँदछ । यसले कुनै पनि व्यक्तिमा भएको निष्कृत्य गुणलाई सक्रीय गुणमा रूपान्तरण गर्ने महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । कुनै पनि सङ्गठनमा कार्यरत कर्मचारीहरूका सन्दर्भमा आन्तरिक र बाह्य कारकहरू, जसले कर्मचारीहरूका इच्छा, चाहाना र ऊर्जालाई सङ्गठनात्मक लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू हासिलका लागि गर्नुपर्ने विभिन्न कार्यहरूमा रुचि जगाउँदै तथा त्यसप्रति आकर्षित गराउँदै नतिजा प्राप्ततर्फ लक्षित गराउने संयन्त्र नै वास्तवमा कर्मचारी उत्प्रेरणा हो । यसका लागि सङ्गठनको कार्यवातावरण, सेवा सुविधा, नीति नियमहरू, कार्यजिम्मेवारीका साथै व्यक्तिगत विकास जस्ता कुराहरूको प्रत्यक्ष प्रभाव परेको हुन्छ । कर्मचारीलाई विभिन्न किसिमका सेवासुविधा उपलब्ध गराएर उत्प्रेरित गराउन सकिन्छ । जस्तै - प्रत्यक्ष रूपमा आर्थिक लाभसँग जोडिएका सेवा सुविधा मौद्रिक उत्प्रेरणा हुन्, जसमा तलब, भत्ता जस्ता कुराहरू पर्दछन् भने प्रत्यक्ष रूपमा आर्थिक लाभसँग नजोडिएका सेवा सुविधा गैरमौद्रिक उत्प्रेरणा हुन् जसमा प्रशंसा तथा पुरस्कार, वृत्ति विकासका अवसरहरू, अधिकारको

प्रत्यायोजन, असल तथा उत्कृष्ट कार्यवातावरण पर्दछन् ।

कर्मचारी उत्प्रेरणाको महत्त्व

सङ्गठनमा मानव संसाधनलाई आन्तरिक तथा बाह्य रूपमा विभिन्न किसिमका सेवा सुविधाका साथै उत्कृष्ट कार्यवातावरणको सुनिश्चितता गर्दै समग्र सङ्गठनले तय गरेका विभिन्न लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू निश्चित समय सीमाभित्रै हासिल गर्नका लागि कार्यप्रति जागरुक र अग्रसर गराउने कार्यमा उत्प्रेरणाको प्रमुख भूमिका रहिआएको छ । यसले मानव संसाधनलाई अधिकतम परिचालन गर्दै समग्रमा सङ्गठनको भौतिक स्रोत साधन, वित्तीय स्रोत साधनलगायत अन्य साधनहरूको समेत परिचालनमार्फत सङ्गठनात्मक क्रियाकलापमा गतिशीलता प्रदान गर्दछ । कर्मचारी उत्प्रेरणाले कार्यसम्पादन प्रभावकारिता अभिवृद्धिका साथै वस्तु तथा सेवाको परिमाण र गुणस्तरमा समेत वृद्धि हुँदै जाँदा समग्रमा सङ्गठनको उत्पादकत्व बढ्दै जाने र अन्ततः सङ्गठनले अन्य प्रतिस्पर्धी सङ्गठनका तुलनामा तुलनात्मक लाभ हासिल गर्ने सम्भावना अधिक हुन्छ ।

मानव संसाधन कुनै पनि सङ्गठनको Valuable Assets का रूपमा रहने हुनाले सङ्गठनको सफलता मानव संसाधनको सकारात्मक उत्प्रेरणा तथा उत्कृष्ट कार्यसम्पादनसँग जोडिएको हुन्छ । मानव संसाधनलाई उत्प्रेरित गर्न सकेको खण्डमा सेवामा गुणस्तरियता, बजारीकरणमा सकारात्मक प्रभाव, प्रतिस्पर्धी सङ्गठनसँगको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतामा अभिवृद्धि, सङ्गठनको लक्ष्य तथा उद्देश्य र रणनीति समयमै सम्पादन गर्न सकिने लगायतका विभिन्न आन्तरिक तथा बाह्य तत्वहरूलाई समयमै सम्बोधन गर्न सकिने र त्यसबाट सङ्गठनले अवसरहरू प्राप्त गर्न सक्ने अवस्थाको सिर्जना भई अन्ततः सङ्गठनको सफलता

सुनिश्चित हुने हुँदा सङ्गठनमा उत्प्रेरणाको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुने गर्दछ ।

उत्प्रेरणा र उत्पादकत्वको अन्तरसम्बन्ध

उत्पादकत्वलाई निश्चित समय र स्रोतको प्रयोगद्वारा प्राप्त हुने उपलब्धिका रूपमा लिइन्छ । यसलाई हरेक सङ्गठनमा सङ्गठनात्मक सफलताको मूल मापनका रूपमा लिइन्छ । उत्प्रेरणा कुनै पनि व्यक्तिलाई कार्यसम्पादनतर्फ सकारात्मक अनुभूति सिर्जना गराई अग्रसर र जागरूक गराउने आन्तरिक तथा बाह्य शक्ति हो । यी दुवै अवधारणा मनोवैज्ञानिक दृष्टिकोणले एकअर्कामा अन्तरसम्बन्धित हुन्छन् । त्यसकारण उत्प्रेरणाविना कुनै पनि सङ्गठनले उच्च उत्पादकत्व हासिल गर्न सक्दैन । जब कुनै पनि सङ्गठनमा कार्यरत कर्मचारीहरू आन्तरिक तथा बाह्य कारणले होस् वा मौद्रिक तथा गैरमौद्रिक कारणले वा अन्य उत्प्रेरणाका विभिन्न स्वरूपहरूका कारणले उत्प्रेरित हुन्छन्, तब मात्र कुनै पनि कर्मचारी सङ्गठनको कार्यप्रति जागिर गर्ने मात्र नभई उच्च स्तरको कार्यसन्तुष्टिका साथ यगतउगत दिने गरी वा नतिजा देखाउने गरी कार्यसम्पादनतर्फ अग्रसर हुन्छ । जसबाट सङ्गठनात्मक उत्पादकत्व बढेर जाने र उत्पादकत्व बढेसँगै पुनः कर्मचारीको सेवा सुविधा बढ्न सक्ने अपेक्षा हुन्छ । यसरी सङ्गठनमा कार्यरत कर्मचारीहरू सङ्गठनमा दीर्घकालीन सोचका साथ सकारात्मक रूपमा कार्यसम्पादनमा लाग्ने हुनाले अन्ततः सङ्गठनको सफलता नै सुनिश्चित हुने गर्दछ ।

उत्पादकत्वले उत्प्रेरणालाई उद्देश्यमूलक कार्यको मार्गमा अग्रसर गराउने कार्य गर्दछ । व्यक्ति तथा कर्मचारीका विभिन्न इच्छा तथा आकाङ्क्षाहरूलाई परिणाममा रूपान्तरण गर्ने व्यक्तिकै इच्छाशक्तिको अभिव्यक्तिका रूपमा पनि उत्पादकत्वलाई लिइन्छ । जब कुनै पनि व्यक्ति सकारात्मक रूपमा उत्प्रेरित हुन्छ, तब मात्र सो व्यक्ति सङ्गठनमा उपलब्ध स्रोत, साधन र सिपहरूलाई कुशलतापूर्वक र प्रभावकारी रूपमा सम्पादन गर्दै सङ्गठनको लक्ष्य प्राप्तितर्फ जोडबलका साथ लागिरहन्छ । जसले व्यक्तिगत विकासका साथै

सङ्गठनात्मक विकासलाई सुनिश्चित गर्दछ । उत्प्रेरणाले कुनै पनि व्यक्तिलाई काम गर्ने जाँगर दिन्छ भने लक्ष्य तथा उद्देश्य कति हासिल भयो भनी उत्पादकत्वले निर्धारण गर्दछ । उत्प्रेरणाको मनोवैज्ञानिक पक्ष र उत्पादकत्वको वैज्ञानिक पक्षलाई एकआपसमा समाहित गर्दै सङ्गठनले आफ्ना गतिविधि अगाडि बढाउनका लागि विभिन्न नीति, नियम, विधि तथा स्रोत संयन्त्रको खोजी गर्नु र त्यसको उचित व्यवस्थापन गर्न सक्नु नै उत्प्रेरणा र उत्पादकत्वबिचको अन्तरसम्बन्धलाई प्रस्टाउनु हो ।

कर्मचारी उत्प्रेरणा र उत्पादकत्वमा यसको प्रभाव

कुनै पनि सङ्गठनको सफलताको मूल आधार नै मानव संसाधनलाई लिइन्छ । सङ्गठनमा उपलब्ध पुँजी, प्रविधि, लक्ष्य तथा रणनीति जतिसुकै बलिया र उत्कृष्ट भए पनि यदि सङ्गठनमा कार्यरत कर्मचारीहरू उत्प्रेरित हुँदैनन् भने संस्था आफ्नो लक्ष्यसम्म पुग्न सक्दैन । त्यसकारण कर्मचारी उत्प्रेरणा आधुनिक सङ्गठनात्मक व्यवस्थापनको बहसको विषय बनेको छ । कर्मचारी उत्प्रेरणाले कर्मचारीलाई कामप्रति थप समर्पित बनाउने, ऊर्जाशील बनाउने र लक्ष्य प्राप्तमा सक्रिय बनाई संस्थाभित्र सकारात्मक वातावरण सिर्जना गर्दै समग्र सङ्गठनात्मक उत्पादकत्वमा महत्त्वपूर्ण प्रभाव पार्दछ । उत्प्रेरित कर्मचारीले आफ्नो कामलाई केवल दायित्वका रूपमा मात्र नभई अवसरका रूपमा ग्रहण गर्दछन्, जसका कारण उनीहरूले सङ्गठनमा कामप्रति इच्छा, चाहना, जाँगरसहित बढी समय दिन थाल्छन् । फलस्वरूप सिर्जनशीलता र कार्यक्षमतामा अभिवृद्धि भई सङ्गठनात्मक उत्पादकत्व अभिवृद्धिका साथै यसले संस्थालाई प्रतिस्पर्धात्मक बनाउँदछ ।

कर्मचारीमा उत्प्रेरणा बढेसँगै कुनै पनि सङ्गठनमा कर्मचारीको Turnover पनि कम हुन्छ वा पुराना कर्मचारीहरू संस्था छाडेर अर्को संस्थामा जान चाहँदैनन्, जसले सङ्गठनको कर्मचारी भर्ना र तालिमको खर्च कम हुनुका साथै समय तथा स्रोतको समेत बचत हुन जान्छ । यसरी संस्थाभित्र उत्कृष्ट कार्यवातावरणको निर्माण, सकारात्मक सङ्गठनात्मक संस्कृति र

सहकर्मीहरूबिच प्रभावकारी समन्वयको विकास हुन गई यसले सङ्गठनात्मक उत्पादकत्वलाई अझ बढी मजबुद बनाउन मद्दत गर्दछ । कुनै पनि सङ्गठनमा कर्मचारी उत्प्रेरणालाई प्रभावकारी बनाउन सङ्गठनले समयसापेक्ष विशेष रणनीति अपनाउनु आवश्यक हुन्छ । तालिम तथा व्यक्तित्व विकासका अवसर, पारदर्शी र न्यायोचित तलब प्रणाली, कार्यको स्पष्ट विभाजन, प्रभावकारी नेतृत्व, उत्कृष्ट कार्यवातावरण, सहकर्मीबिचको असल सम्बन्ध साथै दोहोरो सञ्चार जस्ता तत्वहरूले उत्प्रेरणा बढाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछन् । यसले उत्प्रेरणा बढ्न गई सङ्गठनात्मक उत्पादकत्वमा अभिवृद्धि ल्याउँदछ । यसलाई निम्नानुसार बुँदागतरूपमा समेत प्रस्ट पारिएको छ :

- ▶ कर्मचारीमा उत्प्रेरणाका कारणले कर्मचारीको कार्यक्षमतामा सुधार हुन्छ । यसले सङ्गठनको उत्पादकत्व बढ्न जान्छ ।
- ▶ उत्प्रेरित कर्मचारीले गर्दा ग्राहक सन्तुष्टि उच्च हुनुका साथै गलतीहरू हुने सम्भावनासमेत कम हुने हुँदा वस्तु तथा सेवाको गुणस्तर बढ्छ ।
- ▶ कर्मचारी उत्प्रेरणाका कारणले सङ्गठनमा कर्मचारीको अनुपस्थितिमा कमी हुन जान्छ र फलस्वरूप सङ्गठनको उत्पादकत्व बढ्दै जान्छ ।
- ▶ सङ्गठनमा कुनै पनि कर्मचारीहरू सकारात्मक उत्प्रेरणाका कारणले कर्मचारीको Turnover मा कमी आउँदछ, जसले सङ्गठनको नियमित भर्ना, तालिम खर्चमा कमी आई उत्पादकत्व बढ्न जान्छ ।
- ▶ उत्प्रेरणाका कारणले कर्मचारीहरूले सङ्गठनमा नयाँ नयाँ विचार दिने, समस्या समाधानमा सक्रिय हुने जस्ता कारणले गर्दा नव प्रवर्धन र सिर्जनात्मकतामा वृद्धि हुँदै जान्छ ।
- ▶ उत्प्रेरित कर्मचारीले उत्कृष्ट सेवा दिने भएकाले ग्राहकहरूको सन्तुष्टि उच्च हुने, संस्थाको

Goodwill बढ्दै जाने, फलस्वरूप सङ्गठनको व्यावसायिक लाभ बढ्न जान्छ ।

- ▶ उत्प्रेरित कर्मचारीहरूले सङ्गठनमा कार्यरत सहकर्मीहरूसँग एकआपसमा उचित समन्वय र पारस्परिक सहयोगका साथ कार्यसम्पादन गर्ने हुँदा Teamwork बढ्दै जाने हुनाले सङ्गठनात्मक सफलतासमेत सुनिश्चित हुन्छ ।

निष्कर्ष

कुनै पनि संस्थाको सफलताको मूल आधारका रूपमा मानव संसाधनलाई लिइन्छ र उपलब्ध जनशक्तिलाई सङ्गठनको लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीतिबमोजिम सङ्गठनात्मक कार्यप्रति अग्रसर र जागरुक गराउने संयन्त्र कर्मचारी उत्प्रेरणा हो । कर्मचारी उत्प्रेरणा र सङ्गठनको उत्पादकत्व एकआपसमा अन्तरसम्बन्धित विषय हुन् । यसरी सङ्गठनको उत्पादकत्व बढाई प्रतिस्पर्धी बनाउन साथै सङ्गठनलाई दीर्घकालसम्म टिकाइराख्न कुनै पनि सङ्गठनले समयसापेक्ष रूपमा आफ्ना विभिन्न नीति, नियम तथा दीर्घकालीन रणनीतिहरूमा कर्मचारी उत्प्रेरणासम्बन्धी उत्कृष्ट तथा रचनात्मक सेवा-सुविधाहरूको सुनिश्चितता गर्नुपर्ने हुन्छ । अन्ततोगत्वा, गुणस्तरीय कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता आई उत्पादकत्व वृद्धि हुनुका साथै सङ्गठनको ख्यातिसमेत उच्च हुन गई सङ्गठनले परिलक्षित गरेका लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीतिहरू समयमै प्राप्त गरी सङ्गठनको सफलता सुनिश्चित हुने कुरामा विश्वस्त हुन सकिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- ▶ www.nrb.org.np
- ▶ www.rbb.com.np
- ▶ विभिन्न समयमा प्रकाशित लेखरचना तथा वेबसाइटहरू ।

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

Pro. Kalpana Pokharel
Figo Medicine Suppliers
KMC 28, CHHETRAPATI,
KATHMANDU,
TRADING of MEDICINES

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

Pro. Subash Chandra Agrawal
Reliance Trade International
KMC 12, TEKU, KATHMANDU,
IMPORT AND TRADING of LU-
BRICANTS

Vu Engineering Solutions Pvt. Ltd.
Trusted Experts in Design,
Estimation, Valuation, Supervision &
Interior Works

 Dhangadhi, Kathmandu &
Surkhet

 9863034374

 [solutionsvuengineering@gmail](mailto:solutionsvuengineering@gmail.com)
.com

 Nainesh Bhandari (Owner)

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

Prabin Tamrakar
9851118704

Mandira Tamrakar
9841438621

PATAN METAL SHOP

Thapabiti-6, Lalitpur
☎ : 01-5451595

Copper Item
Sheet & Circle, Rod
Wire, Utensils, Scrap

Brass Item
Sheet & Circle, Rod
Wire, Utensils, Scrap
and many more

Other
Tin, Zinc
Dhalot

भर्चुअल बैंक र नियो बैंक

रूद्रप्रसाद अधिकारी
सहायक प्रबन्धक

बिसौं शताब्दीमा जबदेखि बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले आफ्नो आन्तरिक सञ्चालन व्यवस्थापन र ग्राहक सेवाका कार्यहरूमा विद्युतीय प्रणालीको प्रयोग गर्न थाले, तबदेखि विश्वमा आधुनिक डिजिटल बैंकिङ विकासको सुरुवात भएको मान्न सकिन्छ। विशेष गरी स्मार्टफोन, इन्टरनेट, क्लाउड कम्प्युटिङ र नवीनतम वित्तीय प्रविधिको उदयसँगै नयाँ पुस्ताका बैंकहरूले आफूलाई पूर्णतया अनलाइनमार्फत सञ्चालित हुन सक्ने तुल्याएका छन्।

प्रविधिको तीव्र विकास र डिजिटल प्लेटफर्मको व्यापक प्रयोगले गर्दा विश्वको बैंकिङ परिदृश्यमा नै गहन रूपान्तरण आएको देख्न सकिन्छ। यस किसिमको रूपान्तरणको ज्वलन्त उदाहरणका रूपमा पछिल्ला वर्षहरूमा उदाएका भर्चुअल बैंक र नियो बैंकलाई लिन सकिन्छ। यी बैंकिङ मोडेलले निकट भविष्यमा बैंकहरूको भौतिक उपस्थितिलाई कम मात्रै गराउने छैनन्, ग्राहकलाई अत्याधुनिक प्रविधिमा आधारित वित्तीय सेवाहरू प्रदान गर्नेछन्।

भर्चुअल बैंक र नियो बैंक डिजिटल अर्थतन्त्रलाई प्रोत्साहन गर्ने बैंकिङ मोडेल हुन्, जसले वित्तीय सेवाको पहुँच विस्तार गर्न मात्रै नभई ग्राहकलाई सहज एवं न्यून लागतमा वित्तीय सेवा प्रदान गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छन्। यद्यपि संस्थागत संरचना, इजाजतपत्र दिने व्यवस्था र नियामकीय ढाँचाले तिनीहरूको प्रभावकारिताको मापन हुनेछ। अतः बैंकमा कार्यरत

कर्मचारी, नीति निर्माता तथा सरोकारवालाहरू, जसले डिजिटल वित्तीय भविष्य देखिरहनुभएको छ, उहाँहरूले भर्चुअल बैंक र नियो बैंकका बारेमा आधारभूत ज्ञान हासिल गर्नु अति जरूरी भइसकेको छ।

परिभाषा

भर्चुअल बैंक पूर्णतया इजाजतपत्र प्राप्त वित्तीय संस्था हो, जुन आफ्नो भौतिक शाखाको उपस्थितिबिना विशेष रूपमा अनलाइनमार्फत सञ्चालित हुन्छ। यस किसिमको बैंकले ग्राहकलाई अनलाइनमार्फत निक्षेप, कर्जा, रेमिट्यान्स र भुक्तानी प्रणालीसम्बन्धी सेवाहरू प्रदान गर्छ। बैंकिङ लाइसेन्स प्राप्त हुने भएकाले भर्चुअल बैंकलाई परम्परागत बैंकहरूलाई जस्तै गरी नियमन गर्ने गरिन्छ। नियामकको नजरमा भर्चुअल बैंक पूर्णरूपमा आफ्नै स्वतन्त्र अस्तित्वमा सञ्चालित बैंक हो। यसर्थ भर्चुअल बैंकले प्रचलित बैंकिङ नियम कानून र नियामकीय व्यवस्थाहरूको पूर्ण पालना गर्नुपर्छ। यसले प्रदान गर्ने सेवाहरू तथा यसको सञ्चालन नियमनमा आधारित हुँदा यसको दायरा फराकिलो छ। सरल भाषामा बुझ्न हामीले प्रयोग गर्ने इजाजतपत्र प्राप्त बैंकको मोबाइल बैंकिङ एप्लिकेसनलाई भर्चुअल बैंकको एउटा उदाहरणका रूपमा लिन सक्छौं। यद्यपि मोबाइल बैंकिङ एप्लिकेसन पनि भौतिक शाखाको उपस्थिति भएका परम्परागत शैलीका बैंकद्वारा सञ्चालित डिजिटल बैंकिङ सेवा हो।

अर्कोतर्फ नियो बैंक भन्नाले आफ्नै छुट्टै बैंकिङ लाइसेन्सबिना डिजिटल वित्तीय सेवाहरू प्रदान गर्ने संस्था हो, जसले लाइसेन्स प्राप्त परम्परागत बैंकसँगको सहकार्यमा मोबाइल एप्लिकेसन वा अनलाइन प्लेटफर्ममार्फत सीमित बैंकिङ सेवाहरू उपलब्ध गराउँछ। नियो बैंकले उन्नत प्रविधि एवं नवीनतम वित्तीय उपायहरूको प्रयोगमार्फत ग्राहक तथा सेवाग्राहीको बैंकिङ अनुभवमा सुधार ल्याउन विशेष जोड दिन्छ। तुलनात्मक

रूपमा भर्चुअल बैंकभन्दा यसको दायरा साँघुरो छ । यसको अवधारणा बुझ्नका लागि उदाहरणका रूपमा हामीले प्रयोग गर्दै आइरहेका डिजिटल वालेटलाई पनि लिन सक्छौं । यद्यपि नेपालमा प्रयोग भइरहेका डिजिटल वालेटहरूले डिजिटल रूपमा सीमित वित्तीय सेवाहरू मात्र उपलब्ध गराउँछन् र खातामा रकम बचत गरेबापत आकर्षक ब्याज दिने लगायतका सुविधा भने दिन सकिरहेका छैनन् ।

परम्परागत बैंकसँगको अन्तर

भर्चुअल बैंक र नियो बैंक परम्परागत बैंकहरूभन्दा निकै फरक छन् । यिनीहरू भौतिक शाखाको उपस्थितिविना सञ्चालित हुने आधुनिक बैंक हुन् । परम्परागत बैंकहरूले अफलाइन र अनलाइन दुवै माध्यममा सेवा उपलब्ध गराउँछन् तर यी आधुनिक बैंकले अनलाइन सेवा मात्रै उपलब्ध गराउँछन् । परम्परागत बैंकहरूमा मानवीय तवरले कागजी अभिलेख राखिन्छ भने यी बैंकहरूमा कागजरहित डिजिटल अभिलेख राखिन्छ । त्यसै गरी परम्परागत बैंकहरूमा कर्मचारीको आवश्यकता र सञ्चालन लागत उच्च हुनुका साथै सेवा प्रवाह पनि तुलनात्मक रूपमा सुस्त हुन्छ । यस विपरीत, आधुनिक बैंकहरूमा कर्मचारीको आवश्यकता र सञ्चालन लागत न्यून हुनुका साथै सेवा प्रवाह पनि छिटोछरितो हुन्छ । परम्परागत बैंकहरूले व्यक्तिगत आवश्यकताअनुसारका विभिन्न किसिमका कर्जा, लकर सुविधा लगायतका थुप्रै किसिमका बैंकिङ सेवासुविधा उपलब्ध गराउँदै ग्राहकसँग प्रत्यक्ष अन्तरसंवाद गर्न सक्छन् तर आधुनिक बैंकहरूले प्रदान गर्ने सेवासुविधा सीमित हुन्छन् र यिनीहरूले ग्राहकसँग डिजिटल अन्तरक्रिया मात्रै गर्न सक्छन् । सीमित क्षेत्र वा मुलुकमा मात्रै पहुँच हुने परम्परागत बैंकहरूको केन्द्रीय बैंकद्वारा कडा नियमन गरिन्छ भने अर्कोतर्फ इन्टरनेटका माध्यमबाट विश्वव्यापी पहुँच हुने आधुनिक डिजिटल बैंकहरूको नियमन गर्न तुलनात्मक रूपमा जटिल हुन्छ । साथै डिजिटल साक्षरता कम भएका र व्यक्तिगत आवश्यकताअनुसारको सेवा लिन इच्छुक ग्राहकको रोजाइमा परम्परागत बैंक पर्छन्, जबकि प्रविधिमा निपुण र सहजताको खोजी गर्ने

ग्राहकको रोजाइमा आधुनिक बैंक पर्छन् ।

विश्वव्यापी अभ्यास र नेपालको प्रयास

पछिल्लो समयमा भर्चुअल बैंक र नियो बैंक जस्ता आधुनिक डिजिटल बैंकको माग विश्वव्यापी रूपमा बढिरहेको छ । विशेष गरी जेन वाई, जेन जेड युवा पुस्तामा यस किसिमका आधुनिक बैंकको लोकप्रियता बढ्दो छ । युरोप र अमेरिकाबाट स्थापना हुन सुरु भएका डिजिटल बैंकहरू अहिले विश्वभर फैलिँदै गइरहेका छन् । उदाहरणका लागि बेलायतमा स्थापित 'रिभल्ट बैंक' सुरुमा नियो बैंकका रूपमा स्थापित भए तापनि पछिल्लो समयमा उसले बैंकिङ लाइसेन्स लिँदै भर्चुअल बैंकका रूपमा विकसित भएको छ । बेलायतकै 'स्टारलिङ' र 'मोन्जो बैंक'हरू पूर्णरूपमा डिजिटल बैंकका रूपमा सञ्चालित छन् । त्यसै गरी जर्मनीको 'एनट्वान्टिसिक्स बैंक' युरोपमै उदाहरणीय भर्चुअल बैंक हो, जसले जर्मन बैंकिङ लाइसेन्स प्राप्त गरेको छ । उता अमेरिकामा 'चाइम' र 'भारो बैंक' हरूले बजारमा आफ्नो प्रभाव तीव्र रूपमा बढाउँदै लगेका छन् । हाम्रै छिमेकी मुलुक भारतमा पनि 'रेजरपेएक्स' जस्ता नियो बैंकले लाइसेन्स प्राप्त अन्य बैंकहरूसँगको सहकार्यमा नवीनतम, साना तथा मझौला व्यवसाय (एसएमई) र युवा लक्षित डिजिटल बैंकिङ सेवाहरू दिइरहेका छन् ।

नेपाल सरकारले चालु आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को बजेट वक्तव्यमा नियो बैंक स्थापना गर्ने घोषणा गरिसकेको छ । उक्त कदममा साथ दिन नेपाल राष्ट्र बैंकले पनि आफ्नो मौद्रिक नीतिमार्फत नीतिगत एवं नियामकीय व्यवस्था गर्ने पहल थालिसकेको छ । आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को मौद्रिक नीतिले पारम्परिक बैंकिङ पूर्वाधारका केही चरणहरूलाई छोट्याउँदै 'नियो बैंक' अर्थात् पूर्ण रूपमा डिजिटल बैंक सञ्चालनमा ल्याउने योजना घोषणा गरेको छ । यस माध्यमबाट परम्परागत बैंकिङ अभ्यासलाई प्रत्यक्षरूपमा डिजिटल वित्तीय प्रणालीतर्फ रूपान्तरण गर्ने उद्देश्य राखिएको छ । यस रूपान्तरणलाई सहज बनाउनका लागि नेपाल राष्ट्र बैंकले राष्ट्रिय परिचयपत्रसँग आबद्ध एक केन्द्रीय ग्राहक पहिचान प्रणाली विकास गरिरहेको

छ, जसअन्तर्गत एक पटक मात्र विवरण अद्यावधिक गर्दा त्यो सबै बैंकहरूमा साभ्ना रूपमा लागू गर्न सकिनेछ ।

अर्कोतर्फ डिजिटल वालेट सञ्चालन गरिरहेका कम्पनीहरूलाई थप मजबुत बनाउँदै डिजिटल भुक्तानी सेवालाई थप सुरक्षित, भरपर्दो र प्रभावकारी बनाउन भुक्तानी सेवा प्रदायक कम्पनीहरूको मर्जर र प्राप्तिका लागि पनि राष्ट्र बैंकले पहल थालिसकेको छ । फलस्वरूप केही महिना अघि मात्र 'खलती' र 'आईएमईपे' दुई भुक्तानी सेवा प्रदायकहरू एकआपसमा गाभिएका थिए । यसबाहेक डिजिटल बैंकको विकासमा महत्त्वपूर्ण मानिएको केन्द्रीय बैंक डिजिटल मुद्रा 'सिबिडिसी' निकट भविष्यमा जारी गर्न नेपाल राष्ट्र बैंकले आवश्यक गृहकार्य गरिरहेको छ ।

अवसर, चुनौती र अबको बाटो

नेपाल राष्ट्र बैंकको तथ्याङ्कअनुसार गत असार मसान्तसम्म नेपालमा मोबाइल बैंकिङका प्रयोगकर्ताको सङ्ख्या दुई करोड ७७ लाखभन्दा बढी रहेको र डिजिटल वालेटका प्रयोगकर्ताको सङ्ख्या दुई करोड ६७ लाखभन्दा बढी रहेको छ । यसरी मोबाइल बैंकिङ र डिजिटल वालेटका प्रयोगकर्ताको सङ्ख्या उच्च हुनुले नेपालमा डिजिटल बैंकिङप्रति ग्राहकको आकर्षण बढ्दै गइरहेको सङ्केत गर्छ । साथै निकट भविष्यमा भर्चुअल बैंक र नियो बैंकहरू स्थापना गरी व्यवस्थित रूपमा सञ्चालनमा ल्याउन सकिने अभूतपूर्व अवसर रहेको अनुमान लगाउन सकिन्छ । यसो भन्दै गर्दा न्यून डिजिटल वित्तीय साक्षरता दर, कमजोर सूचना प्रविधि पूर्वाधार र साइबर अपराधको उच्च जोखिम, स्पष्ट नीतिगत एवं कानुनी व्यवस्थाको अभाव, विभिन्न निकायहरूबिच पर्याप्त समन्वयको अभाव जस्ता चुनौतीहरू भने यथावत् नै छन् ।

नेपालको सुन्दर डिजिटल भविष्य निर्माण गर्न उपर्युक्त चुनौतीहरूलाई चिर्दै अगाडि बढ्नुपर्छ । डिजिटल वित्तीय साक्षरता बढाउन विद्यालय स्तरका पाठ्यक्रममै डिजिटल वित्तसम्बन्धी विषयहरू समावेश गरिनुपर्छ र समुदायस्तरमा विभिन्न सचेतनामूलक कार्यक्रम एवं अभियान सञ्चालन गरिनुपर्छ । मुलुकभर नै गुणस्तरीय सूचना प्रविधि पूर्वाधारको सुनिश्चितताका लागि विशेष पहल गर्नुका साथै बढ्दो साइबर अपराधको जोखिम न्यूनीकरण गर्न डिजिटल सुरक्षाका उपायहरूका सम्बन्धमा योजनाबद्ध ढङ्गले कार्य गर्नुपर्छ । भर्चुअल बैंक र नियो बैंक स्थापनाका लागि आवश्यक न्यूनतम पुँजी, पूर्वाधार र जनशक्ति; तिनीहरूको सञ्चालन, व्यवस्थापन र नियमन आदि विषय स्पष्ट हुने गरी नीति निर्माण तथा कानुनी प्रबन्ध गरिनुपर्छ । साथै राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा कार्य गर्ने निकायहरू, प्रशासन तथा सुरक्षा निकायहरू, बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रमा कार्यरत निकायहरूका बिचमा आवश्यक सम्पर्क, समन्वय र सहकार्य पनि उत्तिकै महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।

समग्रमा, नेपाल सरकार, नेपाल राष्ट्र बैंक, बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रका लगानीकर्ता, सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा कार्य गर्ने कम्पनीहरूलगायत डिजिटल बैंकिङका सरोकारवालाहरूको अग्रणी भूमिका तथा आम सर्वसाधारणको विश्वास र समर्थनका साथ नेपालमा निकट भविष्यमा भर्चुअल र नियो बैंक स्थापनाका लागि वातावरण तयार गरी वित्तीय एवं डिजिटल समावेशीकरणमार्फत नेपालको डिजिटल क्रान्तिलाई सार्थक तुल्याउने दिशातर्फ उन्मुख हुनु नै अहिलेको आवश्यकता हो ।

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

नेपाल आयल निगमको अधिकृत बिक्रेता
नारायण आयल स्टोर
बनेपा काभ्रे
संचालक: धनश्याम खत्री
मो. ९८५१०६५३८१
यहाँ डिजेल, पेट्रोल विक्रेता गर्नुका
साथै सप्लाई पनि गरिन्छ ।

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. सुस्मा डगौरा
मो. ९८०३३२४१२८
आयुश सुस्मा कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म
टिकापुर न.पा. ५, पहाडीपुर, कैलाली

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. बिष्णु देव चौधरी
मो. ९८४३५९९४४६१
आ.बि. ट्रेड एण्ड सप्लायर्स
जोशीपुर गा.पा. ५, मैनापोखरी, कैलाली

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. राजेश चौधरी
मो. ९८०४६५३६०५
श्री दिकरा कृषि तथा पशुपंक्षि फर्म
जोशीपुर गा.पा. १, कैलाली

नेपालमा ट्रेड युनियन

डॉ. ऋषिराम ज्ञवाली
कोषाध्यक्ष

राष्ट्रिय वाणिज्य कर्मचारी संघ, नेपाल

ट्रेड युनियनलाई श्रम सङ्गठन वा मजदुर युनियन पनि भनिन्छ । यो श्रमिकहरूको एउटा औपचारिक सङ्गठन हो । एउटै पेसा वा उद्योगमा काम गर्ने वा एउटै रोजगारदाताअन्तर्गत काम गर्ने श्रमिकहरू मिलेर आफ्नो हकहित, सुरक्षा र अधिकारको संरक्षणका लागि यो सङ्गठन स्थापना हुन्छ । श्रमिकहरूका तर्फबाट व्यवस्थापनसँग मिलेर तलब, भत्ता, काम गर्ने समय, बिदा र अन्य सुविधाहरूका विषयमा सामूहिक रूपमा मोलतोल वा वार्ता गर्ने, श्रमिकहरूलाई अन्यायपूर्ण व्यवहार, शोषण वा गैरकानुनी बर्खास्तीबाट जोगाउने, गुनासो सुनुवाइका क्रममा युनियनले श्रमिकको पक्षमा प्रतिनिधित्व गर्ने, कार्यस्थलमा सुरक्षाको मापदण्ड पूरा गराउन दबाव दिने जस्ता महत्वपूर्ण कार्य ट्रेड युनियनको हो । ट्रेड युनियन भनेको श्रमिकहरूको एकताको शक्ति हो, जसले व्यक्तिगत रूपमा कमजोर हुने आवाजलाई सामूहिक रूपमा बलियो बनाउँछ ।

ट्रेड युनियनको मूल उद्देश्य श्रमिकहरूको हकहितको संरक्षण र प्रवर्धन गर्नु हो । यसले कामदारहरूको सामूहिक आवाजका रूपमा काम गर्ने र रोजगारदाता वा सरकारसँग मिलेर उचित पारिश्रमिक, सुविधा र काम गर्ने वातावरणका लागि मोलतोल गर्ने, श्रमिकहरूको आर्थिक कल्याण मात्र नभएर उनीहरूको सामाजिक, शैक्षिक र

राजनीतिक जीवनमा सन्तुलन र न्याय स्थापित गर्नु पनि हो । ट्रेड युनियनहरूले श्रमिकहरूका आवाजलाई नीति निर्माण तहसम्म पुऱ्याउन र जीवनस्तर सुधार्न सक्रिय रूपमा काम गरिरहेका छन् ।

नेपालमा ट्रेड युनियनहरूले श्रमिकहरूको अधिकारको रक्षा र प्रवर्धनमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दै आएका छन् । नेपालको संविधानले ट्रेड युनियन खोल्ने र सामूहिक सौदाबाजी गर्ने अधिकारलाई मौलिक हकका रूपमा सुनिश्चित गरेको छ । ट्रेड युनियन अधिकारलाई सन् १९९० मा प्रजातन्त्र पुनर्स्थापना भएपछि कानुनी मान्यता दिइएको थियो । हाल श्रम ऐन, २०७४ र ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ का आधारमा युनियनहरूको सञ्चालन तथा नियमन भइरहेको छ ।

नेपालमा ट्रेड युनियन स्थापनाका आधार

- ▶ **नेपालको संविधान** : प्रत्येक व्यक्तिलाई ट्रेड युनियन खोल्ने स्वतन्त्रता दिएको छ । यसलाई मौलिक हकका रूपमा सुनिश्चित गरिएको छ ।
- ▶ **श्रम ऐन, २०७४** : यस ऐनले श्रमिकहरूलाई सङ्गठित हुने र सामूहिक सौदाबाजी गर्ने अधिकार प्रदान गर्दछ । यसले युनियन स्थापनाका लागि आवश्यक न्यूनतम सदस्य सङ्ख्या र प्रक्रिया निर्धारण गरेको छ ।
- ▶ **ट्रेड युनियन ऐन, २०४९** : यस ऐनले युनियनहरूको दर्ता, सञ्चालन र अधिकार क्षेत्रलाई स्पष्ट पारेको छ ।
- ▶ **अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठन** : नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठनका विभिन्न महासन्धिहरूलाई अनुमोदन गरेको छ, जसले श्रमिकहरूलाई विना कुनै हस्तक्षेप आफ्ना सङ्गठनहरू स्थापना गर्ने र त्यसमा सहभागी हुने अधिकार प्रदान गर्दछ ।

- ▶ **सामूहिक एकता र शक्ति** : व्यक्तिगत रूपमा रोजगारदातासँग कुरा गर्दा श्रमिकको आवाज कमजोर हुन्छ । तर सङ्गठित हुँदा सामूहिक शक्ति सिर्जना हुन्छ, जसले गर्दा आफ्ना मागहरू प्रभावकारी रूपमा राख्न सकिन्छ ।
- ▶ **शोषणबाट मुक्ति** : कम तलब, असुरक्षित कार्यवातावरण र अन्यायपूर्ण व्यवहार जस्ता शोषणका विरुद्ध लड्न युनियन आवश्यक हुन्छ ।
- ▶ **सुरक्षा र प्रतिनिधित्व** : जागिरको सुरक्षा, उचित पारिश्रमिक र कार्यस्थलमा हुने दुर्व्यवहारबाट बच्नका लागि युनियनले प्रतिनिधित्व र कानुनी सहायता प्रदान गर्छ ।
- ▶ **वर्ग सङ्घर्ष** : केही ट्रेड युनियनहरू निश्चित राजनीतिक विचारधारा, विशेष गरी वामपन्थी दर्शनबाट प्रभावित हुन्छन्, जसले श्रमिक वर्ग र पुँजीपति वर्गबिचको सङ्घर्षलाई युनियन स्थापनाको मुख्य आधार मान्छ ।
- ▶ **श्रमिक एकता** : “विश्वका श्रमिक एक होऔँ” भन्ने जस्ता नाराले विश्वव्यापी रूपमा श्रमिकहरूको एकता र सहकार्यको वैचारिक आधार प्रदान गर्दछ ।

नेपालमा ट्रेड युनियनहरूले सामना गरिरहेका चुनौती

- ▶ नेपालका अधिकांश ठुला ट्रेड युनियनहरू प्रमुख राजनीतिक दलहरूसँग प्रत्यक्ष रूपमा आबद्ध छन् । यसले गर्दा युनियनका निर्णयहरू कहिलेकाहीँ विशुद्ध श्रमिक मुद्दाहरूभन्दा राजनीतिक दलको स्वार्थबाट प्रेरित हुने गरेको आरोप लाग्ने गर्दछ ।
- ▶ एउटै कार्यस्थलमा धेरै युनियनहरू (विभिन्न दलका) हुँदा उनीहरूबिच एकता कायम हुन गाह्रो हुन्छ । यसले गर्दा सामूहिक सौदाबाजीको शक्ति कमजोर हुन्छ र रोजगारदातालाई फाइदा पुग्छ ।
- ▶ **कानुनी जटिलता** : श्रम ऐन, २०७४ र ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ मा श्रमिक हितका लागि धेरै

राम्रा प्रावधानहरू भए पनि तिनीहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा गर्न नसक्नु ।

- ▶ केही प्रावधानहरूमा रहेको अस्पष्टताले गर्दा रोजगारदाता र युनियनहरूबिच भइरहने विवाद ।
- ▶ नेपालको ठुलो श्रमिक जनशक्ति अनौपचारिक क्षेत्र (जस्तै : कृषि, निर्माण, घरेलु कामदार) मा संलग्न छ । यस क्षेत्रमा युनियन कमजोर हुनु ।
- ▶ अनौपचारिक क्षेत्रका श्रमिकहरूलाई सङ्गठित गर्न र उनीहरूलाई युनियनको दायरामा ल्याउन नसक्नु ।
- ▶ युनियनभित्र सक्षम, व्यावसायिक र श्रमिकका मुद्दामा केन्द्रित नेतृत्व विकास गर्न नसक्नु ।
- ▶ युनियनका नेताहरूको पारदर्शिता र आफ्ना सदस्यहरूप्रति जवाफदेहिताको अभाव ।

नेपालमा ट्रेड युनियनहरूले सामना गरिरहेका चुनौतीहरूको समाधान

- ▶ युनियनहरू राजनीतिक दलको प्रत्यक्ष प्रभावबाट मुक्त भई विशुद्ध श्रमिक मुद्दामा केन्द्रित हुनुपर्छ । राजनीतिक आबद्धता भए पनि निर्णय प्रक्रियामा श्रमिक हितलाई सर्वोपरी राख्नुपर्छ ।
- ▶ राजनीतिक पहुँचका आधारमा भन्दा पनि श्रमिकका मुद्दामा जानकार र सक्षम व्यक्तिलाई नेतृत्वमा ल्याउन आन्तरिक लोकतन्त्र बलियो बनाउनुपर्छ ।
- ▶ एउटै कार्यक्षेत्रमा धेरै युनियनहरू हुँदा साभा मुद्दामा एकताबद्ध भएर अघि बढ्ने संयन्त्र विकास गर्नुपर्छ ।
- ▶ श्रम कानूनहरूको नियमित र प्रभावकारी अनुगमन (श्रम निरीक्षण) हुनुपर्छ । सरकारले निरीक्षण संयन्त्रलाई बलियो बनाउनुपर्छ ।
- ▶ श्रमिकहरूलाई उनीहरूको कानुनी हक, अधिकार र प्रक्रियाबारे पर्याप्त जानकारी र तालिम प्रदान गर्नुपर्छ, जसले गर्दा उनीहरूले आफ्नो अधिकार प्रयोग गर्न सक्छन् ।
- ▶ श्रम अदालत र विवाद समाधानका संयन्त्रहरूलाई

छिटो, छरितो र पारदर्शी बनाउनुपर्छ ।

- ▶ अनौपचारिक क्षेत्रमा कार्यरत श्रमिकहरूलाई सङ्गठित गर्न विशेष अभियान र कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्छ ।
- ▶ सरकारले पनि अनौपचारिक क्षेत्रका श्रमिकहरूको दर्ता, पहिचान र सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध गर्न युनियनहरूसँग सहकार्य गर्नुपर्छ ।
- ▶ युनियन सञ्चालनमा व्यावसायिकता र सुशासन कायम गर्नुपर्छ ।
- ▶ युनियनको आर्थिक कारोबार र गतिविधिमा पूर्ण पारदर्शिता कायम गर्नुपर्छ ।

- ▶ युनियनका नेता तथा सदस्यहरूलाई श्रम बजारको नयाँ प्रवृत्ति, प्रविधिसम्बन्धी नियमित तालिम दिनुपर्छ ।
- ▶ प्रविधिको विकाससँगै आउने नयाँ रोजगारीका अवसर र चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्न युनियनहरूले आफ्ना रणनीतिहरू परिवर्तन गर्नुपर्छ ।

नेपालमा अब ट्रेड युनियनको बाटो थप व्यावसायिकता, राजनीतिक हस्तक्षेपबाट मुक्त र बर्दालैंदो श्रम बजार अनुकूल हुनु आवश्यक छ । विगतका उपलब्धिहरूलाई संस्थागत गर्दै भविष्यमा राजनीतिक प्रभावबाट व्यावसायिकता तिर तटस्थता र श्रमिक केन्द्रित प्रविधि र आधुनिक श्रम सम्बन्धमा ध्यान पुऱ्याउन जरुरी छ, जसले सम्पूर्ण श्रमिक वर्गको हित सुनिश्चित गर्न सकोस् ।

MGPL

Think Twice

AUTHORIZED

Before buying |
laptops in Nepal |

No Official Warranty | Risk of Fake/Used Parts | Overheating Issues | No After Sales Support

Shop Genuine Shop Smart Shop with **MGPL Nepal**

 हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा

हार्दिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

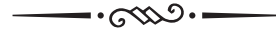
Pro. Sarina Risal
Buddha Karm Interprises
KMC ३२, Jadibuti
IMPORT AND TRADING of
clothes

 हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा

हार्दिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

Pro. Hari Prasad Pandey
Bhagwati Hydro Power
KATHMANDU, NEPAL

 हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा **हार्दिक मंगलमय शुभकामना**

व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो.गणेशबहादुर विश्वकर्मा

सम्पर्क नं. ९८६६०२०३४६

न्यू गणपति ज्वैलरी सुनचाँदी पसल

बेसीशहर-७, लमजुङ्ग

गण्डकी प्रदेश, नेपाल

“राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको सन्दर्भमा योगदानमा आधारित उपदान: कर्मचारीहरूमा परेको प्रभाव र समाधानका उपायहरू”

✍ जानकी कुमारी न्यौपाने

विषयवस्तुको सारांश

नेपालमा योगदानमा आधारित उपदान प्रणाली कर्मचारीहरूको दीर्घकालीन हितका लागि सुरु गरिएको योजनामा पछि राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकमा यो योजना लागू हुँदा केही कर्मचारीमा असन्तुष्टि देखिएको छ, (विशेषतः समान काममा असमान सुविधा, आत्मसम्मानमा ठेस, र भविष्यप्रतिको अनिश्चितता जस्ता कारण)। वि.सं. २०७६ साउन १ पछि नियुक्त कर्मचारीहरूले मासिक ६% तलब योगदान गर्नुपर्ने र बैंकले सोही अनुपातमा थप योगदान गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। तर यसलाई विभिन्न दृष्टिकोणबाट हेर्दा फरक-फरक खालका चुनौति एवम् समस्या सहित उत्पादकत्व घट्ने, आत्मबल कमजोर हुने, तथा कर्मचारी पलायनको जोखिम बढ्ने देखिन्छ। यस्ता समस्यालाई समाधान गर्न कर्मचारी सुविधा अभिवृद्धि गर्ने, सामाजिक सुरक्षा मापदण्ड अनुसार न्यूनतम ८.३३%-१०% सम्म योगदान सुनिश्चित गर्ने, योगदान रकममा उच्च ब्याजदर स्थिरता कायम गर्ने, र सबै कर्मचारीका लागि एकरूप अवकाश योजना ल्याउने सुझावहरू रहन्छन्। निष्कर्षतः, योगदानमा आधारित उपदान योजना विवादास्पद भए तापनि रोजगारदाताको व्ययभार कम गर्नुका साथै दीर्घकालीन रूपमा सामाजिक सुरक्षाका

लागि उपयुक्त ठहरिन्छ, र यसलाई सुधारका साथ थप प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु अपरिहार्य देखिन्छ।

मुख्य शब्दावली

सामाजिक सुरक्षा कोष - [Social Security Fund]

श्रम ऐन, २०७४ - [Labour Act 2074]

योगदानमा आधारित उपदान- [Contribution Based Gratuity]

योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७४ - [Contribution Based Social Security Act, 2074]

सामाजिक सुरक्षा योजना सञ्चालन कार्यविधि, २०७५- [Social Security Scheme Regulations 2075]

कर्मचारी सञ्चय कोष - [Provident Fund]

पेन्सन कोष - Pension Fund

अवकाश सुविधा कोष (ग्रेच्युटी) - Gratuity Fund

स्वैच्छिक अवकाश योजना - VRS [Voluntary Retirement Scheme]

पृष्ठभूमि

नागरिक जीवनचक्रका विभिन्न चरणमा आईपर्ने समस्या र जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी जीवनलाई सामान्यीकरण गराउने र आधारभूत आवश्यकताको राज्यले परिपूर्तिको सुनिश्चितताको लागि सञ्चालन गर्ने प्रणाली सामाजिक सुरक्षा प्रणाली हो। कोक्रोदेखि चितासम्मका जोखिमहरू जस्तै भ्रुणको रूपमा आमाको गर्भमा रहदा पोषणयुक्त खाना, नियमित स्वास्थ्य जाँच, जन्मपश्चात शिशु

स्याहार देखी वयस्क अवस्थामा उचित कामको व्यवस्था, अवकाश पछि जीवनको उत्तरार्धमा भैपरी आउने समस्या र जोखिम न्यूनीकरणको लागी यो आवश्यक पर्दछ ।

सामाजिक सुरक्षाको सिद्धान्त र मूल्य मान्यताको अधीनमा रहि सबै नागरिकलाई सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभूति गराउनु सम्बन्धित राज्यको दायित्व हो । विश्वमा सर्वप्रथम सन् १८८९ मा बिस्मार्कले सामाजिक सुरक्षाको अवधारणाको प्रारम्भ गरेपनि सन् १९३५ मा अमेरिकाले Social Security Act तर्जुमा गरी कानुनी रूपमा नै सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमलाई व्यवस्थित गरी अधि बढाएको पाईन्छ । त्यसपछि क्रमश विकसित मुलुकहरूमा दशकौं देखि सफलतापूर्वक सञ्चालनमा आएको भएतापनी नेपालमा भने योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको रूपमा भर्खरैमात्र शुरुवात भएको हो ।

नेपालमा आर्थिक वर्ष २०६६/६७ को बजेट वक्तव्य मार्फत सुरु भएको सामाजिक सुरक्षा करको अवधारणालाई हालको योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा प्रणाली स्थापनाको प्रारम्भिक चरण मानिन्छ । प्रशासनिक कार्यविधि नियमित गर्ने ऐन २०१३ को दफा २ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरि वि.सं. २०६७ चैत्र ७ गते सामाजिक सुरक्षा (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) नियमावली २०६७ जारी भई सोही नियमावली बमोजिम सामाजिक सुरक्षा कोषको स्थापना भएको थियो ।

योगदानमा आधारित उपदान सम्बन्धि नीतिगत व्यवस्था

नेपालको संवैधानिक व्यवस्थाको दृष्टिकोणमा नेपालको संविधान २०७२ को भाग ३ धारा ३४(२) ले श्रमिकको योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभूति गरेको र धारा ४३ बमोजिमको हकलाई स्थापित गर्न श्रम ऐन २०७४ ले गरेको व्यवस्था कार्यान्वयनका लागी मिति २०७४ श्रावण २९ गते योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा ऐन २०७४ राजपत्रमा प्रकाशन भई कार्यान्वयनमा आएको देखिन्छ । यसै ऐनको आधारमा सामाजिक सुरक्षा योजना सञ्चालन कार्यविधि २०७५ स्विकृत

भई वि.सं. २०७५ कार्तिक ६ गते प्रकाशित भएपश्चात वि.सं. २०७५ मंसिर ११ गते देखि औपचारिक रूपमा सामाजिक सुरक्षा योजनाको सुभारम्भ भएको मानिन्छ । विस्तारै सामाजिक सुरक्षालाई अनिवार्य विषयका रूपमा स्थापित गरी २०७५ कार्तिक २६ मा नेपाल सरकारले सुचना प्रकाशित गरी श्रम ऐन लागु हुने सबै प्रतिष्ठानलाई सामाजिक सुरक्षा कोषमा अनिवार्य आवद्ध हुन सुचित गरेर मिति २०७६ श्रावण १ गतेबाट योगदान रकम समेत संकलन गर्दै औपचारिक शुरुवात गरेको पाईन्छ ।

“असल श्रम सम्बन्धको आधार सामाजिक सुरक्षा र रोजगार” का रूपमा सामाजिक सुरक्षा योजना लाई लिईन्छ । योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा योजना अन्तर्गत कोषमा आवद्ध भई नियमित योगदान गर्ने योगदान कर्ताहरूले सामाजिक सुरक्षा योजना सञ्चालन कार्यविधि २०७५ बमोजिम रोजगारदाताको तर्फबाट २० प्रतिशत र कर्मचारीको तर्फबाट ११ प्रतिशत गरि मासिक रूपमा ३१ प्रतिशत रकम नियमित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था छ । यसरी जम्मा भएको रकमलाई चार प्रकारका सुविधा योजनामा बाडफाड गरिएको छ ।

- १) औषधि उपचार, स्वास्थ्य तथा मातृत्व सुरक्षा योजना (१%)
- २) दुर्घटना तथा अशक्तता सुरक्षा योजना(१.४%)
- ३) आश्रित परिवार सुरक्षा योजना(०.२७%)
- ४) वृद्ध अवस्था सुरक्षा योजना(२८.३३%)

योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा योजना अन्तर्गतको सबैभन्दा बढि आकर्षित, महत्त्वपूर्ण, सरोकारवालाले धेरै चासो दिएको र विवादमा आएको योजनाको रूपमा रहेको विषय वृद्ध अवस्था सुरक्षा योजना हो । यस योजनालाई २ वटा ब्रान्चमा बाडेर चर्चा गरिएको छ ।

- १) निवृत्त भरण योजनामा(२०%) र
- २) अवकाश सुविधा योजना(८.३३%)

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेडमा योगदानमा आधारित उपदानको प्रवृत्ति एवम् सान्दर्भिकता

तत्कालीन नेपाल सरकारले श्रम ऐन लागु हुने सबै

प्रतिष्ठानलाई सामाजिक सुरक्षा कोषमा अनिवार्य आवद्ध हुन दबाब दिए बमोजिम राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड ले कर्मचारी सेवा विनियमावली संशोधन गरी लागु गरेको थियो। हाल कार्यान्वयनमा रहेको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड कर्मचारी सेवा (सातौँ संशोधन) विनियमावली २०७० को परिच्छेद-६ मा भएको व्यवस्था अनुसार कर्मचारी सेवा विनियमावली २०५० लागु हुन अगावै नियुक्त भएका कर्मचारीको लागी निवृत्तिभरण (पेन्सन) सुविधाको व्यवस्था रहेको छ। यो व्यवस्था अनुसार निवृत्तिभरणको हिसाब देहाय बमोजिम हुनेछ।

तत्पश्चात नियुक्त भएका कर्मचारीहरूका लागी सबै व्ययभार बैंकले व्यहोर्ने गरी उपदानको व्यवस्था गरिएको छ। ५ वर्ष वा सो भन्दा बढी बैंकको स्थायी सेवा गरेका कर्मचारीले बैंक सेवाबाट अवकाश पाएमा वा राजिनामा स्वीकृत गराई नोकरीबाट अलग भएमा देहायको दरले उपदान गणना गरिनेछ।

- ▶ ५-१० वर्ष पूरा नभएसम्म सेवा गरेका कर्मचारीका लागी प्रत्येक वर्षको खाईपाई आएको आधा महिनाको तलब,
- ▶ १०-१५ वर्ष पूरा नभएसम्म सेवा गरेका कर्मचारीका लागी १ महिना १५ दिनको तलब,
- ▶ १५-२० वर्ष पूरा नभएसम्म सेवा गरेका कर्मचारीका लागी २ महिनाको तलब,
- ▶ २० वर्ष वा सो-भन्दा बढी सेवा गरेका कर्मचारीका लागी ३ महिनाको तलब उपदानको रूपमा पाउने व्यवस्था छ।

बि.सं.२०७६ श्रावण १ गतेपछि नियुक्त भएका कर्मचारीहरूका लागी निवृत्तिभरण कोष ऐन २०७५को दफा १० को व्यवस्थाले भने बमोजिम र अर्थ मन्त्रालय को निर्देशित आदेश अनुसार कर्मचारी सेवा(सातौँ संशोधन) विनियमावली २०७० को परिच्छेद-६ क अनुसार योगदानमा आधारित उपदान सम्बन्धी निम्न व्यवस्था रहेको छ।

- १) यस अन्तर्गत कर्मचारीलाई उपदान दिने प्रयोजनका लागी बैंकले छुट्टै उपदान कोषको स्थापना गर्नेछ र

सो कोषमा प्रत्येक कर्मचारीको लागी छुट्टै खाता रहनेछ।

- २) कोषमा कर्मचारीको मासिक तलबबाट ६ प्रतिशतका दरले हुन आउने रकम कट्टा गरी सोही बराबरको रकम बैंकले थप गरी तलब भुक्तानी गरेको सात दिन भित्र जम्मा गर्नुपर्ने छ।
- ३) प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको तीन महिना भित्र कर्मचारीको व्यक्तिगत खातामा जम्मा भएको रकम र सोको ब्याज समेत जोडी त्यसको विवरण अद्यावधिक गर्नु पर्नेछ।
- ४) यसरी खातामा जम्मा भएको रकमको विवरण सरल र सहज किसिमले हेर्न र चाहेको बखत सम्बन्धित कर्मचारीले प्राप्त गर्न सक्ने गरी व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।
- ५) यदि कुनै कर्मचारी बेतलबी वा असाधारण बिदामा रहेको वा निलम्बन भएकोमा सो अवधिभर उपदान कोषमा रकम जम्मा गरिने छैन तर त्यस्तो कर्मचारीलाई लगाईएको अभियोग प्रमाणित नभई निलम्बित फकुवा भएमा निजले निलम्बन अवधिमा पाउने तलब वापतको रकम यसै व्यवस्था बमोजिम एटमुष्ट कट्टा गरी जम्मा गरिनेछ।
- ६) जुनसुकै कारणबस कर्मचारी बैंकको सेवामा नरहेमा निजको व्यक्तिगत खातामा जम्मा भएको रकम, ब्याज र मुनाफा समेत निजलाई एकमुष्ट रूपमा उपलब्ध गराईनेछ।
- ७) यदि कुनै कर्मचारीको मृत्युपश्चात कर्मचारीले ईच्छाईएको व्यक्तिले वा निजको हकवालाले सो रकम पाउनेछ।
- ८) कुनै कर्मचारी बैंकको सेवाबाट बर्खास्त भएमा निजको मासिक तलबबाट कट्टी भएको रकम र सो बाफत पाउने ब्याज मात्र फिर्ता पाउनेछ।

उल्लेखित अवकाश, उपदान र निवृत्तिभरण सम्बन्धि व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गर्न सम्पूर्ण रकम अवकाश कोषमार्फत भुक्तानी तथा परिचालन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

कर्मचारीहरूमा परेको यथार्थ प्रभाव र चुनौतिहरू

निवृत्तभरण कोष ऐन २०७५ मा आवद्ध संस्थाले संस्थाको तर्फबाट ६ प्रतिशत योगदान गर्ने र त्यति नै रकम कर्मचारीले योगदान गर्ने र सो वापत अवकाश पश्चात कर्मचारीले निवृत्तभरण(पेन्सन) पाउने व्यवस्था छ । उक्त पेन्सन रकम हरेक ३ वर्षमा १० प्रतिशतका दरले वृद्धि हुँदै जानेछ । अर्को तर्फ सामाजिक सुरक्षा ऐन लागु भएको संस्थाको हकमा रोजगारदाताले उपदान कोषमा ८.३३ प्रतिशत योगदान गर्दछ । तर राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको विनियमावलीमा भएको व्यवस्था माथिका दुवै ऐनसँग तादम्यता छैन । हालसम्म बैंकमा बाहालमा रहेका २९१३ जना कर्मचारी मध्ये योगदानमा आधारित उपदानमा आवद्ध संख्या १०७३ रहेको छ। यो आकँडा करिब ३६.८३ प्रतिशत हुन आउँछ । भण्डै एक तिहाई नाघिसकेको कर्मचारी जमातमा परेको प्रभावलाई विभिन्न दृष्टिकोणबाट केलाउन सकिन्छ ।

- ▶ **न्यायिक दृष्टिकोणबाट हेर्दा:** विनियमावलीमा साबिकको उपदान पाउन न्यूनतम पाँच वर्ष पुग्नुपर्ने र योगदानमा आधारित उपदान नियुक्त भएकै दिनबाट शुरु हुन्छ तर ६ प्रतिशत रकम कर्मचारीको तलबबाट र शत प्रतिशत रोगजारदाताको तर्फबाटको योगदान कम भयो भन्ने प्रश्न उठिरहेको छ ।
- ▶ **समानताको दृष्टिकोणबाट हेर्दा:** एउटै संस्थामा कार्यरत कर्मचारीहरूले पाउनु पर्ने सुविधा फरक हुनु भनेको, समान कामको समान ज्याला भन्ने मान्यतालाई दख्खल पुर्याउनु हो ।
- ▶ **उत्पादकत्वको दृष्टिकोणबाट हेर्दा:** कडा मिहिनेत र संघर्षपछि बैंकमा प्रवेश गरेका कर्मचारीहरूले तत्कालै पाउने अन्य सेवा सुविधा राम्रो भएपनि अवकाश पछिको निराशाजनक योगदानमा आधारित उपदानको व्यवस्था सम्भेर कार्यसम्पादनमा कम उत्प्रेरित हुने, जसले गर्दा उत्पादकत्व घट्ने हुन्छ ।
- ▶ **आत्मसम्मानको दृष्टिकोणबाट हेर्दा:** बैंकको जागिर बाहिरी नजरमा एउटा आकर्षक र सम्मानजनक रोजगारीको रूपमा रहेको छ, तथापी एउटै कार्यप्रकृति सम्पादन गर्ने बैंकका कर्मचारीहरूलाई उपदान र योगदानमा आधारित उपदान लागु हुँदा कसैलाई

काखा र कसैलाई पाखा जस्तो व्यवहार देखिन सक्ने हुनाले कर्मचारीको आत्मसम्मानमा ठेस पुगेको महसुस हुनसक्छ ।

- ▶ **कर्मचारी संरक्षणको दृष्टिकोणबाट हेर्दा:** वर्तमान भन्दा पनि भविष्यको बढि चिन्ता गर्ने मानवीय स्वभावका कारण कर्मचारीहरूमा अवकाश पछिको जीवनको सुरक्षा खोज्ने प्रवृत्तिले कर्मचारी पलायन हुने, त्यसकारण कर्मचारी स्थायित्व दर घट्न सक्ने हुन्छ ।
- ▶ **जोखिमको दृष्टिकोणबाट हेर्दा:** दिन प्रतिदिनको प्रविधि विकासका कारण बैंकिङ्ग प्रणाली जति सुविधाजनक र सहज हुँदै गएको छ त्यति नै जोखिमपूर्ण रहदै आएको छ। सहि प्रवृत्ति र सकारात्मक सोचले कार्य सम्पादन गर्दागर्दै पनि भएको भवितव्यका कारण बर्खास्त हुनु पर्दा कर्मचारी विनियमावलीमा कर्मचारीको मासिक तलबबाट कट्टि भएको रकम र त्यस्तो रकमबाट प्राप्त गरेको ब्याज मात्र फिर्ता पाउने व्यवस्थाले कर्मचारीमा भन्ने नैराश्यता र डर उत्पन्न भएको छ ।

यो व्यवस्थाको अन्यौलताले कर्मचारीहरूमा फरक-फरक धारणा उत्पन्न भईरहेको छ। योजनाको वास्तविक मर्म र फरक मतको तादम्यता मिलानको लागी सुधारात्मक मार्गदर्शनको चित्रण गर्न आवश्यक छ ।

समाधान तथा अबको बाटो

अवधारणागत उद्देश्य बमोजिम योगदानमा आधारित उपदान योजना उपयुक्त तथा फलदायी योजनामा गनिन्छ । तथापि यो योजना लागु गर्दा सृजना भएका समस्या तथा सवालहरूलाई सम्बोधन गर्दै देखा परेका प्रभाव र चुनौतिहरूको सामना गर्न दिगो समाधानको खोजी तदनुसरूप, नीतिगत एवम् संरचनागत सुधारका बाटाहरू पहिल्याउनु आजको प्रमुख आवश्यकता हो। यसका साथै निम्न बमोजिमका उपायहरूमार्फत थप समाधान गर्न सहज हुने देखिन्छ ।

- ▶ सामाजिक सुरक्षा अन्तर्गत योगदानमा आधारित उपदान सम्बन्धि रहेका अस्पष्टता तथा भ्रमलाई चिर्न हाल कार्यान्वयनमा रहेका नितिगत व्यवस्था परिमार्जनको लागी संवैधानिक व्यवस्थालाई मुख्य

आधार बनाउन सम्बन्धित निकायलाई सुभाउने ।

- ▶ न्यूनतम सुरक्षा मापदण्ड प्रत्याभूत हुने गरी संस्थाले कम्तिमा ८.३३ प्रतिशत वा १० प्रतिशत योगदान गर्ने व्यवस्था लागु गर्नु पर्ने ।
- ▶ संस्थाको तर्फबाट कर्मचारीलाई न्यायोचित वित्तीय सुविधा प्रदान गर्न योगदानमा आधारित उपदान व्यवस्था प्रणालीलाई हेरफेर गर्ने र भविष्यको पोर्टफोलियो व्यवस्थापनमा सुधार गरी प्रतिफल बढाउने उद्देश्य राखेर योगदान रकममा उच्च ब्याजदर एवम् प्रतिफलको घोषणा गर्ने । जस्तै कम्तिमा १०-१२ प्रतिशत सम्म ब्याजदर स्थिरता कायम गर्ने गराउने ।
- ▶ राज्य कोषको व्ययभार कम गर्ने बाहानामा योगदानमा आधारित उपदान लागु गराई कर्मचारीको पेट मार्न नहुने यथार्थतालाई स्मरण गराउन सरकारमाथि दबाव सिर्जना गर्ने गराउने ।
- ▶ कर्मचारी, ट्रेड युनियन र व्यवस्थापनले महसुस गरेको यो व्यवस्थासँग सम्बन्धित कमी कमजोरीलाई आन्तरिक रूपमा सौदाबाजी तथा समझदारिका माध्यमबाट संस्था तथा कर्मचारी दुवैको हित हुने गरी सम्बन्धित निकाय समक्ष आवाजलाई बुलन्द पार्ने ।
- ▶ उस्तै-उस्तै उद्देश्य बोकेका सामाजिक सुरक्षा सँग सम्बन्धित संस्थाहरू(कर्मचारी सञ्चय कोष, नागरीक लगानी कोष, सामाजिक सुरक्षा कोष)मा हुने दोहोरो पनले उत्पन्न हुने द्विविधा हटाउन संरचनात्मक सुधार एवम् मर्जरको निम्ती पहल गर्ने गराउने ।
- ▶ सेवा सुविधाको आधारमा कर्मचारीहरूलाई वर्गिकृत नगराई, अवकाश योजनालाई एकिकृत र एकरूपता हुने गरी व्यवस्था मिलाउने ।
- ▶ बैंकको व्ययभार कम गर्न अवकाशका अन्य उपायहरूको विकल्प अपनाउन सकिन्छ । जस्तै कर्मचारीहरूको स्वेच्छिक Exit वा VRS[Voluntary Retirement Scheme] स्किम ल्याउने ।
- ▶ कर्मचारी Retention तथा स्थायित्वलाई मध्यनजर गर्दै बिना कर तथा शुल्क सहितको अवकाश

सुविधाहरू प्राप्त गर्न सहजताको सुनिश्चितता गर्ने।
बैंकिङ ईन्डस्ट्री अन्य संस्थानभन्दा छुट्टै प्रतिष्ठित एवम् मर्यादित क्षेत्र ठानिन्छायस क्षेत्रसँग जोडिएर आएको योगदानमा आधारित उपदान योजना एउटा महत्त्वकांक्षी योजनाको रूपमा प्रस्तुत छ र यो एउटा नयाँ अभ्यास पनि भएकोले कर्मचारीहरूमा दुरगामी असर पार्न सक्ने सम्भावना पनि रहन्छ ।

निष्कर्ष

“बहसको चौघेरामा रहेको योगदानमा आधारित उपादान” चुनौतिका साथै आफैमा एउटा अवसर पनि हो, नेपाल सरकारका विभिन्न योजनाहरू जस्तै: दिर्घकालिन सोच २१०० को समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको मर्म, मानव जीवनको समृद्धि सोझो योजनाको उद्देश्य लगायतका मानव विकास सुचकांक अभिवृद्धि गर्ने अभियानलाई समेत टेवा पुर्याउने देखिन्छ । आजको समयको माग र भविष्यको सम्भावित जोखिम न्यूनीकरणको लागि सुरक्षित अवकाश योजना लागू गरि सरकार, बैंक व्यवस्थापन, ट्रेड युनियन र कर्मचारी एकैसाथ परस्पर हितको खातिर लाग्नु आवश्यक देखिन्छ । त्यसैले संशोधित व्यवस्था सहितको योगदानमा आधारित उपादान कार्यान्वयनमा ल्याउनुको विकल्प देखिदैन ।

सन्दर्भ सामग्री:

- ▶ नेपालको संविधान,
- ▶ राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड कर्मचारी सेवा(सातौँ संशोधन) विनियमावली २०७०,
- ▶ श्रम ऐन, २०७४,
- ▶ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७४,
- ▶ सामाजिक सुरक्षा योजना सञ्चालन कार्यविधि, २०७५,
- ▶ निवृत्तिभरण कोष ऐन २०७५,
- ▶ सोझो योजना
- ▶ दीर्घकालीन सोच २१००/०१
- ▶ नेपाल कानून आयोग,

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

कोहलपुर नगरपालिका

नगरकार्यपालिकाको कार्यालय

कोहलपुर-११, बाँके

पुर्ण प्रसाद आचार्य
नगर प्रमुख

सगिता सुवेदी
उपप्रमुख

मान बहादुर गिरी
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

Pan No: 614475490

BOUDHA HANDICRAFT

Boudha Circle, Kathmandu

Contact No.: 9851136401, 9823011281

Email: ashoktamang835@gmail.com

Treasury Operations at Rastriya Banijya Bank Ltd. - Enhancing Quality and Profitability

✍ Krishna Shah
DEPARTMENT Chief
Treasury Department

---

1. Meaning and Importance of Treasury Operations

Treasury operations are the backbone of a bank's financial management. These operations include handling cash, managing liquidity, controlling interest rate exposure, dealing with currency risks, and making investments. The treasury ensures that the bank stays financially stable, follows related regulatory rules, and uses its resources in the best possible way to earn returns. It also plays a key role in managing risks by keeping track of market changes, cash flow, and day-to-day operations, so the bank can handle unexpected financial problems. A well-run treasury is important not just for smooth daily operations but also for helping the bank earn profits and make the most of opportunities in the market.

Treasury management is more than just managing cash or following related regulations. It requires careful planning

and decision-making for foreign exchange transactions, derivatives, securities, and investment portfolios. By managing these tools well, the treasury can create steady and diverse income for the bank. For a bank like Rastriya Banijya Bank Ltd. (RBBL), treasury operations are very important for two main reasons: first, to protect liquidity and maintain financial stability; and second, to act as a major source of profit through smart investment and trading strategies.

2. Treasury Operations at RBBL

RBBL's treasury department is structured into multiple specialized sections, each responsible for key aspects of treasury operations. The front office executes trades in forex, derivatives (NDF), gold, and other instruments, actively managing positions to generate returns. The mid-office monitors and validates front-office activities, ensuring that trades comply with risk limits, internal policies, and regulatory requirements. The back office is responsible for settlement, accounting, and documentation, providing essential operational support to ensure accurate recording of transactions.

Additionally, the correspondent banking section manages relationships with international banks, facilitating cross-border transactions and trade finance activities, which are vital for

supporting RBBL's corporate and retail customers engaged in import-export and remittance activities. The Nostro account reconciliation section ensures that foreign currency and NRB accounts are accurately tracked and reconciled, reducing operational and financial risk. The Deposit and Investment Section focuses on optimizing the deployment of surplus funds to achieve maximum risk-adjusted returns. Together, these sections create a comprehensive operational framework for effective treasury management.

3. Enhancing the Quality of Treasury Profits

During the first quarter of FY 2082/83, RBBL's treasury profits came from a variety of sources, showing the benefits of a diversified approach:

- a. Forex trading: 15–16%
- b. Non-deliverable forward (NDF) contracts: 2–3%
- c. Foreign currency placements: 7–8%
- d. Gold trading: 0.5%
- e. Equity investments: 6–7%
- f. Share trading: 0.1–0.2%

Together, these activities contributed over 33% of total treasury profits. This shows a clear improvement in the quality of profits, as the bank is less dependent on any single source of income.

3.1. Why quality of profits matters ?

High-quality profits are sustainable, consistent, and come from well-managed, diverse activities. They are less affected by market swings, reducing the bank's reliance on short-term gains. By focusing

on high-quality profits, the treasury strengthens financial stability and builds confidence among stakeholders.

4. Planned Improvements in Treasury Operations

RBBL has undertaken a series of planned initiatives to strengthen treasury operations and ensure that the department operates efficiently while generating sustainable profits.

4.1 Enhancing Quality of Profits

One of the main goals of the treasury is to improve the quality of its profits by creating different sources of income. This means focusing on earning money not just from interest but also from activities like foreign exchange trading, derivatives, gold trading, and equity investments. By using resources wisely and managing risks carefully, the treasury seeks to earn steady returns while keeping a balanced level of risk. In addition, profits from trading equities and shares are being structured to make a significant contribution to the bank's overall income, supporting the department's goal of earning high-quality profits.

4.2 Streamlining Treasury Operations

RBBL is working to make its operations more efficient by checking and improving important processes in every section of the bank. The bank is creating Standard Operating Procedures (SOPs) to fix gaps and set clear best practices for everyone to follow. The mid-office is being strengthened to review the deals done by front office and make sure all activities stay within risk limits and follow regulations.

The sections handling correspondent banking and Nostro accounts are being improved so that international payments happen faster and without errors. The Deposit and Investment Section is also being reinforced to use the bank's funds more wisely and earn better returns. All these changes aim to make work flow smoothly between the front, middle, and back offices, helping the bank make better decisions and manage operations more effectively.

4.3 Risk-Managed Growth

To grow profits steadily, RBBL plans to set up a system for carefully managing market exposure, especially in areas like equity and currency trading. The treasury works closely with the Risk Management Department to measure and watch market risks using modern tools such as Value-at-Risk (VaR) and Expected Shortfall. These tools help the bank take calculated positions in the market while keeping potential losses under control, so profits are earned in a safe and responsible way. In addition, performance measures are being created to check how much each trading activity contributes to overall profits, making sure that rewards and incentives support long-term, sustainable earnings.

4.4 Liquidity and ALM Optimization

Managing liquidity and balancing assets and liabilities are key parts of treasury operations. RBBL is planning a Liquidity Early Warning System (LEWS) that works with its Asset-Liability Management framework. This system will help the bank

watch cash flows, spot gaps in liquidity, and plan for funding needs in advance, reducing the risk of running short on cash. Better matching of assets and liabilities will also help the bank lower funding costs, earn better returns on investments, and keep the bank financially stable overall.

4.5 Technological Enhancements

Technology is very important in today's treasury operations. RBBL is developing a Treasury Deal Management System (TDMS) to make trade execution automatic, track all positions in real time, and provide clear dashboards to help with decision-making. The TDMS will give live updates on foreign exchange positions, liquidity gaps, investments, and key risk measures. Using this system will make treasury operations faster and more efficient, reduce human errors, ensure compliance with rules, and allow managers to make timely and well-informed decisions that improve overall performance.

5. Treasury as a Profit Center

A profit center is a part of a business whose performance is measured by the profits it earns after covering both revenues and costs. Unlike a cost center, which does important support work but does not directly earn money, a profit center is responsible for earning income while keeping expenses under control. In modern banking, the treasury department is naturally a profit center because it handles investable funds that earn interest income. It also takes part in foreign exchange operations that generate spreads and fees, optimizes liquidity to

reduce funding costs, and makes decisions that have a direct financial impact on the bank. This means that the treasury is not just about keeping a balanced balance sheet position—it is also a key engine for generating revenue. As a profit center, the treasury is responsible for both managing costs and actively contributing to the bank's profits.

Globally, banks from India to Singapore and Europe structure their treasury as a profit center. This allows them to manage financial resources actively, focusing on both profitability and efficiency. It helps banks adopt advanced strategies that balance risk and return, respond quickly to market changes, and compare their performance with international standards. Operating the treasury as a dedicated profit center also helps banks build specialized skills in areas like liquidity management, investment strategies, and foreign exchange operations, which strengthens overall financial performance and competitiveness.

RBBL is following these global trends by focusing on diversifying profits, improving mid-office oversight, enhancing correspondent banking, and developing technological tools such as the Treasury

Deal Management System (TDMS). By treating the treasury as a profit center, RBBL ensures that treasury decisions are closely linked to financial performance, operational efficiency, and risk management, allowing the bank to generate steady, high-quality profits in a sustainable way.

6. Future Focus Areas

Looking ahead, RBBL plans to strengthen and improve its treasury operations with a focus on quality, efficiency, and profitability. The bank aims to increase the share of high-quality profits from diverse sources to over 40%. It also plans to expand the capabilities of the Treasury Deal Management System (TDMS), set up more Nostro accounts to make international transactions smoother, and introduce new deposit and investment products based on careful analysis of risks and returns. In addition, advanced liquidity management frameworks will be integrated to manage cash and funding more effectively. These initiatives are designed to make the treasury a stronger profit center, while ensuring that operations are resilient, comply with regulations, and support the bank's long-term sustainable growth.

Travel as a Productivity Tool: Rethinking Employee Benefits in the Banking Sector

✉ **Puspa Paudel**
MANAGER

Introduction

In the modern workplace, creativity and engagement are essential drivers of organizational success. Yet, rising levels of stress, burnout, and cognitive fatigue are diminishing employee performance across industries. Emerging researches suggests that travel, whether as personal vacation or an organizationally supported benefit, acts as a scientifically grounded means to restore well-being, stimulate creativity, and enhance productivity.

The World Health Organization (2023) identifies work-related stress as one of the leading global health challenges, linked to anxiety, cardiovascular disease, and decreased occupational performance. While employers traditionally address these issues through health insurance or wellness seminars, a growing body of evidence suggests that **travel**, especially when encouraged or supported by organizations, plays a critical role in improving employee productivity, organizational performance, and overall workplace culture.

Research in health psychology and organizational behavior consistently indicates that exposure to new environments helps individuals recover from stress, enhance focus, and think more creatively (Sonnetag & Fritz, 2015; Leung & Chiu, 2010). In this light, travel is no longer a luxury but a scientifically validated wellness intervention. When integrated into corporate benefits, it fosters employee well-being, engagement, and innovation. One of the most effective ways to enhance employee productivity is through *comprehensive employee benefits—particularly vacation packages*. Offering generous and well-structured vacation benefits can serve as a strategic investment that boosts morale, creativity, and long-term productivity.

The Impact of Vacations on Employee Productivity

The relationship between rest and productivity is well-documented in organizational psychology. Employees who take vacations are not only more rested but also more motivated to perform effectively. The following aspects explain how vacation benefits directly influence productivity:

1. Reduction in Burnout and Fatigue

Continuous work without breaks leads to mental exhaustion, cynicism, and reduced professional efficacy—all core symptoms of burnout. Vacations interrupt this cycle,

providing employees with the time needed to recover. Upon returning, employees exhibit higher concentration levels and a renewed sense of purpose (Maslach & Leiter, 2016).

2. Improved Mental Health and Creativity

Exposure to new environments, cultures, or simply time spent away from routine responsibilities stimulates creativity and problem-solving abilities. Research by the American Psychological Association (APA, 2020) found that 68% of employees who took a vacation reported increased creativity and openness to new ideas afterward.

3. Enhanced Job Satisfaction and Loyalty

Employees who feel that their company values their work-life balance are more likely to develop emotional attachment to the organization. This leads to reduced turnover rates and higher morale, both of which positively influence productivity (Lockwood, 2003).

4. Stronger Team Relationships

When companies offer group retreats or team vacations, the informal setting allows employees to bond, build trust, and communicate more openly. These experiences strengthen teamwork and collaboration once employees return to the workplace (Cooper & Lu, 2019).

Case Studies of Organizational Travel Benefits

Google

Google offers flexible vacation schedules and travel stipends, reflecting its

belief that creativity requires rest and exploration. According to Schmidt and Rosenberg (2014), Google's innovation culture is sustained by policies that allow employees to "disconnect to reconnect"—time away from work that leads to creative breakthroughs upon return.

Netflix

Netflix's "unlimited vacation policy" demonstrates trust-based management. Hastings and Meyer (2020) describe how this autonomy fosters accountability and innovation: employees take time off when they need it, ensuring they work at their highest creative potential. The result is a culture of ownership rather than obligation.

Airbnb

Airbnb offers travel credits to encourage employees to experience its core product and the broader world (Airbnb, 2023). This policy not only promotes well-being but also deepens employees' understanding of the company mission. Travel becomes both personal enrichment and professional research, blending well-being with brand engagement.

These cases highlight how organizational travel programs—when genuinely supported—can drive creativity, innovation, and engagement simultaneously.

The Connection Between Employee Benefits and Productivity

Employee benefits play a crucial role in shaping how workers perceive their employers and their level of engagement at work. Benefits such as healthcare,

retirement plans, flexible schedules, and paid time off demonstrate that an organization values its people, not just their labor. When employees feel cared for, they are more likely to reciprocate through loyalty, commitment, and higher productivity. According to a Gallup (2022) report, organizations that prioritize employee well-being experience 21% higher productivity and 41% lower absenteeism compared to those that do not. These figures underline the direct correlation between supportive benefits and workplace performance.

Moreover, benefits influence the psychological contract between employer and employee, the unspoken understanding of mutual respect and trust. When employees receive tangible support through benefits, they perceive their employer as empathetic, leading to stronger motivation and engagement. Among the different types of benefits available, vacation packages stand out as a particularly impactful way to enhance both employee well-being and organizational outcomes.

Vacation Packages as Strategic Employee Benefits

Vacation packages encompass paid time off, travel stipends, sabbaticals, or even company sponsored retreats. While many organizations legally provide a minimum number of vacation days, forward-thinking companies go further by encouraging employees to actually use that time, or by offering creative programs that promote rest and rejuvenation. These initiatives are not simply acts of generosity, they

are strategic tools designed to increase productivity and innovation.

Vacations allow employees to recharge physically and mentally, reducing chronic stress and preventing burnout. According to the **Harvard Business Review (2019)**, employees who take regular vacations report lower stress levels, improved focus, and greater creativity upon returning to work. In contrast, overworked employees often suffer from fatigue, irritability, and declining performance. Thus, vacation packages can be seen as preventive measures that protect an organization's most valuable asset—its human capital.

Implementing Effective Vacation Policies in Nepalese Banks

To maximize the benefits of vacation packages for employee productivity, Nepalese banks can adopt strategic approaches that align with local work culture, operational realities, and employee expectations.

1. Encourage Vacation Usage

In many Nepalese workplaces, employees hesitate to take time off due to workload pressures, staff shortages, or a cultural perception that taking leave indicates a lack of commitment. Bank management can actively encourage vacation use by leading through example—senior executives and managers should take their vacations openly and share positive experiences. Additionally, banks can organize internal awareness campaigns emphasizing the link between rest, creativity, and productivity, highlighting research from the Harvard Business

Review and Gallup (2022) that shows employees who take regular vacations are more focused, motivated, and engaged.

2. Offer Tiered Packages and Incentives

Nepalese banks can structure vacation benefits based on tenure, performance, or job level. For instance, new employees may receive standard leave entitlements, while mid-career staff can access additional vacation days, wellness stipends, or trekking and spa retreats. Senior employees could be offered extended or international travel packages. This tiered system rewards loyalty, encourages long-term retention, and signals that the bank values employees' well-being. Incorporating local wellness options—such as Himalayan trekking, meditation retreats, or local cultural tours—into these packages ensures accessibility and cost-effectiveness.

3. Integrate Flexibility in Vacation Options

To accommodate diverse lifestyles and responsibilities, Nepalese banks can allow employees to combine vacation with flexible work arrangements, such as remote work for certain periods or staggered leave schedules. For example, staff could take short wellness-focused retreats locally while continuing to work remotely for a few days, or combine local trekking with an international cultural trip during longer leaves. Flexibility ensures that employees feel empowered to rest without negatively affecting their workflow or team responsibilities.

4. Measure Impact and Adjust Programs

Banks should implement HR analytics

to track the impact of vacation policies on employee productivity, engagement, and retention. Metrics such as reduced absenteeism, improved job satisfaction, increased creativity, and lower turnover rates can provide clear evidence of the return on investment. Feedback surveys can also help refine vacation packages to better suit employees' preferences and health needs. By continuously evaluating outcomes, Nepalese banks can fine-tune programs to optimize both employee well-being and organizational performance.

By adopting these strategies, Nepalese banks can foster a culture that treats rest and rejuvenation as integral to performance, rather than a disruption to work. Well-designed vacation packages not only improve physical and mental health but also enhance creativity, focus, and long-term employee commitment, creating a more productive and resilient workforce.

Challenges and Considerations

Banks implementing vacation-based employee benefit programs face several challenges that research has highlighted, including concerns about productivity disruption, staffing shortages, and cultural hesitation around taking leave. Studies such as those by Bloom et al. (2015) show that policies like "unlimited vacation" can fail when organizational culture implicitly discourages time off, leading to inequity and underuse of benefits. Research in organizational behavior also indicates that without strong managerial support and clear communication, employees may fear judgment or career disadvantages

for utilizing vacation days, reducing the effectiveness of these programs. Furthermore, scheduling difficulties and uneven distribution of workloads, especially in service-oriented sectors like banking, can create operational strain if not properly managed. Therefore, as research suggests, banks must adopt transparent guidelines, leadership endorsement, equitable access, and continuous evaluation to ensure that vacation programs genuinely enhance well-being and productivity rather than becoming symbolic or counterproductive.

Conclusion

Employee vacation packages play a strategic role in enhancing well-being, creativity, and overall workplace performance. By offering structured and flexible travel benefits, organizations can reduce burnout, strengthen engagement, and improve long-term productivity. Evidence shows that employees return from vacations with renewed focus, better mental health, and greater problem-solving capacity. For Nepalese banks, thoughtfully designed vacation programs can foster a healthier organizational culture and support sustained employee commitment. Ultimately, investing in employee rest is investing in organizational

success, making vacation benefits an essential component of modern workforce management.

References:

1. **American Psychological Association. (2020).** *Workplace well-being and employee creativity: Annual workforce survey report.* APA Publications.
2. **Bloom, N., Kretschmer, T., & Van Reenen, J. (2015).** *Management practices, organizational performance, and work-life balance.* *Journal of Labor Economics*, 33(4), 905–934.
3. **Harvard Business Review. (2019).** *The effects of vacation on employee stress, focus, and creativity.* Harvard Business Publishing.
4. **Maslach, C., & Leiter, M. P. (2016).** *Burnout: A multidimensional perspective on job stress and effectiveness.* Psychology Press.
5. **Sonnentag, S., & Fritz, C. (2015).** *Recovery from job stress: The role of vacation experiences in employee well-being.* *Journal of Occupational Health Psychology*, 20(2), 115–128.
6. **World Health Organization. (2023).** *Work-related stress: Global health report.* WHO Press.

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हार्दिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

Pro. Kumar Paudel

PROFESSIONAL COMPUTER

Loktrantrik Chowk, Baglung
Ph.: 068-520019

OUR SERVICES: Desktop & Laptop Computer, Printer, UPS, Battery, Photocopy Machine, Projector, Pen Drive, Toner Cartridge, Computer Training & Maintenance etc.

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हार्दिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

रिज लाइन इनर्जी लि.
Ridge Line Energy Ltd.

कृष्णडोल, ललितपुर, नेपाल, फोन नं. ०१-५५००१९४

Email: info@ridgeline.com.np, Web: www.ridgeline.com.np

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हार्दिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

Ward 6, Prayag Pokhari, Lagankhel

Phone No.: 01-5971300

Email: info@skybroadband.com.np

web: www.skybroadband.com.np

सुचना

“व्यक्तिको कानुनी पहिचान र राज्यबाट
प्रवाह हुने विभिन्न सेवा प्राप्तिको लागि
घटना घटेको ३५ दिन भित्र आफ्नो वडा
कार्यालयमा व्यक्तिगत घटना दर्ता गरौं/
गराऔं ।”

मिन बहादुर बोहरा

वडा अध्यक्ष

सांफेबगर नगरपालिका

६ न. वडा कार्यालय

भागेश्वर, अछाम

Modernizing Consumer Lending at Rastriya Banijya Bank: A Roadmap for Inclusive and Digital Growth

✍ **Vawana Sharma**
DEPUTY MANAGER

1. RBB's Consumer Lending Legacy

As Nepal's largest state-owned commercial bank, **Rastriya Banijya Bank (RBB)** has played a crucial role in providing accessible credit to individuals and households across the country. Its *Consumer Loan Manual 2077 (Updated & Consolidated)* serves as the key operational guide for extending loans in categories such as home, vehicle, education, personal, pensioner, rastrasewak, teachers, share loans etc.

Major lending framework is based on Credit Manual 2077. However, this manual was designed to bring structure, compliance, and consistency to retail lending and make process easier and clearer. It has undoubtedly strengthened risk management, standardized documentation, and ensured transparency across the bank's nationwide network. However, with the rapid pace of **digital transformation**, shifting customer expectations, and global best practices in financial inclusion, RBB's consumer

lending framework needs modernization to remain competitive and relevant.

2. Strengths of the Current Framework

The *Consumer Loan Manual 2077* stands out for its **operational discipline and regulatory soundness**. It aligns closely with the directives of the Nepal Rastra Bank (NRB) and provides detailed guidelines on documentation, credit assessment, and loan approval processes.

2.1 Comprehensive Loan Coverage

The manual encompasses a wide range of products addressing diverse consumer needs from housing and education to vehicle and pension loans.

2.2 Structured Credit Assessment

RBB employs a credit scoring system and compliance checklist to evaluate borrowers' repayment capacity and risk profiles

2.3 Prudent Risk Management

Loan-to-value ratios and collateral requirements are clearly defined, ensuring responsible lending and protection against bad debts.

2.4 Regulatory Alignment

The manual adheres to NRB's prudential norms, ensuring the bank's credit operations remain within the regulatory

framework.

2.5 Transparency and Accountability

Decision-making hierarchies, documentation protocols, and audit trails promote internal discipline and reduce the risk of irregularities.

These features have helped RBB maintain financial stability and a trustworthy image as a government-owned institution serving both urban and rural markets.

3. Where the Manual Falls Short

While the manual's structure is strong, its approach is **traditional and risk-averse**, reflecting a paper-era banking system. Several key weaknesses limit its effectiveness in the modern financial landscape:

3.1 Manual and Bureaucratic Processes

Most steps—from loan application to approval—are paper-based, leading to delays and inefficiency. Recently Loan automation system has been introduced as an introduction to paperless process but still lack the full coverage of the process.

3.2 Rigid Eligibility Requirements

Borrowers must often show fixed employment or tangible collateral, excluding large segments of informal-sector workers and micro-entrepreneurs. Although the country's economy depends on remittance income and most of the target group's income is remittance income only remittance income cannot be considered as income.

3.3 Limited Digital Integration:

There is no mention of online loan applications, digital KYC (Know Your Customer), or automated credit scoring which is now most common across Asia's modern banking systems.

3.4 Customer Experience Overlooked

The manual focuses on internal operations but lacks customer service standards or grievance-handling mechanisms.

3.5 Absence of Gender and Inclusion Sensitivity

It does not address barriers faced by women or marginalized borrowers in accessing credit.

3.6 No Environmental or Social Lending Criteria:

The manual does not incorporate ESG (Environmental, Social, and Governance) principles, increasingly central to responsible banking globally.

As a result, RBB's consumer lending framework, while secure, risks being seen as **rigid and outdated** in an era when agility, accessibility, and digital convenience are key to customer satisfaction.

4. The Path Forward: Expanding Consumer Lending

To meet the needs of a younger, digitally active, and diverse customer base, RBB should adopt a more **innovative, inclusive, and data-driven lending approach**. Several opportunities lie ahead:

4.1 Product Diversification

RBB can introduce new loan products to cater to emerging markets and social priorities:

- i. **Digital Personal Loans/Fonepay Loan**, with fast approval through mobile banking platforms.
- ii. Digital Credit Card facility with fast approval and delivery through official website of the bank.
- ▶ iii. Digital Professional Loan by providing the user interface to different organization for the application of the loan and selection of the branch.

4.2. Digitization and Automation

Globally, leading banks have shifted to **end-to-end digital lending from traditional paper-based lending** where customers can apply, verify, and receive funds entirely through online system. RBB also can:

- i. Implement **AI-driven credit scoring** using transaction and repayment data.
- ii. Enable **digital KYC** and e-signatures for faster processing.
- iii. Use **mobile apps and online dashboards** for real-time loan tracking and repayment reminders.

Such innovations can reduce processing time from days to minutes and attract younger customers accustomed to digital convenience.

4.3. Financial Inclusion

As around 60% of Nepal's workforce is involved in informal sector for employment which rigid loan eligibility criteria for those

potentials customers and exclude millions of potential borrowers. RBB can:

- i. Develop **simplified loan products** for small traders, migrant families, and remittance receivers.
- ii. Partner with **microfinance institutions** and cooperatives for joint lending programs.
- iii. Introduce **cluster-based lending** models for specific professions like teachers, nurses, or local entrepreneurs.

4.4. Risk-Based Pricing

Instead of fixed interest rates for all, RBB can adopt **risk-based pricing**, where interest rates are determined by credit scores, repayment behavior, and customer history. This approach not only rewards reliable borrowers with lower rates but also enhances portfolio quality.

4.5. Sustainable and ESG-Linked Lending

Globally, banks are aligning credit decisions with sustainability goals. RBB can integrate **ESG screening** for borrowers and promote **eco-friendly lending products**, positioning itself as a responsible public institution and supporting green economic growth.

4.6. Strengthening Monitoring and Governance

Repayment risk analysis is manual and we assume to be ok unless the borrowers is repaying the loan. For the early identification of the risk, Data-driven monitoring tools can be used. RBB can adopt:

- i. **Early warning systems** using predictive analytics.
- ii. **Digital loan performance dashboards** accessible to branch managers.
- iii. Regular **portfolio stress testing** to ensure resilience in economic downturns.

5. Global Lessons for RBB

To align with global standards, RBB can draw insights from several international frameworks and institutions:

- i. **World Bank (2017)**: Recommends strong consumer protection and transparent lending practices.
- ii. **Basel Committee on Banking Supervision (2018)**: Advocates for risk-based credit management and capital adequacy.
- iii. **IFC's Gender-Smart Banking**

Framework (2021): Highlights the profitability and stability of women-focused lending programs.

- iv. **UNEP Finance Initiative (2019)**: Encourages sustainable finance and environmental responsibility in credit operations.
- v. **Reserve Bank of India's Digital Lending Guidelines (2022)**: Demonstrates how digital frameworks improve efficiency and accountability.

Adapting these principles would allow RBB to transform its manual from a **regulatory document** into a **strategic instrument for inclusive and sustainable growth**.

6. Policy Reforms Needed

Based on these global benchmarks, RBB's *Consumer Loan Manual 2077* requires targeted amendments to align with modern banking standards:

Policy Area	Amendment Needed	Expected Impact
Digital Lending	Add e-KYC, online loan application, and AI-based risk scoring	Faster, paperless processing
Customer Protection	Include transparency, consent, and grievance handling procedures	Better customer trust
Financial Inclusion	Simplify access for informal and women borrowers	Broader customer base
Product Innovation	Introduce green and digital loans	Market diversification
Risk-Based Pricing	Link interest rates to credit behavior	Improved portfolio quality
ESG Lending	Integrate environmental and social risk assessment	Responsible banking
Data Security	Add provisions for privacy and cyber protection	Trust and compliance
Staff Capacity	Mandate digital finance training	Enhanced service quality

Implementing these changes will help RBB evolve from a **compliance-driven lender** into a **digitally empowered, customer-focused bank**—capable of serving diverse borrowers efficiently and ethically.

7. The Way Forward

The financial landscape of Nepal is rapidly changing. Digital wallets, fintech startups, and private banks are redefining consumer expectations. For RBB, a state-owned institution with a rich legacy and vast reach, the challenge is not lack of trust—but lack of speed and flexibility.

By **revising the Consumer Loan Manual** in line with international standards and national priorities, RBB can achieve three

crucial objectives:

- i. **Expand its retail lending portfolio** through innovation and technology.
- ii. **Promote financial inclusion and gender equity**, empowering more Nepalesse to access credit.
- iii. **Contribute to sustainable finance**, aligning with Nepal's green growth commitments.

The next decade of banking in Nepal will be defined not by size, but by **adaptability and innovation**. Rastriya Banijya Bank has the institutional strength, experience, and social mandate to lead this transformation if it embraces modernization not as an option, but as a necessity.

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

क्व्होलासोथार गाउँपालिका

गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय

गण्डकी प्रदेश, लमजुङ, मालिङ

सूर्यप्रसाद गुरुङ
अध्यक्ष

गमी माया गुरुङ
उपाध्यक्ष

माधव प्रसाद वाग्ले
प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत

हादिक शुभकामना

दिगो प्राकृतिक व्यवस्थापन र स्थानिय जनताको जिविकोपार्जन बढाउन जलाधार संरक्षण, आजको आवश्यकता । जल, जमिन र वनस्पति संरक्षण दिगो जीवन सुनिश्चितताको आधार । 'एकिकृत जलाधार संरक्षण गरी जीवन सुरक्षित गरौ ।'

श्याम कुमार श्रेष्ठ

कार्यालय प्रमुख

सूदूरपश्चिम प्रदेश सरकार

उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण कार्यालय

वन निर्देशनालय

भु तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालय

हादिक शुभकामना

“पशुधनम् सर्वधनम् प्रधानम् । ”
जनजीवीका र आर्थिक विकासको मेरुदण्ड पशुपालन नै भएकाले नश्ल सुधारिएका स्वस्थ पशुपन्क्षि पालन गरि जीवनस्तर सुधार गरौं ।

खडक बहादुर कठायत

कार्यालय प्रमुख

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार

भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय

पसुपन्क्षि तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय

भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्र

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो ध्रुव प्रसाद शर्मा

न्यू फोटोकपि एण्ड स्टेशनरी सेन्टर

वाग्लुङ नगरपालिका २, वाग्लुङ

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो नारायण ढुङ्गाना

आयाम इन्टरप्राईजेज

वाग्लुङ नगरपालिका ६, वाग्लुङ

Stepping into the RBBL's New Strategic Plan

 Mahesh Raj Bhatt
ASSISTANT MANAGER

Executive Summary

Rastriya Banijya Bank Limited (RBBL), is entering a new strategic phase to reinforce its position as a trusted, nationwide financial institution. While the 2020-2025 plan expanded its reach, improved deposits, and introduced digital services yet gaps in technology, HR reforms, compliance, and customer experience revealed the need for deeper modernization. The new strategic plan should prioritize IT modernization with AI, Lean Banking for operational efficiency, enhanced customer experience, resolution of age old bad loans, robust performance management, strengthened compliance, and authentic branding. By leveraging its public trust, extensive presence, and cost leadership, RBBL should aim to become a more agile, customer-centric, and competitive bank in Nepal's evolving financial arena.

1. Introduction

Rastriya Banijya Bank Limited (RBBL), Nepal's largest government-owned commercial bank, has remained a trusted financial service provider for about sixty

years. With its presence across all 77 districts and deep historic connection to the public, RBBL functions not only as a commercial bank but also as an instrument of national development. As the banking sector transitions through rapid technological change, rising regulatory demands, evolving customer expectations, and shifting economic conditions, strategic planning has become indispensable for long-term stability.

In recent years, Nepal's financial sector has undergone significant transformation. Digital banking, QR payments, e-commerce-linked financing, stricter AML/CFT oversight, and heightened customer expectations are reshaping competitive dynamics. We also cannot ignore the rapid growth of Artificial Intelligence and its gradual adaptation in the banking sector. The past decade has also seen challenges: slow post-COVID economic recovery, liquidity fluctuations, and credit expansion. Against this backdrop, RBBL's new strategic plan must position the bank to remain competitive, compliant, tech-savvy, and customer-centric while continuing to uphold its public trust.

As the 2020-2025 strategic cycle concludes, it is timely to revisit its achievements, diagnose shortcomings, and set a realistic yet transformative agenda for the new strategic plan.

2. Revisiting Strategic Plan 2020-2025

The strategic plan had aimed primarily at process improvement, business growth, and branding while stepping up its customer loyalty, cost advantage, and government patronage. To accomplish this, it had undertaken six strategic priorities:

1. Business Process Reengineering (BPR)
2. IT Integrated Services, MIS, and Data Security
3. Compliance Control and Risk Management
4. Business Plan, Target Market, Product and Service Portfolio
5. Human Resource Management
6. Strategic Marketing and Corporate Branding

The bank achieved notable progress in some areas, but it also faced execution gaps that must inform the next phase.

2.1 Strengths/Achievements

‣ Business Expansion and Financial Inclusion

As envisioned by the plan, RBBL continued to maintain one of the widest banking networks in Nepal, spanning over 77 districts. This reach reinforced financial inclusion and deepened deposit mobilization.

‣ Cost Leadership and Public Trust

The bank sustained the lowest cost of funds and competitive base rates in the industry, supported by strong CASA deposits and enduring public confidence

in a government-backed institution.

‣ IT Integration and BPR

RBBL had adopted an ambitious goal for IT integration in its business processes. The plan correctly identified technology modernization and process improvement as strategic priorities. During the plan period, the bank introduced digital QR payment systems, distributed many POS machines, and also introduced a Loan Automation System(LAS), which are noteworthy improvements in the path to digitization and IT integration. The bank also introduced new departments like the Credit Administration Department (CAD), Risk Management Department, and Trade Finance Department for better credit scrutiny. This has made credit processes more efficient and well-monitored.

‣ Business Growth

RBBL had planned to increase credit growth by one hundred percent and deposit growth by 75 percent during the planned period. While credit growth seems just about achieved, the deposit grew beyond expectations. The customer base has also increased, and Non-Performing Loans (NPL) are below the industrial level.

RBBL has undergone structural changes during the period which has had an impact on better credit administration.

2.2 Weaknesses/Shortcomings

‣ Vaguely Defined Values

Values are the foundations on which an organization is built. Even if an organization is in trouble, values are what keep employees dedicated and devoted.

Well-communicated values also retain customers. The plan had outlined the 5 core values of RBBL. However, these values looked lengthy and vaguely worded. Values should be clear and concisely mentioned so that they are easy to remember and carry. The planned period also failed to better communicate the organizational values.

‣ **Lagging Technology and Service Downtime**

During the plan period, RBBL could not achieve a significant goal in IT integration and enhancement. It could not materialize the upgrading of the Core Banking System (CBS) and switch upgradation, causing inefficiency in banking transactions. The MIS of the bank could not also get fully connected to the CBS, resulting in a delay in the production of reports.

‣ **Incomplete HR Reforms**

The plan had proposed the introduction of a Performance Management System (PMS) to link performance with reward but this was not introduced during the planned period. Career growth remains highly unpredictable and far from being linked to employee performance. Even the annual prizing and felicitation of the employees remains debated for being political. Though training and development programs were frequently conducted, talent retention, succession planning, lateral hiring, and a culture of accountability remained weak.

‣ **Bureaucratic Decision-Making**

Though some promising changes were observed in credit administration, it

could not achieve the breakthrough in streamlining the processing of credit and other decision-making. Internal processes also remain highly bureaucratic. A lower risk-taking appetite and a tendency to depend on the top body for decision-making were visible. Risk aversion tendency was visible from the branch to the board, which could not be broken during the planned period.

‣ **Compliance and Risk Management Gaps**

RBBL's Strategic Plan had envisioned strong compliance, control, and risk management. However, significant progress could not be made in this area during the planned period. The bank's AML/CFT compliance is not at par, and some audit comments still remain unresolved. Internal control remained weak.

‣ **Branding and Customer Experience**

RBBL's brand value as a government-owned bank was persistent even before the planned period and seems to continue in the upcoming days. This is mostly because of being almost a fully government-owned enterprise. Except for carrying the legacy, the planned period could not outline what its brand value is beyond this. Also, it was unable to differentiate how RBBL is different from the other two government-owned banks.

Overall, while the 2020-2025 plan strengthened RBBL's institutional foundation, its execution highlighted the need for deeper modernization and cultural change.

3. Foundation (Context) of New Strategic Planning

The strategic plan 2020-2025 was formulated observing the huge credit growth in the past and just at the time when banks' liquidity was high. Gradually the COVID pandemic hit. After COVID, there was a liquidity crunch, and credit demand was high. While the pretext of the new plan is different, new strategic priorities are necessary. The next strategic plan must respond to emerging realities across economic, political, technological, regulatory, and social dimensions.

‣ Economic Context

At present, there is excess liquidity virtually with all the banks and financial institutions, but business growth and demand are very low. Construction and other sectors are gradually stepping up, but no substantial change is observed. The economic condition is undergoing recovery. In the initial years of the new plan, credit growth could still be low, and in the later years, the credit growth can be high. RBBL must adopt conservative but growth-oriented assumptions.

‣ Technological Transition

The technological advancement, especially in Artificial Intelligence (AI), should not be undermined. The banking sector is entering a new era defined by AI-driven credit assessments, customer-service chatbots, data analytics, and cybersecurity risks. Keeping this in mind, RBBL must move beyond basic IT integration and prepare for a full digital transformation, including the replacement of outdated

CBS platforms.

‣ Regulatory and Governance Shifts

Keeping in mind that Nepal has been placed on the Grey List of FATF, the banking sector has to undertake significant improvements in AML/CFT compliance. Also, we must also not undermine the recent Gen-Z protest mandate. The rising influence of younger demographics also signals demand for transparency, ethical governance, and merit-based leadership. The new strategic plan should frame a way to increase AML/CFT compliance and ensure merit-based selection of top-level management.

‣ Internal Realities

RBBL's competitive advantages like public trust, low cost of funds, and nationwide presence remain robust. However, operational bottlenecks (slow decision-making, outdated technology, HR rigidity) and service-quality gaps must be addressed to fully leverage these strengths.

4. Framing the New Strategic Plan

To frame a new strategic plan, it is necessary to carry the legacy of the organization while standing firm on making strategic changes. The new strategic plan should step on the achievements of the past strategic plan and the present context and incorporate the strategic priorities.

New strategic plan should adopt following strategic priorities

‣ Redefining Values

The new strategic plan should redefine the

values of RBBL. The values should be near the heart of each and every employee of the bank. Such values can include integrity, accountability, customer-centricity, and innovation, etc.

‣ **IT Modernization and Adopting AI**

While modernizing IT, upgrading to a new CBS is a must. CBS is the backbone of the information system of a bank and thus improves other sub-systems as well. Along with CBS, the bank should pay key attention to replacing its switch and other infrastructures which are outdated and old. Also, the new plan should take disaster recovery planning in its strategic priorities. The plan should also prioritize the introduction of AI-supported services in the days to come. Such AI services can range from a chatbot to provide information about the bank's services, customer credit score generation, risk assessment, etc.

‣ **Lean Banking for Efficiency**

The bank should adopt Lean Banking principles to improve and accelerate its service delivery. This methodology enhances processes by eliminating wastes such as delays, errors, and excess inventory. This transformation is achieved through systematically removing non-value-added activities, empowering employees with autonomy, and strengthening process accountability.

‣ **NPL and Legacy Loan Resolution**

Though the present NPL of the bank is below the industrial average, it should not be ignored that the industrial average has recently risen. While the bank still

has some age-old files waiting for a breakthrough in recovery. The new plan should strategically prioritize the recovery of these files to realize a substantial gain.

‣ **Customer Experience Transformation**

While the previous plan had focused on growth and internal process improvements, the new plan should focus on improving customer experience. A positive customer experience would help to tear down the ill image of bureaucratic processes and government ownership. Improving customer experience through soft-skills training, modernized IT infrastructure, shorter processing times, and disciplined service standards must become a core strategic pillar.

‣ **Accountability and Performance Management System (PMS)**

Accountability is a key issue in public enterprises, including RBBL. A shift from bureaucratic inertia to performance accountability is critical. Branches, departments, and individuals in authority must be responsible for measurable outputs, be it credit growth, customer satisfaction, or ATM downtime, etc. The previous plan's strategic objective to develop the PMS should be carried by this plan as well. It will increase employee performance and ensure their career development.

‣ **Compliance and AML/CFT Revitalization**

RBBL is still criticized for being at the backseat of compliance. The bank should restructure its Compliance department,

forming units for credit, operation, AML/CFT, etc. The head of such units must be a person of higher hierarchy (atleast a senior manager) to improve the chain of command, functioning, and accountability. Strengthening internal audit, upgrading AML tools, and instituting mandatory staff training are essential.

➤ Authentic Branding and Market Positioning

RBBL should be repositioned as the “most credible” and “cost-efficient” bank, consistent with public perception, rather than trying to mimic private-sector digital brands. The bank should also aim to be a bank with better customer experience.

5. Conclusion

As the strategic plan 2020-2025

concludes, the new RBBL strategic plan should prioritize IT modernization with AI integration, Lean Banking for operational efficiency, enhanced customer experience, and resolution of older non performing loans. It must strengthen accountability through a robust performance management system and improve compliance, particularly in AML/CFT. Also, redefining organizational values and authentic branding will reinforce trust and credibility. By focusing on these priorities, RBBL can leverage its public trust, nationwide presence, and cost leadership to become a more efficient, customer-centric, and competitive bank in Nepal’s evolving financial sector.

सुचना

जन्मदत्ता, विवाह दत्ता, मृत्युदत्ता, बसाईसराई र सम्बन्ध विच्छेदका घटनाहरू ३५ दिनाभित्र नै निःशुल्क रूपमा दत्ता गरि आफ्नो हक सुरक्षित गरौं । आर्थिक कारीवार गर्दा सुरक्षित रूपमा बैंक माफ्त गर्नु पर्छ । मोबाईल बैकिङ्ग गर्दा आफ्नो PIN & Password निश्चित समय समयमा परिवर्तन गर्नुहुन र आफ्नो व्यक्तिगत मोबाईल प्रेम्बरमा आउने कोड कसैलाई नदिन अनुरोध छ ।

कालु सिंह कुंवर
वडा अध्यक्ष
सांफेबगर नगरपालिका
८ न. वडा कार्यालय
चण्डीका बयलपाटा, अछाम

सुचना

जन्मदत्ता, विवाह दत्ता, मृत्युदत्ता, बसाईसराई र सम्बन्ध विच्छेदका घटनाहरू ३५ दिनाभित्र नै निःशुल्क रूपमा दत्ता गरि आफ्नो हक सुरक्षित गरौं । आर्थिक कारीवार गर्दा सुरक्षित रूपमा बैंक माफ्त गर्नु पर्छ । मोबाईल बैकिङ्ग गर्दा आफ्नो PIN & Password निश्चित समय समयमा परिवर्तन गर्नुहुन र आफ्नो व्यक्तिगत मोबाईल प्रेम्बरमा आउने कोड कसैलाई नदिन अनुरोध छ ।

अर्जुन प्रसाद जोशी
लेखा अधिकृत
वानीगढ जयगढ गाउँपालिका
जयगछ, अछाम
नेपाल

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा

हादिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. कनक देवकोटा

मोबाइल नम्बर : ९८४६६०४९७६

इकोसेन्स सिभिल सोलुसन प्रा. लि.

टीकापुर-०१, कैलाली

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा

हादिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

मो. ९८६८२४६०८३

विन्सु कुमारी बुढा

टीकापुर नगरपालिका-०१, कैलाली

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा

हादिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

प्रकाश बिष्ट

शाखा प्रबन्धक

सरिता चौधरी

सहायक शाखा प्रबन्धक

शाखा कार्यालय टिकापुर

राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक लि.
RASTRYA BANJYA BANK LTD.

...तपाईंको आफ्नै बैंक

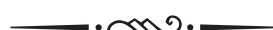

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा

हादिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

निशा कुमारी भाट

दिपक बहादुर बोहरा

टीकापुर नगरपालिका-०१, कैलाली

मो. ९८४७३०४७२५

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

बाधभैरव स्टोर्स एण्ट सप्लायर्स प्रा.लि.

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

चन्द्रिका होटल

का.म.न.पा २१, काठमाडौं

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

धनजन राई
अध्यक्ष

बिना राई
उपाध्यक्ष

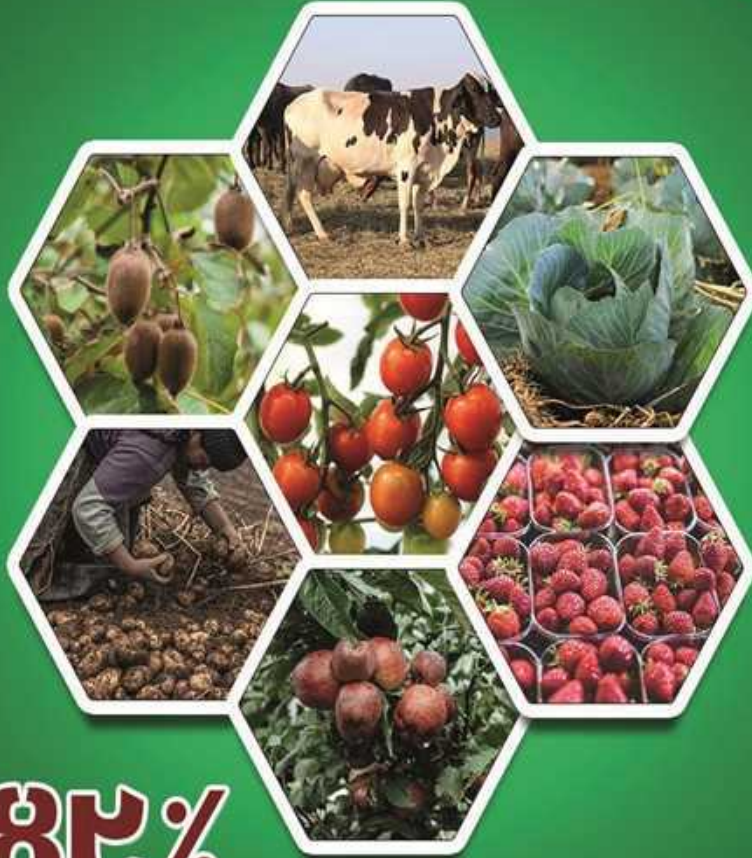

टंकनाथ घिमिरे
प्रमुख प्रशासकिय
अधिकृत

नेचासल्यान गाउँपालिका
गाँउ कार्यपालिकाको कार्यालय
नेचा वेतघारी, सोलुखुम्बु, कोशी प्रदेश, नेपाल

तपाईंको कृषि कार्यलाई नयाँ उचाईमा पुऱ्याउन
स्वर्णिम अवसर !

ADBL
कृषि
कर्जा

६.८८%
ब्याजदर*

थप जानकारीको लागि नजिकैको कृषि विकास
बैंकको शाखामा सम्पर्क गर्नु हुन अनुरोध छ ।

कृषि विकास बैंक लिमिटेडले प्रदान गर्ने
कृषि कर्जाको ब्याजदरमा अब बैंकको
५.८०% आधार दरमा १% मात्र प्रिमियम थप
गरी ब्याजदर कायम गरिएको छ ।

"साम्ना समृद्धिका लागि सबैको रोजाईको बैंक"

"The Bank of Choice for Shared Prosperity"

कृषि विकास बैंक लिमिटेड
Agricultural Development Bank Ltd.

www.adbl.gov.np

सम्पूर्ण बैंकिङ्ग सुविधा सहितको तपाईं हाम्रो घर आँगनको बैंक

SWIFT: ADBLNPKA

उच्च बोनस दर अर्थात्
अधिकतम प्रतिफल

बोनस दर

कर्जा/दावी/परिपक्व/समापण
सबैमा बढी रकम प्राप्त हुने

सरकारी स्वामित्वको राष्ट्रिय
वाणिज्य बैंकको लगानी रहेको

ठूलो जीवन बीमा कोष

नेशनल लाईफ इन्स्योटेन्स कम्पनी लिमिटेड
NATIONAL LIFE INSURANCE COMPANY LIMITED

Lazimpat, Kathmandu, Nepal, Tel. : +977-1-4514799, 4516556

Email : nlgilife@mail.com.np, www.nationallife.com.np

खाना पकाउने ग्याँस (एल.पी. ग्याँस) प्रयोगकर्ताहरूलाई सुरक्षा सम्बन्धी
नेपाल आयल निगम लि. को

अति आवश्यक जानकारी

एल.पी. ग्याँस अत्यन्तै प्रज्वलनशिल पेट्रोलियम पदार्थ भएकाले यसको प्रयोगमा पर्याप्त सतर्कता एवं सावधानी अपनाउनु जरूरी हुन्छ । त्यसैले खाना पकाउने ग्याँसको चुहावटले हुने दुर्घटनाबाट बच्न देहायका कुरामा विशेष ध्यान पुऱ्याउन सम्पूर्ण उपभोक्तावर्गमा नेपाल आयल निगम अनुरोध गर्दछ ।

दुर्घटनाबाट बच्न ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू :

१. सिलिण्डर ल्याउदा लैजादा नमुडाऔं । भान्सामा सिलिण्डर सँधै ठाडो राखी प्रयोग गरौं । सुताएर, घोट्टाएर प्रयोग नगरौं ।

२. रेगुलेटर, रवर, पाइप, चुलोजस्ता उपकरणहरू गुणस्तर भएको मात्र प्रयोग गरौं । साथै हरेक दुई वर्षमा ग्याँसको पाइप फेरी ।

३. काम सकेपछि सँधै रेगुलेटर बन्द गर्न नबिसौं ।

४. खाना पकाउदा सधैँ भ्याल ढोका खुल्ला राखौं र सुतीको कपडा लगाएर मात्र खाना पकाउने गरौं ।

ग्याँस चुहावट भएमा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू :

१. खाना पकाउने स्थानमा एल.पी. ग्याँसको तिखो गन्ध आइरहेको छ भने ग्याँस चुहिएको भन्ने बुझ्नु पर्दछ । ग्याँस लिक भएमा पहिले रेगुलेटरको र पछि चुल्होको नव बन्द गरौं ।

२. भ्याल ढोका खुल्ला राखौं र भित्ता निस्कने बस्तुहरू जस्तै ग्याँस चुल्हो, सलाई, लाईटर, धुप आदि नबालौं । विद्युतजन्य उपकरणको प्रयोग नगरौं ।

३. ग्याँस लिक भएमा रेगुलेटरलाई सिलिण्डरबाट छुटाई सिलिण्डरमा सेफ्टी क्याप लगाइ बाहिर खुल्ला स्थानमा राखौं र यथाशिघ्र नजिकको ग्याँस विक्रेता अथवा ग्याँस उद्योगमा सम्पर्क गरौं ।

“सचेत र सावधान हुनु नै सुरक्षित हुनु हो ।”

उपभोक्ता जनहितका लागि जारी

नेपाल आयल निगम लि.

टेकु, काठमाडौं, नेपाल

फोन नं: ०१-५३६४५७५, ५३६४५७४

eSewa™

माध्यम एक
भुक्तानी अनेक

RBB Digital Sansar साथ जुनै पनि समय बैंकिङ्ग सुविधा

Account Details, Bank Statement,
Topup, Data Pack, Fund Transfer तथा अन्य
सुविधा सजिलै पाउनुहोस्

For more information, visit your bank's nearest
branch or login to www.usemobilebanking.com

POWERED BY

GARUD SECURITIES PVT. LTD.

MSS GLOBAL

UKAS ISO 9001:2015
7818
Quality Management
QMS/082018/004

ISO 18788:2015
Security Operations Management
SOS/082018/004

ANSI/ASIS PSC.1-2022
Private Security Company Operations Management
SMC/082018/004

KEY FIGURES

- 01 Annual Revenue (FY 2022/23): NPR 1,72,34,000 (Approx USD 13 million)
- 02 Employees: 5,500+
- 03 Office Locations in Nepal: 15
- 04 Clients Served: 500+ in over 1,500 locations
- 05 Company Vehicles: 50+
- 06 Years in Operation: 19

Garud Securities Pvt Ltd

341, Jana Marg, Laxaul - 3,
Kathmandu, Nepal
facebook.com/garudsecurities
instagram.com/garud_securities

+977 (0) 4015771, 4015772
info@garudsecurities.com.np
www.garudsecurities.com.np
twitter.com/garudsltd
linkedin.com/company/garudsecurities

- ◊ KATHMANDU ◊ ITHARI ◊ DHALKEBAR ◊ SIMRA ◊ HETAUDA
- ◊ BHARATPUR ◊ BUTWAL ◊ POKHARA ◊ NEPALGUNJ
- ◊ SURKHET ◊ DHANGADI

Now Book your **International Flight Tickets**
Easily from **Khalti**

Download
Khalti App Now

Travel . Easy

27
Years of Excellence

+2 • Science
• Management
• Humanities

CASPIAN

"WHERE DEDICATION MEETS
WITH EXCELLENCE"

Become a Chef

Become a Doctor

Be an Engineer

JOIN CASPIAN

www.caspian.edu.np
01-5424065|5454208

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८२ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

कार्मा छोइवेल गुरुङ
अध्यक्ष

पेम्मा धोर्चे गुरुङ
उपाध्यक्ष

मन बहादुर थापा
प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत

डोल्पो बुद्ध गाउँपालिका
गाँउ कार्यपालिकाको कार्यालय
धो, डोल्पा, कर्णाली प्रदेश, नेपाल

एनएलजी इन्स्योरेन्स
कम्पनी लिमिटेड

NLG HOME insurance

एनएलजी घर सुरक्षा बीमा
तपाईंको घर, तपाईंको pride,
NLG को coverage छ
always by your side

सबैको सुरक्षा, एनएलजीको इच्छा

☎ 01-4442646   ✉ info@nlgi.com.np   🌐 www.nlgi.com.np

नेको इन्सुरेन्स लि.
NECO INSURANCE LTD.

गाडी मात्र होइन,
हरेक क्षणको भरोसा।

Neco Motor Insurance

WE ARE THE SOLE
NETWORK PARTNER
FOR NEPAL

Renew Your Policy

☎ 01-4542263

✉ info@neco.com.np

🌐 www.neco.com.np